ISTORIA

ROMĂNĂ

PENTRU

SCÓLELE PRIMARE DE AMBE-SEXE

DE

Gr. G. TOCILESCU

PROFESOR LA UNIVERSITATE, INSPECTOR GENERAL AL SCÓLELOR

Carte aprobată de Onor. Minister al Instrucțiuneĭ Publice și Cultelor

CU 22 TABELE

BUCURESCI

IMPRIMERIA STATULUĬ, BULEVARDUL INDEPENDENȚEĬ

1889

ISTORIA

ROMÂNĂ

PENTRU

SCÓLELE PRIMARE DE AMBE-SEXE

DE

Gr. G. TOCILESCU

PROFESOR LA UNIVERSITATE, INSPECTOR GENERAL AL SCÓLELOR

Carte aprobată și în special recomandată de Onor. Minister al Instrucțiuneĭ Publice și Cultelor

CU O CHARTĂ ȘI 26 TABELE

BUCURESCI

IMPRIMERIA STATULUI, BULEVARDUL INDEPENDENȚEI

1887

PREFAȚĂ

Progresele, ce sciința istorică a realisat în timpiĭ noştri, fac ca învĕţământul Istorieĭ să ocupe locul de căpetenie în educaţiunea tinerimeĭ scolare. Obiectul acestuĭ învĕţământ fiind domeniul vieţeĭ întregĭ spirituale, el trebue să lucreze asupra copiluluĭ în chip îndoit; pe de o parte să deştepte într'ênsul interesul istoric, să'ĭ ascuţă memoria şi să'ĭ hrănéscă judecata cu legătura logică a faptelor; pe de alta, să'ĭ cultive inima, să'ĭ nobileze pasiunile, entusiasmându-l pentru tot ce este Bine, Frumos şi Adevĕr, şi să'ĭ formeze caracterul. Décă pentru primul scop istoria trebue să se adreseze la mintea copiluluĭ, pentru al douilea, ea trebue să scie a vorbi inimeĭ luĭ; numaĭ ast-fel se dobêndesc acele róde intelectuale şi etice, carĭ alcătuesc scopul suprem al orĭ-căruĭ sistem de educaţiune.

De aceste principiĭ condus, m'am silit să rĕspund invitaţiuneĭ ce d. Dim. Sturdza, ca Ministru al Invĕţământuluĭ public, mĭ-aŭ făcut, de a scrie un manual pentru Istoria Română.

Opera fiind destinată învĕţămîntuluĭ primar, ar părea că trece peste proporţiunile, în care se presentă de ordinar manualele didactice de istorie. Credem însă că avem în partea nóstră pe toţĭ pro-

esoriĭ cu experienţă, carĭ sciŭ câte rele aduc cu sine acele compendiĭ prea scurte, cu totul secĭ, fără culóre, carĭ vorbesc despre tóte, fără a vorbi întreg despre nimic; carĭ fac să trécă pe dinaintea scolarilor schelete în loc de figurĭ cu vĭaţă şi cu personalitatea lor istorică. Cu indicaţiunĭ abĭa semi-stilisate de numĭ şi de fapte, cartea nu póte fi citită, şi învĕţĕmêntul istorieĭ nu'şĭ póte ajunge scopurile sale; el devine o tortură pentru mintea fragedă a copiluluĭ, ostenind-o în loc de a o ascute, a o lărgi şi hrăni.

Scopul special al istorieĭ române fiind de a face pe scolar să pricépă, întru cât-va, starea de astă-ḑĭ politică şi culturală a regatuluĭ Românieĭ, reese de la sine că, cu cât ne apropiem de epoca modernă, cu atât trebue să stăruim maĭ mult în expunere, fiind-că studiul trecutuluĭ într'atât numaĭ folosesce, cât póte să ne lumineze presentul. Trecutul este numaĭ o tréptă pentru priceperea stăriĭ şi împrejurărilor de astă-ḑĭ; istoria nu e de cât apreciarea trecutuluĭ prin lumina presentelui.

Maĭ cu sémă în înprejurărĭ grele un popor se simte înclinat a'şĭ întórce ochiĭ înapoĭ, ca să vaḑă, ce aŭ făcut generaţiunile trecute pentru apĕrarea patrieĭ, a libertăţilor eĭ, ca să se însufle de amintirile marĭ ale trecutuluĭ, şi să se cunóscă îndatorat de a păstra cu sfinţenie, şi de a face să créscă depositul ce ĭ-a lăsat: libertatea, onórea naţională, patria şi jertfa pentru mântuirea eĭ!

Autorul.

Bucurescĭ, 1 August 1887.

ISTORIA ROMÂNĂ

INTRODUCERE.

Istoria fiind icóna vieţeĭ omuluĭ, în care se desfăşóră cugetele, lucrările şi cuvintele sale, ea nu numaĭ că ne ajută a pricepe starea de astă-ḑĭ şi ne deschide şi luminéză viitorul, dar din învĕţătura eĭ dobândim credinţa, că în toţĭ timpiĭ şi în tóte locurile omul a năzuit după Bine, Adevĕr şi Frumos, că omenirea are o chemare înaltă în acéstă lume, şi că ea merge mereŭ înainte călăuzită de o mână A-Tot-Puternică, de Dumneḑeŭ.

Dacă însă istoria generală ne face să ĭubim omenirea, istoria naţională ne aprinde scânteia ĭubireĭ de patrie, de ţéra unde ne-am născut, unde odihneşc ósele părinţilor noştri, unde vor trăi copiiĭ şi nepoţiĭ noştri. Acéstă ţéră face mândria nóstră, bucuria nóstră, tot avutul şi speranţa nóstră. Inzestrată de tóte bunurile pămêntuluĭ, scăldată de un fluviu-rege cu sute de rîurĭ, rîuleţe şi pârae, apĕrată de nişte munţĭ măreţĭ, cu păşunĭ şi avuţiĭ metalice, înfrumuseţată cu plaĭurĭ şi vălcele mirositóre, cu câmpiĭ întinse roditóre, trebue s'o ĭubim nu numaĭ pe dênsa, dar şi pe ceĭ carĭ de vécurĭ cu faptul şi cu cugetul aŭ lucrat la fericirea şi întregirea eĭ, aŭ apĕrat-o cu statornicie, aŭ luptat şi murit pentru dênsa, pentru libertatea şi neatârnarea eĭ. „A trăi cu slavă saŭ a muri cu cinste“ este o vorbă din bătrânĭ. „Cel ce pune preţ la cinstea părinţilor sĕĭ, nu va scăpĕta nicĭ o dată.“ „Să nu dăm locul, că pămêntul este frământat cu sângele moşilor şi strămoşilor noştri“ maĭ ḑicéŭ bĕtrâniĭ odinióră. Fie-care rând de ómenĭ stă pe umeriĭ străbunilor sĕĭ, priimesc de la aceştia ideĭ, datine şi obiceĭurĭ, o moştenire, la care maĭ adaogă şi eĭ ceva, pentru ca ast-fel crescută să o lase generaţiuneĭ ce'ĭ urméză. Între noĭ de astă-ḑĭ, părinţiĭ noştri de

erĭ şi copiiĭ noştri de mâĭne, este o legătură ce nimic nu o póte rupe: prin străbunĭ trăim noĭ în trecut, prin urmaşĭ trăim noĭ în viitor.

Să spicuim dar din istoria trecutuluĭ némuluĭ român tot ce este maĭ frumos, maĭ vrednic a se întipări în mintea nóstră; să ne insuflăm cu ĭubirea adevĕrată şi luminată de patrie; să ne ĭubim ţéra din tóte puterile inimeĭ, căcĭ cum ḑice un poet:

„Orĭ-cuĭ e drag locul ce l'a născut,
Eŭ, fraţiĭ meĭ, orĭ unde-oĭ căuta,
Nu maĭ găsesc ca dulcea Românie,
Eŭ sunt român şi-mĭ place ţéra mea."

Să ne înviorăm şi să ne întărim citind isprăvile vitejescĭ ale străbunilor, jertfele lor pentru libertate, dreptate şi neatârnare; să culegem îndreptărĭ din greşelile şi suferinţele lor; ĭar din ispita trecutuluĭ să luăm aminte că, precum omenirea are în lume o sarcină de împlinit, aşa şi fie-care naţiune o are pe a sa, că în împlinirea acesteĭ sarcinĭ naţiunea română s'a arătat tot-d'a-una vrednică şi bărbătéscă; în mijlocul barbarilor de tot soiul, câţĭ s'aŭ scurs prin valea Dunăreĭ, ea a representat cultura antică şi a servit de element civilisator printre dênşiĭ.

Ast-fel însufleţiţĭ, să punem tótă credinţa în Regele nostru şi dinastia Sa, a căreĭa devisă: „*Nimic fără Dumneḑeŭ*" este învĕţătura însăşĭ a istorieĭ poporuluĭ român, căcĭ sigur este că sub regele Carol I, întemeĭetorul Românieĭ de astă-ḑĭ, naţiunea română va fi condusă cu aripĭ destinse către un viitor mare, vrednic de străbuniĭ Luĭ şi de aĭ noştri!

Istoria română se póte împărţi în patru părţĭ:

1) Istoria *cea maĭ vechiă*, de la cele d'ântâiŭ timpurĭ până la întemeĭerea principatelor române: Ţéra-Românéscă (an. 1290 după nascerea luĭ I. Cr.), şi Moldova (an. 1349 după nascerea luĭ I. Cr.), carĭ compun regatul Românieĭ de astă-dĭ.

2) Istoria *vechiă*, de la întemeĭerea principatuluĭ Ţĕreĭ-Românescĭ până la Mihaiŭ Vodă Vitézul (an. 1593 d. Cr.), şi a principatuluĭ Moldoveĭ până la Aron Vodă (an. 1591 d. Cr.)

3) Istoria *nouă*, de la Mihaiŭ Vitézul şi Aron Vodă până la Grigorie Ghica şi Ion Sturdza (an. 1593—1822).

4) Istoria *cea maĭ nouă*, de la Grigorie Ghica şi Ion Sturdza până în timpul de faţă (an. 1822—1887).

PARTEA I.

ISTORIA CEA MAI VECHIĂ.

De la cele d'ântâiŭ timpurĭ până la întemeierea principatelor române: Ţéra-Românéscă (1290 d. n. luĭ Is. Chr.) şi Moldova (1349).

1. Geţiĭ şi Daciĭ.

(Cam pe la anul 350 înainte de Is. Crist.)

1. Cam pe la anul 350 înainte de Is. Cristos locuiaŭ în nordul Dunăreĭ două popóre: în Transilvania, Banatul Temişianeĭ şi o parte a Ungarieĭ *Daciĭ;* în România, de la Porţile-de-Fer până la rîul Dnistru, *Geţiĭ*. 350 a. Cr.

Geţiĭ eraŭ curagioşĭ şi tot-d'a-una gata de mórte, despreţuind viaţa pămêntéscă pentru alta viitóre în lăcaşul fericiţilor. Eraŭ mândri pêně la nesocotinţă, căcĭ la fulgerele

şi trăsnetele ceruluĭ eĭ rĕspundeaŭ mânioşĭ cu săgeţĭ. Fiind porniţĭ tot-d'a-una spre gâlcévă şi vĕrsare de sânge, îşĭ făcéŭ singurĭ dreptate în certele dintre eĭ, cu sabia saŭ cuţitul. Eĭ locuĭaŭ în sate şi oraşe; casele lor eraŭ făcute de lemn saŭ de gard, ĭar în gĭurul lor aveaŭ o împrejmuire de parĭ şi nuele, în care se adăpostĭaŭ oile şi vitele în timpul nopţiĭ. Satele eraŭ risipite prin văĭ, în câmpiĭ, pe délurĭ şi maĭ tot-d'a-una pe lângă rîurĭ. Mâncarea obicĭnuită era : mĭerea, legume, lapte de óie şi de ĭapă, mămăliga de meiŭ şi de ovĕz; carne prea puţină; bea şi vin neamestecat cu apă din cornurĭ marĭ de cerb saŭ de boŭ. Rĕsboĭul şi prada eraŭ îndeletnicirile lor obicĭnuite şi în acelaşĭ timp un mijloc de traiŭ. Eĭ eraŭ maĭ toţĭ arcaşĭ călărĭ; obicĭnuiaŭ sá arunce, din fuga caluluĭ, săgeţĭ înveninate şi purtaŭ tot-d'a-una la brîŭ un cuţit întors în forma hangĭaruluĭ albanes. Din ţestele inimicilor ucişĭ eĭ obicĭnuĭaŭ să facă cupe de bĕut. Femeile nu staŭ să ţésă, ci lucraŭ la câmp, măcinaŭ grâŭ şi căraŭ apă cu doniţa pe cap.

Dacii eraŭ şi dênşiĭ curagioşĭ fără marginĭ, despreţuitorĭ orĭ-căreĭ primejdiĭ, poftitorĭ de mórte, luptătorĭ cu hotărîre. Iubind libertatea maĭ pre sus de orĭ-ce, Dacul învins nu stă mult la îndoĭală, între mórte şi robiă; se ucide singur voĭos, ucidêndu'şĭ maĭ întâiŭ femeĭa şi copiiĭ şi ardêndu'şĭ casa, spre a nu lăsa nimic în mâna inamicilor. Chĭar la femeĭ se vede curagiul neclintit de mórte. Ele ardeaŭ de viuĭ pre vrăjmaşiĭ prinşĭ în rĕsboiŭ, căutând în aşa priveliştĭ de grózǎ să'şĭ potolécă mânia lor sĕlbatică. Năravurile Dacilor eraŭ maĭ curate de cât ale Geţilor; eĭ nu avéŭ ca dênşiĭ maĭ multe femeĭ; eraŭ temĕtorĭ de deĭ, supuşĭ regilor şi preoţilor, ospitaliarĭ şi cu obiceiurĭ simple. Femeile dace sunt lăudate pentru virtuţile lor casnice, pentru credinţa ce păstrézǎ soţilor lor şi pentru legăturile strînse ale căsătorieĭ. *Dacii* locuĭaŭ, ca şi Geţiĭ, în sate şi oraşe; pe când însă aceştĭa eraŭ maĭ mult locuitorĭ câmpenĭ, aceĭa eraŭ maĭ mult locuitorĭ de munte. Se cunosc peste 50 oraşe dace. Casele lor eraŭ de lemn, cu coperiş de şindrilă saŭ de stuf, cu curte împrejur închisă cu uluci nalte şi ascuţite la vîrf, cum se vĕd la noĭ până în diua de astă-dĭ. In oraşe, casele eraŭ maĭ frumóse, cu maĭ multe odăĭ, semĕnând unor palate. Hrana poporuluĭ de la ţéră, care ducea maĭ mult viaţă de păstorĭ şi plugarĭ, e a: lapte, brînză, verdeţurĭ, grîne şi carne. Daciĭ purtaŭ, ca şi Geţiĭ, nişte nădragĭ largĭ, lungĭ pênĕ la glesne, un brîŭ séŭ cingătóre, o haĭnă cu mânecĭ;

pe d'asupra o manta séŭ un cojoc şi în picióre opincĭ. Numaĭ principiĭ, preoţiĭ, ofiţeriĭ regescĭ şi nobiliĭ avéŭ dreptul de a purta căciula, din care causă se şi numĭaŭ *pilofori* séŭ *pileaţi*, pe când ómeniĭ din clasa de jos umblaŭ cu capul gol, şi se numĭaŭ *comati* séŭ *capillati*. Femeile dace purtaŭ: o haĭnă cu mânecĭ, lungă până la glesne; pe d'asupra, o bucată de materie (in saŭ cânepă); ele maĭ avéŭ la gât mărgele, cununĭ de florĭ pe cosiţe, podóbe la cap şi la mâinĭ, şi brăţărĭ la umere.

Daciĭ se închinaŭ luĭ *Zalmolxis*, ca ḑeuluĭ celuĭ maĭ puternic al lor, luĭ *Marte* şi la alte ḑeităţĭ maĭ micĭ. Eĭ se închinaŭ şi la ape; de aceĭa, înainte de a întreprinde un rĕsboiŭ, eĭ se duceaŭ la malurile Dunăreĭ séŭ ale altor rîurĭ, luaŭ apă din ele, şi bênd, juraŭ de a nu se întórce înapoĭ în patria lor, de cât după ce vor fi ucis pe toţĭ duşmaniĭ. Armata dacă se compunea din pedestrime şi călărime. Armele lor de atac eraŭ: sabia încovoĭată, când scurtă în formă aprópe ca o secere séŭ ca un cosor,—când lungă întocmaĭ ca un ĭatagan; pumnal, lanciă lungă, suliţă şi arc. Armele de apărare eraŭ: coĭfurĭ, zale séŭ cămĕşĭ de fer şi scuturĭ cu frumóse florĭ pe ele. Eĭ aveaŭ stégurĭ ce semĕnaŭ cu stégurile de astă-ḑĭ de biserici şi de stărostiĭ, ĭar stindardul armateĭ era un balaur mare, avênd capul de lup şi gâtlejul căscat, de i se vedea nişte colţĭ marĭ şi limba. Capul era de bronz saŭ de argint; corpul era de metal maĭ uşor séŭ de lemn îmbrăcat în stofă. Fiind înfipt într'un lemn tocmaĭ sub gâtlej, el da semnale prin vijăiturile séle ascuţite. Daciĭ aveaŭ şi cetăţĭ întărite, cunosceaŭ măestria de înconjurare şi de apărarea cetăţilor, se slujĭaŭ cu maşinĭ şi cu berbecĭ de asalt, sciaŭ să ridice lagăre întărite şi fortăreţe după sistema romană, şi eraŭ înaintaţĭ în meşteşugul rĕsboĭuluĭ.

Agricultura şi crescerea vitelor eraŭ ocupaţiunile de căpeteniă ale Dacilor şi Geţilor. Se semĕna: meĭul, orḑul, ovĕzul, fasolea şi alte legume, diferite soĭurĭ de grâŭ, care se măcina cu rîşniţe séŭ morĭ de mână. Daciĭ întrebuinţaŭ plugul de lemn saŭ de metal, secere de bronz şi cóse, ce aveaŭ aprópe aceĭaşĭ formă ca cele de acum. Viţa era cultivată în Dacia, ca şi cânepa şi inul. Daciĭ lucraŭ şi minele de aur şi de argint din munţiĭ Transilvanieĭ, strîngênd aur şi din nă ipul rîurilor. Eĭ schimbaŭ acest aur cu diferite obĭecte şi arme, ce li se aduceaŭ prin comerciŭ din alte ţĕrĭ. Eĭ aŭ bătut şi monedă propriă de argint.

2. Burebista şi Deceneŭ.

(A. 50 până la a. 44 înainte de nascerea luĭ Isus Cristos).

1. Daciĭ, fiind împărţiţĭ în maĭ multe triburĭ, trăĭaŭ în certurĭ şi résbóĭe nesfîrşite între dênşiĭ şi începuse să ducă o vĭaţă molatică şi desfrînată şi să se dea maĭ cu sémă la patima bĕuturiĭ. Atuncĭ se ivesc în mijlocul lor douĭ bărbaţĭ, carĭ îşĭ pun în gând să mântuiasca poporul de peirea sigură ce'l aştepta: unul este un rege, *Bu-*
50—40 a. Cr. *rebista*, cam pe la a. 50—40 înainte de nascerea luĭ Is. Cr.; cel-alt este un preot mare, *Deceneŭ*. Anume despre Deceneŭ se povestesce că el se dusese maĭ ântâiŭ în ţĕrĭ depărtate, ca să afle acolo înţelepcĭunea şi învĕţătura. La întórcere, el porunci ca tóte viile să se stîrpéscă, pentru ca nimenĭ să nu maĭ bea vin. Daciĭ se supuse fără cea maĭ mică împotrivire, fiĭnd-că preotul trecea de ḑeŭ pămêntesc.

2. Burebista îşĭ luă decĭ pe lângă sine pe acest om sfânt şi ast-fel amêndouĭ împreună isbutiră, ca să reîntineréscă şi să prefacă poporul dac. Burebista uni sub stăpânirea sa tóte triburile geto-dace, le deprinse la arme, bătu popórele de prin prejur şi dĕrîmă oraşele grecescĭ de pe ţĕrmul MăreĭNegre. Incărcat de prăḑĭ şi în culmea putereĭ sale, în fruntea uneĭ armate de peste 200,000 de ómenĭ, el se încumeţi acum a se mĕsura cu poporul cel maĭ vitéz şi maĭ puternic atuncĭ în lume, cu *Romaniĭ*, cutreerând cu foc şi sabie ţĕrile lor de peste Dunăre. Ast-fel numaĭ în câţĭ-va anĭ, regele dac întemeiă un stat mare, ce se întindea pe amêndouĕ malurile Dunăreĭ, şi încă şi maĭ departe.

3. Acésta era o primejdie, care trebuĭa să pună pe gândurĭ pe Romanĭ. *Caiu Iuliu Cesar*, un mare general al lor, formă planul sa coprinḑă ţĕrile de

la Dunăre şĭ să facă din acest rîŭ fruntaria statuluĭ roman; însă când se gătĭa, în anul 44, să vină contra 44 a. Cr.
luĭ Burebista, el móre ucis mişelesce la *Roma*, tocmaĭ în minutul când la *Sarmizegetusa* (capitala Dacieĭ, aḑĭ Grădiştea în Transilvania), perĭa şi Burebista tot de mâna ucigaşă a câtor-va nobilĭ nemulţămiţĭ.

3. Resboiul luĭ Decebal cu Domiţian.

(a. 81—96 dupĕ nascerea luĭ Cr.)

1. După mórtea luĭ Burebista regatul Dacilor se desface în patru, maĭ târḑiŭ chĭar în cincĭ principate. Daciĭ însă tot nu încetéză prădările lor în ţĕrile romane de peste Dunăre. Maĭ cu sémă pe timpul împĕrăţieĭ luĭ Domiţian (la 81—96 după Cr.), 81—96 d. Cr.
Daciĭ devenirá maĭ periculoşĭ de cât orĭ-când. Un rege al lor *Duras*, nesimţindu-se destul de tare, se retrase singur de bună-voĭe de la domnie, pentru ca să facă loc unuĭ bărbat vestit prin inţelepcĭunea şi calităţile luĭ rĕsboĭnice. Acesta era *Decebal*. El îşĭ propuse să desăvêrşéscă lucrarea începută maĭ nainte de către Burebista, să facă adică un împeriŭ dac mare şi puternic. Ca şi dênsul, el îşĭ luă de tovarăş un om sfânt, pe preotul *Vezinas*, şi în scurt timp reuşi să reunéscă sub mâna sa tóte triburile dace, ca în timpul luĭ Burebista; întocmì armata după mustra armateĭ romane şi o deprinse cu disciplina şi armătura romană; ridică lagăre şi cetăţĭ întărite prin ingînerĭ şi meşterĭ romanĭ; şi intră în legăturĭ secrete cu popórele duşmane Romanilor, asigurându-se de ajutorul lor. Ast-fel pregătit, în fruntea uneĭ armate tarĭ, trecu Dunărea în anul 82 82
după nascerea luĭ Is. Cristos, şi bătu înfricoşat armata romană. Domiţian atuncĭ trimise asupra luĭ pe generalul *Cornelius Fuscus*. Acesta trece Dunărea şi pătrunde cu curagiŭ în Dacia. Daciĭ îl lasă

să înainteze într'o ţéră necunoscută, aşteptând ca dênsul întâiŭ să-ĭ lovéscă. Fuscus dă bătălia. Armata sa frumósă este făcută bucăţĭ; el însuşĭ plătesce cu capul pasul sĕŭ îndrăsneţ.

2. Domiţian îşĭ încercă a treĭa óră norocul, în-
88 sărcinând cu rĕsboĭul (a. 88) pe un general renumit prin disciplina sa, pe *Tettius Iulianus*. Acesta redete armateĭ ordinea şi curagiul perdut, intră în Dacia, şi într'o bătăliă sângerósă la *Tape* (în valea Temişuluĭ, în Banat) repurtă una din victoriele cele maĭ strălucite. Apoĭ se îndreptă ĭute spre Sarmizegetusa, capitala Dacieĭ, ca s'o coprindă. Atuncĭ se dice că Decebal ar fi mântuit capitala sa, punênd să taĭe în jurul eĭ un mare numĕr de arborĭ şi să înfigă arme în trunchiĭ tăiaţĭ cât statul unuĭ om, aşa că Iulianus, credênd că are înaintea sa o armată numerósă cu care să se bată, nu merse maĭ departe. Domiţian, încurcat în rĕsboiŭ cu alte popóre, se grăbi a încheĭa cu Decebal o pace ruşinósă. Pe de o parte, Decebal se prefăcuse că este umilit şi bătut, şi ruga pe împĕratul să se milostivéscă a-ĭ lăsa tronul ca de la un învingĕtor; ĭar pe de altă parte el cerea: sume marĭ de banĭ ca despăgubire de rĕsboiŭ, un tribut însemnat pe fie-care an, un numĕr de lucrătorĭ meşterĭ pentru lucrările de rĕsboiŭ şi de pace, şi maşine cât de multe. Domiţian consimţi la tóte aceste fără greutate. In timp de 12 anĭ, Roma fu silită să îndure acéstă stare umilitóre faţă cu poporul dac, până ce, cu venirea la tron a luĭ Traian, lucrurile se schimbară cu totul.

4. Resbóiele luĭ Traian cu Decebal.—Supunerea Dacieĭ de Romanĭ.

(De la an. 101—107 după Is. Cr.).

A. Antâiul rĕsboiŭ.

1. *Marcu Ulpiu Traian* se născu în Italica (ce-
52 tate în Spania) la 18 Septemvrie 52 după Is. Chr.,

dintr'o familie veche. La vêrsta de 16 anĭ el intră în armată şi, ca militar, îndată se făcu ĭubit tuturor prin curagiul sĕŭ, prin răbdarea cu care suferĭa ostenelile şi prin dreptatea ce arăta către soţiĭ sĕĭ de arme şi către soldaţĭ. Din acéstă causă el fu adoptat de fiŭ şi asociat la imperiŭ de către bătrânul împĕrat *Nerva*, urmaşul luĭ Domiţian. Nerva murind (la 27 Ianuarie an. 98) Traian rĕmase împĕrat în locul luĭ. 98

Traian era înalt de stat, ócheş la faţă, cu ochiĭ marĭ, buzele strînse şi barba désă şi de timpuriŭ cărunţită. Privirea luĭ, tot-d'a-una blîndă şi hotărîtă, impunea respect orĭ şi cuĭ. Dormea puţin, mânca maĭ cumpĕtat de cât bea, umbla mult pe jos, îĭ plăcea vênĕtórea, dar maĭ ales rĕsboĭul, care nu 'l obosea nicĭ-o dată.

De şi fără multă învĕţătură, dar avea minte ageră şi judecată sănătósă. Bun, blând, înzestrat cu tóte virtuţile de om şi de împĕrat, ĭubĭa poporul, făcênd institute pentru crescerea copiilor săracĭ; dar şi poporul îl ĭubea pe dênsul dêndu-ĭ numele de „cel maĭ bun". Faĭma bunătăţiĭ séle a rĕmas viĕ printre vécurĭ; în ḑiua cînd pe tron se înălţa un noŭ împĕrat, i se ḑicea: „Să fiĭ maĭ fericit de cît August, şi maĭ bun de cît Traian." Cînd era vorba de un om bun, se spunea: *E bun ca împĕratul Traian.* Se povestesce că într'o ḑi împĕratul pornind din Roma la rĕsboiŭ în fruntea armateĭ séle, pe cînd trecea pe lângă mulţimea adunată, o femeiă se repeḑi 'naintea caluluĭ sĕŭ. Era o nenorocită vĕduvă, al căruĭ fiŭ unic fusese omorît, fără ca ucigaşiĭ să 'şĭ fi primit încă pedépsa. Stăpâne, strigă ea, rĕsbună pe fiul meŭ. — La întórcere, îĭ zise împĕratul, urmându-şĭ calea. — Şi décă tu morĭ? — Urmaşul meŭ îţĭ va face dreptate. — Ce folos veĭ trage tu din virtutea altuĭa? întrebă vĕduva. Atuncĭ Traian se opri puţin, se gândi la datoria ce are ca părinte al poporuluĭ şi nu părăsi Roma, pênĕ ce ucigaşiĭ n'aŭ fost judecaţĭ şi pedepsiţĭ după fapta lor. Acéstă ĭubire fără marginĭ a dreptăţiĭ, blîndeţea şi binefacerile luĭ, aŭ hotărît pre un papa creştin de la Roma, ca să róge pe Dumneḑeŭ a scóte din Iad sufletul mareluĭ împĕrat; şi rugăciunea luĭ, aşa se crede, a fost ascultată.

El muri fără de veste la an. 117 în cetatea Selinunt în 117
Cilicia (Asia) de apoplexie; cenuşa osemintelor séle fu dusă

la Roma într'un vas de aur şi aşeḑată sub columna, ce Se-
113 natul şi poporul roman iĭ înălţase la an. 113 în amintirea victorielor séle câştigate asupra Dacilor. Acéstă *columnă* numită *a luĭ Traian* stă în fiinţă pênĕ astă-ḑĭ la Roma. Traian este părintele Românilor; el rĕmâne neşters în amintirea lor; prin el şi în el eĭ vĕd tot ce-ĭ mare şi tot ce e traĭnic, de la munţiĭ de zăpadă ridicaţĭ de viforul ĭerneĭ, *troiene*, de la valurile de pământ şi dîmburĭ, *troian*, şi pênĕ la brîul de stele înfipte pe bolta ceréscă, *calea luĭ Traian*.

2. Era învederat, că legăturile dintre Roma şi Dacĭ făcute de Domiţian nu puteaŭ să fie pentru mult timp. Decebal, fără a perde un singur minut priincĭos, ajutat de arhitecţiĭ şi inginerii militarĭ ce dobândise de la Romanĭ, întări cetăţuĭele cele vechĭ, făcu altele din noŭ, aduse maşine de rĕsboiŭ, în scurt puse tótă ţéra în stare de apărare. Traian la rêndul sĕŭ, fiind soldat înainte de tóte, şi ţinênd la onórea militară a naţiuneĭ sale, nu putea lăsa neştérsă o pată aşa de mare pe numele de roman. El îşĭ puse dar cu hotărîre nestrămutată în minte supunerea poporuluĭ dac; acésta era dorinţa luĭ de tóte ḑilele, şi orĭ de câte orĭ făcea un jurĕmênt sfêrşĭa cu cuvintele: „când óre voiŭ reduce Dacia în provincie romană?

101 3. In primă-vara anuluĭ 101, Traian plecă din Roma, ca să se pună în fruntea armateĭ sale de la Dunăre, care se urca la 40,000—50,000 de ómenĭ. Apoĭ trecu Dunărea, maĭ în sus de Orşova, pe un pod de corăbiĭ impreună cu tótă armata sa, şi se îndreptă prin Banatul Temişóreĭ spre Sarmizegetusa, mergênd încet şi cu prevedere. Daciĭ, şi dênşiĭ pricepuţĭ, nu se arĕtaŭ înaintea lor, aşteptând ca Romaniĭ să înainteze maĭ mult şi apoĭ la locul şi timpul priincĭos să'ĭ atace fără de veste. Intre acestea, armata romană dete peste Dacĭ, nu departe de *Bersovia* (aḑĭ Jidovin, lângă rîul Berzava). Bătălia începe cu mare furiă din amêndouĕ

părţile şi se sfîrşesce cu un măcel sângeros. Daciĭ fug. Romaniĭ coprind lagărul inamic, cel fórte întărit cu ziduri înalte, d'asupra cărora se vedeaŭ capete de prinşĭ romanĭ înfipte în prăjinĭ. Decebal pricepu îndată cu ce protivnic avea a face şi voi să intre la împăcĭuĭală; însă în loc de a'ĭ trimete persónele cele maĭ însemnate din naţiunea sa, el încredinţă solia la ómenĭ din clasa de jos. Traian nicĭ voi să-ĭ asculte. Timpul cel rĕŭ al ĭerneĭ îl opri însă de a merge maĭ departe.

4. Campania anuluĭ următor 102 se deschide cu 102
bătălia sângerósă de la *Tape,* în acelaşĭ loc unde cu 13 anĭ maĭ înainte Tettius Julianus repurtase o victoriă strălucită asupra Dacilor. Şi de astă dată Daciĭ, după lungă împotrivire şi luptă desperată, fură învinşĭ, dar şi Romaniĭ avură perderĭ simţitóre. Numĕrul răniţilor fu aşa de mare în cât, nemaĭ ajungênd cârpe pentru legăturile rănilor, Traian dete doctorilor vestmintele séle chĭar, ca să le facă scamă pentru răniţĭ. De aci armata romană trecu pasul Porţilor-de-fer şi intră în valea Haţeguluĭ, unde susţinu maĭ multe lupte prin pădurĭ. In fine, coprinderea cetăţuĭeĭ în care se afla sora regeluĭ dac, cum şi luarea cu asalt a uneĭ cetăţĭ întărite, hotăresc campania. Traian este la porţile Sarmizegetuseĭ. Decebal, vĕdêndu-şĭ tóte cetăţile luate, tóte mid̦lócele de apărare sleite, nu-ĭ rĕmase de cât să se supună. El trimise o deputaţĭune, care încheiă pacea cu următórele condiţiunĭ: Decebal se lipsesce de tributul ce se plătĭa de Romanĭ până atuncĭ; nu maĭ are dreptul de a face pace saŭ a declara rĕsboiŭ. Fugariĭ, armele, maşinele de rĕsboiŭ, inginerĭĭ şi meşteriĭ carĭ i se dedese de Romanĭ, fură înapoĭaţĭ, cetăţile fură parte dărîmate, parte predate trupelor romane. In Sarmizegetusa rĕmase garnizonă romană, ca şi în partea

Daciei deja cucerită de Traian. Decebal în persónă trebui să se presinte înaintea împĕratuluĭ şi să facă
102 actul de închinăciune (anul 102 d. Cr.). Traian se întórse la Roma şi luă titlu de *Dacicul*, ïar poporul sĕrbători învingerea Dacilor prin jocuri şi ospeţe.

5. Partea Daciei cucerită de Traian, adică Banatul Temişórei şi o parte din Oltenia, trebuia pusă în comunicaţiune neîntreruptă cu malul drept al Dunărei. Trupele care o ocupaŭ trebuiaŭ asigurate, ca la ori-ce timp al anului să pótă priimi grabnic ajutóre de la legiunile de pe cel-alt mal saŭ să aibă aci o retragere sigură. Cu acest scop Traian, îndată ce sfîrşi ăntăiul rĕsboiŭ dacic, însărcină pe *Apollodor de la Damasc*, cel maĭ vestit arhitect din acel timp, să construiască un pod de pétră peste Dunăre. Locul se alese între *Fetislan* saŭ *Cladova* şi *Turnu-Severinuluĭ*, în vechime *Drubeta*, ca cel maĭ potrivit, pentru că pe acolo albia rîuluĭ este maĭ îngustă. Minunata clădire fu
104 gata până în tómna anuluĭ 104. Podul era aşternut pe 20 stâlpi de piatră împreunaţi prin bolte de lemn, iar pe d'asupra se întindea podéla cu amêndouĕ parmaclîcurile sale împodobite în răscruci. Împĕratul Adrian, următorul luĭ Traian, de pizmă şi póte şi de témă, ca nu barbariĭ să găsiască pe pod o trecĕtóre lesniciósă în sudul Dunăreĭ, puse să rădice bolţile şi podéla, lăsând ast-fel numaĭ stâlpiĭ de zidărie, cari staŭ până astă-ḑi în fiinţă ascunşi sub apă. Numaĭ cele două căpĕtâe ruinate ale poduluĭ se vĕd încă în picióre pe amêndouĕ malurile opuse.

B. Al doilea rĕsboiŭ.

6. Dar nu trecu mult după întórcerea luĭ Traian la Roma, şi Decebal uită de cele făgăduite: Nu predete Romanilor tóte armele, nici tóte cetăţuele; din contră, începu a face provisiuni de arme, a ridica alte întăriri, a primi fugari romani, ba chiar începu pe faţă să atace lagărele romane din Dacia. Atunci Traian, hotărât cum era de a sfârşi cu poporul dac şi cu regele luĭ, fára alte trăgăniri îi declară din noŭ rĕsboiŭ, treĭ ani după încheiarea păcei,
105 ceĭ, în an. 105. Decebal nu se aştepta la un pas

aşa de repede din partea Romanilor. Lupta trebuia să fie desperată, pe viéţă saŭ pe mórte. Regele dac, până a se hotărâ să o incépă, încercă, de astă dată cu vicleşug şi cu omor, să scape de neîmpăcatul sĕŭ duşman, de Traian împăratul. Acesta se afla
în iérna anuluĭ 104/105 într'un oraş de peste Du- 104–105
năre. Decebal trămise doĭ fugarĭ romanĭ ca să'l ucidă. Planul însă nu reuşi. Tot cu vicleşug, Decebal chemă la sine pe un amic fórte bun al împĕratuluĭ, pe *Cassius Longinus*. Cuvîntul era că voia să trateze cu dînsul despre pace; îĭ făgăduia prin jurămênt că nu'ĭ va face nicĭ un rĕŭ. Romanul încreḑĕtor se duce; regele dac însă, după ce a încercat în deşert întâiŭ prin darurĭ, apoĭ prin ameninţărĭ, să afle de la dênsul planurile luĭ Traian, însciinţă pe împărat, că în mâna luĭ stă viéţa luĭ Cassius; că daca nu i se va da despăgubire de rĕsboiŭ şi dacă nu i se va întórce ţéra ce i se luase până la Dunăre, — atuncĭ îl va omorî. Traian era pus ast-fel în cumpănă între a lăsa nepedepsit pe un inimic periculos al patrieĭ sale şi între a scăpa de o mórte sigură pe un amic din ceĭ maĭ bunĭ aĭ sĕĭ. Cassius nu'l lăsă să stea mult la îndoiala; cu un curagiŭ eroic, vrednic de tótă lauda, se ucise singur sorbind veninul.

7. Rĕsboiul începu în primăvara anuluĭ 105. 105
Armata romană intră în Dacia prin treĭ părţĭ de odată (pe la Porţile-de-fer, prin pasul Vulcan şi pe la Turnul-Roş) şi după maĭ multe încăerărĭ, după silinţe, carĭ treceaŭ peste puterea omenéscă, ajunse în valea Haţeguluĭ. O bătălie crâncenă se încinse înaintea uneĭ cetăţĭ dace întărite, dar Traian rĕmase învingĕtor. Acum Romaniĭ se găseaŭ sub zidurile uriaşe ale Sarmizegetuseĭ. Fiind respinşĭ la primul atac, îl încep din noŭ cu maĭ mare furie. Decebal, sleind tóte miḑlócele de apĕrare, trimite un sol la

Traian ca să céră pace; împĕratul însă nu îngădui nimic din cerinţele regeluĭ dac. Acesta chiămă atuncĭ pe preoţĭ şi pe ceĭ maĭ de căpetenie dacĭ, ca să se sfătuĭască asupra mĕsurilor de luat; cea maĭ mare parte dintr'ênşiĭ socotiră că orĭ-ce împotrivire este peste putinţă, şi pentru a nu cădea viĭ în mânile învingĕtoruluĭ, hotărâră a se ucide singurĭ. Strînşĭ cu toţiĭ la un ospĕţ — cel din urmă ospĕţ pământesc — împrejurul unuĭ mare cazan, în care ferbea o bĕutură otrăvitóre, sorbiră unul după altul din cupa dătătóre de mórte. Decebal aflând că Traian intră învingĕtor în cetate, poruncesce ca tot oraşul să fie pus în flacărĭ şi să sune retragerea; într'un minut marea cetate înfăţişa o privelişte înfiorătóre: palatele, castelele, turnurile sale de apĕrare, totul fu prada foculuĭ. Apoĭ urmat de óstea ce'ĭ maĭ rĕmăsese, se retrase într'un lagăr bine întărit, de unde eşind, fu bătut şi de astă-dată. Atuncĭ, pentru a sfîrşi cum începuse, ca un vitéz mare şi vrednic inimic al Romeĭ, în minutul când era să cadă în mâna Romanilor, se ucise singur cu sabia sa. Capul sĕŭ, tăiat de un soldat, fu adus la
107 Traian pe o tavă, şi apoĭ trămis la Roma (a. 107). Un mare numĕr de Dacĭ, cu femeĭ, copiĭ, bĕtrânĭ, cu turmele şi cu tot ce avea maĭ preţios, părăsi Dacia. Rĕsboĭul se încheiă în anul 107 cu nimicirea regatuluĭ şi a poporuluĭ dac.

8. Prădile căḑute în mâna Romanilor eraŭ nenumĕrate; fără a socoti armele, sculele şi vasele de aur şi argint, petrele preţióse şi provisiunile, se vorbesce de 5 milióne de litri de aur, 10 milióne litri de argint şi maĭ mult de 500,000 prisonierĭ. Chiar comorile luĭ Decebal, pe carĭ acesta le ascunsese într'o boltă făcută sub albia unuĭ rîŭ, se descoperiră şi se luară de Traian. Triumful ce se celebră la Roma fu din cele maĭ strălucite ce se vĕḑuse vr'odată. Din tóte părţile lumeĭ veniră solĭ ca să felicite pe Traian; 123 de ḑile fără întrerupere ţinură jocurile şi sĕrbările;

10,000 de gladiatorĭ (luptătorĭ de circ) se luptară pe scénă şi 11,000 de animale sĕlbatice şi domestice fură ucise. Impĕratul bătu mulţĭ anĭ d'a rĕndul banĭ carĭ, prin chipurile pe dênşiĭ săpate, aminteaŭ tuturor din imperiul sĕŭ, chĭar celor ce nu sciaŭ să citéscă, strălucitele sale espediţiunĭ dace. El fundă un oraş anume *Nicopolis* (adică *cetatea Victorieĭ* lângă Balcanĭ, ruinele cunoscute sub numele de Stari-Nikĭup), în amintirea învingereĭ Dacilor. La a. 113 d. Cr. senatul şi poporul roman, ca să onoreze nu- 113
mele luĭ Traian şi să glorifice faptele de arme ale luĭ şi ale vitezeĭ sale armate, înălţară o columnă numită *Columna luĭ Traian*, care stă până astă-ḑĭ în fiinţă la Roma şi este unul din cele maĭ însemnate monumente ale trecutuluĭ. Acest monument vrednic de mirare este înalt de 106 piĉióre şi e compus din 29 bucăţĭ marĭ de marmură albă, aşeḑate strîns unele de altele şi scobite pe dinlăuntru spre a face loc uneĭ scărĭ spirale cu 185 trepte. Temelia pătrată este acoperită pe câteşĭ patru ale séle feţe cu săpăturĭ, ce represintă grămeḑĭ de arme şi vestminte ale poporuluĭ cucerit; ĭar d'alungul stîlpuluĭ se încolăcesce ca o cordea un brâŭ de săpăturĭ, ce devine din ce în ce maĭ lat, cu cât maĭ mult se ridică în sus. Pe acest brîŭ se înfăţişéză în 124 de tabelurĭ tăiate în pétră rĕsbóĭele cu Daciĭ; pe dênsele putem învĕţa maĭ bine de cât de pe o carte scrisă a cunósce întêmplările rĕsboĭuluĭ şi pe cele două popóre luate la luptă. Aci vedem pe voĭniciĭ şi vîrtoşiĭ Dacĭ, cu talia lor de uriaşĭ, cu chica lungă tot aşa ca şi barba şi mustăţile, cu ochiĭ vioĭ, înfundaţĭ, cu privirea mândră şi ameninţătóre, cu sprincene marĭ şi dese, cum îşĭ apără în desperarea lor eroică fie-ce tîrg, fie-ce rîŭ, fie-ce colţ din patrie, mĕsurându-se cu o armată vitéză, cuceritórea lumeĭ, măiastră în arta militară şi vrednică de căpitanul cel maĭ mare ce a avut împĕrăţia romană, de Traian împĕratul. Ba încă, nu vedem pe *Columnă* decât victoriele Romanilor asupra Dacilor; învingerile lor însă suferite de la Dacĭ nu le-a scris, nicĭ le-a săpat nimenĭ. Póte că atuncĭ figura luĭ Decebal ni s'ar părê maĭ mare, geniul sĕŭ militar maĭ estraordinar, deşi destul de mare este acela, care în timp de 26 de anĭ apără patria sa cu un curagiŭ statornic şi nu se lăsă a muri de cât o dată cu dênsa.

5. Dacia sub Romanĭ.

A. Starea Dacieĭ.

107—112 1. De la a. 107—112 d. Cr., ţéra Dacilor fu prefácută în provincie romană sub numele de *Dacia.* Ea coprindea ţĕrile locuite pênĕ astădĭ de Românĭ: România, Banatul Temişóreĭ, o parte a Ungarieĭ, Transilvania şi Bucovina. Pentru a împopora o ţĕră aşa de întinsă şi frumósă, Traian aduse locuitorĭ din tóte părţile împĕrăţieĭ, aşedându-ĭ prin oraşele şi tîrgurile cele părăsite ale Dacilor, precum şi prin locurile bune de hrană. Populaţiunea cresců repede. Maĭ bine de 70 cetăţĭ marĭ şi micĭ se întemeĭază numaĭ în Transilvania, Temişóra şi Oltenia. In Oltenia: *Drubeta* (adĭ Turnu-Severin), *Romula* (adĭ Recĭca, lângă Caracal), *Amutria* (lângă rîul Motru); în Transilvania: *Apulum* (adĭ Belgrad), *Napoca* (adĭ Cluşĭ) şi *Porolissum* (adĭ Moĭgrad); în Banatul Temişóreĭ: *Tibiscum* (adĭ Caransebeş), *Tierna* (adĭ Orşova) şi *Ad Mediam* (lângă Mehadia). Capitala Dacieĭ era la *Sarmizegetusa*, unde sta guvernatorul împĕrătesc şi preotul cel mare al provincieĭ. Aci se ţinea în fie-care an adunarea deputaţilor trimişĭ de cetáţĭ, ca să pună la cale trebile comune. Tóte aceste cetăţĭ cu templurile, palatele, băile şi teatrele lor împodobeaŭ ţéra, ĭar prin zidurile lor cele tarĭ o aparaŭ. Se făcură şi drumurĭ aşternute cu pétră, din carĭ unele staŭ în fiinţă pênĕ astă-dĭ, cum sunt: drumul de la Turnu-Severin prin Recĭca la Celeiŭ, drumul de la Celeiŭ la Turnu Roş (Calea *Troianuluĭ* pe malul Oltuluĭ), cel de la Flămânda (lângă Dunăre) la Câmpu-lung, şi altele. Prin aceste drumurĭ bine împărţite, ca şi prin flotila Dunăriĭ, vĭaţa şi bogăţia se rĕspîndéŭ în tóte părţile Dacieĭ, ĭar productele eĭ roditóre se ducéŭ pênĕ în ţĕrĭ depărtate. O armată ca de 25.000 ómenĭ apăra

provincia, care, pe tot lungul graniţelor, era acoperită cu un şir de cetăţuĭ întărite şi cu valurĭ de pământ.

2. In scurt timp Dacia deveni una din cele maĭ frumóse şi maĭ înfloritóre provincii dunărene. Noŭiĭ locuitorĭ cu o răbdare de fer deschid locurĭ de hrană, curaţă pământul de rădăcinĭ şi 'l fac bun pentru cultură şi pentru crescerea vitelor. Se înfiinţéză şcolĭ pentru învĕţătura artelor şi sciinţelor. Comerciul, industria, agricultura şi cultura vieĭ îşĭ iaŭ sbor. Bunul traiŭ se vede pretutindenĭ în oraşe: multe familiĭ sărace, găsind aci un pământ roditor, mijlóce de traiŭ îndestule, aurul din Transilvania, se înavuţiră în curênd. Cetăţeniĭ se 'ntrec care maĭ de care să împodobéscă lăcuinţele lor şi să înfrumuseţeze oraşul. Maĭ cu sémă România-mică saŭ Oltenia s'a împopulat şi a înflorit fórte repede, cu mult maĭ bine de cât în părţile nordice ale Dacieĭ. Ruinele de la Turnu-Severin, Recica şi Celeĭ (jud. Romanaţĭ), şoselele romane carĭ staŭ în fiinţă, cele 13 cetăţĭ carĭ se găsiaŭ numaĭ pe lângă drumurile de la Turnu-Severin şi Turnu-Roş, dovedesc că romanitatea se întemeiase aci puternic şi în timp fórte scurt.

B. Istoria Dacieĭ.

(a. 107—255 d. Cr.)

1. Dacia romană se găsia, încă de la început, înconjurată din treĭ părţĭ de popóre barbaro, venind numaĭ la sud, prin Dunăre, în atingere cu stăpânirea romană. Din acéstă causă apărarea eĭ cerea multe jertfe din partea Romanilor. Impĕratul Adrian (117—138 d. Cr.), care urmă în 117—138
domnie luĭ Traian, voi chiar s'o părăséscă şi s'o lase în prada barbarilor. Décă nu puse în lucrare acest plan, causa a fost, nu atât minele de aur ale

Transilvaniei, nicĭ credinţa că Dacia era trebuincĭósă pentru apărarea fruntarieĭ dunărene a imperiuluĭ, ci numĕrul cel mare de cetăţenĭ, oraşele numeróse carĭ înflorĭaŭ şi civilisaţiunea ce se întemeĭase în Dacia. El însă strică podul de pétră de la Severin, de témă ca să nu trécă barbariĭ în sudul Dunăreĭ.

138—161 2 Sub domnia luĭ Antonin Piul (138—161) Dacia se bucură de o lungă pace. Acest timp se póte numi *epoca de aur* a Dacieĭ. Acum se înzestră ea cu drumurĭ aşternute cu pétră şi oraşele se înfrumuseţară cu monumente şi edificie măreţe. Dar
161—180 sub Marcu Aureliŭ (161—180), *Marcomaniĭ* împreună cu alte popóre, năvălesc de o dată ca un potop şi acoperă Dacia şi ţĕrile de prin prejur. In Dacia, locuitoriĭ, coprinşĭ de grózā, fugiră în tóte părţile, ascundĕnd ce aveaŭ maĭ preţios. Cea maĭ mare parte din populaţiune a fost dusă în robie, în numĕr de peste 200.000 ómenĭ, carĭ, după încheĭerea păceĭ, se întórseră înapoĭ. Sub Com-
180—192 mod (180—192), fiul şi următorul luĭ Marcu Aureliu, *Daciĭ ceĭ liberĭ*, călcând fruntariile Dacieĭ, guvernatorul eĭ întreprinse o espediţiune în contra lor şi colonisă 12,000 dintr'înşiĭ în Dacia, în condiţiune de *şerbĭ* séŭ *clăcaşĭ*.

192—211 3. Septimiu Sever (192—211 d. Cr.) merită cu tot dreptul a fi numit *reîntemeĭetorul Daciei*, căcĭ el introduse maĭ multe îmbunătăţirĭ în organisaţiunea eĭ din lăuntru; aduse o nouă colonie la Drubeta şi zidi acolo un castel de apărare, ale căruĭ ruine se vĕd până astă-ḑĭ. In timpul luĭ Cara-
211—217 calla (211—217 d. Cr.) *Daciĭ ceĭ liberĭ*, începĕnd din noŭ prădările lor în Dacia, fură puşĭ în respect şi îndatoraţĭ, în schimbul unuĭ tribut anual, a da trupe Romanilor in cas de rĕsboiŭ; drept asigurare şi sub cuvĕnt de alianţă li se luară şi ostaticĭ. Insă,

după uciderea luĭ Caracalla (an. 217), eĭ îşĭ luară îna- 217
poĭ aceĭ ostaticĭ şi continuară prădările în Dacia. Guvernatorul de atuncĭ al acesteĭ ţĕrĭ, un fost sclav şi friser al uneĭ femeĭ, nu putea fi în stare să apere provincia.

4. In timpul acesta la gurele Dunăreĭ se arĕtară *Carpiĭ*, carĭ începură a prăda Dacia, luând pe bĭeţiĭ locuitorĭ în robie şi făcĕnd vĭaţa cu totul nesigură. Romaniĭ stăpânĭaŭ încă până atuncĭ partea sudică a Moldoveĭ şi Basarabieĭ, de la Siret până
la Dnistru. Carpiĭ, pe la a. 235 bătură pe Romanĭ 235
şi coprinseră acea parte de ţară, devenind ast-fel stăpânĭ peste tótă Moldova şi Basarabia. De altă
parte însă, împĕratul Maximin în a. 237 puse ca- 237
pĕt năvălirilor, ce *Daciĭ liberĭ*, în frunte cu *Costubochiĭ*, făceaŭ mereŭ în Dacia, bătĕndu-ĭ desăvêrşit şi aşeḑând oparte dintr'ênşiĭ în nord-vestul Dacieĭ.

5. In anul 238, *Goţiĭ* trec pentru ântăia óră Du- 238
nărea şi se năpustesc asupra cetăţilor grecescĭ de
pe ţĕrmul Măreĭ-Negre. Impĕratul *Gordian* (238— 238–244
244) e silit să plătéscă Goţilor un tribut anual şi să cumpere ast-fel cu ajutóre bănescĭ năvălirile barbarilor în imperiu. De aceĭa, şi Dacia în timpul împĕrăţieĭ luĭ Gordian se bucură de linişte şi de îngrijirea deosebită a împĕratuluĭ, căruĭa, spre recunoscinţă, provincia întrégă îĭ ridică monumente.

6. Esemplul însă dat cu plata de ajutóre bănescĭ Goţilor deştéptă în veciniĭ lor Carpĭ plăcerea de a căpĕta şi dênşiĭ un aşa lucru, ca uniĭ ce sunt maĭ tarĭ, ḑiceaŭ eĭ, de cât Goţiĭ. Cererea însă neacor-
dându-li-se, năvăliră în a. 245 peste Dunăre. Impĕra- 245
tul Filip (243—249) îĭ respinse cu putere înapoĭ. 243–249
Dacia şi sub acest împĕrat este în pace; ba încă din causă că legăturile sale comerciale cu popórele vecine eraŭ însemnate, dobândi chĭar dreptul de a bate banĭ de aramă cu numele eĭ propriŭ: PROVINCIA

DACIA. Filip întări Romula cu un zid împrejur.
249—251 7. Sub vitézul şi energicul *Traian Deciu* (249—
251), Dacia continuă a gusta ródele bine-făcătóre
ale păceĭ: şoselele se îndreptéză şi fruntariele se
250 reîntăresc; Dacia tótă ridică în a. 250 luĭ Traian
Deciu un monument în care 'l numesce *reîntemeie-
torul Dacielor*, ĭar ea singură îşĭ ḑice pe monetele
255 sale: *Lacia fericită*. Dar nu trecu de cât 5 anĭ şi
ea, frumósa ţară a luĭ Traian, este ca şi perdută
pentru imperiŭ, fiind copleşită de Marcomanĭ. In
271 fine, la anul 271, împĕratul Aurelian e silit a pă-
răsi cele din urmă puncte întărite ce Romaniĭ maĭ
aveaŭ în Dacia, retrăgênd armata şi lăsând ast-fel
pe locuitoriĭ de acolo în voĭa întêmplăriĭ.

8. Acéstă retragere a armateĭ nu trebue înţelésă ca cum Aurelian ar fi dus peste Dunăre tótă populaţiunea romană din Dacia. El nicĭ nu putea smulge pe coloniştĭ din lăcuinţele lor. Numaĭ funcţionariĭ trecură cu oştirea. Partea cea însemnată însă a naţiuneĭ, cetăţeniĭ, poporul agricol, stătură pe loc. Aceştĭa alcătuĭaŭ un mĭeḑ puternic al romanităţiĭ rĕmas neîntrerupt la stânga Dunăriĭ, în Dacia Traiană, şi din acest mĭeḑ a crescut şi s'a întins némul Românilor, cu tóte greutăţile vremilor prin care el a trecut.

6. Nascerea poporuluĭ român.

1. Timpul de 167 anĭ, cât a stat Dacia sub stăpânirea romană, era destul pentru ca să se nască o nouă naţionalitate. Că acésta nu putea fi de altă origină de cât *română*, vorbesc următórele împrejurărĭ: după supunerea Dacieĭ de Romanĭ, ţara rămânênd aprópe deşartă de locuitorĭ, Traian a adus coloniştĭ ca să împopuleze oraşele şi câmpiile. Aceştĭ coloniştĭ, de şi din diferite părţĭ ale imperiuluĭ, eraŭ însă deja romanisaţĭ, vorbĭaŭ limba latină, limba oficială a statuluĭ, şi cu timpul se deprinsese în totul cu vĭaţa romană. Dacia nu era considerată ca o simplă ţară cucerită, ci ca o *coloniă* romană, adică ca o parte din însăşĭ

fiinţa statuluĭ roman, din insăşĭ naţiunea domnitóre. Voind să facă din ea un post înaintat al romanităţiĭ în lumea barbară a Norduluĭ, Traian nicĭ nu putea avé încredere în populaţiunea dacă, ca să o lase în ţéră şi cu timpul să se romaniseze, nicĭ să aducă în locul eĭ ómenĭ streinĭ. În scurt, prin aducerea de coloniştĭ „cetăţenĭ romanĭ", prin aşeḑarea soldaţilor lor după serviciul armateĭ în Dacia cu drepturĭ cetăţenescĭ, prin mêsurile luate de a se alunga saŭ nimici populaţiunea învinsă şi de a se face din întréga provincie o *coloniă romană*, s'a putut nasce, în timpiĭ ceĭ de pace şi prosperitate, ce aŭ urmat cu micĭ întreruperĭ de la Traian până la Aurelian, *naţionalitatea română.*

2. La a. 271 saŭ şi ceva maĭ încóce, Româniĭ, carĭ vorbiaŭ limba latină ţĕrănéscă, una şi aceĭaşĭ limbă, încep să se desparţă. O parte trece Dunarea şi se aşéḑă în Dacia cea nouă a luĭ Aurelian, de unde în cursul vécurilor se respândesc: uniĭ până în fundul Macedonieĭ trăind în cătune cu păstoria şi agricultura, şi sunt cunoscuţĭ până astăḑĭ cu numele de *Ţinţarĭ*, *Cuţo-Vlachĭ* séŭ *Românĭ macedonenĭ*; alţiĭ ajung până la Marea-Adriatică, unde'ĭ găsim aḑĭ în Istria şi Dalmaţia sub numele de *Morlacĭ*. Româniĭ, rĕmaşĭ în Dacia Traiană, se întind şi eĭ treptat în curs de ḑece vécurĭ, peste Moldova, Basarabia, Rusia, unde'ĭ găsim pe la finele seculuĭ al XII şi începutul seculuĭ al XIII. Aceste ramure românescĭ, rĕspândite la apus şi rĕsărit, în mïéḑă-nópte şi mïéḑă-ḑi, purced dintr'un singur trunchiŭ, din Oltenia şi Transilvania, din Dacia luĭ Traian, unde s'a náscut *naţionalitatea română.* 271

7. Dacia în timpul năvăliriĭ barbarilor.

(a. 255—1250 d. Cr.)

1. In timp de 1,000 de anĭ Dacia fu cutreeratǎ de un cîrd de némurĭ, unele maĭ sĕlbatece de cât altele. Ele umblând numaĭ după prăḑĭ, îndată ce nu maĭ găsea ce să ĭa de la locuitorĭ, trecéŭ peste Dunăre, séŭ se ducéŭ spre Apus în ţérĭ maĭ bogate. Din acéstă causă nicĭ unul din acele némurĭ nu aŭ întemeĭat un stat, care să dăĭnuĭască, petrecerea în ţĕrile române fiindu-le vremelnică.

2. Pe la a. 300 năvălesce din Asia în Europa un 300
popor de rasă mongolică numit *Huniĭ*. Eĭ daŭ la

Dnistru peste Goţĭ. Aceştĭa de spaĭmă fug în numĕr de aprópe un milion cu femeĭ, copiĭ şi robĭ, peste Dunăre. Huniĭ ajung pênĕ în câmpiile dintre
433 Tissa şi Dunăre, şi sub un rege al lor *Attila* (a. 433) întemeĭază acolo un regat puternic. Eĭ supun multe popóre, încă şi pe Românĭ, carĭ pentru o dare anuală în grâne şi pentru ajutor de óste la timp de rĕsboiŭ, îşĭ păstrară în Banat, Oltenia şi Transilvania, limba, obiceĭurile şi domniĭ lor. Attila se duce cu 700.000 ómenĭ să supună Apusul; pustiesce Francia, dér într'o bătălie (în câmpiile Catalaunice), cea maĭ sângerósă din câte cunósce istoria, este cumplit bătut de Romanĭ. Curênd după acésta el móre
453 chĭar în nóptea nunţiĭ séle (453). Patru sute anĭ după mórtea sa, trecerea luĭ gróznică pe pămênt încă nu se uĭtase din mintea ómenilor, carĭ îl numiaŭ cu spaĭmă: *bicĭul luĭ Dumnedeŭ.*

Huniĭ eraŭ nomadĭ. Femeile lor traiaŭ în caravane, ĭar bărbaţiĭ staŭ pe caĭ diua şi nóptea, mâncaŭ şi beaŭ, chĭar dormĭaŭ şi visaŭ, lungiţĭ pe gâtul cailor. Carnea nu o ferbea la foc, ci o punea sub şelile cailor, ca să se frăgedéscă. Eraŭ fórte crudĭ şi vitejĭ pênĕ la nesocotinţă. In luptă, cu sabia într'o mînă şi cu un ştréng în cea-l'altă ca să apuce de gît pe inimic, pe caĭ ĭuţĭ ca vêntul, aci daŭ ĭuruş în óstea duşmană, aci se retrag şi se ascund pentru a năvăli din noŭ cu maĭ mare ĭuţélă. Imbrăcămintea lor era: o cămaşă de in, pe care n'o lepăda de cît când s'a făcut sdrenţe, o haĭnă cusută din pĭeĭ de şobolan séŭ veveriţe, nădragĭ de pele de capră, un coĭf ca un semicerc, şi în picĭóre opincĭ. N'aveaŭ nicĭ o religiune, ĭar patima cea maĭ mare a lor era aurul. Eĭ împodobĭaŭ păturile cailor cu pelea jupuită de pe capetele duşmanilor ucişĭ.

3. Murind Attila, regatul Hunilor s'a desfiinţat şi în locuinţele lor de la Tisa şi Dunăre, aŭ venit un popor de viţă germană *Gepidiĭ*, ĭar pe amêndouĕ cóstele Carpaţilor şi în câmpiile Ţĕriĭ Românescĭ *seminţiile slavone.* Slaviĭ trec de maĭ multe orĭ Du-

nărea după pradă, pênĕ ce, pe la anul 600, în nu- 600
mĕr de peste 100.000 se revérsă în peninsula balcanică, unde rĕmân pentru tot-d'a-una. Rĕmăşiţele lor din stînga Dunărei se perd în mijlocul Românilor, carĭ revĕrsându-se din munţĭ intrară în legăturĭ strînse cu acest popor aşeḑat şi dat la lucrarea pămêntuluĭ.

Slaviĭ avéŭ locuinţe statornice, trăĭaŭ maĭ mult în sate de cît în oraşe şi se îndeletnicĭaŭ cu crescerea vitelor, albinelor, cu agricultura şi grădinăria. Eĭ se luptaŭ maĭ mult pe jos de cît călărĭ, cu arce, topóre, mâcĭucĭ şi buzdugane. Eĭ vieţuĭaŭ în comunităţĭ familiare (zadruga), adică toţĭ membriĭ uneĭ familiĭ, séŭ şi maĭ multe familiĭ înrudite, trăĭaŭ, lucraŭ şi agoniséŭ împreună avênd în cap pe cel maĭ bĕtrân, tatăl séŭ fratele maĭ mare. Femeĭa se bucura de un loc onorabil în familie. Maĭ multe sate reunite formaŭ o *jupă*, care avé de capitală oraşul (grad.) Eĭ se închinaŭ la rîurĭ şi la ḑîne şi credéŭ în *Samovilĭ* saŭ *Samodivĭ*, în *duhurĭ* şi *vîrcolacĭ*, despre carĭ ḑicéŭ, ca şi poporul român, că atuncĭ când este întunecime de lună saŭ de sóre, apoĭ vîrcolaciĭ aŭ mâncat luna séŭ sórele.

4. In locul Slavilor venira în Dacia *Bulgariĭ* (a.
660), un popor de acelaş ném cu Huniĭ, sub condu- 660
cerea luĭ *Isperuch*. Acesta nu stă de cât 15 anĭ în *Bugĭac* (între Dnistru, Dunăre şi Marea-Négră) şi trece cu tot poporul sĕŭ peste Dunăre, supune pe toţĭ Slaviĭ şi întemeĭază un regat, care maĭ târḑiŭ devine puternic pe amêndouĕ malurile Dunăreĭ, şi
ţine pênĕ la a. 1018. 1018

Bulgariĭ avéŭ aprópe aceléşĭ obiceĭurĭ ca Huniĭ. Bărbaţiĭ purtaŭ şalvarĭ largĭ, îşĭ râdeaŭ capul şi-l acoperéŭ cu un turban; femeile îşĭ ascundeaŭ faţa cu un vĕl, ca turcóĭcele. Morţiĭ séŭ îĭ ardeaŭ, séŭ îĭ îngropaŭ în movilĭ marĭ. Eĭ nu începéŭ vr'o bătălie pênĕ ce nu luaŭ sfatul vrăjitorilor. Ca stég aveaŭ o códă de cal (ca tuĭul séŭ buncĭucul Turcilor). Jurămintele la încheĭerea tractatelor le făcéŭ pe o sabie înfiptă în pămênt, cu care tăiase în bucăţĭ un câĭne, ḑicênd că tot aşa să fie făcut bucăţĭ cel ce va călca tractatul.

Domnul lor se numia *Chan*. Cu timpul Bulgariĭ amestecându-se cu Slaviĭ şĭ-aŭ perdut limba, obiceĭurile, viaţa no-
864 madă, s'aŭ creştinat pe la a. 864, aşa că în maĭ puţin de 200 anĭ eĭ aŭ devenit cu totul alt popor, poporul slavon al Bulgarilor de astă-ḑĭ.

5. După plecarea Bulgarilor din Bugeac veniră în locu-le *Ungurii* séŭ *Maghĭarii*, de viţă finico-mongolă, sub conducerea luĭ *Arpad*. Eĭ steteră aci numaĭ câţĭ-va anĭ, fiind-că un alt ném înrudit cu dênşiĭ, *Pecenegii*, iĭ bat şi-ĭ silesc a trece prin pasurile Carpaţilor şi a se aşeda la Dunărea de mijloc în ţéra numită dupa dênşiĭ Ungaria. De aci eĭ încep să prădeze ţérile de prin prejur şi vin în luptă şi
1080 cu Româniĭ. Pe la 1080 regele Ladislav cel Sfînt supune Transilvania şi aşéḑă spre paḑa eĭ grăniceri numiţĭ unguresce *Szekeli*, adică *Secuĭ*.

Unguriĭ la venirea lor în ţĕrile dunărene ducéŭ o viaţă nomadă, cutrierând cu turmele şi corturile lor din loc în loc. Capul îl râdea, lăsând numaĭ treĭ şuviţe pe spate, pe când bărbile le purtaŭ destul de marĭ. Se ḑice că era aşa de cruḑĭ, în cât mâncaŭ inimele duşmanilor, socotind acésta ca o doctorie. Chemarea la arme se făcea astfel : un pristav, îmbrăcat într'o mantă roşită de sănge, ducea din casă în casă o sabiă scăldată în sânge, la vederea căreĭa toţĭ strigaŭ : „Haljuk, haljuk! Haljuk vehe!“ (Auḑim, auḑim!). Pristavul le rĕspundea: Glasul Dumneḑeuluĭ Ungurilor! Fie-care să ĭasă la locul hotărît bine într'armat, altfel va fi tăiat în douĕ séŭ va fi dus în robie.„ Eĭ scoteaŭ atuncĭ un ţipĕt îngrozitor şi se gătéŭ de luptă. Arma de căpetenie era arcul, cu care eĭ trăgeaŭ de pe caiĭ lor, micĭ dér ĭuţĭ, în drépta şi stînga, înainte şi îndărĕt, săgeţĭ ascuţite, cîte o dată otrăvite. De cele-l-alte arme, sabia, lancea, buzduganul, făcea maĭ puţină întrebuinţare. Sabia însă trebuĭa s'o aĭbă fie-care Ungur în casa luĭ şi să n'o lase de la brîŭ nicĭ-o dată. Pe prinşiĭ de rĕsboiŭ iĭ omora pênĕ la unul, creḑênd că aŭ să aĭbă de dênşiĭ trebuinţă pe lumea ceal-altă. Jurămintele le întăreaŭ bênd sânge amestecat. Cu timpul eĭ lăsară aceste obiceĭurĭ sĕlbatice, luând de la Românĭ, Slavĭ şi Germanĭ năravurĭ maĭ blînde şi deprinḑên-
1000 du-se cu o viaţă aşeḑată. Eĭ se creştinară pe la a. 1000.

6. După plecarea Ungurilor vin la Dunărea de jos *Pecenegiĭ*, carĭ, pe la jumĕtatea secoluluĭ al XI, trec Dunărea în numĕr de 800.000 suflete şi se aşéḑă în Bulgaria. Câmpiile Ţĕriĭ-Românescĭ şi Moldoveĭ încap acum în mâĭnile *Guzilor* séŭ *Cumanilor*. Acestĭa ajută pe Româniĭ din imperiul româno-bulgar al luĭ Petru şi Asan să bată pe Bizantinĭ; dér Mongoliĭ luĭ Gengishan şi aĭ nepotuluĭ sĕŭ Batu-han îĭ bagă în grózā; uniĭ sub *craĭul Ion* găsesc scăpare peste Dunăre; alţiĭ fug în Transilvania cu rugăcĭune să fie primiţĭ, căcĭ vor să se creştinéscă; 15.000 dintr'ênşiĭ chĭar se şi botéză, înfiinţându-se cu acéstă ocasiune «episcopatul Cumanieĭ.» Alţĭ 40.000 se duc să se aşeḑe în cîmpiile Tiseĭ. In fine cu retragerea Mongolilor, pe la jumĕtatea secoluluĭ al XIII se încheiă epoca năvăliriĭ barbarilor în Dacia.

Pecenegiĭ şi Cumaniĭ avéŭ aprópe aceléşĭ obiceĭurĭ ca Bulgariĭ şi Unguriĭ; nomaḑĭ, sĕlbaticĭ, trăiaŭ în colibe séŭ în corturĭ făcute din pĭeĭ de animale, ca şi haĭnele de pe dênşiĭ; se hrănĭaŭ cu lapte, carne crudă, carne de cal, de şórecĭ şi de pisică, şi cu tot soĭul de mortăcĭunĭ. La cap se purtaŭ raşĭ şi coperiţĭ cu turbane; ca arme aveaŭ: arcul şi suliţa; eraŭ maĭ toţĭ călăreţĭ, avênd fie-care cel puţin ḑece până la douĭ-spre-ḑece caĭ, pe care îĭ duceaŭ cu dênşiĭ pretutindenĭ. Chipul lor de bătaĭă era ca al Ungurilor. Rîurile le treceaŭ pe peĭ de cal cusute bine, ca să nu pĕtrunḑă apa prin ele; eĭ legaŭ aceste peĭ de códele cailor, şi punêndu-se cu carele şi cu tot avutul lor, treceaŭ pe cel-alt mal. Cumaniĭ trăind la un loc cu Româniĭ, mulţĭ din eĭ se creştinară şi luară nume românescĭ ca: Ion, Lazăr, Turtul, Omul, Mantul, Gubul, Nestor, Costea etc. Din viéţa lor scim numaĭ că se căsătorĭaŭ cu sócrele şi nurorile lor. Jurămêntul de *alianţă* se făcea prin *tăĭarea unuĭ câine*, ĭér cel de *credinţă* prin frăţia de sânge amestecat, adică şi o parte şi alta care avea să se înfrăţéscă, îşĭ luaŭ sânge şi'l amestecaŭ într'o cupă, şi după ce 'l dregeaŭ cu vin şi cu apă, îl bea fie-care, ḑicênd că s'aŭ făcut *fraţĭ de sânge*. Regiĭ séŭ Chaniĭ cumanĭ, cum

şi nobilii eraŭ îngropaţĭ sub măgure séŭ movile, d'asupra cărora se jertfĭaŭ de viĭ un număr de ómenĭ şi caĭ, séŭ, pentru ómeniĭ săracĭ, numaĭ caĭ.

8. Viaţa Românilor în timpul năvălirii barbarilor.

1. Româniĭ n'aŭ încetat vre-o dată să ocupe în întreg séŭ în părţĭ Dacia Traiană, şi aŭ păstrat în mijlocul sdruncinărilor de tot felul, în munţĭ ca şi în câmpie, limba, datinele şi obiceĭurile moştenite dela Romanĭ.

2. Limba, care este semnul naţionalităţiĭ unuĭ popor, a rĕmas neatinsă în temelia sa, este aceĭaşĭ limbă latină, cum o grăiaŭ în Dacia străbuniĭ noştri pe timpul împĕrăţieĭ romane. Ca să înţelegem lucrul e destul a spune că: în limba românéscă, de şi a intrat o mulţime de cuvinte streine, slavone, unguresci, turcescĭ şi grecescĭ, deşi numĕrul lor covîrşeşte pe al cuvintelor latine, însă fără de acestea din urmă n'am putea vorbi: fiind-că gramatica, care este sângele şi sufletul limbeĭ, ne este latină, ĭar nu streină. Românul a păstrat cuvintele strĕbune pentru tot ce este în năuntrul fiinţeĭ séle, maĭ aprópe de dênsul, ca şi pentru tot ce 'l înconjóră: pentru părţile interne si externe ale corpuluĭ omenesc, pentru vîrstele omuluĭ, legăturile de familie, elementele ca şi fenomenele natureĭ, fenomenele sufletescĭ, pentru pământ cu deosebitele luĭ privirĭ, pentru cer cu diferitele luĭ corpurĭ, pentru ano-timpurĭ şi cîte-şĭ trele regnurile natureĭ (animal, vegetal, mineral). Cuvintele pentru păstorie, pentru ţesut, cele maĭ multe privitóre la cultura vieĭ, multe pentru agricultură şi pentru rĕsboiŭ, sunt romane. Datine, credinţe şi eresurĭ, obiceĭurile la nascere, la nuntă şi la înmormêntare, pênĕ şi lécurile şi descîntecele babelor dela ţéră, sunt moştenite şi păstrate dela strĕbuniĭ Romanĭ.

3. După părăsirea Dacieĭ de Aurelian locuitoriĭ oraşelor aŭ trebuit să fugă dinaintea năvălitorilor şi să se adăpostéscă în munţĭ. Aci eĭ îşĭ schimbară felul de viaţă de pênĕ atuncĭ; din *cetăţenĭ* devenirä locuitorĭ de sate; îndeletnicirile şi deprinderile orăşenescĭ cu timpul se uĭtară, ca şi numele vechilor oraşe; trebuinţele vieţeĭ se împuţinară. Mulţĭ se făcură păstorĭ, dér nu părăsiră cu totul nicĭ lucrarea pământuluĭ. Precum la strĕbuniĭ lor Romanĭ, temelia Statuluĭ era plugăria, inima Statuluĭ era ţĕrănimea, precum la eĭ pênĕ ce plugul nu trăgea brazda, pe unde avé să se înalţe

zidul orașului, nu începea zidirea orașului, — tot așa Românii în toți timpii aŭ fost proprietari de pămênt, și cei mai dintâiŭ proprietari de pămênt în țĕrile locuite de ei pênĕ astă-ḑi. Aceeași dragoste ce avea Romanul pentru bucata sa de pămênt,— o are și Românul, care ține și vré să rĕmână moșnean în téra moșilor și părinților sĕi, și prin munca brațelor sale să se hrănéscă și să trăiască cum se cade și cinstit.

4. Dar Românii nu uitară nici deprinderile rĕsboinice, nici perdură instituțiunile lor milităresci. Dacia pentru Romani fusese o provincie militară de graniță; de aceia totul într'ênsa a fost rênduit după trebuințele rĕsboiului: cetăți întărite cu ziduri, drumuri întărite cu castele, granițe întărite cu valuri. Viața întrégă se înfățișa în haina soldatului, Dacia fiind locuită mai cu sémă de soldați în activitate și de soldați în retragere; multe din orașe aŭ origină milităréscă. Nu era putință dér, ca Românii să uite să se bată, precum n'aŭ uitat nici cuvintele latine: *luptă, bătaie, óste, armă, arc, săgeată, șea, frîne, căpăstru.* De aceia cea mai vechiă pomenire istorică despre dênșii este și cea mai vechiă despre isprăvile lor rĕsboinice, cînd pe cai iuți ca vêntul trag din arcurile lor săgeți otrăvite. Sub *voevoḑi* séŭ *duci* și organisați milităresce ei se arétă în istorie, la stînga ca și la drépta Dunării, în Carpați ca și în Balcani.

5. O schimbare însemnată avea să aducă în viața Românilor *Creștinismul.* Printre locuitorii Daciei aduși de Traian, printre soldați și neguțĕtori, eraŭ mulți cari credéŭ în învĕțăturile Mântuitorului și cari primise creștinismul chiar de la Sf. Apostol Pavel. Numĕrul lor crescu cu încetul, cu tóte că Romanii păgâni opriaŭ rĕspîndirea credinței creștine. Ei credênd că imperiul roman datoresce mărirea și puterea sea ḑeilor lor, socotea de dușman al imperiului pe ori-ce creștin, care desprețuia pe acei ḑei și nu voia să le aducă jertfe. De aceia împĕrații romani porunciră și guvernatorilor Daciei să prigonéscă pe creștini; mulți bărbați și femei rĕbdară munci gróznice pentru credința cea nouă, și avură mórte de mucenici. Împĕratul *Constantin cel Mare,* cel care a mutat scaunul împĕrăției de la Roma la Constantinopole (a. 330) lepădă păgînismul ca 330
religiune de stat, și primi în locu-i creștinismul, el însuși botezându-se puțin timp înainte de mórtea sa. Propovĕduirea noŭii credințe făcêndu-se în limba latină, Românii păstrară neschimbat fondul primitiv latin al creștinismului:

creştin şi *păgân*, *ḑeŭ* şi *Dumneḑeŭ*, *sfânt* şi *Sânta-Fecióră*, *preot*, *biserică*, *altar*, *morment*; *martur* (mucenic), *rĕmăşiţe* (sfinte móşte); numirile lunilor: *Cărindar*, *Făurar*, *Marţ* saŭ *Mărţişor*, *Prier*, *Florar* séŭ *luna luĭ Prătar*, *Cireşar*, *Cuptor*, *Gustar* séŭ *Măselar*, *Răpcĭune*, *Brumărel*, *Andrea* séŭ *Ningăŭ*; *sĕptĕmâna* ca şi tóte ḑilele sĕptĕmâneĭ; *sĕrbĕtóre*, *ajunul*, *Crăcĭunul*, *Colinda*, *Paştile*, *Rusaliile*, *Bobotéza*, *Părésimile* séŭ *Păresĭ*, *Căşlegĭ*, *lăsatul de carne*, *rugăcıune*, *botezul*, *cumătru* şi *fin*, *cuminecare* şi *cuminecătură*, *comındul* séŭ *comîndare* (pomana la morţĭ); *binecuvêntare*, *căsătorie*, *măritare*, *cununie*, *Sfınta Scriptură*; *cruce*, *pĕcat*, *înger* şi *drac*, *blăstămare*; *ḑiua judeţuluĭ*, *tartar* (ĭad) şi *lege* (religiune). Tóte aceste cuvinte sunt latinescĭ şi s'aŭ întrodus în limbă treptat şi prin legătura Românilor din stânga Dunăreĭ cu ceĭ din drépta, carĭ deja în secol. IV-lea avéŭ biserica întocmită, avéŭ episcopĭ aĭ lor ca: în Silistra pe Auxenţiŭ, în Arcer-Palanca pe Palladiu, în Belgrad pe Ursaciŭ, carĭ scriĭaŭ şi propoveduĭaŭ în latinesce. Când maĭ târḑiŭ Româniĭ, uniţĭ cu Bulgariĭ, înfiinţară imperiul româno-bulgar prin fraţiĭ Petru şi Asan şi primiră în biserică *ritul slavon* împreună cu carţile bisericescĭ, scrise în limba vechĭă slavă, atuncĭ multe cuvinte slavone şi greceştĭ se întroduseră, dér ele nu alcătuesc *fondul* credinţeĭ creştine, ci maĭ mult *formaeĭ* şi *ierarhia bisericéscă*.

9. Statele române înainte de întemeierea principatelor Ţereĭ-Româneseĭ şi Moldoveĭ.

(450—1300)

1. Româniĭ fiind părăsiţĭ în voĭa întêmplăriĭ cât ţinu năvălirea barbarilor, simţiră de timpuriŭ trebuinţa de a se aduna în micĭ principate sub domniĭ lor naţionalĭ. Incă din secolul al V se vorbesce de ducele *Roman* al *Severinuluĭ*, care vine cu 700 călăreţĭ la nunta luĭ Attila. Asemenea principate existaŭ de sigur la venirea Bulgarilor şi Ungurilor: unul în partea de apus a Transilvanieĭ (în valea Mureşuluĭ) sub voevodul *Geloŭ*; altul în ţéra Severinuluĭ sub ducele *Glad* şi maĭ târḑiŭ *Achtum*; un al treilea în Maramureş sub ducele *Menomorout*.

2. Pe la începutul secoluluĭ al XII în Moldova de mĭaḑă-ḑi, între Prut şi Siret, se afla un principat românesc al Bêrladuluĭ, cu capitala în oraşul Bêrlad, avênd ca oraşe maĭ însemnate *Tecuciul* şi *Galaţiĭ* (numit pe atuncĭ *Galiciu-mic*). In nordul Moldoveĭ se întindea alt principat român până la hotarele Galicieĭ şi până departe în Rusia. In fine pe la 1300 vedem al treilea principat, cu capitala *Iaşiĭ*. 1300
Numele de *Moldova* dat ţĕreĭ (de la rîul cu acelaşĭ nume) este cunoscut încă din secolul XIII, iar ca oraşe ale séle în fiinţă putem numĕra: *Hotinul* de pe Dnistru, *Sucéva*, *Cernăuţĭ*, *Seret*, *Pétra*, *Baĭa*, *Némţ*, *Cetatea-Albă* şi *Chilia*.

3. *Ţéra* saŭ *Banatul Severinuluĭ* coprindea districtele Mehadia şi Almaşul din Temişiana şi cele cincĭ judeţe ale Olténieĭ saŭ Românieĭ-Micĭ. Locuitoriĭ, toţĭ Românĭ, trebuiră încă de timpuriŭ să ţină pept vecinilor Ungurĭ, carĭ căutaŭ să pună mâna pe o ţéră aşa de frumósă. Câte lupte avură cu dênşiĭ, nimenĭ nu le-a scris. La a. 1240 Mongo- 1240
liĭ, carĭ dusese mórtea şi gróza până în inima Ungarieĭ, daŭ pept în ţéra Oltuluĭ cu un *Basarabban*, adică un ban din familia Basarabilor, domnitóre în Oltenia. Tot pe atuncĭ în Ţéra-Românéscă la rĕsărit de Olt se afla un principat român cu capitala în Tîrgovişte. Preste el domnea voevodul Seneslaŭ; din oraşe existaŭ: T.-Severin, Craiova, R.-Vâlciĭ, Brăila, Giurgiu, Câmpu-Lung, Argeş, Piteştĭ, Slatina, Cetatea de Flocĭ, Buzĕŭ şi Bucurescĭ; ĭar din mănăstirĭ: Govora, Glavacĭoc şi Snagov. Ţéra era împărţită în judeţe, avea o administraţiune regulată, o armată bine întocmită, în scurt ea înfăţişa chipul în mic al statuluĭ, ce vom vedea că se ridică îndată sub *Radu Negru Vodă*.

PARTEA II.

ISTORIA VECHIĂ.

De la întemeierea principatuluĭ Ţĕriĭ-Românescĭ (a. 1290) până la Mihaiŭ Vitézul (a. 1593), şi a principatuluĭ Moldoveĭ (a. 1349) până la Aron Vodă (a. 1591).

I.

Istoria Ţeriĭ-Româneseĭ de la întemeierea principatuluĭ până la Mihaiŭ Vitézul.

(*1290—1593 d. Cr.*)

I. Litean-Vodă.

(1272—1280).

1. Pre la începutul seculuĭ al XIII, în Ţéra-Românéscă se afla, deosebit de banatul Severinuluĭ, treĭ voevodate române maĭ însemnate: la stânga Oltuluĭ voevodatul luĭ *Linioiŭ* şi al ţĕriĭ *Lotruluĭ*; la drépta, voevodatul luĭ Seneslaŭ. Asupra acestor principate popórele vecine Unguriĭ, Sĕrbiĭ şi Bulgariĭ începuse de vre-o câţĭ-va anĭ să aĭbă ochĭ rĕĭ, şi ca uniĭ ce se simţeaŭ maĭ tarĭ gîndeaŭ să le supună. Lucrul acesta se putea uşor întâmpla, dacă Româniĭ aveaŭ să maĭ stea aşa despărţiţĭ, sub căpeteniile lor tot-d'a-una în certurĭ. Simţul primejdieĭ însă îĭ făcură a se strînge de pe unde eraŭ risipiţĭ, şi când cutropitoriĭ voiră să-ĭ înghiţă unul după altul, îĭ aflară pe toţĭ uniţĭ, cu braţele înarmate şi sub un singur stăpânitor.

2. Cel d'ântâiŭ care a încercat să unéscă pe toţĭ Românii din Ţéra-Românéscă fu *Litean Vodă.* El vĕdênd (în 1272) pe tronul Ungarieĭ un copil nu- 1272
maĭ de 10 anĭ, *Ladislaŭ* IV saŭ Cumanul, coprinse în unire cu fraţii sĕĭ banatul Severinuluĭ, se declară neatârnat de orĭ-ce legăturĭ de supunere către Ungurĭ şi nu maĭ voi să le plătéscă nicĭ o dare. Până ce aceştia să vină cu armele asupră-ĭ. se sculară Sĕrbiĭ. Litean îĭ bătu în nenumĕrate rêndurĭ, şi aşa de tare, în cât până astă-ḑĭ eĭ îl pomenesc în cântecele lor ca pe un Vodă viteaz şi rĕsboĭnic. Regele maghĭar trimite atuncĭ contra luĭ o armată. După lupte crâncene Liteanu cade ca un viteaz pe câmpul de bătaĭă, frate-sĕŭ *Bărbatu,* se prinde şi se dă pe mâna regeluĭ, ca să-şĭ priméscă pedépsa. Acesta, după ce 'ĭ stórse sume marĭ de banı pentru rescumpĕrare, şi 'ĭ primi jurămêntul de credinţă şi supunere, îl lăsă liber să se ducă a domni la Tîrgovişte.

2. Tugomir Basarab numit în domnie Radu Negru Vodă.

(*1290—1320*)

1. Maĭ norocoşĭ de cât Liteanu fură *Tugomir Basarab* (1290—1320) şi fiul sĕŭ *Alexandru* (1320 1290
—1360). Domniele lungĭ a amândorura eraŭ trebuincĭóse pentru a închĭega un stat până atuncĭ trunchĭat, cutropit de némurĭ streine şi rîvnit de vecinĭ puternicĭ. Lucrarea începută de Tugomir se desĕvîrşesce de fiul sĕŭ. aşa că amêndouĭ se pot numi întemeĭetoriĭ principatuluĭ Ţĕriĭ-Românescĭ.

Tradiţia, adică cele spuse séŭ scrise din bĕtrânĭ, a grămădit asupra uneĭ singure persóne tot ce şĭ-aŭ putut ómeniĭ aduce aminte, în ḑiua când eĭ aŭ început să 'şĭ dea seamă de unde vin, cine a întemeĭat zidirile vechĭ, bisericile, oraşele, ţéra şi domnia.

După acéstă tradiţiune, care se află până adĭ în gura poporuluĭ din jud. Muscel şi Argeş, a fost un domn viteaz cu numele Negru Vodă. El se retrăsese peste munţĭ în Făgăraş de góna Tătarilor, carĭ copleşise câmpiile şi plaiurile Ţĕriĭ-Românescĭ şi chinuĭaŭ rĕŭ pe bĭeţiĭ creştinĭ, hrăpindu-le fetele şi nevestele, şi punêndu-ĭ la muncĭ grele. Negru Vodă, după ce 'şĭ căpui bine óstea, se scobori cu tótă casa luĭ şi cu mulţime de noróde, Românĭ, Papistaşĭ, Saşĭ, pe apa Dâmboviţeĭ; şi după ce închise tóte potecele plaĭurilor şi ale muscelelor, îşĭ împărţi óstea în cete şi începu să lovéscă pe Tătarĭ din maĭ multe părţĭ de odată, până ce a reuşit să-ĭ scóţă la câmp deschis din satele şi cet.ţile unde se încuĭbase. Aci dându-le bătaĭă vîrtos, pe mulţĭ din eĭ ĭ-aŭ omorît, puţiniĭ câţĭ scăpară fură goniţĭ peste hotare. Apoĭ Negru Vodă s'a pus să facă ţéră nouă; întâiŭ a făcut oraşul Câmpulung, unde zidi şi o biserică mare şi frumósă şi înaltă pentru creştiniĭ ortodocşĭ, şi altă biserică pentru Saşiĭ papistaşĭ, carĭ venise cu dênsul din Ardeal. Din Câmpulung „aŭ descălecat apoĭ la Argeş, şi ĭar aŭ făcut oraş mare şi şĭ-aŭ pus scaunul de domnie, făcênd cuıţĭ de pĭatră şi case domnescĭ şi bi erică mare şi frumósă. Iar noródele ce pogorîse cu dênsul, uniĭ s'aŭ tins pe sub munţĭ, ajungênd până în apa Siretuluĭ, şi până la Brăila; iar alţiĭ s'aŭ tins în câmpiĭ peste tot locul de aŭ făcut oraşe şi sate până în marginea Dunăriĭ şi până în Olt."

Acest Negru Vodă, pe care tradiţiunea scrisă (cronica)
1290 îl numesce şi *Radu Negru* şi-ĭ pune domnia la a. 1290, trece de întemeĭetorul maĭ tutulor oraşelor şi cetăţilor din ţéră: Piteştĭ, Tîrgovişte, Buzĕŭ, Slatina, Giurgiu, Cetatea de Flocĭ, *cetăţile Negru Vodă* din jud. Muscel, Argeş şi Buzĕŭ, în scurt el înfăţişéză în închipuirea poporuluĭ începuturile statuluĭ românesc, tot ce este maĭ vechiŭ, din ḑile bĕtrâne nesciute.

2. Istoria luĭ Tugomir Basarab ne este pré puţin cunoscută. Atât se póte spune cu siguranţă că dênsul, după ce a isbutit să cureţe ţéra de rĕmăşiţele Tătarilor şi Cumanilor, carĭ se încuĭbase maĭ cu sémă prin judeţele de munte, a întemeĭat o nouă domnie cu scaunul maĭ ântâiŭ în Câmpu-Lung şi apoĭ în Curtea de Argeş, a supus banatul

Severinuluĭ şi a rupt orĭ-ce legăturĭ de supunere cu Coróna Ungarieĭ. Acésta, fiind pe atuncĭ sfâşiată de turburările şi resbóiele din launtru, nu era în stare să faca vre-o împotrivire. Ast-fel Tugomir putu sa unéscă pe toţĭ Româniĭ şi să 'şĭ statornicéscă stapânirea asupra întreg Principatuluĭ.

Tugomir Basarab, urcându-se pe tron, lua titlu de „*Ion Radu Vodă*, cu mila luĭ Dumneḑeŭ voevod şi domn al Ţĕreĭ-Româneseĭ şi ban al Severinuluĭ". El îngriji de întemeĭerea şi întogmirea Bisericeĭ ortodoxe; puse scaunul mitropolitan in Curtea de Argeş şi înfiinţă episcopia Rîmniculuĭ (a. 1304) în 1304
oraşul Rîmnicul-Vâlcii, unde maĭ pe urma se făcu mitropolie; zidi biserica din Câmpu-lung şi o înzestră cu moşiĭ şi veniturĭ. Asemenea maĭ facu biserica *Sf. Nicolae domnesc* din Curtea de Argeş, care stă în fiinţă. Aci, după o domnie gloriósă, Tugomir fu înmormêntat pe la 1320, lasánd tronul fiu- 1320
luĭ sĕu Alexandru Basarab.

3. Alexandru Basarab.

(*1320—1360 d. Cr.*)

1. Alexandru Basarab a fost un domn vitéz, înţelept şi neobosit pentru binele ţĕreĭ. In timpul lungeĭ sale domniĭ de 40 de anì el a avut sa se lupte cu unul dintre ceĭ maĭ însemnaţĭ regĭ aĭ Ungarieĭ, cu *Carol Robert*.

2. Carol Robert se puse în fruntea uneĭ armate numeróse şi fără nicĭ un cuvênt intră (în an. 1330) 1330
în Ţéra-Românéscă pre la Orşova şi coprinse Turnu-Severinuluĭ. Alexandru porunci locuitorilor sa se retraga la munte, ĭar el cu oşteniĭ sĕĭ aştepta în munţiĭ Gorjuluĭ, să vaḑă ce vor face Unguriĭ. Aceştĭa înaintéză spre rîul Motru, găsind în drumul

lor tóte satele pustiĭ. Nu trecu mult şi lipsa de ale hraneĭ şi nutreţuluĭ începu să se simţă; flămânḑiră şi regele şi ostaşiĭ şi caiĭ. Româniĭ atuncĭ eşira din ascunḑĕtorile munţilor, şi în micĭ lupte dese-orĭ repetate bătură cetele ungare, carĭ umblaŭ împrăstiate.

Atuncĭ Carol Robert trimise la Alexandru solĭ de pace. Domnul român se prefăcu că primesce bucuros pacea, şi'ĭ trimise câţĭ-va ómenĭ, ca să-ĭ arate drumul cel maĭ scurt, pe unde putea eşi din ţéră. Regele, mulţămind luĭ Dumneḑeŭ, se credea scapat de orĭ-ce primejdie. Ómeniĭ luı Alexandru însă, după ordinul acestuĭa, duseră pe Ungurĭ prin nişte rîpe şi strâmtorĭ lungĭ şi înguste, înconjurate d'o parte şi de alta cu stâncĭ înalte şi drepte; pe când armata se înfunda din ce în ce maĭ în prapa-
1330 stiĭ, écă ca în diminéţa ḑileĭ de 10 Noemvrie 1330 Unguriĭ vĕd pe vêrful munţilor pe Românĭ de amândouĕ părţile caiĭ. Atuncĭ o plóiă de săgeţĭ şi de bolovanĭ începe să caḑa asupra-le; stâncĭ marĭ prăvălite din vĕrful munţilor strivesc de o dată şirurĭ întregĭ de ostaşĭ. Timp de 4 ḑile, cât ţinu măcelul, Unguriĭ picară ca nişte musce în tóte parţile. Regele vĕḑênd ca este ın pericol de mórte, schimbă haĭnele şi armele cu unul din voĭniciĭ, carı îl acopereaŭ cu pepturile lor: acesta, fiind luat drept însuşĭ regele, fu omorıt, dér Carol Robert scăpă din macel prin acéstă străvestire. Cu puţiniĭ ce-ı maĭ rĕmăsese, şi dupa ce ratăci multe ḑile prin munţĭ, de abĭa ajunse la Temişóra, lasând în văile Carpaţilor atâtea miĭ de leşurĭ neîngropate, prinşĭ, arme, scule, vestminte şi banĭ, până şi pecetea regatuluĭ.

După o perdere aşa de mare el nu se maĭ încumetă să ridice armele asupra luĭ Alexandru, care domni neturburat despre partea Ungurilor până

în ḑilele luĭ Ludovic I, fiul şi urmaşul la tron al luĭ Carol Robert.

3. Alexandru móre la 1360, lăsând după el treĭ fiĭ : Vladislav, Nicolae şi Radu. Vladislav, ca cel maĭ mare dintre fraţĭ, moşteni tronul părintesc. 1360

4. Vladislav Basarab.

(1360—1372).

1. După o domnie lungă de 50 anĭ a luĭ Alexandru Basarab, urmă domnia numaĭ de 12 anĭ (1360—1372) a fiuluĭ sĕŭ Vladislav. Sub acesta 1360—1372 Ţéra-Românéscă îşĭ întinde graniţele la Nord şi Mĭaḑă-ḑi, pune în respect pe cel maĭ mare rege al Europeĭ din acel timp, pe Ludovic I, regele Ungarieĭ, şi repórtă cea maĭ d'întâiŭ victoriă stralucită asupra Turcilor. Tot atuncĭ Biserica română se întemeiă pentru tot-d'auna. Bun oştean, bun organisator, bun creştin, Vladislav Basarab se cuvine a fi pus între domniĭ ceĭ marĭ şi străluciţĭ aĭ Românilor.

2. In anul 1366 Româniĭ deteră pentru întâia- 1366 óră pept cu Turciĭ. Acest popor asiatic se maĭ numesce şi *Osmanĭ*, de la o căpetenie Osman, care a întemeĭat un principat în Asia-mica. Fiul luĭ Osman, *Orchan*, înfiinţă oştirea de *Ianicerĭ* saŭ pedestraşĭ, compusă numaĭ din copiĭ de creştinĭ, răpiţĭ de la părinţiĭ lor şi crescuţĭ in legea turcéscă (mahomedană); din *Spahiĭ* făcu armată de *călăraşĭ*, şi luă titlu de *Sultan* şi *Padişah*. El fiind chemat în ajutor de Ioan Cantacuzen, care voia să răpéscă luĭ Ion Paleologul tronul din Constantinopole, trecu în a. 1344 cu 40,000 Turcĭ în Europa ; 18 anĭ după 1344 aceĭa, fiul sĕŭ *Murat* începu să facă coprinderĭ de oraşe şi ţĕrĭ în imperiul bizantin ; luă Adrianopol, unde 'şĭ puse capitala sa, şi în scurt timp ajunse

stăpân preste întréga ţéră până la Balcanĭ şi până
1365 la porţile Constantinopoleĭ. In a. 1365 el bătu pe Şişman, ţarul bulgăresc de la Tîrnova, îĭ coprinse ţéra, care se întindea până la Dunăre (cu oraşele Sofia, Silistra şi Nicopoli), şi începu să prade mărginile Ţĕriĭ-Românescĭ. In a. 1367, în unire cu Şişman, intră în Banatul unguresc de la Vidin şi în Oltenia.

Vladislav, după ce respinse pe Turcĭ şi pe Bulgarĭ peste Dunăre, trecu pe malul drept, şi ajutat de mica óste unguréscă din Vidin, goni pe pagânĭ pênĕ la Balcanĭ. Vidinul însă nu'l maĭ lăsa Ungurilor, ci 'l luâ pe séma sa.

3. Din acéstă causa Ludovic ridică rĕsboiŭ asupră-ĭ şi hotărî să'l lovéscă din douĕ parţĭ
1369 (1369) de odată. O oştire avea să se scobóre din Transilvania, o alta să tréca Dunărea despre Vidin, ca amêndouĕ să se întâlnéscă la Târgovişte. Vladislav îşĭ împărţi şi el óstea în douĕ : un corp îl trimise sub comanda parcălabuluĭ cetăţiĭ Dâmboviţa (Bucurescĭ), vitézul *Dragomir*, ca să apere intrarea despre munţĭ; el însuşĭ cu óstea de capetenie se întări la Calafat. Unguriĭ trecură Dunărea pe plute saŭ pe şeice cu mare greutate, după ce goniră corăbiile române, ce apĕraŭ malul, şi înfruntară plóia de săgeţĭ, ce curgea asupră-le. Vladislav se retrase în regulă la munţĭ, aşteptând minutul priincĭos să dea bătălia. Intre acestea voevodul Transilvanieĭ Nicolae, scoborînd munţiĭ pe la Predeal cu Secuiĭ, ajunse la Ialomiţa (nu departe de Târgovişte), unde Româniĭ făcuse multe cetăţuĭ şi întăriturĭ; la început el avu câte-va miceĭ isbândĭ contra luĭ Dragomir, dar înaintând fără băgare de sémă, se închise în nişte locurĭ strîmte, mlăştinóse şi neumblate; aci Româniĭ îl înconjurară fără de veste, îl bătură cumplit şi 'l omorîră

împreună cu mai tótă óstea; câţi scapară cu viaţă, fură prinşi; puţini numai se întórseră în patrie, ducênd cu dênşii şi cadavrul voevodului ucis. In urma unei perderi aşa de mari, care amintea pe cea suferită de Carol Robert, Ludovic nu mai avu curagiú să înainteze cu armata şi încheiă pace. Vladislav stăpâni neturburat Amlaşul şi Făgăraşul, pe care 'l impopulâ cu noui locuitori.

El muri în tómna anului 1372, urmându-i la 1372
tron frate-sĕŭ mai mic Radu.

4. Sub domnia lui Vladislav, Românii se întăriaŭ mai mult în credinţa bisericei ortodoxe a Rĕsăritului, se întreceau în fapte pióse, înălţaŭ biserici şi mănăstiri, îmbunătăţind şi administrarea bisericéscă. Vladislav înfiinţâ în
a. 1370, a doŭa Mitropolie cu scaunul în Rîmnicul-Vâlcii 1370
pentru eparhia Olteniei, rĕmânênd Mitropolitul Ungro-Vlachiei pentru partea de dincóce de Olt. El înălţă bise-
rica Sărindaru (la 1362) în Bucurescî şi făcu şi o mănăs- 1362
tire la *Vodiţa* (saŭ *Apele* dela Cerneţul de lângă Severin).

5. Radu Vodă Basarab numit şi Negru-Vodă.— Dan Basarab.

(1372—1386)

1. Radu-Vodă, fiul lui Alexandru Basarab, era un om iubitor de pace. În tot timpul domniei sale de ḑece ani el a îngrijit de lucrurile religióse, de întemeierea lacaşurilor călugăresci, cari serviaŭ nu numai de mănăstiri, dar şi de spitale pentru bolnavi, de şcoli pentru învĕţătura clerului şi a poporului şi de cetăţi de apărare în timp de primejdie. La acéstă lucrare piósă el a fost îndemnat şi ajutat de soţia sa şi de un călugăr sĕrb, popa *Nicodim*, care cu ajutorul domnilor români: Vladislav, Radu şi fiii acestuia, a început să zidéscă la biserici, schituri şi mănăstiri, din cari mai însemnate sunt: Prislopul (în munţii Temişórei), Motru, Voditţa şi Tismana.

2. Radu murind, lăsă după dênsul doui fiĭ: pe Dan şi pe Mircea. Cel d'ıntâiŭ, ĭubitor maí mult de pace de cât de rĕsboiŭ, găsea mulţumire în îngrijirea lucrurilor religióse; cel de al douilea, neastâmpărat şi aprins după fapte vitejescĭ, punea mântuirea patrieĭ sale în virtutea braţuluĭ sĕŭ rĕsboĭnic şi pe curagiul oştenilor sĕĭ. Din acéstă causă ţéra este împărţită în douĕ tabere: se încinge o luptă crâncena între fraţĭ; Dan cere ajutor de la Turcĭ, fugăresce pe Mircea şi rĕmâne stăpân pe
1385 domnie (1385). Acésta însă numaĭ pentru un an, căcĭ Şişman, ţarul bulgăresc, trecu Dunarea şi 'l ucise în luptă.

6. Mircea cel Bătrân.

(1386—1418)

1. Mircea, suindu-se pe tronul Ţĕriĭ-Românescĭ, la a. 1386, îşĭ puse în minte douĕ lucrurĭ de capetenie:
1386 1) a apăra ţéra de cotropirea Turcilor şi de îngenuchĭarea Ungurilor, şi 2) a'ĭ da o bună administraţiune, întocmirĭ folositóre şi a face sa înflorésca Biserica. Pentru apararea ţĕriĭ de Turcĭ el trebuĭa: 1) să stăpânéscă Dobrogea, spre a putea lovi pe inimic din douĕ părţĭ, 2) să ajute popórele creştine în luptele lor cu păgânii, şi 3) să fie în bună înţelegere cu Unguriĭ şi cu Poloniĭ.

A) Mircea stăpânitor al Dobrogeĭ.— Bătălia din Câmpul Mĭerleĭ (Cossovo).— Coprinderile luĭ Mircea până la Adrianopol.

2. Coprinderea Bulgarieĭ de Turcĭ nu putea lăsa în pace pe Mircea. El vedênd primejdia, trece Dunărea, ĭa Vidinul, Şiştovul, Nicopoli, Silistra şi tóte cetăţuile dunărene până la gura rîuluĭ, gonesce pe Turcĭ din Dobrogea şi coprinde ţéra.

El de acum înainte se întituléză: „Domn a tótă Ţéra-Românéscă, al părţilor de peste Carpaţĭ şi al ţĕrilor tătărescĭ (Basarabia de jos), ducele Amlaşuluĭ şi Făgăraşuluĭ, stăpânul banatuluĭ de Severin şi pe ambele ţĕrmurĭ ale Dunăreĭ pretutindenĭ până la Marea cea mare (Marea Négră)".

3. Incă de la arĕtarea Turcilor în Europa, creştinii ar fi trebuit să 'şĭ unéscă puterile şi sa nu lase pe păgân să se statornicéscă acilea. Impĕraţiĭ bizantinĭ, vĕḑênd primejdia, ceruse în deşert ajutorul Sêrbilor şi Bulgarilor, căcĭ în loc de ajutor primiră de la dênşiĭ rĕspuns: „apăraţi-ve cum sciţĭ." Când trimiseră din noŭ sa le spună: „de nu ne veţĭ ajuta acum, apoĭ voĭ vĕ veţĭ căi," eĭ rĕspunseră: „când vor sosi Turciĭ la noĭ, noĭ ne vom apara". Acum Turciĭ venise ca un potop să-ĭ înghiţă, şi simţul primejdieĭ de obşte a trebuit să unéscă pe Creştinĭ.

La 1389 armata creştina, compusă din Sârbĭ, Bos- 1389
niacĭ, Bulgarĭ, Albanesĭ şi Românĭ, ceştĭ din urmă trimişĭ de Mircea şi de Petru Muşat, domnul Moldoveĭ, peste tot 200,000 ómenĭ, se adună pe şesul de la Cossovo (câmpul *Mierleĭ*, în Serbia), sub comanda bĕtrânuluĭ Lazar, despotul Serbieĭ. In capul armateĭ turceşcĭ se afla Sultanul Murad. In ḑoriĭ ḑileĭ de batălie (15 iunie) sĕrbul Miloş Obilicĭ ucide pe Sultanul în cortu séŭ, însuşĭ el pere de o mórte crudă. Fiul luĭ Murad, Baiezit I[iu], ĭa comanda. La început norocul părea în partea creştinilor; însă de o dată lucrurile se schimbară. Dupa perderĭ însemnate în amêndouĕ părţile, bătălia se sfirşesce cu nimicirea armateĭ creştine. Lazăr cade în robie împreună cu mulţĭ boerĭ, şi toţĭ sunt decapitaţĭ.

Indată dupĕ bătăliă, Baiezit trimise oştĭ să coprinda Ţéra-Românéscă. Mircea le respinge însă victorios; trece Dunărea cu o armată mare, su-

pune ţéra până la Adrianopol, şi apoĭ încărcat de prădĭ se întórce înapoĭ. Dar Baiezit, cu o oştire şi maĭ mare, se ĭa dupa dênsul, şi la o strîmtóre de munte sfărama armata română. Mircea scapă cu fuga şi e silit a da înapoĭ robiĭ de resboiŭ, prădile ce luase, îndatorindu-se ca sa plătéscă o suma de banĭ ca tribut şi sa ajute pe Sultan în
1891 tóte rĕsbóiele sale. Cel puţin de la 1391 Ţéra-Românéscă e trecută la condica Sultanuluĭ ca supusă la bir. Din pămêntul coprins însă peste Dunare, Mircea nu înapoĭază nimic; îşĭ susţine stăpânirea
1393 asupra cetăţilor dunărene, aşa în cât la 1393 el póte să se intituleze: „Stăpânitor al ambelor laturĭ ale Dunăriĭ până la Marea-Négră, Domn al Dobrogeĭ şi cetăţiĭ Silistra şi al *tutulor ţĕrilor şi oraşelor până la hotarele Adrianopoliĭ.*"

1394 4. In tómna anuluĭ 1394 gróznicul Baiezit Iiŭ, aflând că Mircea stă gata ca să-l lovéscă, năvăli în Oltenia, trecênd Dunărea pe la Severin. Mircea era singur, numaĭ cu oştenii luĭ, carĭ aveau acum să alégă între robie şi libertate. Dela isbênda lupteĭ avea să atârne nu numaĭ sórta patrieĭ nóstre, dar a creştinătăţiĭ: zidul viŭ de popóre dunărene, peste care păgâniĭ trebuiaŭ să trécă pentru a ajunge să lovéscă Apusul, fusese cotropit bucată cu bucată; un singur popor maĭ rĕmăsese în picióre; asupra luĭ acum ochiĭ tutulor eraŭ ţintiţĭ; vitejia şi puterea luĭ aveaŭ să hotărască, décă Rĕsăritul are să învingă Apusul, dacă Semi-luna are să umiliasca Crucea, dacă barbaria asiatică are să nimicésca civilisaţiunea europénă. Mircea se arătă atuncĭ vrednic de speranţele ce creştinătatea punea în el; şi vrednicĭ se arĕtară şi oşteniĭ luĭ de dînsul. Domnul român se lovi cu Baiezit lângă Craiova, în nişte locurĭ băltóse, şi de aceea numite *Rovine.* „Şi fu rĕsboiŭ mare, ne spune un vechiŭ cronicar, cât se

întuneca de nu se vedea văzduhul de mulţimea sagételor, şi maĭ pierdu Baiezit óstea luĭ cu totul, iară paşiĭ şi voevodiĭ periră toţĭ; aşa de se vârsă sânge mult cât era văile crunte. Decĭ se sperie Baiezit şi fugi de trecu Dunărea."

Baiezit, după o fugă aşa de ruşinósă, trebui să incheĭe pace şi să priméscă condiţiunile puse de învingĕtor.

B) Tractatul luĭ Mircea cu Sigismund.—Bătălia de la Muntele Paserea. (1395).

5. Isbînda strălucită a luĭ Mircea asupra luĭ Baiezit făcu pe Creştinĭ să spere, că prin puterĭ unite Turciĭ vor fi goniţĭ din Europa.

In primăvara anuluĭ 1395 Sigismund, regele Un- 1395
gariei, se întâlni la Braşov cu Mircea, şi amêndoĭ încheĭară un tractat, prin care Domnul român se îndatora: ca orĭ de câte orĭ regele va merge în persónă contra Turcilor saŭ a prietenilor acestora, să mérgă şi el tot în persónă; dacă regele va trimite numaĭ óstea sa, atuncĭ şi dênsul să fie dator a trimite de asemenea numaĭ óstea cu ómeniĭ luĭ; şi într'un cas şi într'altul, oştile unguresci vor avea trecere libera, pacínică, sigură şi fară de primejdie prin ţérá, la ducere ca şi la întórcere; şi li se vor înlesni tóte trebuinciósele de hrană, în ţérá ca şi orĭ-unde vor stărui cu resboĭul, însă numaĭ pe banĭ, cu cheltuĭala regeluĭ. După aceea, adunându-şĭ armata în Transilvania, Sigismund intră în ţéră pe la Bran, se opri la Câmpulung, şi de aci porni împreună cu Mircea spre Dunăre trecu rîul şi înconjură Nicopoli-mic (Nicopoli de la Dunăre). Acéstă cetate, întărită bine cu ziduri, era apărată în lăuntru de o garnizonă turcéscă. După multe ostenelĭ, cetatea fu luată. Dar sosind oştirea de căpe-

tenie a Turcilor, Sigismund de témă se grăbi a se întórce în Ungaria.

6. Mircea era fórte suparat de acéstă purtare a regeluĭ, pentru că, după ce se învoise amêndoĭ a ridica sabia asupra Turcilor, Sigismund, când véḑu ceva primejdie, lăsă pe Mircea singur în faţa armelor luĭ Baiezit. De aceea căută să'ĭ dea cuvenita pedépsă. Pe când regele se întorcea grabnic cu oştirea prin banatul Craĭoveĭ şi se credea în tótă siguranţa, ajunse prin strîmtorile munteluĭ Paserea (judeţul Mehedinţĭ); aci se vĕḑu de odată lovit de o plóie de săgeţĭ otrăvite, de bolovanĭ şi de tot felul de lucrurĭ omorîtóre, asvêrlite de oştenii românĭ, carĭ împănase trecĕtorile. Ungurii păţiră o înfrângere şi un macel tot aşa de mare, ca în timpul luĭ Carol Robert şi Ludovic. Regele abĭa scapă cu viéţă. Incurcăturile, ce 'l aşteptaŭ a casă, după mórtea soţieĭ luĭ, îl opriră de a încerca măcar să-şĭ rĕsbune pe Mircea, cu care trebui să se împace, avênd de dênsul nevoĭe.

C) Bătălia de la Nicopolĭ de lângă Balcanĭ.

(1396)

1396 7. In tómna anuluĭ 1396 o armată numerósă, în care se afla ceĭ maĭ vitejĭ cavalerĭ aĭ Franciei şi aĭ Germanieĭ, între carĭ şi *Frideric de Hohenzollern*, strĕbunul Regeluĭ nostru, se strînse sub conducerea luĭ Sigismund, pentru a porni în contra Turcilor. Óstea de capetenie unguréscă veni la cetatea Nicopoli-marĭ, (aḑĭ Stari-Nikĭup), de lângă Balcanĭ, unde se împreună cu armata română şi moldovénă comandată de însuşĭ Mircea. Peste tot eraŭ 130,000 ómenĭ. Comanda armateĭ întregĭ o luă Sigismund; acesta însă era lipsit de vaḑă şi de priceperea de a conduce o oştire aşa de mare şi aşa

de amestecată, în care toţĭ voĭaŭ să poruncéscă şi nicĭ-unul să se supună. Eĭ înconjurară cetatea, care se apără în timp de 15 ḑile, până ce Baiezit veni cu 200,000 ómenĭ. In ḑiŭa de 28 Septemvrie 1396 se hotărî a se da bătaĭa. Bĕtrânul Mircea, 1396
care cunoscea maĭ bine de cât toţĭ chipul de luptă al Turcilor, propuse să încépă el atacul, ĭar oştirile ungare şi francese să lovéscă fruntea şi centrul putereĭ inimice. Francesiĭ nu primiră, şi cum eraŭ încălḑiţĭ de vin, se aruncară pe caĭ şi dederă năvală asupra Turcilor, pe care-ĭ puse pe gónă. Déră în îndrăsnéla lor nebunéscă ne băgênd de sémă că s'aŭ depărtat de restul armateĭ, de odată se vĕd înconjuraţĭ de 40,000 lăncĭ; atuncĭ îşĭ perd cumpĕtul şi o ĭau la fugă; sosind însă nouĭ escadróne de cavalerie creştină, se pun ĭarăşĭ în şir; sar după caĭ, şi cu săbiile în mâinĭ se aruncă în mijlocul armateĭ pagâne, sperând că vor sosi aĭ lor ca să-ĭ scape. Dar când un batalion, trimis de Sigismund în ajutor, vĕḑu caiĭ fară călareţĭ, se întórse şi spuse că n'a maĭ rĕmas nicĭ-unul. Acéstă veste, respândita ca fulgerul, băga gróza în oştenĭ. Aripa dréptă şi stînga daŭ înapoĭ; centrul se ţine cât-va timp, respinge chĭar pe ĭenicerĭ, însă în minutul hotărîtor, étă că sosesce din tabăra turcă prinţul Serbieĭ Stefan cu 5000 de ómenĭ próspeţĭ de lupta. Copleşiţĭ de numerul cel mare, creştiniĭ iaŭ fuga spre Dunare, lăsând pe câmpul de luptă 20,000 de cadavre. Cavaleria turcă pe mulţĭ iĭ prinde şi-ĭ robesce; mare parte însă se înéca în valurile Dunăreĭ. Sigismund, însoţit de câţĭ-va credincĭoşĭ aĭ sĕĭ şi de Frideric de Hohenzollern, apucă spre gurile Dunăreĭ, se aruncă într'o corabie, şi apoĭ pe mare se duse la Constantinopol, ĭar de aci în Dalmaţia. A doŭa ḑi de lupta Baiezit puse de tăiă peste 3000 de creştinĭ înaintea ochilor sĕĭ. Din armata tur-

césca 60,000 de morţĭ acopereaŭ câmpul de luptă. Atât costase pe Baiezit isbânda de la Nicopoli, dar ea deschidea Turcilor drumul spre apusul Europeĭ.

D) Bătălia de la Rovine pe Ialomiţă.

(1398)

S. In urma isbândeĭ strălucite de la Nicopoli sultanul Baiezit coprindênd şi Vidinul, se facuse stăpân peste întréga Bulgarie. Un singur protivnic maĭ rĕmânea în piciόre: acesta era Mircea. De
1398 aceea în a. 1398 în fruntea uneĭ armate, cum nu maĭ avusese încă, trece Dunărea pe la Calăraşĭ şi începe a pustii şi robi ţéra. Mircea duse pe femeĭ, copiĭ şi bĕtrânĭ, cu tόte vitele şi trebuinciόsele de hrană în munţiĭ Vranceĭ, punênd sa arḑa holdele în urma lor. Apoĭ cu o όste destul de numerόsa el lovesce din pădurile dese, de lângă câmpiile Băraganuluĭ, trupele singuratice de Turcĭ, carĭ umblaŭ după jafurĭ. Turciĭ fiind mereŭ hărţuiţĭ şi împuţinaţĭ, şi suferind lipsă de apă şi de hrană, încep a se retrage, apucând în învălmaşala spre Dunare. Mircea îşĭ întocmesce atuncĭ bine όstea, şi la o câmpie deschisă şi mlăştinόsă numită *Rovine* pe Ialomiţă, se aruncă fară de veste cu 30,000 de Românĭ asupră-le, îĭ bate înfricoşat şi-ĭ pune pe gόnă peste Dunăre, luându-le tόte muniţiunile de rĕsboiŭ, tόte vitele şi prăḑile.

Isbânda de la Rovine facu pe Mircea ĭarăşĭ stăpân peste Dobrogea şi cetăţile de pe malul drept al Dunăreĭ; el rupse orĭ-ce legăturĭ şi plată de tribut către Turcĭ. De acum înainte puterea luĭ cresce şi prieteşugul sĕŭ e dorit si căutat de toţĭ veciniĭ.

E) Amestecul luĭ Mircea în treburile Turcieĭ.—Tractatul luĭ cu Turciĭ.—Mórtea sa.

9. Intimplarile din imperiul turcesc dădură prilej luĭ Mircea să se amestece în certurile de acolo pentru tron. El ajută pe Musa, fiul luĭ Baiezit, sa se facă Sultan. Musa însă după cât-va timp fu învins şi omorît de fratele sĕŭ Mohammed, cu care Mircea încheia, în a. 1411, următorul tractat: 1411

„Téra-Românéscă îşi pastréza neatârnarea eĭ, se cârmuĭesce după legile eĭ propriĭ; domnul are deplina putere de a face rĕsboiu cu veciniĭ sĕĭ şi de a încheĭa legăturĭ de amiciţie cu dênşiĭ, orĭ şi când va voi; este stăpîn preste viaţa şi mórtea supuşilor sĕĭ; el se alege de către mitropolit şi de către boerı. Turciĭ nu se pot aseḑa ın ţéra, nicĭ pot face geamiĭ; şi în schimb pentru sprijinul, ce Sultanul se ındatoresce a da ţeriĭ, Turcia are drept în fiecare an la un *peşcheş*, adica *dar*, de 3000 banĭ roşiĭ de ţéră saŭ 300 leı argint banĭ turcescĭ.“

Bĕtrânul Mircea, încarcat de anĭ şi de mulţimea lucrarilor sale, móre în vara anuluı 1418 şi se înmormêntéza la manastirea Cozia, cea zidita de dênsul. Dupa el lasa patru fiı: Vlad, Mihaĭ, Radu şi Alexandru. 1418

10. In timpul uneĭ domniı atât de lungĭ Mircea, cu tóte rĕsbóĭele séle, îngriji şi de treburile bisericescĭ. Ca bun şi pios crestin, el înzestră mănastirile Tismana şi Vodiţa cu maı multe sate şi veniturĭ, făcu mănăstirile Cozia şi Cotmeana, începute încă de tatăl sĕŭ Radu, dăruindu-le cu multe moşiĭ şi provisiĭ de la curtea domnéscă.

Despre întemeĭerea mănastireĭ Cozia se povestesce, că Mircea, fiind ınvins de către Ungurĭ, adormise sub un arbore; atuncĭ Icona Sf. Treimĭ i se arată şi îĭ poruncesce să încerce a doŭa óră norocul bătălieĭ; el se scólă, bate pe Ungurĭ, şi în locul unde vĕḑuse icóna înălţâ altarul mănăstireĭ.

El îngriji şi de înflorirea negoţuluĭ, scutind de vămĭ pe

neguţĕtoriĭ polonĭ şi litvanĭ, afară de o singură vămuire la descărcare în Târgovişte; le dete voĭă să vîndă şi să cumpere tot felul de mărfurĭ şi să intre în tóte oraşele, schelele de pe Dunăre, începênd de la Porţile-de-fer şi chĭar până la Brăila, fără să dea vre o vamă, fie vămile domnescĭ arendate. fie nearendate.

Mircea a fost vitéz şi neobosit în luptă, pe atât de cuminte cât însetat după fapte marĭ, născocitor de planurĭ iscusite şi îndeplinitor îndrăzneţ al lor.

In timp de 32 de anĭ, cât a stat pe tron, sciu să se strecóre prin tóte greutăţile : învinge cu armele pe Turcĭ şi Ungurĭ, se légă cu Poloniĭ pentru a bate pe Ungurĭ, cu Ungurii pentru a bate pe Turcĭ, cu Turciĭ contra Turcilor pentru a apĕra şi asigura esistenţa ţĕriĭ sale, căreĭa îĭ lărgesce hotarele : spre rĕsărit ajungênd până dincolo de oraşul Chilia, peste Dunăre avênd Dobrogea cu oraşul Silistra, dincolo de Carpaţĭ ducatele Făgăraşuluĭ, Amlaşuluĭ şi Haţegul.

Dacă silinţele luĭ n'aŭ izbutit să lase o ţéră neatîrnată, aşa cum fusese ţinta vieţeĭ séle, nu este de învinovăţit nicĭ el, nicĭ supuşiĭ sĕĭ, ci puterea nebiruită a lucrurilor omenescĭ. Şi el, şi dênşiĭ, aŭ arătat că sciŭ să móră pentru mântuirea patrieĭ, şi aŭ înscris în istoria Românilor paginile cele maĭ frumóse ale vitejieĭ şi glorieĭ străbune. Ca lucéfăr al voevodilor românĭ, se cuvine ca istoria sa-ĭ dea numele de *Mare.*

7. Vlad Dracul şi Iancu Corvin.

(1433—1437)

1. De la mórtea luĭ Mircea cel Betrân şi până la suirea pe tron a nepotuluĭ sĕŭ de fiu Vlad Ţepeş
1455 (1455), în timp adică de 37 anĭ, Ţéra-Românéscă este sfîşiată prin certele dintre fiiĭ şi nepoţiĭ luĭ Dan şi Mircea. Când uniĭ reuşesc a căpăta domnia cu ajutorul Turcilor, alţiĭ vin să 'ĭ rĕstórne cu ajutorul Ungurilor, şi când aceştia n'aŭ apucat încă bine să domnéscă, sunt résturnaţĭ de ceĭ d'ântâiŭ, sprijiniţĭ ĭarăşĭ de Turcĭ. Aşa se întêmplă ca strĕiniĭ, din causa pretendenţilor la domnie, se amestecaŭ

în trebile ţĕrii şi căpĕtaŭ înrîurire, şi că în maĭ puţin de 40 anĭ (1418—1456) se strecóră la tron şépte domnĭ, din carĭ cel maĭ însemnat este Vlad, fiul luĭ Mircea, poreclit din causa năsdrăvăniilor luĭ, *Dracul* séŭ *Drăculea*. 1418—1456

2. Vlad veni cu óste din Ungaria; respinse pe Turcĭ, carĭ intrase în ţéra ca să pună pe alt Domn, şi pradă de maĭ multe orĭ Bulgaria. Din causa multelor rĕsbóie însa Ţéra-Românéscă se împuţinase de locuitorĭ în aşa chip, că maĭ nu rĕmăsese cine să lucreze pămêntul.

Tot pe atuncĭ în Ungaria trăĭa un mare general, Iancu Corvin de Uniad († 1456). Acesta era 1456
român de nascere (fiul luĭ Voicu Românul şi nepot luĭ Sêrbu) din némul Dănescilor, şi servea pentru regele Ungarieĭ. El batu într'un singur an
(1442) treĭ oştirĭ marĭ turceştĭ (la Sibiŭ, la Ialomiţa 1442
de sus şi la Porţile-de-fer), dér perdu bătălia de la
Varna (1444), unde însuşĭ regele unguresc Vladis- 1444
lav rĕmase mort pe câmpul de luptă.

In anul următor (1445) Corvin, vrênd să rĕstórne 1445
pe Vlad şi să pună în locu-ĭ pe cumnatul seŭ Danciul, năvăli în Ţéra-Românéscă cu mare óste, înainte de ce Vlad să fi prins de veste. Vlad fugi peste Dunăre împreuna cu feciorul sĕŭ maĭ mare, Mircea. Danciul apucă tronul şi omorî tóte rudeniele şi prietenii luĭ Vlad, câţĭ a putut prinde. Vlad, cu óstea ce-ĭ rĕmase credinciósă şi cu ajutorul Turcilor, îndată ce Corvin se întórse acasă, se arunca asupra luĭ Danciu, îl puse pe fugă şi îşĭ reluă domnia. Apoĭ pradă Transilvania, de unde aduse mulţĭ prinşĭ de rĕsboiŭ. Danciu ceru ajutor de la Stefan, dom-
nul Moldoveĭ (1445), precum şi de la Corvin. Pre 1445
când Stefan intra dintr'o parte în Ţéra-Românésca, Corvin dintr'altă parte se scobora prin pasul Bran însoţit de Danciu, ca să apuce pe Vlad între douĕ

1446 focurĭ (Iulie 1446). Vlad aştepta duşmaniĭ la Tîrgovişte; când amândouĕ oştile se găsiră faţă în faţă, în minutul de a începe lupta, óstea luĭ Vlad îl părăsesce şi trece în partea luĭ Danciu. Vlad fuge, însă este prins de către Danciu şi tăĭat în piaţa oraşuluĭ Tîrgoviştei, împreună cu fiul sĕŭ maĭ mare Mircea. El lăsă după sine douĭ fiĭ: pe Vlad Ţepeş şi pe Radu cel Frumos.

8. Vlad Ţepeş.

(1455 1462. 1483—1496.)

1. Vlad, fiul luĭ Vlad Dracul, este omul cel maĭ crud din câţĭ aŭ trăit în Ţéra-Românésca. Chĭar dacă pe jumătate ar fi să credem cele ce se spun despre dênsul, şi tot ar rămânea să ne spăĭmântăm de faptele luĭ neomenescĭ, de sângele rece şi pofta sălbateca cu care omora, trăgea în ţépă, ardea şi frigea pe ómenĭ.

1455 El îndată ce se sui pe tron (1455) îşĭ alese o cétă de ómenĭ armaţĭ cu suliţe, care 'ĭ sta pururea de pază, şi începu să facă cruḑimile cele maĭ marĭ: chemă pe boeriĭ, ce i se părea că nu ĭ-ar fi prietinĭ, la o adunare împreună cu femeile şi copiiĭ lor, şi'ĭ omorî pe toţĭ, chĭar şi pe robiĭ lor. Cincĭ sute boerĭ şi ispravnicĭ îĭ omorî numaĭ pentru că n'aŭ sciut să spună numĕrul locuitorilor din judeţele lor. Satele şi moşiile boerilor ucişĭ, el le dărui ostaşilor sĕĭ de pază, pe care-ĭ făcu boerĭ. Strînse pe toţĭ cerşetoriĭ, leneşiĭ şi ómeniĭ făr' de căpătâiŭ din ţéră, şi după ce le dete să mănânce şi să bea bine, îĭ aruncă într'un foc mare. Pedepsi cu ţépa orĭ-ce furtişag, şi nu maĭ puţin de 6000 hoţĭ îĭ prinse în curênd şi-ĭ omorî. In scurt timp făcu aşa siguranţă în ţéră, în cât neguţătorul cel maĭ bogat pu-

tea călĕtori fără nicĭ o grijă, putea lăsa marfa pe uliţă, că nimenea nu se atingea de dênsa. In chipul acesta omorî până la 20,000 bărbaţĭ, femeĭ şi pruncĭ, trăgêndu-ĭ pe ceĭ maĭ mulţĭ în ţépă, pentru care lumea ĭ-a pus numele de *Ţepeş*. Unul din boerĭ anume Albu cel Mare ridicându-se domn preste capul luĭ Vlad, el ĭ-a eşit cu óste în potrivă, l'a prins şi l'a tăiat împreună cu tot némul luĭ. După ce şĭ-a asigurat astfel domnia, a năvălit în Ardeal, prădând ţara Bîrseĭ, Făgăraşul şi Amlaşul, şi prefăcênd sate şi mănăstirĭ în cenuşe. Arse şi suburbiul Braşovuluĭ, trase în ţépă înaintea uneĭ bisericĭ mulţime de Saşĭ, pe când dênsul în linişte îşĭ lua gustarea în mijlocul gemetelor celor înţepaţĭ. Apoĭ a trecut în Bulgaria şi a pus şi pe Turcĭ în spaĭmă, omorînd mulţime de lume. In scurt timp s'a dus vestea prin ţĕrĭ depărtate despre cruḑimile acestuĭ om şi s'a tipărit cărţĭ, unde sunt cu amĕnuntul povestite faptele sale.

Aşa, se ḑice că el o dată a stiîns într'o magasie 400 copiĭ ungurĭ şi aşĭ, pe carĭ tot el iĭ adusese de la părinţĭ în ţéră ca să înveţe limba şi să facă negoţ, şi le dete foc de tóte părţile de arseră. Pe alţĭ negustorĭ şi ómenĭ, carĭ mergéŭ cu mărfurĭ din Ardeal spre Brăila, ĭ-a prins şi ĭ-a înţepat, fiind preste 600. Intr'o ḑi a pus să se facă un cazan mare de aramă, în care a băgat maĭ mulţĭ ómenĭ şi ĭ-a fert. Asemenea pe un ţigan ce furase, l'a pus într'un cazan şi a turnat pe dênsul unt fert, şi l'a dat apoĭ să 'l mănînce cu carne şi óse ceĭ-l'alţĭ ţiganĭ, carĭ venise să'l róge de ertare. Pe un bătrên, care-ĭ ḑise : cum de nu'ĭ miróse, stând pe timp de căldură în mijlocul trupurilor de ómenĭ înţepaţĭ, l'a pus într'o ţépă maĭ înaltă, ca să nu'ĭ maĭ mirósă. O dată un preot, spunênd în biserică că e păcat să ieĭ ce nu e al tĕŭ şi să nu'l maĭ daĭ înapoĭ, Vodă îl chemă la masă şi tăiă nişte bucăţele de pâine. Dnpă ce preotul înghiţi una, Vlad iĭ ḑise : adevĕrat este că aĭ spus aḑĭ, cum că e păcat să ĭeĭ ce nu e al tĕŭ şi să nu'l maĭ daĭ înapoĭ? El ḑise că în adevĕr, aşa a grăit. Atuncĭ : „dă-mĭ înapoĭ ce mĭ-aĭ luat.“ Şi l'a înţepat.—Altă dată veniră la dênsul doui că-

lugărî streinî, după milă. El chemă maî ântâiŭ pe unul din eî şi'l întrebă : ce spune lumea despre dênsul? Călugărul rĕspunse că *numaî lucrurî bune*, şi că este un om cu frica luî Dumneḑeŭ. Apoî chemă pe cel-alt şi'î puse aceeaşî întrebare. Călugărul îşî ḑise, că tot are să-l omóre; cel puţin să'î spună adevĕrul, şi 'î rĕspunse: „Doamne, eştî omul cel maî cumplit şi îndrăcit din lume. N'am vĕḑut, nicî n'am auḑit pe cine-va să vorbéscă bine de tine." Atuncî Vlad îî ḑise: „Fiind-că numaî tu aî grăit adevĕrul, ĭar cel-alt mincĭuna, ĭacă ţie 'ţî dăruesc vĭaţa, iar cel-alt să fie înţepat pentru ĭubirea adevĕruluî ascuns şi nemărturisit de dênsul".— Pe un ţĕran vĕḑéndu'l cu cămaşa scurtă, î-a ucis femeĭa, pentru că nu-î făcuse cămaşă lungă, şi l'a însurat îndată cu alta, căreĭa 'î ḑise să facă cămaşă lungă, c'apoî o omóră şi pe dênsa. Altă dată întâlnesce un călugăr cu picĭórele góle călare pe un măgar, şi trage în ţépă şi pe unul şi pe altul, fiind-că nu î-a făcut cinstea cuvenită. — La nisce solî turcî trimişî de Sultan le-a ţintuit cĭalmalele pe cap cu câte 3 cuĭe de fer, fiind-că eî nu voise să le scóţă înaintea luî, ḑicênd că aşa este obiceĭul la Turcî. Turciî ce-î prindea, îî chinuĭa în chipul cel maî gróznic; tăindu-le picĭórele, jupuindu-î şi presărênd sare pe muşchî, punea caprele să-î lingă.—Şi alte multe cruḑimî se povestea despre dênsul, carî nu sunt tóte adevĕrate, ci multe sunt scorniturî, ca să arate lumiî pe Vlad cu mult maî gróznic de cât era, ca pe cel maî cumplit călăŭ.

2. Vlad, după ce orêndui ţéra milităresce, se găti a pune în lucrare planul măreţ de a scutura jugul turcesc, care în aniî din urmă începuse să apese greŭ pe ţéră. Turciî nu se maî mulţumeaŭ acum cu tributul, ce ţéra se 'nvoise a le da, de pe timpul luî Mircea; ci maî cereaŭ şi câte 500 de copiî pe fie-care an, pentru a'î cresce în legea turcească şi a'î face ĭanicerî. Sultanul Mohammed II luase Con-
1453 stantinopole (1453), pusese la bir şi pe Moldovenî
1456 (1456) şi ameninţa să înghiţă amêndoŭĕ ţĕrile române. Vlad, până a nu face ruptóre pe faţă, trimite în taĭnă la Mateĭ Corvin, regele Ungarieî (fiul luî Iancu Uniad), pe a căruî rudă de aprópe (póte pe soru-sa) el o ţinea în căsătorie, ca să încheĭe o legătură de apărare contra Turcilor.

Dar încă nu se încheiase în formă acéstă legătură, şi Mohammed era însciinţat prin ómenii sěĭ, că Vlad a hotărît să ridice armele asupră-ĭ. Mâniat fórte, voi să preîntêmpine totul, şi înainte de orĭ-ce, să pună mâna pe îndrăzneţul vodă. De aceea el trimise la Vlad pe logofĕtul sĕŭ *Catabolinos*, un grec şiret şi prefácut, ca să'ĭ ḑică, că Sultanul voesce cu orĭ ce chip să'l vaḑă, avênd să'ĭ spună o taĭnă mare, că dacă o veni, are să'l priiméscă cu cinste împĕrătéscă, şi cu tóte darurile din lume are să'l încarce. Vlad înţelese cursa, şi cam unde bătea dragostea turcéscă; ḑise că acum nu póte părăsi ţéra, dar maĭ târḑiŭ va veni. Grecul maĭ adaose că Sultanul cere, ca numaĭ de cât să-ĭ trimiţă 500 copiĭ aleşĭ, pentru slujba împĕrăţieĭ, şi tributul de 10,000 galbenĭ pentru acel an. Domnul român, supĕrat, rĕspunse că baniĭ îĭ are gata, dar ca să trimiţă şi 500 copiĭ, nu o va face odată cu capul. Atuncĭ Catabolinos, voind să plece, îl rugă să'l însoţéscă până la Brăila, căcĭ îĭ e frică să nu i se întîmple ceva pe drum. Vlad merse, însă bănuind vre un vicleşug, luă cu sine ómeniĭ luĭ de pază credincĭoşĭ şi un numĕr îndestul de óste. Când ajunse la locul arătat, écă că de odată Domnul se pomenesce lovit de tóte părţile de o armată turcéscă. Era Hamzà paşa, cu care grecul vorbise, ca la ḑiua şi locul hotărît, să vină şi să prinḑă pe Vlad. Se începu o luptă crâncenă, în care Vlad cu ómeniĭ sĕĭ rĕmase învingĕtorĭ; puţinĭ Turcĭ luară fuga; restul, împreună cu Hamza şi Catabolinos, fură prinşĭ, li se tăĭară pe loc mâĭnile şi picĭórele, şi apoĭ într'o pădure de ţepĭ fură traşĭ până la unul. In mijlocul ţepilor, rênduite ca la bătălie, se înălţa o ţépă maĭ mare: într'ênsa sta Hamza paşa cu fesul în cap şi cu tuĭul alăturea, ĭar lângă dênsul, grecul cel şiret şi paşiĭ maĭ micĭ.

A) Espedițiunea luĭ Mohammed contra luĭ Vlad.

3. Când Sultanul aflá de cele întêmplate, atât de mult nu voĭa să crédă, în cât cu toĭagul bătu singur pe tătarul, care-ĭ aduse întăiŭ vestea, neputênd să'şĭ închipuĭască o aşa de mare îndrăznélă. Vlad îşĭ strînse îndată oştirea tótă, trecu Dunărea pe ghĭaţă, maĭ jos de Nicopoli, prădă cu foc şi cu sabiă în lung şi în lat ţéra turcéscă, şi nu se întórse înapoĭ de cât după ce prefăcu în cenuşe tóte satele şi têrgurile; omorî întréga populaţiune, până şi pe femeĭ şi copiĭ, fără ca să întîmpine vre-o împotrivire. Armata turcéscă, care păzea partea dunăréná, fusese nimicită odată cu Hamzà. Incărcat apoĭ de prădĭ şi cu 25,000 prinşĭ, se 'ntórse peste Dunăre; toţĭ prinşiĭ fură traşĭ în ţépă. Vlad tâia nasurile Turcilor, la viĭ şi la morţi, la bărbaţĭ şi femeĭ, şi le trimese regeluĭ Ungarieĭ, ca să se încredinţeze de numĕrul celor prinşĭ şi ucişĭ.

1462 4. In primă-vara anuluĭ 1462 o armată turcéscă de 250,000 soldaţĭ porni în două părţĭ: o parte pe Marea-Négrá cu flota pentru transportul provisiunilor de rĕsboiŭ şi de hrană; cea-l'altă şi cea maĭ însemnată parte, de la Adrianopol se îndreptă spre Dunăre. Locul de întâlnire era la Nicopoli. Armata din corăbiĭ intră pe la gurile Dunăriĭ şi arse, între altele, Brăila, oraşul comercial cel maĭ însemnat pe atuncĭ, avênd numaĭ case de lemn. Armata nu întîmpină împotrivire, pentru că Vlad poruncise tutulor locuitorilor să ardă satele şi semĕnăturile şi să se retragă cu femeĭ, copiĭ de la 12 anĭ în jos şi cu tot ce aveaŭ maĭ scump, parte în strîmtorĭ şi pădurĭ, parte în munţiĭ Prahoveĭ; un numĕr însemnat se închise în cetatea întărită Tîrgovişte. Vitele fură ascunse prin văile munţilor. Vlad cu vre-o 22,000 de ómenĭ, în carĭ se numĕraŭ şi tineriĭ de la 12 anĭ în sus, tăbărî în dreptul

Nicopoleĭ, ca să apere trecătórea. Armata turcéscă de uscat, comandată de însuşĭ Sultanul Mohammed, ajungând aci, trecu Dunărea cu marĭ perderĭ, din causa plóieĭ de săgeţĭ, ce Româniĭ aruncaŭ asupră'ĭ. Ţepeş este silit însă a se retrage, ne maĭ putênd apăra trecătórea.

5. Atuncĭ Ţepeş îşĭ împărţi óstea în două, pentru că din două părţĭ venea primejdia : Stefan cel Mare, domnul Moldoveĭ, pe care Vlad îl ajutase să capete domnia, găsise tocmaĭ acum minutul prinicĭos să coprindă cetatea Chilia (la gura Dunăreĭ), care atuncĭ se stăpânea de domnul Ţĕreĭ-Românescĭ; în acest scop el se unise cu Turciĭ, şi după ce încercase zadarnic să ĭa cetatea, fiind respins cu perderĭ, se gătea să trécă graniţele şi să apuce pe Vlad de la spate. Armata însă trimisă de Vlad îl alungă şi'l ţinu în respect. Asigurat aşa dar despre o parte, Vlad cu 10.000 oştenĭ luâ o posiţiune sigură şi bine apĕrată în nişte pădurí marĭ, trimiţênd numaĭ din când în când cete de călăreţĭ, ca să observe mişcările Turcilor. Aceste cete se luaŭ la harţă cu Turciĭ, ce umblaŭ după pradă, şi-ĭ măcelăreaŭ. Sultanul porunci, ca armata să umble tot-d'auna la un loc şi să nu se maĭ împrăştie pentru jaf. Merse ast-fel cale de şépte ḑile, fără să afle nicĭ ómenĭ, nicĭ dobitóce, nicĭ de mâncat, nicĭ de bĕut, îndreptându-se spre capitala ţĕriĭ, Tîrgovişte, care era bine întărită şi înconjurată de un lac saŭ baltă.

Vlad căpătă sciinţe amănunţite despre starea armateĭ turcescĭ, ba încă, ca să se încredinţeze cum este rînduit lagărul turcesc, se îmbrăcă în haĭne de cerşetor şi 'l iscodi fórte de aprópe, ba se ḑice că s'a strecurat chĭar printre Turcĭ în lagăr. In fine, când socoti el că este maĭ bine, într'o nópte întunecósă, şi la un loc plin de mlaştine, năvăli cu 10,000 călăreţĭ, cu hotărîrea, ca să pĕ-

trundă până la cortul Sultanuluĭ, să prindă pe Padişah saŭ să'l omóre. Nimenĭ nu se aştepta la o asemenea năvală; ceĭ maĭ mulţĭ Turcĭ dormeaŭ duşĭ şi nu se sculară de cât în ţipetele Românilor voĭnicĭ, carĭ, la lumina faclelor, ce ţineaŭ în mână, resturnaŭ şi ucideaŭ tot. Vlad, cu o cétă de călăreţĭ din ceĭ maĭ vitejĭ, se aruncă spre cortul Sultanuluĭ; acĭ însă greşesce, nemerind în cortul Mareluĭ-Vizir şi al unuĭ paşa. Se începe o luptă desperată, bătându-se cu voĭnicie din amîndouĕ părţile. Cu revĕrsatul zorilor Vlad e silit a se retrage, lăsând în mâna Turcilor 1000 prinşĭ, pe carĭ Sultanul poruncĭ îndată să-ĭ taĭe. Paguba Turcilor însă se ridica la 100,000.

Pe unul din prinşĭ Sultanul l'a chemat, ca să-l ispitéscă. Asupra numeluĭ, loculnascereĭ, vĕrsteĭ séle şi altora de acestea, soldatul român rĕspunse fără nicĭ-o greutate. Când însă a fost întrebat despre starea armateĭ luĭ Vlad, despre numĕrul oştenilor, perderile ce aŭ suferit şi altele, nu a voit să scóţă nicĭ un cuvênt, cu tóte muncile, la care a fost supus şi cu tótă amenințarea cu mórtea. El a dis numaĭ: „voesc maĭ bine sa mĕ omorĭ, fiind-că maĭ mare frică am de Vlad de cât de mórte!“ Sultanul l'a omorit, însă a strigat: „Când un om, ca Vlad, care a sciut să bage atâta grózā printre supuşiĭ sĕĭ, ar fi în capul uneĭ armate marĭ, ar face minunĭ şi ar supune lumea 'ntrégă!“

6. De aci nainte Turciĭ se făcură maĭ prevédĕtorĭ; nu înoptaŭ fără să nu se 'ntăréscă cu şanţurĭ şi să îndoĭască veghile. Ajunseră în fine la Têrgovişte. Aci totul era pustiŭ, porţile deschise, zidurile cetăţiĭ fără nicĭ un apărator (1); tótă lumea

(1) Vlad aflase că o parte din boeriĭ Tîrgoviştenĭ trecuse în partea frateluĭ sĕŭ Radu; ca să-ĭ pedepséscă écă ce făcu, cum ne spune o cronică: „Când aŭ fost în dioa Paştilor, fiind toţĭ orăşĭaniĭ la ospeţe, ĭar ceĭ tinerĭ la hore, aşa fără veste pre toţĭ ĭ-aŭ cuprins. Decĭ câţĭ aŭ fost ómenĭ marĭ bĕtrânĭ pre toţĭ ĭ-aŭ înţepat, de aŭ ocolit cu eĭ tot tîrgul; ĭar câţĭ aŭ fost tinerĭ cu nevestele lor şi cu fete marĭ, aşa cum aŭ fost împodobiţĭ în dioa Paştilor, pre toţĭ ĭ-aŭ dus la Poenarĭ, de aŭ tot lucrat în cetate, până s'aŭ spart tóte haĭnele de pre eĭ, şi aŭ rĕmas toţĭ desvĕscuţĭ în pĭeile góle“.

era la Poenarĭ (cetate pe un pisc înalt lângă apa Argeşuluĭ). Turciĭ avură témă să intre în lăuntru, bănuind vre-o cursă; apucară deci drumul spre Brăila, grăbind retragerea, de témă să nu vină Ungurii, uniţĭ cu Româniĭ, asupră-le. In drum suferiră fórte mult de lipsa hraneĭ şi a apeĭ, caiĭ crăpară de fóme şi sete. In cele din urmă se apropiară de Brăila; când, la o oră departe de oraş, sosiră la un loc cu apă şi desfătat: acolo se vedea o pădure désă de parĭ (peste 20,000) şi în fie-care par câte un trup de om; pasĕrile îşĭ făcuse cuĭb în coşurile morţilor. Eraŭ Turciĭ luĭ Hamzà, pe care Ţepeş îĭ omorîse; Hamzà încă se maĭ cunoscea după ţépa maĭ înaltă şi după haĭna luĭ roşie, ce o purta când căḑuse în mâna luĭ Vlad. Cu scîrbă şi cu mânie se depărtă Sultanul de la o privelişte aşa de grócnică şi ḑise: „Cu greŭ se póte lua o ţéră din mâna unuĭ om cu întreprinderĭ aşa de marĭ, şi care scie sa domnéscă în aşa chip asupra supuşilor sĕĭ, că póte face asemenea lucrurĭ. Cu tóte acestea, pentru cruḑimea şi barbaria luĭ se cuvine a fi despreţuit!“ Altă dată Vlad se luă după óstea turcéscă, o hărţui în maĭ multe rîndurĭ, fără să dea o luptă hotărîtóre. Silit în cele din urmă a se duce în contra luĭ Ştefan, care'ĭ jăfuĭa marginile despre Moldova, lăsă un corp de armată de 6.000 oştenĭ sub comanda unuĭ general, cu sarcina numaĭ să observe umbletele Turcilor, şi să nu se ĭa nicĭ de cum la luptă pe câmp deschis.

7. Generalul, aprins spre fapte vitejescĭ, voind să arate, că este vrednic de domnul sĕŭ, se aruncă într'o nópte, puţin înainte de revĕrsatul ḑorilor, asupra lagăruluĭ turcesc, şi aduse aripa dréptă în aşa învălmăşélă, în cât Turciĭ se luptara şi se omorîră între dînşiĭ, creḑênd că se bat cu Româniĭ; cu lumina însă a ḑileĭ Româniĭ, fiind copleşiţĭ de

călărimea turcă, lăsară 2000 de morţĭ pe câmpul de luptă. Maĭ încercară încă o-dată norocul, dar în deşert. Ţéra-Românéscă, de la un capĕt până la altul, este acum cutrieratǎ cu foc şi sabiă; tot ce maĭ rĕmăsese viŭ este robit; peste 200,000 capete de vite, maĭ cu sémă caĭ şi boĭ, fură grămădite la Dunăre, ca să fie duse o-dată cu armata, ce se întorcea pe Marea-Négră. Sultanul lăsă la Giurgiu pe Alibeg cu poruncă de a aşeḍa în domnie pe Radu cel Frumos, fratele luĭ Ţepeş, ĭar el se întórse la Adrianopol, nainte de venirea tómneĭ. Radu, susţinut de Alibeg, merse la Tîrgovişte şi luă domnia.

Intre acestea Vlad, fiind părăsit de toţĭ credincĭoşiĭ sĕĭ, nu-ĭ rĕmâne de cât să se retragă în Transilvania, şi aci sa facă cea din urmă încercare. El scríse din Rĕşinar o scrisóre către Sultan, prin care se ruga de ĭertare. Acéstă scrisóre împreună cu alta către Vizirul cel Mare căḍură însă în mâna luĭ Mateĭ Corvin, care sub cuvênt de protecţiune, îl chemă la sine şi'l aruncă în închisóre la Buda. Aci
1475 stete vitézul voevod 13 anĭ, până în a. 1475, când îşĭ recăpătă libertatea, şi maĭ târḍiŭ tronul pentru a doŭa óră.

B. A doŭa domnie a luĭ Vlad Ţepeş şi mórtea sa.
(1483—1496.)

8. In a doŭa sa domnie Ţepeş începu din noŭ duşmăniile cu Turciĭ, trecu Dunărea în maĭ multe rêndurĭ şi predă cumplit Bulgaria. Turciĭ pregă-
1492 tindu-se (pe la sfârşitul anuluĭ 1492) să facă o espediţiune în Transilvania, Vlad însciinţă în taĭnă pe locuitoriĭ din Sibiŭ să fie gata de luptă, căcĭ el îĭ va ajuta. Alibeg în adevĕr intră cu mare óste în Ţéra-Românéscă, şi de aci pe la Turnu-Roş, în Ardél, unde cincĭ ḍile pustii ţéra Bârseĭ. Ţepeş întăresce pasul Turnul-Roş, şi cu oşteniĭ sĕĭ, cu ce-

tele săsescĭ, sĕcuescĭ şi cu un numĕr însemnat de Românĭ păstorĭ din Transilvania, se aruncă asupra Turcilor, când voĭaŭ să se întórcă încărcaţĭ de prăḑĭ; iĭ bate înfricoşat; 15000 Turcĭ rĕmân morţĭ pe malul şi în valurile Oltuluĭ, tóte prăḑile sunt luate.

9. Décă însă pentru Turcĭ Vlad era tot acel *Ţepeş* îngrozitor de altă dată, pentru Românĭ el încetase de a maĭ fi neîmblânḑit şi însetat de sânge; el acum devenise domnul cel maĭ bun, drept şi ĭubit. Căutâ să 'nlăture urgia dumneḑeĭască şi să'şĭ aline cugetul pentru faptele sale de odinióră, prin dănii cuvióse făcute bisericilor şi mănăstirilor din ţéră, ca şi de la Sf. Munte (Turcia); el rezidi şi înzestră mănăstirile Glavacĭocu, Govora şi Snagov şi petrecu o vĭaţă evlaviósă, pentru 'care poporul l'a numit în a doŭa domnie *Călugărul*. In adevĕr s'a şi călugĕrit sub numele de *Pahomie*, ca şi muma-sa monachia *Eupraxia* şi soţia-sa monachia *Samonida*.

El a murit la începutul anuluĭ 1496, lăsând în 1496
urmă-ĭ patru fiĭ: Radu, Mircea, Vlăduţă şi Dancĭul şi o fată Caplea.

Asupra întâmplăriĭ morţiĭ luĭ Vlad s'a svonit prin vremea aceĭa, că el ar fi fost omorît, pe când alerga la vênat, de o slugă a luĭ cumpĕrată de Turcĭ, şi că Turciĭ, după ce a căpătat capul luĭ Vlad, îl purtară într'o ţépă prin maĭ multe cetăţĭ turcescĭ, pentru ca toţĭ să vadă că nu maĭ trăesce gróza Turcilor, vitézul Românilor, să se liniştéscă toţĭ, că a murit *Dracul-ogli* (fiul Draculuĭ), *Kazicli Vodă* (vodă Ţepeş) séŭ *Kapaluk* (cel ce face ţepĭ), cum numĭaŭ Turciĭ cu spaĭmă pe fiul luĭ Vlad Dracul. Câtă frică băgase Vlad în inima Turcilor se vede şi din faptul, că pe când el se găsea închis la regele Mateĭ Corvin, acesta nicĭ odată nu primea vre-o solie de pace dela Sultan, până ce nu trimetea maĭ întâiŭ pe solĭ să dea ochĭ cu Ţepeş; ĭar soliĭ, vĕḑênd pe omul, de la care Turciĭ suferise înfrângerĭ aşa de marĭ şi multe, se înduplecaŭ maĭ lesne, ca să facă pace saŭ să întrerupă rĕsboĭul.

Vitéz în rĕsbóie, crud cu mişeiĭ, Vlad a hrănit în sufletul sĕŭ ideĭa pentru neatârnarea patrieĭ, a arĕtat că şi un popor mic, când este însuflat de ĭubirea patrieĭ şi are vîrtute rĕsboĭnică, póte cu isbândă da pept sutelor de miĭ de duşmanĭ, şi până şi pe un Mohammed, cuceritorul Constantinopoleĭ, îl póte pune în uĭmire. Dacă n'a isbutit în planurile sale, pricina a fost, că în loc de a fi ajutat de Stefan al Moldoveĭ şi cu puterĭ unite să se lupte contra păgânilor, din potrivă fu apucat între douĕ focurĭ, de boĭerĭ fu părăsit, de frate-sĕŭ fu urgisit şi trădat, ĭar de cumnatul sĕŭ Mateĭu Corvin fu închis şi reţinut o bună parte din vĭaţa sa, fiindu-ĭ mare témă de dênsul.

9. Radu cel Mare.

(1496—1508)

1. Radu, fiul luĭ Vlad Ţepeş, s'a suit pe tron la
1496—1508 începutul anuluĭ 1496 şi a domnit până la a. 1508. El era un om înţelept, ĭubitor pentru lucrările pacii, cu dragoste şi rîvnă către Biserică, şi a sciut să trăĭască în legăturĭ de prietenie maĭ cu toţĭ vecinii. Pentru tóte acestea poporul ĭ-a dat numele de *Mare*.

Fiind-că în Biserică intrase multe neorândueli şi obiceĭurĭ rele din pricina învălmăşelilor trecute, Radu chemă în ţéră pe Patriarhul din Constantinopole, Nifon, şi-ĭ dete tóte cele bisericescĭ pe mână, ḑicêndu-ĭ: „Eŭ să domnesc, ĭar tu să ne îndrepteḑĭ şi să ne înveţĭ legea luĭ Dumneḑeŭ, şi să ne fiĭ tată şi păstor.“ Nifon adună pe toţĭ egumeniĭ de la tóte mănăstirile din ţéră şi tot clerul bisericesc, şi întocmiră slujbele dumneḑeescĭ, m-rele şi tóte obiceĭurile pre pravila şi pre aşeḑămintele Sf. Apostolĭ. Se sfinţiră încă douĭ episcopĭ, din carĭ unul pentru eparhia Buzĕuluĭ, se îmbunatăţi sórta preoţilor de mir şi se înfiinţară şcolĭ în mănăstirĭ şi pe la bisericile din oraşe. Dar Nifon, care venise cu mulţĭ călugărĭ grecĭ, începu să 'şĭ ĭa pré marĭ drepturĭ, nesocoti aşeḑămintele vechĭ ale ţĕriĭ şi intră în neînţelegere

cu boerii şi cu Radu. Acesta chemă pe Patriarh şi 'ĭ spuse: „Părinte, ĭartă-mĕ sfinţia ta, şi aĭbĭ şi sfinţia ta ĭertăcĭune de la noĭ, şi-'ţĭ dăm avuţie cât 'ţĭ-va trebui, numaĭ plécă de la noĭ şi du-te unde 'ţĭ-va plăcea, căcĭ aci stricĭ obiceĭurile nóstre." Patriarhul plecă; eşind însă din Tîrgovişte, şĭ-a scuturat papucii de praf şi a afurisit pe Domn.

2. In a. 1506 Radu-Vodă, îndemnat de rĕŭ-voitorii némuluĭ român, intră fără nicĭ un cuvênt cu tótă puterea sa în Moldova, predă ţinutul Putneĭ şi se întórse fără ca să întâmpine vre-o împotrivire. Atuncĭ Bogdan (în a. 1507), pustiesce şi el marginile Ţĕrii-Românescĭ. Pacea se încheiă cu condiţiune ca Radu să întórcă prĕḑile luate. 1506 1507

Radu muri (în postul Paşteluĭ 1508), îngropându-se în lăuntru bisericiĭ din mănăstirea Dealuluĭ de lângă Tîrgovişte (cea zidită de dênsul). El lăsa doŭĭ copiĭ, pe Vlad şi Radu. 1508

10. Négoe Basarab.

(1512—1522)

1. După domniile luĭ Mihnea cel Rĕŭ şi Vladuţă, care fu tăiat în Bucurescĭ de Mehemet Beg, urmâ Négoe Basarab, fiul luĭ Basarab cel Tînĕr. Négoe, de şi se urca pe un tron stropit de sânge şi cu ajutor turcesc, dar rĕuşi a pune bună orînduĭală şi odihna între popor şi în biserică, şi a ţinea în frîŭ boerimea cea gîlcevitóre şi tot-d'auna gata de sânge. Prieten cu toţĭ vecinii, el n'a purtat nicĭ un rĕsboĭ în tot cursul domnieĭ sale de 9 anĭ şi jumĕtate.

El fiind fórte evlavios, ca fiŭ sufletesc al Patriarhuluĭ Nifon, a petrecut maĭ tot timpul vieţii sale cu îngrijirea de lucrurĭ sfinte, cu înflorirea Bisericeĭ române; aduse în ţéră móştele numituluĭ Patriarh de la Muntele Atos, făcênd multe slujbe

şi ceremoniĭ religióse, pentru ca să îmblânḑéscă mânia Ceruluĭ asupra ţĕreĭ de atâtea rĕutăţĭ şi sânge vĕrsat între fraţĭ. El mută scaunul Mitropolieĭ de la Curtea de Argeş la Tîrgovişte, sfêrşind Mitropolia din acest oraş, care se începuse de Radu cel Mare. Tipări cărţĭ bisericescĭ, între altele Evanghelia, care este aşa de frumos tipărită, în cât aḑĭ n'ar putea eşi maĭ bine din téscurile tipografice. El înălţă din temelie biserica măréţă de la Curtea de Argeş, care face mîndria monumentelor vechĭ ale ţĕreĭ şi ale întregeĭ creştinătăţĭ de Rĕsărit. El cheltui sume marĭ de banĭ cu înfrumuseţarea şi înzestrarea sfintelor lăcaşurĭ, nu numaı din Ţéra-Românéscă, dar şi din Moldova şi Transilvania, a tutulor mănăstirilor grecescĭ din muntele Atos, din Constantinopole, din Sinae, din Ierusalim; „în tóte laturile de la rĕsărit până la apus, şi de la mĭaḑă-ḑi până la mĭaḑă-nópte, sfintele bisericĭ le hrănea, şi multă milă pretutindene da, şi maĭ vîrtos pe ceĭ ce se străina prin pustie, şi prin peştere, şi prin schiturĭ, fără de nicĭ o scumpete hrănĭa; şi nu numaĭ creştinilor fu bun, ci şi păgâ-
1521 nilor". Négoe muri la a. 1521 (septemvrie 25) şi se înmormêntă înlăuntrul bisericeĭ Curţiĭ de Argeş. El lăsă de urmaş la tron pe fiul sĕŭ Teodosie.

Planul bisericeĭ Curţiĭ de Argeş s'a întocmit de însuşĭ Négoe, ajutat de *„meşterul Manole"*. Acéstă biserică este de pétră de Câmpulung cĭoplită şi săpată cu florĭ şi felurite podóbe; pe la mijloc este ocolită cu un brîŭ de pétră împletit în treĭ viţe. Are 4 turle, douĕ maĭ marĭ şi douĕ maĭ micĭ, cĭoplite tot cu florĭ, şi unele făcute sucit. Cele douĕ maĭ micĭ sunt de o parte şi de alta a uşeĭ, d'asupra tindeĭ, şi când le privescĭ, socotescĭ că aŭ să caḑă, căcĭ nu se vede pe unde sunt sprijinite. Ferestrele sunt ĭarăşĭ împodobite frumos, unele lungĭ şi înguste, altele rotunde; pe d'asupra lor sunt arcurĭ micĭ, la împreunarea cărora se vĕd nişte cerculeţe de pétră. D'asupra fie-căruĭ cerculeţ se află câte

o pasere de bronz aurit cu aripile întinse, şi când suflă vêntul, aceste paserî şueră în vênt şi clétină clopoţeiî atêrnaţî de cîocurile lor. Acoperişul este de plumb cu ornamente lucrate din cîocan. Crucile de pe turle şi de pe laturile bisericeî la fie-care unghiŭ, peste tot 20, sunt poleite cu aur, cu lazur albastru şi alte culorî diferite, ca şi scobiturile pîetrelor pe din afară. In lăuntrul bisericeî sunt în tindă 12 stîlpî inalţî şi învêrtiţî fórte frumos (în spirală), închipuind pe ceî 12 Apostolî. Pereţiî, ca şi clinele ferestrelor şi însăşî bolţile, sunt acoperite cu picturî religióse şi cu portretele ctitorilor şi a altor domnî aî Ţěreî-Românescî. In faţa bisericeî este un cerdăcel pe patru stîlpî de marmură, boltit şi zugrăvit.

Négoe Vodă a cheltuit pentru zidirea acesteî bisericî tóte avuţiile sale, dând satele, heleştaîele, ţiganiî, vasele de aur şi de argint, făcute de meşteriî vestiţî din ţěrî strèine. Se dice că soţia sa, Despina Miliţa, fiica luî Lazăr despotul Serbieî, şî-a vêndut sculele de aur şi pîetre scumpe, ca să sfîrşéscă mănăstirea. Biserica s'a sfinţit în a. 1517 cu 1517
tótă ceremonia, slujind peste o mie de preoţî, patriarhul din Constantinopol, 4 mitropoliţî grecî, toţî egumeniî de la mănăstirile din Sf. Munte, ca şi mitropoliţiî şi toţî egumeniî din ţéră. Zugrăvéla din lăuntrul bisericeî s'a sfîrşit la 1526 de către Radu de la Afumaţî, ginerele luî Négoe; 1526
zugravul se numîa Dobromir.

Astă-dî acest monument, care ajunsese pustiŭ din causa foculuî şi cutremurelor, este readus la vechîa luî strălucire, prin voinţa şi îndemnul Regeluî nostru Carol, care, însufleţit de îubire şi rîvnă dumnedeîască, a rădicat nu numaî statul român, dér şi Biserica străbună, şi î-a dat vada de maî 'nainte. Reclădirea a ţinut 10 anî (1875—1885) şi a costat un 1875—1885
milion şi jumětate de leî.

11. Radu de la Afumaţî.

(1521—1529)

1. Négoe, încă în vîaţă fiind, regulase ca să'î urmeze la tron fiul sěŭ Teodosie. Acesta fiind numaî de 7 anî, boeriî nu'l primiră, ci ridicară alt domn, pe *Radu Vodă Călugărul* despre partea Buzěuluî (numit şi călugărul Dragomir). Mehemet-beg, ce

venise în ajutorul luĭ Teodosie, (fiind din nému1 băsărăbesc, dér se turcise), ucide pe Radu, însă în loc de a da tronul părintesc luĭ Teodosie, îl opresce pe sémă, ĭar pe Teodosie îl trimite împreună cu mama sa, cu avuţiile luĭ Négoe şi cu 31 tunurĭ, la Nicopoli.

2. Ţéra se găsea atuncĭ sfâşiată în maĭ multe tabere, fie-care hrăpea şi prăda bunurile altuĭa; cete de turcĭ şi românĭ jăfuĭaŭ bisericĭ şi mănăstirĭ, ne maĭ respectând nimic. Mehemet se întórse la Nicopoli, şi de aci ceru de la Sultan, să-ĭ dea domnia Ţĕreĭ-Românescĭ, ḑicênd că'l poftesce ţéra să fie el domn. Teodosie tocmaĭ atuncĭ murise la Constantinopole. Sultanul se învoi la cererea luĭ Mehemet; dar boeriĭ, însciinţaţĭ la vreme, uĭtară în minutul primejdieĭ tóte urele dintre eĭ şi aleseră într'un glas domn pe Radul Vodă din Afumaţĭ, nepot luĭ Radu Vodă cel mare, (după fiul sĕŭ Radu) şi ginere al
1521 luĭ Négoe Basarab (1521). El bătu în 6 rêndurĭ pe Mehemet, dér şi dênsul e biruit lângă rîul Argeşel. Atuncĭ el fuge împreună cu boeriĭ în Transilvania. Mehemet se aşéḑă în scaun, face ţéra paşalîc, întocmind-o după legile turcescĭ, şi în capul judeţelor, oraşelor, tîrgurilor şi satelor pune dregĕtorĭ numiţĭ *şubaşĭ*, ca în ţéra turcéscă. După aceea se duce peste Dunáre. Radu nu lasă să trécă multă vreme şi intră ĭar în ţéră cu óstea sa şĭ cu alte cete din Transilvania; trimite ómenĭ aleşĭ, carĭ taĭe capetele tutulor şubaşilor de prin sate şi oraşe, şi ocupă iarăşĭ scaunul. Mehemet vine cu puterĭ şi maĭ marĭ, dar după maĭ multe înfrîngerĭ e silit să ĭa fuga peste Dunăre, unde Radu îl urmăresce, bătându-l înfricoşat la Nicopoli şi la Şistov.

3. După aceea boeriĭ se sfătuiră ce este de făcut, ca să scóţă ţéra de sub ĭataganul turcesc; şi hotărîră ca însuşĭ domnul să se ducă la Sultan, pentru

a se plînge de faptele luĭ Mehemet, şi a cere să'l recunóscă pe el de domn, după vechile legăturĭ cu Pórta. Radu se duse la Constantinopole, şi după ce căpĕtă recunóscerea, domni neturburat încă patru anĭ. Intre acestea sultanul Suleiman, intrând în Ungaria, bate îngrozitor pe Ungurĭ la Mohacĭ (29 august 1526); însuşĭ regele móre; Turciĭ ard Buda şi **1526**
Pesta. Din minutul acesta Ungaria devine o ţéră tributară a Porţiĭ; căderea şi slăbirea eĭ trag după sine afundarea maĭ rĕŭ a Ţĕreĭ-Românescĭ şi a Moldoveĭ sub robia păgână, pentru că, unde până atuncĭ domniĭ românĭ stătuse cumpănă între Ungaria şi Turcia şi găsise ajutor, după trebuinţă, când la una contra alteĭa, când din potrivă, acum trebuĭaŭ să asculte de amêndouĕ de o dată; saŭ să fie lovitĭ din amêndouĕ părţile.

Puţin după aceĭa o parte din boeriĭ nemulţămiţĭ ridicară óste în ascuns pe capul luĭ Radu-Vodă, şi'l găsiră nepregătit de résboiŭ. Radu fugi împreună cu fiul sĕŭ la Pîrvu, banul Craĭoveĭ, însă fiind gonit de pe urmă, fu ajuns la Râmnicul-Vâlciĭ. Aci el se închise în Capela Sf. Grigore de lângă oraş, credênd că duşmaniĭ luĭ, creştinĭ ca şi dênsul, nu o să'l ucidă chíar în biserică; sĕlbatica lor mânie pîngări însă altarul sfînt, stropind cu sîngele domnuluĭ şi al copiluluĭ sĕŭ, sfîntul pristol.

4. Radu fu înmormêntat în biserica Curţiĭ de Argeş, alăturea cu socrul sĕŭ Négoe Basarab (la 4 ianuarie 1529), 1529
unde i se vede mormêntul. Pe pétra mormêntală el este arĕtat călare cu buzduganul în mână şi cu mantia suflată de vînt, în minutul când se luptă în fruntea oştireĭ sale.

Radu se cuvine a fi pus între eroiĭ ceĭ marĭ aĭ némuluĭ român, pentru că a câştigat 20 de bătăliĭ numaĭ în douĭ anĭ, a desfăşurat o stăruinţă vitejéscă în apĕrarea drepturilor ţĕreĭ, în minutele de cea maĭ grea primejdie, şi a oprit cu braţul sĕŭ de fer, ca ţéra să nu se facă paşalîc turcesc.

Bărbat înţelept pe cît şi viteaz, el a hrănit planurĭ pen-

tru neatîrnarea patriei, şi n'a uĭtat, cu tóte vremurile turburate prin care a trecut, să îngrijască şi de lăcaşurile sfinte, zugrăvind şi săvîrşind minunata zidire de la Curtea de Argeş!
Cu el se încheiă lunga periódă de vitejie, începută cu Radu Negru şi sfîrşită acum, la a doŭa ḑecime a secoluluĭ al XVI,—pentru a reînvia cu cea din urmă ḑecime a aceluiaş véc, prin sabia luĭ Mihaiŭ Vodă Vitézul (1593).

12) Istoria Ţĕreĭ-Românescĭ de la mórtea luĭ Radu de la Afumaţĭ până la Mihaiŭ Vitézul.

(1529—1593).

1. In curgere de 64 de anĭ, de la mórtea luĭ Radu de la Afumaţĭ până la suirea pe tron a luĭ Mihaiŭ Vitézul, Ţéra-Românéscă îşĭ schimbă de 19 orĭ domniĭ. Ceĭ maĭ mulţĭ din aceştia sunt trimişĭ de Pórtă, nicĭ unul nu e fără învoirea Porţiĭ. Ţéra, de şi prin legăturile scrise cu Turciĭ avea dreptul să'şĭ alégă singură domniĭ eĭ dintre pământenĭ, însă acest drept devenise o formă golă. Boeriĭ numiaŭ pe cine vreaŭ, îl sufereaŭ cât-le plăcea, şi apoĭ când li se ura cu dênsul, ridica pe altul. Fiind-că voiaŭ maĭ mulţĭ o dată să se facă domnĭ, ţéra era împărţită în maĭ multe tabere; se încingea lupte crîncene între ele, şi cine biruia apuca tronul, pentru un an, chiar pentru câte-va lunĭ saŭ săptămânĭ, şi plătea orĭ cu capul, orĭ cu fuga timpul scurt de domnie. Pórta vedea cu mulţumire cum Româniĭ se sfîşie între dênşiĭ, pentru că'ĭ dedea dreptul să se amestece cât maĭ mult în administraţiunea internă a ţĕreĭ, să pue asupră-ĭ cât maĭ multe sarcinĭ şi angarale, şi drepturile naţiuneĭ să le calce cât maĭ uşor şi fără grijă.
Domniĭ, venind la tron, nu se îngrijaŭ cum să domnéscă maĭ bine, să îmbunătăţéscă traiul supuşilor, să facă ca toţĭ să se bucure de siguranţa persóneĭ şi a proprietăţeĭ lor. Din potrivă, eĭ n'aŭ de cât un singur gînd, cum să se ţină pe tron, o singură temere: să nu fie omorîţĭ; de aceia pe boeriĭ, carĭ îĭ bănuesc că ar voi să'ĭ rĕstórne, îĭ ucid; câţĭ din boerĭ scapă, fug în Ardeal saŭ în Turcia, şi cu ajutóre de acolo năvălesc asupra domnuluĭ ucigaş, îl omóră şi pun pe sprijinitul lor. Acesta la rîndul sĕŭ, temĕtor să nu'şĭ piardă viaţa, omóră din boeriĭ carĭ susţinuse pe predecesorul luĭ, şi aşa, temĕtorĭ uniĭ de alţiĭ, se ucid între dênşiĭ, se varsă şiróe de sînge frăţesc; poporul capătă deprinderĭ rele de pradă şi hoţiĭ, boeriĭ se deprind cu viclenia şi silnicia,

spiritul naţiunei intregi se strică; ţéra întrégă e pe drumul peirii.

2. Din cei 19 domni, numai doui mor in scaun de mórte bună : Mircea-Vodă, după ce se schimbase de 2 ori in domnie, şi fiul sĕŭ Alexandru. Cei-l'alţi aŭ sfirşituri rele; Moise Vodă e tăiat de Vlad Vodă; Vlad se inécă in Dimboviţă; următorul sĕŭ Vintilă este ucis de boeri la vinătore, in malul Jiului; Radu Călugărul de la Argeş móre in surghiun, fiind gonit de Turci; fiul sĕŭ Pĕtraşcu e înveninat de Vornicul sĕŭ Socol; Petru Schiopul, Petru Cercel, Mihnea turcitul, Ştefan Surdul, Alexandru Bogdan sunt scoşi de Pórtă. In ḑece locuri se incrucişează armele aceloraşi fii ai patriei, pentru a se alege care dintre cei rĕi are să domnéscă mai rĕŭ; la Viişóra, Moise Vodă se bate cu Vlad Vodă; la Fântina Ţiganului, Radu Vodă Calugărul cu Laiot Basarab; la Periş, Românesci şi Şerpătesci, Mircea Vodă saŭ boerii lui cu boerii pribegi; la Mănesci, Mircea Vodă cu Radu Iliaş; la Boiani, Petru Schiopul cu pribegii; la Craiova, Mihnea cu boerii Mehedinţului, şi in alte locuri.

3. Şirul cum urméză domnii de la 1529—1593 şi faptele mai insemnate petrecute in timpul lor, sunt următórele:

1) *Moise-Vodă*, fiul lui Vladislav (1529 – 1530), incon- 1529—1530
jóră Braşovul şi predéză locurile din prejur; in ţéră ucide mai mulţi boeri; cei ce scapă fug la Constantinopole şi aduc domn pe Vlad Vodă. Moise trece in Transilvania, unde fu jefuit de Secuime, dar după 2 luni vine pe Olt cu Ungurii, se bate cu Vlad la satul Viişóra, este invins şi ucis impreună cu Barbu, banul Craiovei.

2) *Vlad*, fiul lui Vlăduţă (1530—1532), se inécă in Dim- 1530—1532
boviţa lângă Popesci.

3) *Vintilă* de la Slatina (1532—1534) domnesce sub nu- 1532—1534
mele de Vlad, fiul lui Radu. El taie mulţi boeri, insă şi el este ucis de boeri la o vinătóre pe malul Jiului, tocmai când plănuise cu ómenii lui de taină să ucidă el pe acei boeri. El a zidit mănăstirea Omenedic saŭ Vintilă-Vodă (judeţul Buzĕŭ).

4) *Radu-Vodă, Paisie Călugărul* (1534—1546), fiul lui 1534—1546
Radu cel mare, inainte de a se alege domn era egumen la mănăstirea Argeşului, şi se numia Paisie. El domni in două rinduri. In ântâia domnie fu rĕsturnat de Petru de la Argeş
(1535), asupra căruia Radu veni cu armata; oştile celor doui 1535
domni aflându-se faţă in faţă, se hotări a nu se mai face vĕrsare de singe, ci să se bată singur Petru cu Radu, şi cine

va isbîndi, a luĭ să fie domnia. Lupta dréptă se începu în faţa părtaşilor amêndurora, o luptă bărbătéscă între 2 vitejĭ. Când, după maĭ multe loviturĭ, Petru părea că are să dovedéscă pe vrăjmaşul sĕŭ, boeriĭ îl părăsesc şi alérgă să scape pe Radu; ĭar luĭ Petru i se tăie vîrful nasuluĭ (cu acésta îl făcea nedestoĭnic de a domni), şi e gonit din ţéră. Radu zidesce mănăstirea Mislea (jud. Prahova), întăresce aşeḑămîntul Episcopieĭ Buzĕŭ ca să aĭbă scaun de judecată pentru tóte pricinile din cele 4 judeţe : Buzĕŭ, R.-Sărat, Brăila şi Saac séŭ Săcuĭeniĭ (aşa se numĭa o parte din judeţele Prahova şi
1546 Buzĕŭ). In a. 1546 este surghĭunit de Turcĭ la o mănăstire din Palestina, unde a şi murit.

1546—1552 5) *Mircea Cĭobanul*, fiul luĭ Radu cel mare, a fost cĭuma boerilor şi bicĭul poporuluĭ (1546—1552). El a domnit în două rîndurĭ, a tăiat pe boeriĭ ceĭ maĭ de frunte, peste 1600, pe alţĭ boerĭ i-aŭ pus la muncĭ grele, ca să le ĭa avuţiile; a născocit felurĭ de mijlóce, ca să stórcă banĭ, din care pricină un numĕr mare de boerĭ şi de locuitorĭ pribegiră în Ardeal. Aci boeriĭ, adunându-şĭ óste, câte-va miĭ de Secuĭ,
1547 veniră (1547) în ţéră, pe gura Prahoveĭ, însă fură bătuţĭ de Mircea la Periş, în cât maĭ toţĭ Secuiĭ şi mulţĭ boerĭ îşĭ găsiră mórtea pe câmpul de luptă. Radu Vodă Iliaş cu boieriĭ pribegĭ şi cu 12,000 ómenĭ scoborîră munţiĭ spre Tîrgovişte. Aci iĭ aştepta Mircea cu 80,000 armaţĭ şi 30 tunurĭ. Radu îl bătu înfricoşat, omorîndu-ĭ peste 10,000 soldaţĭ şi gonindu-l până la Giurgiŭ; apoĭ se duse la Tîrgovişte să ĭa tronul.

1552 6) *Radu-Vodă Iliaş* (1552) domni numaĭ câte-va lunĭ, pentru că Mircea, ajutat de Turcĭ şi de Tătarĭ, îl gonesce în Transilvania.

1552—1554 7) *Mircea a doua óră domn* (1552—1554), ca să'şĭ rĕzbune intră în Ardeal, predă Secuimea şi ţéra Bîrseĭ, (iulie 1552), luă cu asalt şi arse Preşmerul şi Hĕrmanul, şi după câte-va sĕptămânĭ se întórse încărcat de prăḑĭ. El nu stete mult în domnie, căcĭ Sultanul, bănuindu'l a fi înţeles cu Nemţiĭ, îl chemă la Constantinopole şi puse în locul luĭ pe Pĕtraşcu, fiul luĭ Radu Paisie.

1554—1557 8) *Pĕtraşcu-Vodă* (1554—1557) fusese maĭ înainte agent (kapu-kehaia) al ţĕreĭ la Pórtă şi domni în două rêndurĭ : odată în 1553, când fu scos de Pórtă şi trimis surghĭun în Persia; a doua óră, în 1554. El era un om blînd, înţelept, ĭubitor de dreptate, şi cu urcarea luĭ pe tron începură timpurĭ maĭ bune pentru sĕrmaniĭ locuitorĭ. De aceĭa poporul ĭ-a dat numele de *cel bun*. El a fost îndatorat

de Sultan să năvăléscă în Transilvania şi să restatornicéscă în domnia Ungarieĭ pe regina Isabela şi pe fiul eĭ. In fruntea uneĭ armate de 12,000 soldaţĭ el trecu munţiĭ şi înconjură cetatea Someş-Uĭvar, apoĭ împreună cu Alexandru, domnul Moldoveĭ, coprinse Oradea-Mare. Intorcêndu-se in ţéră, nu maĭ domni de cât un an, fiind otrăvit de Vornicul Socol, şi fu înmormîntat la mănăstirea Déluluĭ, cea zidită de moşul sĕŭ Radu cel Mare. Pĕtraşcu lăsă după el treĭ fiĭ : pe Petru Cercel, pe Vintilă şi pe Mihaiŭ Vitézul.

9) *Mircea*, fiul luĭ Mihnea cel Rĕŭ (1557—1560), în- 1557—1560
setat după sîngele boerilor pribegĭ în Ardeal, alergă la vicleşug, pentru ca să pună mâna pe eĭ. Trimise la dênşiĭ şi la regina Isabela solĭ cu scrisorĭ, prin care se jura pe Maĭca Domnuluĭ şi pe toţĭ Sfinţiĭ, că n'are să le facă nimic, numaĭ să se întórcă în ţéră la satele şi bunurile lor părintescĭ, că el voesce binele tutulor, şi pentru dênsul se jertfesce. Ceĭ maĭ mulţĭ boerĭ credură în făgăduelile acestea sfinte şi întărite cu jurămênt straşnic, şi veniră. Mircea lăsă cât-va timp până să se strîngă toţĭ, şi apoĭ hotărî ca să se scape de dênşiĭ într'o singură dată. Decĭ porunci, ca într'o anumită ḑi, la Bobotéza (1558), să se strîngă cu 1558
toţiĭ în Bucurescĭ, după obiceiŭ, în adunare obştéscă a ţĕriĭ. Chemă aci şi pe amêndouĭ episcopiĭ şi pe toţĭ egumeniĭ cu mulţime de călugărĭ. Insă când să încépă voróva în adunare, beşliiĭ luĭ (slujitorĭ turcĭ) şi cu mulţĭ Turcĭ se năpustiră în lăuntru şi-ĭ măcelăriră pe toţĭ, vĕrsându-se mult sînge nevinovat. Puţiniĭ câţĭ scăpară, fugiră ĭarăşĭ în Ardeal. Când se gătea din noŭ să pornéscă şi asupra acestora, muri pe drum spre Ardeal. El lăsă douĭ fiĭ: pe Petru Schiopul şi pe Alexandru, cu mama lor Kĭajna, fiica luĭ Petru Rareş, domnul Moldoveĭ.

10) *Petru Schĭopul* (1560—1568) se susţinu în domnie 1560—1568
numaĭ urcând tributul către Pórtă, şi dând sume marĭ de banĭ pe la Vizirĭ şi femeile Sultanuluĭ; pentru acésta trebui să pună birurĭ nouĭ pe popor: ridică haracĭul (birul pentru tributul Porţiĭ) cu 5 aspri de cap maĭ mult de cât fusese până la dênsul. Rechemat la Constantinopole, fu înlocuit de fratele sĕŭ Alexandru.

11) *Alexandru-Vodă* (1568—1577) se arătă tot aşa de 1568—1577
crud şi de rĕŭ, ca şi tatăl sĕŭ Mircea; pribegiĭ veniră să i se închine, însă după douĕ lunĭ fură omorîţĭ la un ospĕţ domnesc. El introduse o dajdie nouă, până atuncĭ necunoscută, *oae sécă*. Móre la iulie 1577, şi se înmormîntéză în

mănăstirea făcută de dênsul din jos de Bucurescĭ (numită adĭ *Radu-Vodă*, după nepotul sĕŭ Radu Mihnea, care a reclădit-o); tronul ĭl ĭa fiul sĕŭ nevîrsnic Mihnea, care domni în douĕ rîndurĭ.

1577—1583 12) *Mihnea întâia óră* (1577—1583) puse o nouă dajdie numită *găléta*, apăsă norodul în tóte chipurile, din care pricină locuitoriĭ de peste Olt, cu boeriĭ din Mehedinţĭ în frunte, se ridicară cu armele şi aleseră domn pe un Radu Popa. Insă Mihnea ĭĭ bate lângă Craĭova, dar şi el e scos din domnie de Pórtă, pentru a face loc luĭ Petru Vodă Cercel.

1583—1585 13) *Petru Cercel* (1583—1585), fiul luĭ Pĕtraşcu cel Bun, căpĕtă domnia prin stăruinţele luĭ Henric III, regele Franciei. Cum se sui pe tron, începu să facă îmbunătăţirĭ în ţéră; repară mănăstirile de la Curtea de Argeş şi Mislea, termină Mitropolia din Tîrgovişte, începută încă de Négoe Vodă şi rĕmasă în părăsire; ajută biserica Sf. Nicolae din Schĭaĭ de lângă Braşov, zugrăvind-o şi înzestrând-o cu veniturĭ. Insă tributul cel mare, ce se îndatorase a rĕspunde Porţiĭ, şi darurile datorite Paşilor, ĭl constrînse a mări impositele preste cât le ridicase predecesorul sĕŭ, ceea-ce nemulţămi boerĭ şi popor. Pórta trimise maĭ mulţĭ cĭauşĭ să'l ridice din domnie şi să'l aducă la Constantinopole. Cercel fuge în Transilvania cu 43 care pline de banĭ şi de obĭecte preţióse; aci e jefuit; stă 2 anĭ şi jumĕtate în închisóre la Hust, o cetate în Ungaria, fuge apoĭ într'o nópte şi se duce maĭ ântâiŭ la împĕratul Germanieĭ, apoĭ la Papa şi în fine la Veneţia, găsind la toţĭ îmbrăţişare. Prin nouĭ mijlocirĭ ale regeluĭ Francieĭ, era aprópe să recapete domnia, dacă inimicul sĕŭ Mihnea n'ar fi dat 60,000 galbenĭ Primuluĭ Vizir, ca să 'l arunce 'n mare, ceea-ce s'a şi întêmplat (în
1590 martie 1590). Cercel a fost un om învĕţat, sciind 12 limbĭ şi fiind numĕrat printre poeţiĭ italianĭ din timpul sĕŭ. El lăsă după dênsul un singur copil, pe Marcu, pe care Mihaiŭ-Vodă cel Vitéz ĭl puse domn în Moldova.

1585—1590 14) *Mihnea a doua óră* (1585—1590), ca să capete domnia trebui să dea 700,000 leĭ Sultanuluĭ şi Viziruluĭ. Aceştĭ banĭ neavêndu-ĭ la îndemână, fu silit să-ĭ împrumute cu camete neaudite de pe la greciĭ, ovreiĭ şi armeniĭ din Constantinopole, şi apoĭ să-ĭ plătéscă din spinarea sĕrmanilor locuitorĭ, precum făcuse şi predecesoriĭ sĕĭ. Ca să acopere datoriile, el puse maĭ ântâiŭ o dajdie nouă asupra tutulor locuitorilor, numită fórte nemerit *năpaste;* apoĭ îndoi dijmăritul saŭ dajdia stupilor (uleie) de albine, luând douĕ din

ţece, în loc de unul; supuse şi pe *Roşiori* (un corp de armată privilegiată) la un bir noŭ fórte mare, şi în sfârşit pe *megiaşi* (moşnenĭ, proprietarĭ de pământ liberĭ) încă la alt bir *găléta* (câte o chilă de griŭ de fie-care). Boeriĭ, carĭ îndrăzniră să murmure pentru aceste năpăştĭ şi greutăţĭ, fură omorîţĭ. Dar şi sfârşitul domnieĭ luĭ se apropiă, fiindcă Stefan Surdul dăduse 225,000 galbenĭ Sultanuluĭ, ca să 'l facă domn, îndatorîndu-se a maĭ da încă pe atîţea în 6 lunĭ. Mihnea în a doŭa domnie făcu Mănăstirea Tutana (jud. Argeş), însărcinând pe banul Mihaĭ (Mihaĭ Vodă Vitézul) cu facerea planuluĭ şi conducerea lucrărilor. Fiind scos din domnie şi chemat la Constantinopole, Mihnea se lepădă de legea creştinéscă şi se făcu turc de voĭa luĭ, sub numele de Mehemet-beg. El rĕmase până la sfârşitul vieţeĭ vrăjmaş némuluĭ român, şi îndemna mereŭ pe Turcĭ să facă Moldova şi Ţéra-Românéscă paşalîc turcesc şi să i-ldea luĭ, ca să turcéscă pe toţĭ Româniĭ. Móre la Tîrgovişte în a. 1595, în expediţiunea luĭ Sinan paşa contra luĭ Mihaiŭ Vitézul. 1595

15 şi 16) Următoriĭ luĭ Mihnea: *Stefan Surdul* (1591—1592) şi *Alexandru Bogdan* (1592—1593), nu făcură de cât să créscă birurile, să înmulţéscă suferinţele ţĕriĭ şi să-ĭ sleiască tóte mijlócele de vĭaţă. Locuitoriĭ, ajunşĭ în sapă de lemn, apăsaţĭ de dăjdiĭ şi angarale, pribegise prin ţéra turcéscă şi prin Ardél; ceĭ rĕmaşĭ nu puteaŭ sătura lăcomia Sultanuluĭ, a vizirilor şi a paşilor, a domnuluĭ şi a creditorilor luĭ, carĭ toţĭ socoteaŭ Ţéra-Românéscă de comóră saŭ de izvor nescurs de banĭ. Creditoriĭ maĭ ales veneaŭ în ţéră împuterniciţĭ, ca să scóţă nu numaĭ dobênda, dar şi capitalul îndoit; eĭ eraŭ ajutaţĭ în hrăpirile lor de ĭaniceri, aduşĭ de domnĭ, ca să le asigure vĭaţa şi să înspăĭmânteze maĭ mult pe bieţiĭ supuşĭ. 1591—1593

In acéstă stare ajunse Ţéra-Românéscă la sfârşitul véculuĭ al XVI, din causa împărechеrilor lăuntrice căşunate pentru domnie. Vitejĭ şi credincĭoşĭ domnuluĭ lor, boeriĭ luptase în tot vécul al XIV şi al XV cu o bărbăţie rară alăturea de oşteniĭ lor, împotriva Ungurilor şi Turcilor, pentru causa sfântă a neatîrnăriĭ. Când zîzăniile intrară în inimile lor, şi pofta domnieĭ îĭ împărţi în tabere, atuncĭ braţele lor, în loc de a se întrarma contra streinilor asupritorĭ, se încrucişară între dênsele; domniĭ se fac călăiĭ boerilor şi asupritoriĭ noroduluĭ; boeriĭ, călăiĭ domnilor, ĭar

norodul, unélta unora şi altora; toţĭ aŭ perdut simţul primejdieĭ comune, şi numaĭ ursita aceşteĭ ţĕrĭ a voit, ca în minutele cele maĭ grele pentru dênsa, să se arate şi mântuitorul eĭ. Acesta este Mihaĭ Vodă Vitézul, mîndria Românilor şi spaĭma Turcilor.

II.

Istoria Moldoveĭ de la întemeierea principatuluĭ până la Aron Vodă.

(1349—1591 d. Cr.)

1. Dragoş-Vodă.

(1342)

1. O poveste din bătrânĭ ne spune că (pe la an.
1342 1342) trăĭa la Româniĭ din Maramureş un om înţelept şi vitéz, de ném domnesc, anume Dragoş. Intr'una din ḑile mergênd el cu céta sa de vênătorĭ prin plaĭurile munţilor după fiare sĕlbatice, dete peste urmă de zimbru; se luă după fiară prin desişul codrilor şi prin pescerile stîncilor, şi tot mergênd pre locurĭ necunoscute, trecu, fără să simţă, piscurile înalte ale munteluĭ spre ţéra Moldoveĭ. Aci iĭ veni gând de la Dumneḑeŭ, ca sa'şĭ alégă locul acela de lăcuinţă şi să se aşeḑe acolo. El spuse cetaşilor dorinţa luĭ, şi toţĭ îl încuviinţară, maĭ ales că scăpaŭ de locurile sterpe de prin gîturile munţilor, şi se ducéŭ la locurĭ maĭ uşóre pentru traiŭ, la luncĭ şi câmpiĭ roditóre, într'o ţéră ce rĕmăsese pe alocurea pustie, în urma góneĭ Tătarilor prin părţile Măreĭ-Negre de către Ludovic, regele Ungarieĭ.

2. Dragoş ceru voiă de la acest rege, ca să se strămute din Maramureş în Moldova. Craĭul încuviinţă cererea, şi Dragoş plecă cu tótă curtea sa, cu toţĭ ómeniĭ şi cu femeĭ şi copiĭ, descălecă cel

d'ântâiŭ loc la rîul Moldova; apoĭ la Baĭa şi alte locurĭ, pe rîurĭ şi pe isvóre; şi de pe capul fĭareĭ năsîlnice el îşĭ făcu pecetea ţĕriĭ care este şi până în diŭa de astă-dĭ.

3. Ast-fel Dragoş întemeiă un mic principat într'o parte din ţéra de sus a vecheĭ Moldove (în Bucovina), păstrând aceiaşĭ credinţă şi supunere regeluĭ Ungarieĭ Ludovic, ca şi maĭ nainte când era în Maramureş. El făcu o biserică de lemn la Volovĕţ (lângă *Rădăuţĭ*), unde după o domnie de doui anĭ fu înmormêntat, lăsând tronul fiuluĭ sĕŭ Sas. Acesta zidi biserica Sf. Troiţa din tîrgul Siret.

2. Bogdan-Vodă cel d'ântâiŭ domn peste tótă Moldova.
(*1349—1359*).

1. Pe când Sas domnea în principatul tatăluĭ sĕŭ, un alt voevod al Românilor din Maramureş, Bogdan, pe la an. 1349, adunând în taĭnă mulţime **1349**
de norod, trecu fără de veste în Moldova cu hotărîrea de a întemeĭa acolo ţéră nouă şi neatârnată de stăpânirea maghĭară. Folosindu-se de timpul când regele se afla încurcat într'un lung rĕsboiŭ, el se puse în înţelegere cu ceĭ-alţĭ voevodĭ românĭ din Maramureş, îndemnêndu-ĭ să părăséscă ţéra şi să-l ajute în întreprindere.

Apoĭ trecu munţiĭ şi bâtu pe Sas, care muri în luptă. Fiul acestuia Balc cere ajutor de la regele Ludovic, care nu putea suferi ca Moldova să se stăpânéscă de un răsvrătitor. Regele întreprinde maĭ multe expediţiunĭ contra luĭ Bogdan, însă rĕmâne în tóte bătut; fraţiĭ luĭ Balc sunt prinşĭ de Bogdan şi ucişĭ tirănesce; Balc, după ce primesce maĭ multe rănĭ de mórte, e silit să părăséscă principatul tatăluĭ sĕŭ, lăsând în mâna luĭ Bogdan averile şi moşiile sale. Regele, ca să'l despăgubéscă

pentru aceste perderĭ şi să-l resplătéscă pentru slujbele, ce ĭ-a făcut în Moldova, îĭ dăruesce luĭ şi fraţilor séĭ fosta proprietate a luĭ Bogdan din Maramureş, *Cuhnia*, pe care acesta şi copiiĭ luĭ o perduse ca nişte hainĭ şi viclenĭ.

2. In Moldova, afară de principatul luĭ Dragoş, se afla un *principat al Iaşului*, care trăia în legăturĭ de prieteşug şi supunere cu domniĭ Ţěriĭ-Românescĭ. Aceştia stăpânéŭ Moldova de jos şi Basarabia. Bogdan coprinde ţéra luĭ Dragoş, desfiinţéză principatul Iaşian şi alungă rămăşiţele tătărescĭ şi cumane. Populaţiunea cresce pe fie-care ḑi cu Româniĭ pribegiţĭ din Ungaria din pricina prigonirilor. Bogdan întemeiază statul Moldovenesc în întinderea sa de maĭ târḑiŭ; el este cel *d'ântâiŭ domn peste tótă Moldova.*

1359 El muri la 1359 şi se înmormêntă în biserica din oraşul Rădăuţiĭ, unde zidi cea d'ântâiŭ mănăstire a Moldoveĭ. Fiul séŭ Teodor Laţco-Vodă, după
1365—1373 o domnie de 8 anĭ (1365—1373) muri, nelăsând urmaş de parte bărbătéscă, ci numaĭ o fată Anastasia, care se căsătoresce cu Roman-Vodă şi face pe Alexandru cel Bun.

3. Iuga saŭ George Koriatovicĭ. — Muşătesciĭ.
(1374—1375. 1375—1401).

1. Luĭ Laţco Vodă neremânêndu-ĭ urmaşĭ, boeriĭ aduseră la tron un principe litvan de prin Po-
1374 dolia, *Iurga* saŭ *George Koriatovicĭ* (1374), vestit pentru vitejia luĭ. El se arătă om forte vrednic; înfiinţă Mitropolia Moldoveĭ de sine statătóre; descălecă oraşe prin tótă ţéra tot la locurĭ bune, şi maĭ ales sate, făcêndu-le ocóle prin prejur; dărui moşiĭ de ale Statuluĭ la voinicĭ, ce făceaŭ vitejiĭ la oştĭ, bătu în maĭ multe rêndurĭ pe Tătarĭ şi întinse hotarul Moldoveĭ până la Marea-Négră.

2. O parte din boerĭ, nemulţumiţĭ de dênsul, îl goniră (1375) şi aduseră la tron pe un ném al *Muşătescilor*, înrudit cu Basarabiĭ din ŢéraRomânéscă. Cel d'ântâiŭ domn Muşătesc fu *Costea-Vodă*, a căruĭa scurtă domnie a făcut loc fiuluĭ sĕŭ *Petru-Vodă* (1379—1389). Acesta vĕḑênd slăbiciunea Ungarieĭ şi crescerea primejdieĭ despre Turcĭ, se închină regeluĭ Polonieĭ (1387), depunênd jurământ de credinţă şi supunere împreună cu boeriĭ sĕĭ ceĭ marĭ. El se căsătoresce cu sora regeluĭ polon Vladislav Iagello, pe care'l imprumută cu 4000 ruble de argint pe termen de 3 anĭ, şi spre asigurarea împrumutuluĭ iea în stăpânire ţinutul Halicĭ până la plata datorieĭ. Petru izbutesce a trage în partea Polonieĭ şi pe Mircea-Vodă cel Bĕtràn, făcênd cu regele polon o legătură întreită, maĭ cu sémă contra Ungarieĭ. Murind, urméză pe tron fratele sĕŭ Stefan, care domnesce în două rênduri. 1375 1379—1389 1387

3. Stefan în ântâia domnie (1390—1392, numit şi Steţcu) avu să lupte cu regele Ungarieĭ Sigismund. Acesta (la 1390) voind să pedepsécă Moldova, pentru că se închinase Polonieĭ, pornesce cu o armată numerósă, în care era şi mulţĭ Secuĭ. Stefan închise strîmtorile şi drumurile de prin munţĭ, pe unde avea să tréca Unguriĭ, şi le împănâ cu arcaşĭ, ce staŭ ascunşĭ la pânda. Când regele începe să trécă vêrful Carpaţılor, nebănuind vre-o cursă, se pomenesce înconjurat de o dată şi lovit de numerósa cétă a arcaşilor moldovenĭ, carĭ cu plóĭa de săgeţĭ silesc pe Ungurĭ a descăleca şi a se apĕra cu sabia. După perderĭ însemnate, Sigismund ajunge la capitala ţĕriĭ Sucéva, unde Stefan e silit a se închina regeluĭ, jurându-ĭ credinţă şi supunere. Acésta supĕră mult pe Polonĭ, carĭ ajutară pe *Roman*, fratele maĭ mic al luĭ Stefan, să iea tronul prin- 1390—1392 1390

tr'o rĕscólă. Stefan e aruncat în temniţă, şi maĭ pe urmă liberat. Roman domnesce în douĕ rênduri; ântâia óră e rĕsturnat de frate-sĕŭ Stefan, ĭar în a doua de Iuga Coriatovicĭ, care apucă tronul pentru a doŭa óră.

Roman întemeĭază oraşul Roman la vĕrsarea Moldoveĭ în Siret; ĭar Stefan zidesce o biserică de pétră în mănăstirea Némţ, care se întemeĭase pe atuncĭ de treĭ călugărĭ veniţĭ de peste Dunăre.

4. Alexandru-Vodă cel Bun şi Betrân.

(1401—1433).

1. Alexandru-Vodă este numit cu drept cuvînt cel *Bun* şi cel *Bĕtrân* (adică înţelept), pentru că într'o domnie lungă de 32 de anĭ a întărit temeliile Statuluĭ, a înfrînat poftele de cutropire ale Polonilor şi Ungurilor, a trăit în pace cu veciniĭ, a înzestrat Moldova cu aşeḑĕminte folositóre şi a statornicit linîştea în Biserică şi în ţéră.

1401 2. El se urcă pe tron (la a. 1401) cu ajutorul luĭ Mircea cel Bĕtrân, care bătu pe Iuga şi 'l închise într'o mânăstire de lîngă Bêrlad, unde şi muri. Alexandru reînoi legăturile încheĭate cu Polonia de moşul sĕŭ Petru şi le ţinu cu credinţă maĭ tot timpul vieţeĭ sale; dar în acelaş timp sciu să facă şi pe regele polon Vladislav a nu călca drepturile ţĕreĭ. El ajută pe rege cu óste în rĕsboĭul ce avea cu Calăriĭ teutonĭ; îl împrumută cu o mie ruble de argint, ca să pótă îndestula cheltuĭelile rĕsboiuluĭ, şi drept chezăşuire de plată a sumeĭ împrumutate, i se dete în stăpânire tótă Pocuţia. Alexandru se căsători cu *Ringala*, sora luĭ Vladislav,
1421 (în a. 1421), dându-ĭ pentru întreţinerea eĭ oraşele *Siretul* şi *Rădăuţiĭ*.

1422 3. In a. 1422 avênd Polonia rĕsboiŭ cu Călăriĭ

teutonĭ la cetatea *Marienburg* de lîngă marea Baltică, Alexandru ĭĭ trimise şi el un ajutor de 500 călărĭ sub conducerea spătaruluĭ Coman. Acéstă mică óste arătă deosebită vitejiă, căcĭ pe când ea înconjura cetatea, eşi din lăuntru un numĕr însemnat de teutonĭ şi copleşi de tóte părţile pe Românĭ. Aceştĭa îşĭ deschiseră drum prin mulţimea inimicilor, şi lăsându-le în mână bagajele, se prefăcură că fug. Eĭ se retraseră într'o pădure din apropiere, săriră după caĭ şi se puseră în apărare între copaciĭ ceĭ deşĭ. Teutoniĭ credeaŭ că aŭ puţin de lucru, şi că nu le maĭ rĕmâne de cât să lege cu fringhiile pe Românĭ în ascunḑĕtorile lor; se pomenesc însă de o dată acoperiţĭ de o plóĭe de săgeţĭ, urmată de loviturĭ cu suliţa şi sabia; eĭ apucă fuga. Céta vitéză a luĭ Coman încălecând, se ĭa după dênşiĭ, pe mulţĭ ĭĭ ucide şi 'ĭ prinde, apoĭ s'aruncă asupra corpuluĭ celuĭ mare al Călărilor, pe care 'ĭ bate înfricoşat şi 'ĭ silesce să se închidă cu ruşine în cetate. Prăḑĭ însemnate, un mare numĕr de prinşĭ de rĕsboiŭ, între carĭ maĭ mulţĭ generalĭ, picară în mânile Românilor.

4. Pe la sfîrşitul domnieĭ, Alexandru-vodă avu să pórte două rĕsbóie, unul cu Dan, domnul Ţĕreĭ-Românescĭ, şi altul cu însuşĭ Vladislav. In ce privesce pe Dan, pricina de certă era cetatea *Kilia*, care fusese apucată de Dan şi reluată apoĭ de Alexandru. Dan cu o armată puternică (în a. 1428), în care se găsea şi câţĭ-va Turcĭ, intră în 1428
Moldova cu foc şi sabie, fără să întêmpine vre-o greutate; apoĭ cu puterĭ şi maĭ marĭ năvălesce a doŭa óră prin patru părţĭ de o dată, arḑênd şi pustiind ţéra. Pentru acésta Alexandru însciinţéză pe regele polon, ca să-ĭ trimită ajutor (în 1429). 1429
Vladislav însă tocmaĭ atuncĭ era îndemnat de regele Ungarieĭ, ca să scóţă pe Alexandru din dom-

nie şi să împarţă Moldova între dênşiĭ. Alexandru supărat intră cu armele în Polonia, dar fu bătut şi
1433 silit a face pace. El muri la 1433, şi se înmormêntă la mânăstirea Bistriţa, cea făcută de dênsul.

5. Alexandru cel Bun se póte numi *părintele Moldoveĭ.* Grija luĭ de căpetenie a fost de a înbunătăţi sórta locuitorilor, a pune rênduĭală în administraţiune, în biserică, a face aşeḑăminte religióse şi de învĕţătură, a înflori comerciul. Chipul sĕŭ bun de guvernare atrăgea în ţéră locuitorĭ în numĕr mare de prin ţĕrile vecine, din Polonia, Ungaria şi Ţéra-Românéscă. El aşeḑă sate întregĭ tătărescĭ, dăruindu-le pe la mănăstirĭ; primi 3000 familiĭ armenescĭ gonite din Asia, şi le dete voĭe să se statornicéscă în Sucéva, Botoşanĭ, Dorohoiŭ, Hotin, Iaşĭ, Vasluĭ şi Galaţĭ. Ingădui şi Ţiganilor a veni în ţéră, însă cu deosebire el sprijinì aşeḑarea Saşilor şi Secuilor în oraşe şi sate. Saşiĭ fură descălecaţĭ pe lângă rîul Moldova; Secuiĭ (Ciangăiĭ), pe lângă Trotuş, Siret şi Prut.

6. Alexandru aşeḑă scaunul Mitropolieĭ la Sucéva, care era şi capitala ţĕriĭ, făcu şi episcopiele Roman şi Rădăuţĭ; zidi mănăstirile Moldoviţa (Bucovina) şi Bistriţa (jud. Némţu), pe care le înzestră cu sate, robĭ, veniturĭ şi odóre; aduse la Sucéva móştele Sf. Ión cel noŭ, carĭ se păstréză acolo până astă-ḑĭ. Puse să se scrie prin mănăstirĭ cărţile trebuinciόse pentru slujba bisericeĭ, în scurt întemeiă Biserica Moldoveĭ, care a fost şi este mărirea némuluĭ român. El întocmi şi dregătoriile Statuluĭ, din care unele, de şi fiinţaŭ înainte de dênsul, însă nu era hotărîtă trépta fiecăreia. Infiinţă şi şcolĭ pentru formarea ómenilor cărturarĭ, pentru trebuinţele Bisericeĭ şi ale Statuluĭ. In Sucéva întemeiă chĭar şcóla, unde se tîlcuĭa legile împărăteştĭ din Bizanţiŭ şi se învĕţa şi religiunea. In sfêrşit el îngriji şi pentru înflorirea comerciuluĭ. Vama centrală era la Sucéva, ĭar cele-l'alte vămĭ de graniţă: la Tighina şi Cetatea Albă, la Baĭa şi Moldoviţa, la Bacăŭ şi Trotuş, la Siret şi Cernăuţĭ, la Dorohoiŭ şi Hotin, şi la Bârlad. Esportul se compunea din mĭere, céră, vin, vite cornute, porcĭ, oĭ, caĭ, peĭ de animale, córde de arce şi săbiĭ. In ţéră se aduceaŭ obiecte lucrate, postăvăriĭ şi mătăsurĭ, piper şi alte articole de băcănie. El bătu monede de argint şi de aramă fórte frumóse şi de valorĭ deosebite.

5. Urmaşiĭ luĭ Alexandru cel Bun.

(1433—1457)

De la mórtea luĭ Alexandru cel Bun până la suirea pe tron a luĭ Ştefan cel Mare, în timp de 24 anĭ, Moldova este frămîntată de certurĭ şi lupte sângerose între fiiĭ şi nepoţiĭ din diferite căsătoriĭ aĭ luĭ Alexandru, carĭ alergaŭ, când la Ungurĭ, când la Polonĭ, când la Muntenĭ, să le potolescă setea după domnie. Numaĭ de la 1433—1447 Iliaş 1433—1447
şi Stefan (fiiĭ luĭ Alexandru), domnesc în doue rîndurĭ împreună; Stefan, de două orĭ singur. De la 1448—1457, în 1448—1457
curs de 9 anĭ, urmézä treĭ-spre-dece schimbărĭ la tron, Petru suind şi scoborînd treptele domnieĭ în 5 rîndurĭ, Alexandru în 3 rîndurĭ, Roman domnind numaĭ două lunĭ, un venetic ungur Ciupor (Cĭubâr), câte-va dile. Iliaş, ca să recapete tronul părintesc de la frate-sĕŭ, se bate de 5 orĭ în curs de 2 anĭ; ca să se scape de Ringala, muma sa vitregă, o înécă; dar şi luĭ îĭ scóte ochiĭ frate-sĕŭ Stefan, care pentru acésta este ucis de Roman, fiul luĭ Iliaş; Roman şi frate-sĕŭ Alexandru mor otrăviţĭ; Bogdan, fiul luĭ Alexandru cel Bun pere tăĭat de frate-sĕŭ Petru. Ucigaşĭ pe tron, şi până să se urce la tron; fără nicĭ o simţire pentru primejdia la care împingeaŭ ţéra; din causa acestor turburărĭ şi nelegĭuirĭ Moldova ajunsese la o slăbicĭune aprópe de peire, în cît Petru Vodă se vĕduse silit să închine ţéra nu numaĭ la Polonĭ, dér şi la Turcĭ, cărora se îndatori a plăti tribut 2000 de galbenĭ unguresci pe an (1456). Ea s'ar fi înghiţit de veciniĭ cotro- 1456
pitorĭ, şi maĭ cu sémă de Turcĭ, dacă Providenţa, care a avut tot-d'a-una ochiĭ bine-voitorĭ asupra némuluĭ român, n'ar fi trimis pe omul, care s'o scape de ruşine şi de peire. Acesta este *Stefan cel Mare*, fiul luĭ Bogdan şi nepot luĭ Alexandru cel Bun.

6. Stefan Vodă cel Mare şi Bun.

(1457—1504).

1. Stefan Vodă s'a născut pe la a. 1436 în satul 1436
Borzesciĭ (jud. Bacăŭ) din tatăl sĕŭ Bogdan, fiul maĭ mic al luĭ Alexandru cel Bun, şi din mama sa Maria. Vitéz pe câmpul de luptă, întreg la minte şi înţelept la sfat, bun şi cucernic creştin, el în curs

de o jumătate de véc ţine în mână ursitele Moldoveĭ, făcênd pe Sultan şi pe regĭ să pălêscă înainte-ĭ, pe Papĭ şi curţile regescĭ să'l respecte, pe popor să'l ĭubéscă şi să i se închine ca la un *sfînt*.

2. Bogdan fiind omorît tîlhăresce în satul Răuşenĭ (lăngă Sucéva), la o petrecere de către frate-sĕŭ Petru, tînĕrul Stefan, ajutat de Vlad Ţepeş, bătu pe Petru în două rênduri (la Joldeştĭ în jud. Botoşanĭ, şi la Orbic în jud. Némţ) şi ocupă tronul părintesc. El fiind cu sufletul aprins spre fapte vitejescĭ, nicĭ cércă să aşeḑe ţéra, ci se gătesce îndată de rĕsbóe; rânduesce óstea în cete de câte o sută, dând fie-căreĭ cete câte un stég, întocmesce şi glótele saŭ ţĕrănimea, împărţindu-le săbiĭ şi puscĭ, pe lângă arcele, ghiógele şi fuştele ce aveaŭ. In scurt, pune ţéra întrégă pe picĭor de rĕsboiŭ.

După ce se asigură de o bună armată, vrea să'şĭ asigure şi tronul şi linişte din lăuntrul ţĕriĭ. Acésta era vecĭnic turburată de doritoriĭ după domnie, care găseaŭ sprijin printre boerĭ, şi maĭ cu sémă la Polonĭ. La aceştĭa fugise Petru şi întrebuinţa felurĭ de mijlóce, ca să rĕstórne pe Stefan şi să'l omóre, cum făcuse şi tatăluĭ sĕŭ. Stefan cere în maĭ multe rêndurĭ de la regele Casimir pe Petru, dér regele nu voesce; atuncĭ domnul român prădă cu foc şi sabiă Pocuţia, după care se încheiă pace şi Petru e gonit din Polonia şi silit a trece în Transilvania. Stefan, ca să constrîngă pe Voevodul acesteĭ ţĕrĭ să i'l dea în mână, prĕdă ţéra Secuéscă, fără a-ĭ sta cine-va împotrivă. Petru găsi atuncĭ adăpost la Vlad Ţepeş, din care causă Stefan se supără mult pe dênsul, şi căută să'şĭ rĕzbune.
1462 Ocasiunea i se înfăţişă îndată, pentru că (în 1462) Sultanul Mohammed, venind cu armată numerósă în Ţéra-Românéscă asupra luĭ Vlad, Stefan se uni cu Turciĭ, şi pe când aceştĭa lovĭaŭ pe apă cetatea Chi-

lia, care era a Țĕrii-Românescĭ, Stefan o înconjură pe uscat. Chilia însă, fiind ajutată la timp de Vlad, nu fu coprinsă. Mohammed o lăsă în stăpânirea luĭ Radu cel Frumos, următorul luĭ Vlad. Treĭ anĭ după aceĭa, domnul Moldoveĭ veni cu tótă puterea sa înaintea aceleĭașĭ cetățĭ, și o coprinse. El trimite solĭ cu darurĭ la Sultan, ca să-ĭ spună să fie liniștit, că n'a luat cetatea de cât tot pentru împĕrăția otomană, căreĭa nu va întârḑia să-ĭ supună chiar Moldova întrégă. Sultanul se mulțămi cu aceste făgăduelĭ și trimise înapoĭ soliĭ cu cinste.

A) Bătălia de la Baĭa.

(1467)

3. Regele Ungarieĭ Mateiŭ Corvin (fiul luĭ Iancu) hotărî să'șĭ rĕzbune asupra luĭ Stefan pentru prădarea Scaunelor Secuescĭ și pentru înțelegerile luĭ cu Sașiĭ resvrătitorĭ din Transilvania. El, de și era ĭarnă, trecu munțiĭ în Moldova (noemvre 1467) prin pasurile Ghimiș și Oĭtuz, avênd 1467[1]
cu sine pe ceĭ maĭ bunĭ generalĭ aĭ regatuluĭ. Stefan închide trecĕtorile cu trunchĭurĭ de copacĭ și mărăcinĭ și le întăresce cu un mic numĕr de soldațĭ; ĭar el cu armata de căpetenie aștéptă la Suceva să dea pept cu dușmanul. Ungurii ajung, fără nicĭ o luptă, la Trotuș, de acolo la Roman, prădând și jafuind. Stefan, ca să-ĭ zăbovéscă, trimite solĭ sub cuvênt de pace. Mateiŭ îĭ primesce, dar maĭ pe urmă se încredințéză că cererea nu e seriósă; el arde tîrgul Roman, și apoĭ apucă drumul spre Sucéva. A treĭa ḑi se opresce la Baĭa, și cum nu se îngrija de nicĭ-o parte, lăsă óstea fără nicĭ o pază, să se dea la bĕuturĭ și la jafurĭ.

Stefan, aflând despre acésta chiar de la soliĭ ce trimisese acolo cu nouĭ propunerĭ de supunere, hotărasce să-ĭ lovéscă într'o nópte. In adevĕr, pe când

regele voia să se pună la masă cu generaliĭ sĕĭ, i se aduce înainte un Secuiŭ, care'ĭ spune că: 12,000 Românĭ aŭ să dea năvală asupră-le în acea nópte. Mateiŭ aşéḑă pedestrimea în piaţa têrguluĭ; călărimea o împrăştie pre uliţe, avangarda o pune afară din oraş, întărind şi străjile, ĭar el cu 200 din ceĭ maĭ bunĭ soldaţĭ şi cu generalul Nicolae Banfi, rĕmâne în aşteptare. După mieḑul nopţiĭ Româniĭ, venind prin locurĭ asçunse, fără nicĭ un sgomot, şi ajutaţĭ de întunerec, se asvîrlă asupra avangardeĭ, o taie în bucăţĭ, aprind tîrgul din treĭ părţĭ de o dată, şi la lumina flacărilor pĕtrund până în piaţa tîrguluĭ. Aci se începe o luptă desperată; pedestraşiĭ Ungurĭ, apucaţĭ pe neaşteptate, sunt înconjuraţĭ de oşteniĭ luĭ Stefan în aşa chip, că nu pot primi nicĭ un ajutor de la călărimea de pre uliţe, pe care plóia de săgeţĭ a Românilor o prăpădesce. Nu le rĕmâne de cât mórtea. Insuşĭ Mateiŭ se aruncă în mijlocul bătăiĭ; săgeţile omorîtóre asvêrlite asupra-ĭ se primesc de generalul sĕŭ Banfi, dar şi el capătă treĭ rănĭ în spate; o săgétă i se înfige d'acurmezişul în şira spinăriĭ. Vestea că regele e ranit bagă spaĭma morţeĭ în sînul oştenilor Ungurĭ; apucă cu toţiĭ fuga, care încotro putea. Eĭ nesciind drumurile şi fiind încă nópte, rătăceaŭ prin munţĭ şi prin zăvóie, pe unde-ĭ vînaŭ ţĕraniĭ, aşa că peste 12,000 rĕmaseră morţĭ, mulţĭ raniţĭ, fórte mulţĭ prinşĭ, pe lîngă prăḑĭ bogate şi un numĕr mare de stégurĭ. Mateiŭ Corvin însuşĭ, dus pe targă, abia putu scăpa cu puţinĭ ostaşĭ prin potecĭ în Ardeal (decemvrie 1467).

„Aşa norocesce Dumneḑeŭ, ḑice cronicarul Urechiă, pe ceĭ mîndri şi falnicĭ, pentru să arate lucrurile ominescĭ cât sunt de fragide şi neadevĕrate; că Dumneḑeŭ nu în mulţĭ, ce în puţinĭ arată puterea sa, ca nimenĭ să nu se nădăjduĭască în puterea

sa, ce întru Dumneḑeŭ să-ĭ fie nădejdea, nicĭ fără cale rĕsbóie să facă, că Dumneḑeŭ celor mîndri se pune înprotivă".

B) Prĕdarea din noŭ a Ardélnluĭ.— Invingerea Tătarilor. — Luptele luĭ Stefan în Ţéra-Românéscă.

(1469—1472)

4. După acéstă izbîndă Stefan aşteptă plecarea luĭ Mateiŭ în Ungaria, şi numaĭ cu 1800 călărĭ intră, în primăvara a. 1469, în Transilvania, şi 1469
prădă ţéra Secuĭască. Mateiŭ, ca să 'l împace, iĭ dete să stăpînéscă în Ardeal două cetăţĭ: *Balta* şi *Ciceĭul*.

Tot în acest an hordele tătare conduse de hanul Maniak năvălind în Moldova, Stefan le eşi înainte la Lipinţĭ (aprópe de Dnistru), iĭ bătu cumplit şi 'ĭ împrăştiă, luând şi un mare numĕr de prisonierĭ şi tóte prădile. Intre ceĭ prinşĭ fu chĭar fiul luĭ Maniak. Hanul înfuriat, trimise atuncĭ o sută de solĭ la Stefan, să-ĭ spună ca să dea drumul fiuluĭ sĕŭ, dacă el nu voesce ca tótă Moldova să fie pîrjol şi o baltă de sânge. Domnul român iĭ dete rĕspunsul ce i se cuvenea,—maĭ cu sémă în acele timpurĭ,— pentru că chemă îndată pe fiul prisonier, şi în faţa solilor îl despică în patru bucăţĭ; apoĭ trase în ţépă 99 solĭ, iar celuĭ de al o sutelea iĭ tăĭă nasul şi urechile, şi 'l trimise înapoĭ, ca să spună Hanuluĭ cele ce vĕḑuse.

5. Pornit cum era spre rĕsbóie, şi hotarele Moldoveĭ părêndu-ĭ micĭ pentru un viteaz ca dênsul, Stefan ţintise ochiĭ asupra Ţĕreĭ-Românescĭ. El voia s'o coprindă, ca maĭ cu izbândă să pótă purta rĕsboiul cel mare, ce plănuise împotriva Turcilor. In 1471 el prĕdă marginea şi arse Brăila. 1471
Radu cel Frumos, ca să'şĭ rĕsbune de acéstă strâmbătate, îl întâmpină la *Soci*, unde se dete o bătălie crâncenă (7 martie 1471), între fraţĭ de acelaşĭ

sînge. Radu perdu rĕsboiul cu multă pagubă de aĭ sĕĭ şi se găti din noŭ de luptă; la *Cursul* saŭ *Izvorul apeĭ*, (jud. R.-Sărat), se împreună cu Stefan-Vodă (18 noemb. 1471); aci se bat vitejesce din amêndouĕ părţile treĭ ḑile întregĭ, de diminéţa până séră; a treïa nópte Radu, scârbit şi în desnadejde, lasă tóte în tabără şi fuge cu óstea la scaunul sĕŭ în Bucurescĭ. Stefan, aţîţat de Laiotă Basarab, care voïa să capete tronul Ţĕreĭ-Românescĭ, pornesce după Radu şi îĭ înconjură cetăţuïa de pe délurile maluluĭ nordic al Dâmboviţeĭ, care apăra Bucurescii (cetatea Dîmboviţeĭ). Domnul e silit să fugă la Turcĭ, iar marele Stefan, după o ḑi de batere a cetăţeĭ, o coprinde. După treĭ ḑile el se întórce la Sucéva, luând cu sine pe Dómna luĭ Radu cu fiica eĭ Maria, şi lasând în Bucurescĭ domn pe Laiotă. Radu, cu oştile române şi cu 15,000 de Turcĭ, goni pe Laiotă, năvăli în Moldova şi o prĕdă în lung şi în lat. Stefan căută în anul următor cu ajutorul polon să se despagubéscă de aceste perderĭ, luând şi arḑând cetatea Teléjneĭ (lîngă Ploescì), şi alte stricăcïunĭ făcênd în Ţéra-Românéscă.

Dar aceste lupte fără nicĭ un plan nu avură alt resultat de cât să slăbéscă puterile Românilor din cele douĕ principate, şi să aducă maĭ curînd pe Turcĭ în Moldova.

C) Luptele luĭ Stefan cu Turciĭ.

a) Bătălia de la Podul Inalt (1475).

6. Intre acestea Sultanul trimise să céră luĭ Stefan tributul, ce predecesorul sĕŭ, Petru-Vodă, se 'ndatorase a plăti Porţiĭ, poftindu-l tot-de-odată a se înfăţişa în persónă înaintea sa, ca un prinţ supus ce 'ĭ este. Stefan nu îndeplini nicĭ una, nicĭ alta din aceste cererì, îşĭ găti óstea, întărind'o cu

ajutóre polone şi secuescĭ, şi aştepta pe Turc să vină cu armele. Mohammed hotărî să pedepséscă pe îndrăzneţul domn şi să supună ţéra.

Chĭar în tómna anuluĭ 1474 Soliman-paşa in- 1474
tră în Moldova în fruntea uneĭ armate de 120,000 Turcĭ, avênd şi un ajutor de óste trămis de Laiotă Basarab. Ştefan nu avea de cât 40,000—50,000 ómenĭ, călărĭ şi pedeştri, în carĭ intraŭ şi glótele ţĕrănescĭ, precum şi 5000 Secuĭ şi 2000 Polonĭ. Cu acest numĕr de oştenĭ Ştefan câştigă cea maĭ strălucită victorie din cele 34 ale sale, şi una din cele ce fac mîndria tutulor Românilor.

El, în loc de a lovi pe Turcĭ la câmp deschis, unde eĭ ar fi putut desfăşura tóte puterile şi maĭ ales călărimea, îĭ atrase spre locurĭ strimte şi mlăştinóse, unde călărimea turcă, care era toĭul armateĭ, nu putea nimica folosi. Ca să-ĭ prăpădéscă înainte chĭar de a-ĭ lovi, puse să se ardă satele, semănăturile şi ĭerburile uscate ale tómneĭ de prin tóte locurile, unde avea eĭ să trécă, închise tóte intrările şi ieşirile ţĕreĭ, aşa că în puţine ḑile flămînḑiră şi ómenĭ şi dobitóce. Turciĭ înaintase până în dreptul Vasluiuluĭ, când Stefan găsi minutul şi locul priincĭos să le dea bătaiă. El îşĭ strînsese oştirea pe şesul, unde se întîlnesc treĭ pîrîurĭ : Racovĕţul, Bêrladul şi Vasluețul; strejile puse pe dél îl vestiră că Turciĭ se grămădesc în lunca strîmtă şi hlisósă a Bêrladuluĭ, care cu cât eĭ mergéŭ maĭ înainte cu atât se îngusta şi devenea maĭ băltósă. Stefan îşĭ ĭa posiţiunea la locul cel maĭ strîmt, lînga *Podul Înalt*, care se vede şi astă-ḑĭ în satul Cânţălăreştĭ (jud. Vasluiŭ). El era apărat de mlaştinile lunceĭ; în fundul eĭ se vedea de partea dréptă a Bêrladuluĭ o pădurice. Turciĭ, osteniţĭ de drum, se opriră ceva maĭ departe, aşeḑênd cu multă greutate cele 100

şi maĭ bine de tunurĭ grele, carĭ se înfundaŭ adînc în pămêntul mocirlos.

1475 Era în diminéţa ḑileĭ de marţĭ, 10 ianuarie 1475, o negură mare, de nu se vedea om cu om; óstea moldoveană sta aşa de bine ascunsă, în cât Turciĭ nu sciaŭ în cotro se găsesce. Stefan aşeḑase de cu nópte despre lunca Bêrladuluĭ, pe partea dréptă a rîuluĭ, câţĭ-va ómenĭ cu buciume, pitulaţĭ în crîng. La revĕrsatul ḑorilor, pe când oştirea turcéscă încă dormita, se aude de o dată despre partea crânguluĭ sunete tarĭ de buciume şi trîmbiţe, semnul de rĕsboiŭ. Turciĭ cred că acolo este Stefan cu Moldoveniĭ; se reped cu furie, dând uniĭ peste alţiĭ, ca să trécă maĭ ĭute apa şi lunca şi s'ajungă la pădurice; călărimea sprintenă abĭa eşise din mocirlă; tunurile nămolite, abĭa se îndreptase spre locul de unde venea glasul buciumelor; pedestraşiĭ tăĭaŭ nĕprasnic copaciĭ, ca sa deschiḑă drumul. Când écă că Stefan cu óstea întocmită cade ca un trăsnet asupră-le şi-ĭ lovesce de la spate; tunurile aşeḑate pe délurĭ véršă foc cumplit; Turciĭ staŭ înmărmuriţĭ; creḑênd că sunt de tóte părţile înconjuraţĭ de inimicĭ, nu sciŭ încotro să apuce; locul fiind strîmt, nu 'şĭ pot nicĭ întocmi óstea, nicĭ îndrepta tunurile. Se începe un măcel îngrozitor; din cauza negureĭ şi ameţeleĭ, Turciĭ se taĭă în de-sine; ómeniĭ şi caiĭ, uniĭ peste alţiĭ, rĕmân înomoliţĭ în mlaştinĭ. Româniĭ, de şi luptă două ḑile şi două nopţĭ cu o vitejiă rară, nu pot însă mişca din loc oştile turceştĭ, din causa numĕruluĭ celuĭ mare. In sfârşit, în ḑoriĭ ḑileĭ de joui (12 ianuarie), Stefan, adunându-şĭ tótă oştirea, hotărasce a da cel din urmă atac; bătălia este din cele maĭ crâncene, şi isbânda rĕmâne mult timp îndoĭósă. Ceĭ 5000 Secuĭ, puşĭ în frunte, cad morţĭ până la unul; dar şi Turcĭ mulţime pĭer de lăncile şi săgeţile Românilor.

In minutul hotărâtor, vitézul Stefan, cu sabia în mână, urmat de o cétă alésă, se aruncă singur în focul lupteĭ; oştenii se însufleţesc; Turcii vĕḑênd că nu maĭ e chip de împotrivire, apucă fuga; Românii se ĭaŭ dupá eĭ, măcelăresc mulţime şi prind şi un numĕr însemnat de Turcĭ. Puţinii câţĭ scăpară cu fuga, prin pădurĭ, peste râpĭ şi prin valea Racoveĭ, când credeaŭ că aŭ scapat, sunt loviţĭ de Stefan, care îĭ goni până îĭ trecu Siretul la Ionăşeştĭ (la Nord-Vest de Tecuciŭ), pe acolo unde până aḑĭ se chĭamă *Vadul Turcilor*. La Dunăre îĭ aştepta Vlad Ţepeş, care fusese liberat de regele Mateiŭ şi se întărise într'un lagăr, unde era încunjurat de Turcĭ; el, auḑind de isbânda luĭ Stefan, eşi din lagăr şi se aruncă asupra rĕmăşiţelor ósteĭ luĭ Soliman, parte omorându-le, parte înecându-le în valurile Dunăriĭ.

Ast-fel aprópe întréga armată de 120,000 Turcĭ fu nimicită prin meşteşugul şi eroismul luĭ Stefan, şi prin vitejia armateĭ séle.

7. Stefan, fără a se mândri de o victorie aşa de strălucită, ordonă prin mitropolitul Teoctist, ca tótă lumea să postéscă patru ḑile d'a rândul numaĭ cu pâĭne şi cu apă. Vesti în acelaş timp în tótă ţéra, ca nimenĭ să nu îndrăznéscă a-ĭ atribui luĭ acea victorie, căcĭ ea a venit numaĭ de la singur Dumneḑeŭ, căruĭa toţĭ trebue să'ĭ aducă rugăcĭunĭ şi închinăcĭunĭ, ca adevĕratuluĭ isbînditor al păgânilor. El resplăti vitejia oştenilor din glóte (miliţienĭ), dându-le pămênturĭ de hrană şi făcêndu-ĭ rezeşĭ (moşnenĭ), ĭar din rezeşĭ, pe aceĭa carĭ se deosebise maĭ mult în lupte, ĭ-a înălţat la drépta de boerinaşĭ (boerĭ micĭ), trecêndu-ĭ în armata calaraşilor nobilĭ. După aceĭa puse de se adună trupurile celor morţĭ în lunca Bârladuluĭ, şi făcêndu-le movile le dete foc, căcĭ se temea să nu se întinḑă maĭ mult cĭuma, care se încinsese încă maĭ dinainte. Din prinşiĭ de rĕsboiŭ, o bună parte fu trasă în ţépă; patru paşale, maĭ mulţĭ robĭ, 36 stégurĭ (din cele 100 ce luase) şi multe arme, le trimise regeluĭ polon; asemenea împărtăşi şi pe regele Unga-

rieĭ şi pe Papa Sixtu IV din prădile şi prinşiĭ luaţĭ. Ba trimise chiar şi Sultanuluĭ Mohammed printr'un sol al sĕŭ darurĭ preţióse, plângêndu-i-se, cum că nisce tâlharĭ şi haĭmanale din Turcia a îndrăznit să năvălésca în Moldova, de sigur fără scirea Sultanuluĭ; că el, ca un credincios păzitor al grădineĭ Padişahuluĭ, ĭ-aŭ trimis pe toţĭ pe lumea cea-laltă; şi décă cum-va s'ar fi întâmplat să scape vre unul preste Dunăre, apoĭ el l'ar fi cerut de la dênsul chiar, ca să i'l dea în mână, pentru a primi şi acela pedépsa cuvenită. Sultanul, mâniat de atâta semeţie, puse în închisóre pe solul român, ţinêndu-l o bucată de timp.

b) Bătălia de la Pîrîul Alb saŭ Valea Albă (1476).

8. Infrîngerea suferită de Soliman-paşa la *Podul Înalt* era cea maĭ crâncenă din câte păţise până atuncĭ Turciĭ. Mohammed hotărî să vină în persónă asupra luĭ Stefan. Acesta, încă din primele dile, după isbînda câştigată, trimise scrisorĭ la toţĭ principiĭ creştinĭ şi la Papa, vestindu-le biruinţa şi rugându-ĭ să'ĭ triméţă ajutóre în banĭ şi în óste. Dar nu se alese de cât cu făgăduelĭ şi vorbe frumóse. Ast-fel, furtuna gróznica, ce se pregătea în Miadă-di, Apus şi Rĕsarit (Turcia, Ţéra-Românéscă şi Tartaria), ca să se spargă de-odată asupra capuluĭ luĭ, îl găsi singur, cu óste chiar maĭ puţină de cât anul trecut, dar nu cu maĭ puţin curagiŭ, nu cu maĭ puţină încredere în vitejia ósteĭ séle, nu cu maĭ puţină nădejde în braţul A-Tot-Puterniculuĭ.

1475 9. Incă din vara a. 1475 Sultanul înconjurase Cetatea-Albă, făra de a o putea lua. In luna luĭ

1476 Maiŭ, anul următor, Stefan, aflând că armata turcéscă în numĕr de 150.000 de ómenĭ s'a pornit din Sofia spre Moldova, şi că pentru trecerea eĭ s'aŭ aruncat cincĭ podurĭ peste Dunăre, veni aci în grabă cu 40,000 călăreţĭ, boerĭ şi ţĕranĭ, ca să oprésca pe Turcĭ de a intra în ţéră. Abia se întâ-

rise într'o cetăţuie de lemn, nu departe de rîŭ, când iĭ vine veste că Laĭotă Basarab, domnul Ţěriĭ-Românescĭ, dându'şĭ cóstele cu Turciĭ, voesce să năvălescă cu tóte oştile luĭ asupră'ĭ; că Tătariĭ de peste Nistru a şi intrat în ţéră în numěr de 30,000, a ars têrgul Stefănesciĭ de lângă Sucéva, a răpit peste 15,000 rezeşĭ, femeĭ şi copiĭ, sunt gata să intre în Sucéva, pentru care dómnă-sa a fost silită să fugă cu copiiĭ şi cu tot ce avea maĭ scump în cetatea Hotin, că în sfîrşit Tătariĭ ard şi pârjolesc ţéra în lung şi în lat. Stefan, fără a'şĭ perde cumpětul în faţa a treĭ focurĭ ce'l luase de tóte părţile, lasă pe cumnatul séŭ Şendrea cu 1000 călăreţĭ sa apere cetăţuia de lângă Dunăre, şi să ţină pĭept luĭ Laĭotă; iar el cu oştirea cea-l'altă, se ĭa în góna Tătarilor, pe carĭ în timp de 2 lunĭ iĭ vînéză, le ĭa prădile, ucide un numěr însemnat din eĭ, ĭar rěmăşiţele le alungă cu isbêndă peste Nistru.

Intristat de jaful şi pârjolul, ce lăsase Tătariĭ în ţéră, Stefan se întórse în grabă la Dunăre, unde Turciĭ se găteaŭ să trécă. Abia ajuns aci, miliţieniĭ séĭ începură să murmure, că de doŭě lunĭ iĭ ţine sub arme, purtându'ĭ în tóte părţile; că la ce le folosesce lor rěsboiul acesta, când Tătariĭ le-aŭ hrăpit muerile, copiiĭ şi tótă agonisela lor! Stefan, înţelegênd că uniĭ din eĭ ar voi să fugă, se sfătui cu boeriĭ séĭ că e maĭ bine să le dea drumul pentru 15 dile a se duce pe acasă. Ţěraniĭ plecară, dar cu tótă străşnicia porunceĭ ce primise, eĭ nu se maĭ întórseră la óste, lăsând pe Stefan numaĭ cu armata permanentă, care nu se urca de cât la 10,000 călăreţĭ.

10. Intre acestea Sultanul Mohammed II în fruntea a 150.000 ómenĭ trecu Dunărea. Stefan, din causa miceĭ oştirĭ ce avea, hotărî să urmeze acelaş plan din anul trecut, care isbutise aşa de bine. El dete foc la tóte seměnăturile, fără a lăsa măcar o

urmă de grâne, de roduri, de ierburi, aprinḑênd chiar munţii şi satele; pe locuitori îi retrase la munţi împreună cu dobitócele; iar el cu acei 10,000 călăreţi se duse într'o pâdure désă de lângă oraşul Vasluiŭ. Turcii începură a se împrăştia în cete după pradă, ajutaţi fiind şi de armata luĭ Laiotă Basarab. Moldovenii, la timpul priincios eşind din păduri, se aruncaŭ asupra acelor cete, şi pe cari din Turci îi prindeaŭ, îi înţepaŭ, saŭ de vii îi jupuiaŭ. După 3 ḑile de odihnă, oştile turceşti înaintară în întrul Moldovei; Stefan lăsă pădurea, unde se ascunsese, arse Vasluiul şi tóte oraşele, pe unde ar fi putut veni Turcii, precum Iaşii, Bacăul, Romanul şi Baia. Apoi se retrase în timpul nopţii cu fiul sĕŭ Alexandru şi cu óstea sa cea mai alésă, într'un mic codru, departe o jumĕtate de ḑi de Baia, la locul numit *Pîrîul-Alb* saŭ *Valea-Albă* (jud. Némţu). Aci el se întări ca într'o cetate. Alegêndu'şi o poiană în mijlocul crîngului, se închise de tóte părţile cu un val saŭ şanţ adînc, apărat de un gard viŭ făcut din copaci uriaşi tăiaţi şi grămădiţi unii peste alţii; peste copaci aruncase pămênt, crăci şi mărăcini, iar tunurile le rînduise pre înălţimi. Sultanul în zadar cerca şi căuta în tóte părţile pe Ştefan. Fómea începuse să créscă din ce în ce mai mult în óstea sa; mulţi se bolnăvise, la mulţi li se umflase ochii de praf; osteneala şi desgustul îl coprinsese şi pe dênsul. Se întîmplă că într'o ḑi călăuza, care ducea armata turcéscă, greşise drumul şi apucase pe altul pieziş. Mohammed, turbat de mînie, poruncesce să'l taie; când era să'şi priméscă osînda morţii, iacă că el aduce înaintea Sultanului un om, care-i spune unde este ascuns Stefan cu Moldovenii. Mohammed trimite un corp de óste alésă, ca să recunóscă acel loc, şi apoi merse şi el acolo cu tótă oştirea. A doua ḑi din ḑori armata turcéscă

înconjură pólele codruluĭ şi începu cu tunurile şi cu săgeţile. Românii, vĕḑênd asaltul, deteră şi eĭ foc tunurilor, făcênd să se cutremure pămêntul. Turciĭ loviaŭ însă în deşert,pentru că aĭ noştri staŭ pitiţĭ după şanţul şi gardul uriaş, şi d'acolo dedeaŭ în Turcĭ numaĭ în carne vie. Chiar ienicerii, carĭ obicĭnuesc a primi în faţă ghiulelele şi glónţele, ne maĭ putênd susţine fulgerile tunurilor moldovene, căḑură cu faţa la pămênt. Nimenĭ nu îndrăznea să înainteze, intrarea codruluĭ fiind închisă. Atuncĭ Sultanul, mustrând pe Aga ienicerilor, luă în mînă buzduganul cel cu şése aripĭ, şi dând pintenĭ caluluĭ, înaintă până sub tabăra inimică. Soldaţiĭ Turcĭ se însufleţiră, şi după perderĭ însemnate ajunseră în fine până între căruţele artileriei moldovene. Aci lupta fu desperată. Româniĭ desfăşurară o vitejie vrednică de a-ĭ pune în rîndul celor maĭ marĭ eroĭ aĭ lumeĭ! Un pumn de ómenĭ în faţa a o sută şi cincĭ-ḑecĭ de miĭ de duşmanĭ, susţinură o luptă încordată de diminéţă până séră. Eĭ nu se retraseră de cât cu cea din urmă picătură de sânge, nefiind învinşĭ de arme, ci copleşiţĭ de mulţimea Turcilor. Pădurea era o mare adîncă de sînge, 30,000 Turcĭ periră morţĭ, afară de mulţimea de răniţĭ. Stefan perdu numaĭ 200 ómenĭ; el, în focul bătălieĭ, căḑu de pe cal jos, dar din norocire nu păţi nimic. Vĕḑênd că totul e perdut, fu silit să fugă printr'o ascunḑĕtură a pădurii, urmat de 15 saŭ 20 călăreţĭ aleşĭ, şi trecu peste munţĭ în Galiţia, apoĭ în Podolia, la cetatea Cameniţa, aprópe de Hotin. Aci începe a-şĭ strînge óste noŭă.

11. Acum Moldova este lăsată pradă ordiilor musulmane. Nu rĕmâne nepustiit nicĭ un colţ de ţéră. Mohammed pornesce la Sucéva cu 200.000 Turcĭ ca s'o coprindă, şi înconjóră şi Hotinul ; dar e silit a lăsa cu marĭ perderĭ amêndouă cetăţile şi a

se retrage cât maĭ repede peste Dunăre, din causa ciumeĭ şi fómeteĭ, carĭ iĭ seceraŭ cumplit óstea.

Marele Stefan, pe care tótă lumea îl socotea de perdut, îmbărbătat acum de mama sa, şi ca toţĭ viteji, carĭ tocmaĭ după o perdere mare se arată maĭ îndrăzneţĭ şi es maĭ biruitorĭ, îşĭ adună sfarămăturile oştiĭ sale, strînge păstoriĭ de prin munţĭ şi argaţiĭ de prin curţile boerescĭ, şi cu dênşiĭ pune în gónă cetele duşmane, sfărîmă într'o singură bătaĭă un corp de 13,000 Turcĭ. Apoĭ, ajutat de Stefan Batori şi de Vlad Ţepeş, carĭ venise din Transilvania cu 60,000 ómenĭ, urmăresce cea-l'altă óste unde era Sultanul; ajungêndu-o în minutul când voĭa să trécă Dunărea, o lovesce fără de veste aşa de tare şi o pune în grózǎ, că mulţĭ Turcĭ se înécă în valurile rîuluĭ, toţĭ fug lăsând în mânile Românilor nu numaĭ prădile ce adunase, dar şi tóte carele, caiĭ, cămilele, muniţiunile şi maşinele de rĕsboiŭ.

Locul unde s'a ţinut bătălia luĭ Stefan cu Turciĭ, lângă *Pîrîul Alb* séŭ *Valea Albă*, se numi *Rĕsboienĭ*, adică „locul lupteĭ“ (jud. Némţ). Stefan, îndată ce a curăţit ţéra de Turcĭ, a pus de a strâns trupurile celor morţĭ în acea bătălie, că era aşa de mulţĭ în cât se nălbise poĭana de ele, şi le-a îngropat într'o mare movilă, lângă care, 19 anĭ maĭ pe urmă, a înălţat în pomenirea acelor suflete o biserică, care se află până astă-ḑĭ.

Se maĭ aude din ómenĭ vechĭ şi bĕtrânĭ, că Stefan Vodă, după bătălia de la Pîrîul Alb, aŭ alergat să găséscă adăpost în cetatea Hotin (maĭ sigur de cât cetatea Némţu). Mumă-sa însă nu l'a lăsat să intre şi ĭ-a ḑis: *„Nu'ţi voiŭ deschide pórta până ce nu vei birui pe vrăjmaşĭ, pentru că dacă nu poţĭ sta împotriva lor la câmp, puţină nădejde este de la tine şi după ziduri. Pasèrea in cuibul sĕŭ piere. Dute de strînge óste, că isbânda a ta va fi.“* După aceĭa Stefan merse pe la Voroneţ (Bucovina), unde trăĭa un părinte sehastru anume Daniil, „şi bătênd Stefan în uşa sehastruluĭ să-ĭ descue, aŭ rĕspuns sehastrul: să aştepte Stefan Vodă afară, până şĭ-a isprăvi ruga, şi după

ce şĭ-aŭ isprăvit sehastrul ruga, l'aŭ chĭemat în chilie pe Stefan Vodă, şi s'aŭ ispoveduit Stefan Vodă la dênsul, şi aŭ întrebat Stefan Vodă pre sehastru : ce va maĭ face, că nu póte să se bată cu Turciĭ. Inchina-va ţéra la Turcĭ? aŭ ba? Iar sehastrul aŭ ḑis să nu o închine, că rĕsboĭul este al luĭ, numaĭ după ce va isbândi să facă o mănăstire acolo cu numele Sfîntuluĭ Gheorghe." Stefan plecând de la sihastru, a făcut o rugăcĭune osîrdnică la Dumneḑeŭ, şi apoĭ a aţipit: iar în vis a vĕḑut pe marele Martir Gheorghe, care'ĭ ḑise : "Cutéză cu Domnul, Stefane, nu te spăĭmânta de acéstă mulţime de Turcĭ, ci diminéţă, întrunind cetele tóte, trimite-le asupra vrăjmaşilor luĭ Cristos cu glas de trîmbiţă, şi veĭ învinge." Stefan, înrioşat prin sfaturile mumeĭ, a sihastruluĭ şi prin visul acesta, şĭ-a strîns cetele sale şi ca un vifor a năvălit asupra oştilor turceştĭ şi le-a nimicit. Şi întorcêndu-se înapoĭ Stefan Vodă de la rĕsboiŭ s'a apucat de a făcut mănăstirea Voroneţul, punêndu-ĭ hramul biseriiceĭ Sf. Gheorghe; ĭar icóna, ce o avea tot-d'a-una cu dênsul în bătăliĭ, icóna Sf. Gheorghe, o trimese la Sfîntul Munte, în mănăstirea sa Zograful, pe care o reînoise, fiind-că se pustiise de pe vremurĭ. Acéstă icónă se păstréză acolo până astă-ḑĭ împreună cu două stégurĭ cu chipul tot al luĭ Sf. Gheorghe, dăruite de Stefan în 1492. 1492

D) Bătălia luĭ Stefan cu Poloniĭ în codrul Cosminuluĭ. — Stefan coprinde Pocuţia. — Mórtea sa.

12. Dar abĭa se potolise ţéra de Turcĭ, carĭ luară Chilia şi Cetatea-Albă, şi alţĭ duşmanĭ se arătară maĭ rĕĭ de cât Turciĭ. Aceştĭa eraŭ Poloniĭ. Regele Casimir murind (în 1492), îĭ urmase *Ion Albert*. 1492
Acesta, în anul 1497, în fruntea uneĭ armate nu- 1497
meróse, maĭ mult de 80,000, intră fără de veste în Moldova sub cuvînt de a o apéra contra barbarieĭ turcescĭ, şi a libera cetăţile Chilia şi Cetatea-Albă de jugul Otoman, pe când scopul adevĕrat era să cucerésca întréga ţéră până la Marea-Négră. El după ce înconjură cetatea Sucéva şi o bătu zadarnic treĭ sĕptămânĭ, este silit de timpul rece, de lipsă şi fómete, de bóla ce-ĭ secera armata, a cere pace. Stefan ĭ-o acordă cu condiţiune :

a se întórce tot pe unde venise. Armata polonă, apucând însă calea spre codrul Cosminuluĭ,
1497 îşĭ află aci desĕvêrşită peire (26 octomvre 1497); copaciĭ tăiaţĭ de Moldovenĭ, de abĭa ţinêndu-se la rădĕcină, se năruesc asupră-ĭ şi o strivesc. Stefan-Vodă cu aĭ sĕĭ lovesce pe Polonĭ din tóte părţile. Puţinĭ maĭ scăpară cu viaţă. De atuncĭ aŭ rĕmas la Polonĭ până astă-ḑĭ trista amintire: „In ḑilele Craĭuluĭ Albert şlahta (nobilimea) a perit.“

Se povestesce că în acea bătaie s'ar fi prins 10,000 de Polonĭ, pe carĭ Moldoveniĭ înjugându-ĭ la plug, aŭ arat cu dênşiĭ şi a semĕnat cu ghindă o câmpiă întinsă, din care cu timpul a crescut o pădure numită de popor *Dumbrava Roşie*, pentru că fusese stropită cu sânge polon. „Şi aşa vorbesc ómeniĭ, că pe când aŭ fost arând cu dênşiĭ, cu Leşiĭ, i-aŭ fost împungênd cu strămurările ca pre boĭ să tragă; iar eĭ se ruga să nu'ĭ împungă, ce să-ĭ bată cu biciuscile; iar când îĭ bătea cu biciuscele, eĭ se ruga să-ĭ împungă.“

1503 13. In vara a. 1503 Stefan-Vodă intră cu óste în Pocuţia, o coprinse şi o alipi la Moldova, de la care, ḑicea el, că fără cale o smulsese Poloniĭ. Dar fu silit în curînd s'o părăséscă (1504), pentru că o armată polonă fusese trimisă să prade Moldova, iar el suferea greŭ de bóla de podagră, care ĭ-a şi pricinuit mórte.

1504 14. In 2 iulie 1504, într'o ḑi de Marţĭ, în césul al 4-lea din ḑi, Stefan-Vodă părăsi cu mare jale priveliştea lumeĭ aceştĭa, surpat prin rĕsbóie, vîrstă şi podagră, după o domnie gloriósă de 47 anĭ şi 3 lunĭ. El fu înmormîntat în m-rea Putna, cea zidită de dênsul. Fiind pe patul morţiĭ el chemă pe fiuĭ sĕŭ Bogdan, pe Mitropolit, archiereĭ şi toţĭ boeriĭ, şi le dete învéţatură: să nu pună reazăm pe nicĭ unul din némurile vecine, pentru că Unguriĭ şi Tătariĭ sunt aprópe înghiţiţĭ de Turcĭ, Ţéra-Românéscă e închinată Sultanuluĭ, Polonia are regĭ

schimbácĭoşĭ şi nesigurĭ, iar Germania e sfâşiată prin certurĭ din lăuntru. Ci este maĭ bine să închine ţéra celuĭ maĭ puternic şi maĭ înţelept dintr'ênşiĭ, Turculuĭ; dar prin acéstă închinare Moldova să nu'şĭ jertfféscă nimic din neatîrnarea, drepturile şi libertăţile eĭ, ci în schimbul unuĭ tribut să şi le asigure pe tóte. Dacă însă Turcul va cere alte condiţiunĭ maĭ grele, atuncĭ toţĭ să ridice armele şi să se jertféscă pentru libertatea şi religiunea părinţilor lor, precum s'a jertfit şi s'a luptat el 47 de anĭ. Şi cu aceste cuvinte a şi trecut în lăcaşul cel vecĭnic.

In timp de aprópe o jumĕtate secol Stefan luptă cu tot soĭul de duşmanĭ: pe regele Matiaş îl bătu înfricoşat, silindu-l să fugă peste munţĭ cu 3 ranĭ în spate pe targă în timp de ĭarnă; pe regele Albert asemenea îl alungă; pe gróznicul cuceritor Mohammed II îl puse în uĭmire, sfărămêndu-ĭ douĕ oştĭ din cele maĭ puternice, una de 120,000, alta de 200,000 ostaşĭ, pe când el avea numaĭ un pumn de ómenĭ. In Tátarĭ băgase gróza, pe Româniĭ din Téra-Românéscă îĭ făcuse să cunóscă în el, pe vrednicul şi vitézul lor domn. Mărirea curagĭuluĭ luĭ ridicase pe al oştenilor sĕĭ, carĭ se oţelise în lupte, crescuse în isbîndĭ şi prin isbândă.

Vitejĭ mulţĭ aŭ avut Româniĭ, dar numaĭ douĭ aŭ întrunit, pe lângă calităţĭ marĭ resboĭnice, agerimea politică şi înţelepcĭunea; numaĭ douĭ aŭ isbutit să învingă tóte greutăţile şi să se susţină timp îndelungat, pe un tron tot-d'a-una neaşeḑat şi nesigur. Aceştĭa sunt: Mircea cel Bĕtrîn în Ţéra-Românéscă, şi Stefan cel Mare în Moldova; amêndouĭ sunt pârghiile, pe carĭ avea să se ridice o dată o Românie una şi nedespărţită, sub un Rege înţelept şi mărinimos; amêndouĭ ómenĭ marĭ, înzestraţĭ cu tóte însuşirile spirituluĭ şi caracteruluĭ, carĭ fac pe un singur om să conducă şi să stăpânéscă destinele unuĭ întreg popor, în epocele cele maĭ critice ale istorieĭ sale.

Stefan a întrodus îmbunătăţirĭ in armată, în administraţiune, în Biserică. A înlesnit şi sprijinit aşeḑarea de sate cu populaţiune română, ruténă şi tătară; a înfrumuseţat Vasluĭul, Hârlăul şi Huşiĭ cu palate şi bisericĭ domnescĭ. In Sucéva, Iaşĭ şi Pétra a înălţat bisericĭ; a zidit din temelie

mănăstirile Putna şi Voroneţ (Bucovina), Capriani (Basarabia), Dobrovĕţul (jud. Vasluĭ), Rĕsboeniĭ şi Tazlăul (jud. Némţu), înzestrându-le cu moşiĭ şi odóre; a făcut biserica din satul Borzesciĭ (jud. Bacăŭ), locul nasereĭ şi copilărieĭ luĭ, „pentru sănatatea şi pomenirea strămoşilor şi părinţilor luĭ"; asemenea, biserica din satul Rĕuseni (lângă Sucéva), pe locul unde fusese tăiat tatăl sĕŭ de către Petru-Vodă; biserica cea mare din mănăstirea Probota (judeţul Sucéva), biserica cea mare din mănăstirea Némţu, biserica din satul Bădăuţĭ (Bucovina), cu hramul Sf. Procopie, în
1481 amintirea isbîndeĭ asupra luĭ Ţepeluş Vodă (1481); clopotniţa cu biserica din întrul de la mănăstirea Bistriţa; a rezidit mănăstirea Zograf din Sf. Munte, făcênd acolo şi un turn pentru corăbiĭ, precum şi case, a reînoit petrele mormêntale ale strĕbunilor sĕĭ din mănăstirile Rădăuţĭ, Bistriţa şi Némţu; preste tot a făcut 44 de mănăstirĭ şi bisericĭ, şi n'a lăsat mănăstire saŭ biserică din ţéră şi din Sfêntul Munte, să nu le facă darurĭ în banĭ saŭ în moşiĭ, saŭ în odóre. Religiunea fiind pentru Românĭ temelia, pe care se rezema existenţa naţională, Stefan nu le-a despărţit una de alta, ci rezemat pe religiune, pe credinţa tare şi nestrămutată în A-Tot-Puternicul, învingea prin Domnul şi tot prin El era învins. De aceea tóte bisericile şi mănăstirile sale sunt înălţate în urma isbênḑilor câştigate asupra vrăjmaşilor, ca semn de mulţumire către Dumneḑeŭ.

Vitéz fără sémăn, drept, părinte al poporuluĭ, ocrotitor al Bisericeĭ, apărătorul creştinătăţeĭ, mórtea luĭ a fost plânsă de toţĭ locuitoriĭ ţĕriĭ „cât plângea toţĭ, ne spune un cronicar, ca după un părinte al lor, că cunoştea toţĭ că s'aŭ scăpat de mult bine şi apĕrare. Ce după mórtea luĭ, îĭ ḑicea *sfîntul Stefan Vodă*, pentru lucrurile sale cele vitejeştĭ, carele nimene din domnĭ, nicĭ maĭ nainte, nicĭ după aceia, nu l'aŭ ajuns.

„Era acest Stefan Vodă om nu mare la stat, mânios; întreg la minte, nelenevos, şi lucrul sĕŭ scia să'l acopere; şi unde nu cugetaĭ, acolo îl aflaĭ. La lucrurĭ de rĕsbóe meşter; unde era nevoe însuşĭ se vârea, ca vĕḑêndu-l aĭ sĕĭ, să nu îndărăpteze (să nu dea înapoĭ). Şi pentru aceea rar rĕsboiŭ de nu biruĭa. Aşijderea unde'l biruĭa alţiĭ, nu perdea nădejdea; că ştiindu-se căḑut jos se rădica deasupra biruitorilor."

Amintirea luĭ Stefan a rĕmas adênc întipărită în inimile Românilor. Rĕmăşiţele luĭ pămînteseĭ odihnesc în lăuntrul bisericeĭ din mănăstirea Putna.

7. Bogdan Vodă.

(1504—1517)

1. Bogdan, fiul luĭ Stefan cel mare şi al Marieĭ, fiica domnuluĭ Ţĕriĭ-Românescĭ Radu cel Frumos, s'a născut la a. 1480, s'a urcat pe tron la 1504, 1480
şi a murit în domnie la a. 1517. Semănând la fire 1504—1517
cu tatăl sĕŭ în privinţa lucrurilor vitejescĭ, avu rĕsbóie cu Poloniĭ, pentru că sora regeluĭ lor, anume Elisafta, nu voia să se căsătorescă cu dênsul; iar când vĕḑu că nu isbândesce, el îşĭ întórse ochiĭ de la Polonĭ şi făcu legăturĭ de închinare cu Turciĭ, după sfatul înţelepţesc, ce i'l dedese părintele sĕŭ.

A) Luptele cu Poloniĭ.

(1505—1509)

2. Bogdan îndată ce stătu domn trimise soliĭ sĕĭ la Alexandru, regele polon, ca să facă deplină pace, întorcêndu'ĭ două tîrgurĭ, ce le oprise Stefan de la Polonĭ, şi cerênd în căsătorie pe Elisafta, sora regeluĭ. Dar atât muma, cât şi fata, nu voiaŭ pe Bogdan, fiind că era prea grozav la faţă (adică urît), se uĭta chĭorîş, şi auḑise de el, că ar fi om aspru, crud, şi cu totul închinat bisericeĭ ortodoxe.

Regele, de témă ca prin acéstă împrejurare să nu'şĭ facă dintr'un amic un duşman, mulţămi solilor pentru întórcerea tîrgurilor, iar cât pentru logodnă o amână pe altă dată. Se întâmplă însă că muma feteĭ muri îndată, şi fiind-că Bogdan înţelesese că dênsa îĭ stătuse maĭ mult în potrivă la căsătoria plănuită, trimise îndată altă solie, care primi acelaşĭŭ rĕspuns. Atuncĭ el, supărat fórte, intrâ în Polonia cu óste puternică, înconjóră maĭ multe cetăţĭ, pe carĭ nu le póte lua, pe altele le arde, şi apoĭ se întórce nevătămat la scaunul sĕŭ

în Sucéva, cu mulţime de prădĭ, de ţĕranĭ şi boerĭ robiţĭ, pe care iĭ înparte în ţéră în condiţiune de
1509 robĭ (1509). Din acéstă causă o armată de 60.000 Polonĭ pustiesce ţéra de sus a Moldoveĭ până la Hîrlăŭ şi Cotnarĭ, în timp de 20 ḑile, omorând femeĭ, fete, copiĭ, bĕtrânĭ, bolnavĭ, chiar şi vitele, când nu putea să le târască cu eĭ; arse şi prădă oraşele Cernăuţĭ, Şipinţĭ, Dorohoiu, Botoşanĭ, Ştefănescĭ, Hotin şi altele, ne avĕnd cine să-ĭ stea în potrivă, pentru că Bogdan îşí desfăcuse oştile pe acasă. Poloniĭ înconjurară şi Sucéva, dar neputĕnd-o lua, şi isprăvind provisiunile de hrană, fură siliţĭ a se retrage. Bogdan, cu o sémă de óste strânsă în grabă, se aruncă nebunesce asupră-le la trecĕtórea Nistruluĭ; şi fiind-că aceştia eraŭ cu mult maĭ numeroşĭ, româniĭ fură învinşĭ; însuşĭ Bogdan fugi rănit. Acest rĕsboiŭ sângeros luâ capăt prin încheĭerea unuĭ tractat de pace vecĭnică între Moldova şi Polonia (1509) prin care Bogdan se légă între altele a nu maĭ starui în căsătoria cu Elisafta.

B) Luptele cu Tătariĭ.— Tractatul cu Turciĭ — Mórtea luĭ Bogdan.

(1510 1517)

3. Dar abĭa se potolise focul dinspre Polonia, şi un altul maĭ gróznic venea dinspre Nistru asupra
1511 Moldoveĭ. Tatariĭ Hanuluĭ Mengli Gherai (în 1511) în numĕr de 60,000, predară ţéra de la Orheiŭ până la Dorohoiŭ şi pe Prut în sus, şi răpiră 74.000 suflete. Bogdan ceru grabnic ajutóre de la regele polon şi de la ducele Moscovieĭ; acestea până să soséscă, Tătariĭ se retraseră. La trecerea Nistruluĭ, un fiŭ al luĭ Mengeli, Berki Gherai, se înécă în rîŭ din nebagare de sémă împreună cu 4000 de Tătarĭ şi maĭ multe miĭ de robĭ creştinĭ.

Hatmanul Copaciŭ, care vedea întâmplarea acésta dintr'o pădure de pe malul Nistruluĭ, credu că ar putea cu o mie de slujitorĭ, ce avea cu dênsul, să bată pe Tătarĭ şi să libereze măcar robiĭ. Se aruncă cu vitejie asupra Tătarilor, însă cădênd 'n cursă şi fiind de tóte părţile înconjurat, peri împreună cu 700 din ómeniĭ sĕĭ. Bogdan trimite din noŭ solĭ la Sigismund, arătându-ĭ primejdia ce ameninţă ţéra, de óre-ce Mengli-Gherai voia să coprindă Moldova. Sigismund îĭ trimise 4000 ostaşĭ aleşĭ. Cu acéstă trupă, cu oştile sale şi cu 1300 Ungurĭ, Bogdan eşi înaintea celor 40,000 de Tătarĭ călărĭ, carĭ se găteaŭ a trece Nistrul (in 1511), şi 1511
îĭ puse pe fuga, luându-le mulţime de robĭ.

4. Cu acéstă isbîndă Moldova nu era asigurată de primejdie, nicĭ Tătariĭ nu eraŭ astîmpăraţĭ. Bogdan fu silit să facă pace cu dênşiĭ; şi în acelaş timp aducându-şĭ aminte de sfatul înţeleptuluĭ sĕŭ tată, şi fiind încredinţat de nestatornicia Poloniei
în legăturile sale, închină ţéra Moldoveĭ (a. 1511) 1511
Sultanuluĭ Selim I, aprópe în aceleaşĭ condiţiunĭ ca cele din tractatul luĭ Mircea cel Bĕtrân cu Pórta.

Condiţiunile tractatuluĭ sunt: 1) Pórta recunósce Moldova de ţéră liberă şi nesupusă; 2) Moldova va fi stăpânită şi cîrmuită după legile şi aşedămintele eĭ, fără nicĭ un amestec al Porţiĭ; 3) Domniĭ vor fi aleşĭ de popor şi întăriţĭ de Pórtă, vor fi deplinĭ stăpânitorĭ preste supuşiĭ lor, şi vor avea armata lor; 4) In vreme de rĕsboiŭ domnul va ajuta Pórta cu oştile sale; 5) Pórta se obligă a respecta religiunea creştină şi a apĕra întregimea teritoriuluĭ Moldoveĭ; 6) Turciĭ nu vor putea cumpĕra, nicĭ stăpînĭ pămênturĭ în Moldova, nicĭ vor putea să se aşeḑe într'ênsa saŭ să aĭbă geamiĭ; în fine 7) Moldova va da Porţiĭ sub nume de peşcheş saŭ dar pe fie-care an 4000 galbenĭ turcescĭ, 20 şoĭmĭ şi 40 epe cu prăsilă.

5. La 1513, tocmaĭ când Bogdan sĕrbătorea nunta sa cu Roxandra, Tătariĭ pustiiră ïarăşĭ Moldova; în anul următor el avu să lupte cu un Trifăilă, care se ḑicea fecĭor de domn şi care năvăli fără de veste cu óste din ţéra Unguréscă, în tim-

pul iernei, când oştenii se aflaŭ pe la casele lor. Cu puţinii ce se putu aduna în grabă, Bogdan bătu pe Trifăilă la pod din jos de Vasluiŭ, îi nimici tótă óştea, îl prinse chiar pre el viŭ şi-i tăiă capul.

1517 Bogdan muri la 20 Aprilie 1517, în tîrgul Huşi, ce şi'l alesese de reşedinţă, fiind în vîrstă numai de 37 ani, şi se înmormîntă la m-rea Putna. In timpul domniei sale de aprópe 13 ani se arĕtă viteaz, neobosit „că nu în beţii şi în ospeţe petrecea, ci ca un strâjear în tóte părţile priveghea, ca să nu se ştirbéscă ţéra ce-i rĕmăsese de la tată-sĕŭ." El lăsă după dênsul doui fii: pe Stefăniţă şi pe Petru, şi un *copil* Petrea, făcut cu o Lăpuşnéncă (Alexandru-Vodă Lăpuşnénul).

8. Stefan Vodă cel tînăr.

(1517—1527).

1. După mórtea lui Bogdan se alese domn fiul sĕŭ mai mare Stefan, numit *Ştefăniţă* saŭ *cel Tînăr*. Fiind numai de 11 ani la urcarea sa pe tron, grija domniei o ducea sfatul boerilor celor mari, între cari cel mai cu vadă şi cu înrîurire pe lângă domn, era dascălul acestuia, *Luca Arbore*. Ajungênd la vêrsta de 17 ani, Stefăniţă luă în mână treburile domniei. Supĕrat fiind pe Sigismund, pentru că nu voise a'i da de soţie pe o fiică a sa, şi pentru că adăpostea în Polonia doui boeri pribegi, începuse a ameninţa pe Poloni cu Turcii. In deşert bătrânul hatman Arbore, care ocârmuise ţéra până atunci, ţinu de rĕŭ pe tênărul principe pentru nestatornicia faptelor sale. Stefăniţă, luându-se după linguşitorii de pe lêngă dênsul, omorî pe Arbore, fără măcar să'l judece saŭ să'l dovedéscă, ci numai sub cuvêntul că l'a aflat în viclenie. O asemenea faptă băgă grózǎ în toţi boerii, mai ales că Stefăniţă cre-

scuse pe palmele celuĭ omorît. Mânia domnuluĭ nu se potoli de cât după ce omorî şi pe ceĭ doui fiĭ aĭ nenorocituluĭ hatman. Atuncĭ boeriĭ se ridicară asupră-ĭ, ca să rĕsbune mórtea celor nevinovaţĭ; glótele saŭ miliţiele ţĕriĭ sprijinesc pe domn; boĭeriĭ, uniĭ pribegesc, alţiĭ sunt prinşĭ şi tăiaţĭ.

Stefăniţă muri în a. 1527 (ianuarie 14) la Hotin, otrăvit, pe cât se bănuesce, de soţia sa. După dênsul urmă Petru Rareş, fiuĭ luĭ Stefan cel Mare. 1527

Despre Stefăniţă cronica scrie că: „întru tot semăna cu firea moşu-seŭ, luĭ Stefan Vodă celuĭ bun, că la rĕsbóie îĭ mergea cu noroc că tot isbêndia, şi lucrul sĕŭ îl ştia a'l purta, măcar că era tênĕr de ḑile, şi era om mânios, şi pré lesne vĕrsător de sânge."

9. Petru Vodă Rareş.

(1527—1538, 1541—1546)

1. După mórtea luĭ Stefăniţă-Vodă, boeriĭ pribegĭ în înţelegere cu ceĭ din ţéră fură la un gând să dea tronul unuĭ copil al luĭ Stefan cel Mare, anume Petru, poreclit *Rareş*, după numele mameĭ sale Maria Rareş din Hîrlăŭ. Petru în copilărie fusese trimis de tatăl sĕŭ Stefan la Constantinopol. La mórtea acestuia o parte din boerĭ voise să-l cheme la tron, dar fiind ales Bogdan, Petru se retrase în Polonia, pentru a stărui pe lângă rege să'l ajute în potriva frateluĭ sĕŭ. După rugăciunile acestuia însă, regele Sigismund goni pe Petru din Polonia, ţinêndu-l sub pază în cetatea Marienburg, dar nicĭ de aci el nu înceta de a turbura lucrurile în Moldova; căcĭ (în a. 1514) trimise pe un om al 1514
sĕŭ, Trifăilă, cu óste din Ardél să bată pe Bogdan şi să ocupe tronul pentru dênsul. Trifăilă, după cum vĕḑurăm, fu prins şi ucis. La mórtea luĭ Bogdan, Petru se rugă din noŭ de regele polon, ca să-ĭ

dea voe a eşi din Prusia şi a se duce la hotarele Moldoveĭ, unde spera că uşor va intra în înţelegere cu boeriĭ şi cu locuitoriĭ ţĕriĭ, spre a pune mâna pe domnie. Regele însă, de témă ca să nu supere pe Ungurĭ şi pe boeriĭ moldovenĭ, carĭ alesese pe Stefăniţă Vodă, înlătură de o cam dată rugăciunile luĭ Petru. Când însă guvernul cel tiranic al luĭ Stefăniţă nemulţămise pe boerĭ şi pe Polonĭ, regele liberă pe Petru din Marienburg, aşa că la mórtea luĭ Stefăniţă el se găsea la locul nascereĭ sale, în têrgul Hîrlău, unde fu proclamat domn în 20 ianuarie 1527.

1527 2. Petru Rareş, îndată ce se suì pe tron (1527), reînoi cu Polonia vechile tractate de alianţă şi amicie, şi pedepsi cu mórte pre un boer Gonţea, care se rĕsculase cu óste asupra capuluĭ sĕŭ, ca să se facă domn. După aceĭa intră de 5 orĭ în Transilvania, cu gând ca s'o coprindă; îşĭ întórse apoĭ armele asupra Polonieĭ, din care causă sultanul Soliman veni cu óste numerósă în Modova, ca să'l alunge. El fiind părăsit de boerĭ, se retrage în Transilvania, şi de aci la Constantinopole, unde capătă din noŭ tronul Moldoveĭ, domnind în două rîndurĭ 16 anĭ.

A) Rĕsbóele luĭ Petru în Transilvania şi Polonia.

(1527—1531)

3. In Ungaria după bătălia nenorocită de la Mo-
1526 hacĭ (1526) şi mórtea regeluĭ Ludovic II, Turciĭ puseră rege pe Ion Zapolia, domnul Transilvanieĭ. Germaniĭ însă îl bătură şi 'l alungară în Polonia. Armatele germane intrând în Transilvania, sileaŭ oraşele să se închine împĕratuluĭ Ferdinand. Petru voi să se foloséscă de turburările din acéstă ţéră, şi făcu planul ca s'o coprindă. Decĭ sub cuvênt că 'şĭ apără cele două cetăţĭ, ce domniĭ Moldoveĭ stăpâ-

neaŭ preste munţĭ, Ciceul şi Cetatea de Baltă, năvăli (în a. 1528) cu óste mare în douĕ pîlcurĭ şi 1528
pre douĕ poticĭ, prădă Săcuimea, arse oraşele, şi după ce le supuse sie-şĭ, se întórse înapoĭ fără nicĭ
o perdere. După aceea (a. 1529) intrând a doua óră 1529
în Ardeal, bătu cu desăvêrşire armata archiducelui Austrieĭ Ferdinand la Feldióra (din sus de Braşov, în ţéra Bârseĭ), luâ lagărul şi tóte tunurile şi cele-alte arme ale inimiculuĭ. In al treilea rênd veni iarăşĭ în ţéra Bîrseĭ (octomvre 1529); înconjură Braşovul în timp de treĭ sĕptămânĭ, sili cu foc şi sabie Bistriţa să se supună, şi coprinse Rodna cu bogatele séle mine de argint. In cele din urmă, de témă să nu vină încurcăturĭ maĭ marĭ, el se întórse în ţéră încărcat de prădĭ şi de un mare numĕr de vite.

B) Luptele luĭ Petru în Polonia.—Bătălia de la Obertin. *(1531).*

4. Intre Polonia şi Moldova era tot-d'auna cértă pentru pămêntul dintre Dnistru şĭ Prut, cunoscut sub numele de Pocuţia, pe care domniĭ românĭ o reclamaŭ ca o bucată ruptă din ţéra Moldoveĭ. Petru Vodă, cu scop de a hotărî acéstă cértă cu sabia,
predă Pocuţia (în a. 1531), arse satele şi tîrgurile 1531
până la Halicĭ, şi se întórse înapoĭ, fără ca Poloniĭ să cuteze a-ĭ face vre-o împotrivire. Regele, auḑind de acéstă pradă, trimise o armată, ca să gonéscă oştile luĭ Petru lăsate prin oraşele din Pocuţia pentru apărare. In 12 locurĭ se încăerară Poloniĭ cu Moldoveniĭ, până ce aceştĭa, vĕḑêndu-se strîmtoraţĭ, cerură ajutóre. Petru alergă cu 22,000 oştenĭ şi cu artilerie minunată spre castelul Obertin, unde tăbărîse armata polonă. El fiind încredinţat că Poloniĭ aŭ să fugă, şi voind ca să nu'ĭ scape din mână nicĭ unul, îşĭ împrăştie óstea în cete în prejurul

taberei, şi porunci să dea asaltul. Cinci óre d'arêndul ţinu lupta în bubuitul gróznicei artilerii moldovene; întăririle inimicilor sunt deja spulberate, însă cînd isbânda era în mâna Moldovenilor, ei sunt apucaţi la mijloc din trei părţi şi espuşi la focul artileriei polone. Petru-Vodă, care se bătuse ca un adevĕrat eroŭ şi zdrobise aprópe cu totul cel d'ântêiŭ corp al călărimei polone, fu rănit şi scăpă cu puţini viteji ai sĕi. 4000 de Moldoveni acopereaŭ câmpul de luptă; 40 boeri şi căpitani se prinseră şi fură aduşi la regele Sigismund împreună cu vr'o 48 tunuri austriace, ce Petru dobîndise de la Germani în bătălia de la Feldióra.

5. După aceea Polonii prĕdară în trei rînduri Moldova, fură însă respinşi cu însemnate perderi. Apoi Moldovenii, potcovindu'şi caii, căci era iarnă gólă şi ghieţósă, intrară în Podolia după pradă; la apa Siretului deteră preste Poloni, pe cari îi bătură, omorînd mai mult de 2000, deosebit de robi, de răniţi şi de cei înecaţi în Siret.

C) Expediţiunea Sultanului Soliman în Moldova. *(1538).*

6. Dar atîtea fapte îndrăzneţe ale vitézului Petru Rareş, plîngerile neprecurmate ale regelui polon contra lui la Pórtă, trebuiaŭ să pornéscă asupră-i o gróznică furtună. El nu mai voia să plătéscă Turcilor peşcheşul, ḑicênd că şi-a rĕscumpĕrat neatîrnarea prin arme; omorî pre Ludovic Gritti, ce fusese trimis de Sultan să potoléscă pre Ardelenii resculaţi, şi în fine făcu legături tăinuite cu împĕratul Germaniei şi cu ducele Moscoviei în potriva Turcilor. Sultanul Soliman, de care tremura Europa întrégă, hotărî deci să'l pedepséscă, şi în fruntea unei ar-
1538 mate de 150,000 ómeni trecu Dunărea (iulie 1538) pe la Brăila, şi se îndreptă repede spre Iaşi. Aci

veniră şi Tătariĭ; Munteniĭ, din porunca Sultanuluĭ, intrase dintr'o parte; Poloniĭ, din cea-altă parte, înconjuraŭ Hotinul saŭ sţaŭ grămădiţĭ la hotare, gata să năvălĕscă. Petru se găsea în împrejurărĭ cu mult maĭ grele de cît tatăl sĕŭ Stefan, cînd venise asupră-ĭ Sultanul Mohammed; pentru că Stefan avea sprijinul boerilor, pe cînd Petru se vedea acum părăsit şi de boĭerĭ şi de ţĕranĭ. De aceĭa el fugi în Transilvania, Sultanul coprinse Sucéva, ĭar domnia o dete luĭ Stefan poreclit *Lăcustă*, care copilărise la Curtea Otomană. Stefan se îndatoră, ca la fie-care douĭ anĭ să aducă în persónă la Constantinopole haracĭul, să rezidéscă cetatea Chilia, care se dărîmase, şi să întărĕscă Cetatea-Albă. După ce alipi la aceste douĕ cetăţĭ întreg pămêntul dintre Nistru, Prut şi Marea-Négră (Basarabia), şi'l făcu sangĭac turcesc, Soliman se întórse cu începutul ierneĭ, la Adrianopole.

Asupra întîmplărilor luĭ Petru-Vodă în Transilvania, écă ce ne spune un vechiŭ cronicar (Urechiă):

„Vĕdênd Petru Vodă că l'aŭ împresurat vrăjmaşiĭ de tóte părţile, şi aĭ sĕĭ l'aŭ părăsit toţĭ, lăsat-aŭ scaunul, şi s'aŭ dat spre munţĭ; unde, cunoscênd că nicĭ acolo nu se va putea mistui, aŭ socotit să trécă în Ardeal. Şi aşa, aflându-şĭ calea deschisă prin tîrg prin Piatră, aŭ trecut pre lângă monastirea Bistriţeĭ; şi, lăsându-se ca să pótă cevaşĭ odihni în munte, de-asupra mănăstireĭ, vĕdut'aŭ, unde ca un roiŭ din tóte părţile, încongĭurată mănăstirea, ca să'l pótă prinde. Decĭ, cunoscênd el acestea, aŭ încălecat pe cal, şi singur aŭ fugit intrând în munte într'adânc. Fără drum, fără povaţă, aŭ dat la strâmtorĭ ca acelea, de nu era nicĭ de cal, nicĭ de pedestru; ci aŭ căutat a lăsa calul. Şi aşa în şése dile învăluindu-se prin munte, flămând şi trudit, aŭ nemerit la un pârîŭ în jos, aŭ dat peste nisce pescarĭ, carĭ, dacă ĭ-aŭ luat séma, cu dragoste 'l aŭ primit. Iară Petru Vodă, înfricoşându-se de eĭ, s'aŭ spăĭmântat, iară eĭ cu jurămênt s'aŭ jurat înainte-ĭ cum că îĭ vor fi cu dreptate, şi de nimica să nu se témă. Iară el le-aŭ dat lor 70 de galbenĭ, banĭ de aur; şi vĕdênd eĭ galbeniĭ, cu bucurie i-aŭ luat, şi

l-aŭ dus la otacul lor, de l-aŭ ospătat cu pâne şi cu peşce fript, ospĕţ pescăresc, de care mânca şi eĭ. Şi dacă aŭ înserat, 'l-aŭ îmbrăcat cu haĭne próste d'ale lor, şi i-aŭ dat comănac în cap, şi l'aŭ scos la Ardeal, şi fiind óste Unguréscă de stréjă, la margine, i-aŭ întrebat pe dênşiĭ ce ómenĭ sunt; eĭ aŭ ḑis: suntem pĕscarĭ. Şi aşa aŭ trecut prin stréja Unguréscă, şi nimenĭ nu l-aŭ cunoscut.

„Mergênd cu nevoinţă aŭ sosit la Ciceŭ; şi Sâmbătă în rĕsăritul sóreluĭ, septemvrie 28, aŭ intrat Petru Vodă în cetatea Ciceuluĭ, şi aŭ închis porţile. Iar ceĭ ce îl goniaŭ din urmă, vĕḑênd că aŭ hălăduit Petru Vodă dinaintea lor, s'aŭ întors înapoĭ. Acolo plângere şi tânguire era de dómna sa Elena, şi de fiiĭ sĕĭ, de Iliaşĭ şi Ştefăniţă, şi de fiĭcă-sa Rucsanda, şi de alţĭ căsaşĭ, pentru multă scârbă ce le venise asupră-le, sciindu-se din câtă mărire aŭ căḑut la atâta pedépsă. Decĭ Petru Vodă aŭ intrat în biserică de s'aŭ închinat, mulţămind luĭ Dumneḑeŭ că l-aŭ isbăvit de mânele vrăşmaşilor sĕĭ. Bine de aceştia nu s'aŭ mântuit, iată sosi de la Ianoş Craiul óste Unguréscă, carĭ aŭ încungĭurat cetatea de tóte părţile. Vĕḑênd Petru Vodă vicleşugul lor, şi nevoia ce 'ĭ venise asupră-ĭ, s'aŭ închinat lor şi aŭ dat cetatea Ungurilor; carĭ, dacă aŭ dobândit-o pe séma lor, multă pacoste şi pedépsă făceaŭ luĭ Petru Vodă; că a luĭ Petru Vodă ce aŭ fost, aŭ luat tot Unguriĭ, şi cu nimica volnic nu era; ales de Maĭlat, domnul Ardealuluĭ, multă nevoĭă aŭ avut de dênsul.

„Petrecênd Petru Vodă în cetatea Ciceuluĭ, cu multă scârbă şi nevoĭe, într'un an şi şése lunĭ, nu maĭ putu suferi rĕutăţile şi pedépsa ce 'ĭ făceaŭ Unguriĭ; s'aŭ socotit ca să se desbată de subt stăpânirea lor; şi s'aŭ sfătuit cu dómnă-sa Elena să trimiţă carte cu mare jalbă şi plângere la Sultan Suleĭman, Impĕratul Turcesc, ca să i-se facă milă să-l ĭerte, plecându-şĭ capul subt sabia Impĕratuluĭ, şi să trimiţă cărţĭ la Ianoş, Craiul Unguresc, ca să-l slobóḑă din ţară să mérgă la Impĕrăţie, şi să slujască Porţiĭ Impĕratuluĭ. Şi sciind scrisórea sêrbéscă dómna Elena, aŭ scris la Impĕratul cu mare jalbă şi plângere, şi o aŭ pecetluit, şi o aŭ dat la Petru Vodă. Iară Petru Vodă o aŭ sloboḑit din cetate pe o feréstră afară, lângă zidul cetăţeĭ, şi aŭ chemat pe o slugă a sa credincĭósă ce era sêrb, şi i aŭ arĕtat cartea, şi 'l-aŭ invĕţat, în taĭnă, să ia cartea şi să o ducă la mâna împĕratuluĭ Turcesc. Care aŭ luat învĕţătura, aŭ mers şi aŭ luat cartea, şi s'aŭ dus la Ţarigrad, şi aŭ tins

cartea la mâna Impĕratuluĭ. Iară Impĕratul, cetind cartea, şi vĕḑênd atâta jalbă şi plângere a luĭ Petru Vodă, s'aŭ milostivit şi 'l-aŭ ĭertat cu bucurie, şi 'l-aŭ primit, vĕḑênd că i-se plécă. Vĕḑênd Petru Vodă atâta adeverinţă de la Impĕratul, s'aŭ bucurat fórte, şi inima ĭ s'aŭ înveselit; cunoscênd că cum să rĕdică şi se risipesce o negură întunecată, aşa şi el se curăţesce de scârba ce-ĭ ḑăcea la inimă. Şi gătindu-se de cale, aŭ eşit din cetatea Ciceuluĭ, şi mergênd la Ţarigrad şĭ-aŭ plecat capul la picĭórele Impĕratuluĭ, pe carele cu mare bucurie 'l-aŭ primit Impĕratul."

Prin darurile scumpe ce făcu Sultanuluĭ şi Miniştrilor sĕĭ, între carĭ darurĭ eraŭ şi douĕ mărgăritare de mărimea perelor, el fu întrodus în divanul împĕrătesc, unde sciu prin o cuvêntare măiastră şi atingătóre să se apere şi să câştige inimile tutulor. Maĭ ales când el desfăşură rĕsbóiele ce le-a purtat, suferinţele ce a îndurat în Transilvania şi viclenia boerilor moldovenĭ, a făcut pe toţĭ să ḑică, că pe nedrept sórta persecută pe un bărbat aşa de mare, pe un ostaş aşa de vitéz şi strălucit. Insuşĭ Sultanul fu răpit de înfăţişarea vitejască, de agerimea minţiĭ şi de frumuseţea voróveĭ luĭ, şi-ĭ dete iarăşĭ domnia Moldoveĭ.

D) A doua domnie a luĭ Petru Rareş.

(1540—1546)

7. Stefan Vodă, poreclit *Lăcustă*, pentru că sub dênsul venise lăcustele în ţéră, în timpul scurteĭ séle domniĭ de douĭ anĭ (1538—1540), puse multe 1538—1540
şi grele dăjdiĭ pe locuitorĭ şi se arĕtă mare vĕrsător de sânge. Din acéstă causă o sémă de boerĭ s'aŭ învoit şi l'aŭ omorît în patul sĕŭ, într'un foişor la Suçéva, nóptea pe când dormea.

De aci urmară marĭ turburărĭ, pentru că poporul de jos dorea să le vină domn Petru Rareş, care scăpase din Cetatea Ciceiul, unde stătuse închis un an şi jumĕtate, şi acum se afla în Constantinopole; ĭar boĭeriĭ voiaŭ pe orĭ-cine, afară de Petru, pe care 'l uraŭ cumplit. Eĭ aleseră pe un tînăr de ném domnesc anume Cornea, şi'l aşeḑară în scaun sub numele de Alexandru-Vodă. Acesta nu domni însă de

cât două lunĭ şi câte-va ḑile, căcĭ Sultanul dete domnia luĭ Petru-Vodă, îndatorindu-l a plătĭ un tribut de 12,000 galbenĭ pe an, şi a lăsa pe fiul sĕŭ zălog de credinţă la Pórtă. Petru prinse pe Alexandru şi 'ĭ tăiă capul la Galaţĭ, ĭar el se duse la Sucéva în bucuria tutulor; pedepsi cu mórte pe boeriĭ rĕsvrătitorĭ, carĭ omorîse pe Lăcustă, şi restatornici liniscea şi traiul pacînic al bieţilor locuitorĭ.

8. Dar nu trecu mult şi turburările din Ardeal îl silira să se apuce iarăşĭ de întreprinderĭ rĕsboĭnice. In Transilvania Mailat, revoltându-se asupra Turcilor, se uni cu Ferdinand împĕratul Germaniei, avênd speranţă de a se face domn. Sultanul, ca să'l pedepséscă, însărcină pe Petru-Vodă şi pe Radu, domnul Ţĕriĭ-Românescĭ, să vină cu armele asupră-ĭ, maĭ trimiţând şi pe Balibeg, paşa Nicopoleĭ, cu óste turcéscă. Domniĭ românĭ, după ce prădară Secuimea şi ţéra Bîrseĭ, tăbărîră la Făgăraş pe malul Oltuluĭ, unde veni şi armata turcéscă. Mailat fu chemat de Petru la dênsul; el nu voi să vină, până ce nu i se va da ostaticĭ din boeriĭ ceĭ maĭ însemnaţĭ. Petru trimise 4 românĭ şi 2 turcĭ, toţĭ soldaţĭ de rînd îmbrăcaţĭ în uniformă de general. Mailat, asigurat în chipul acesta, se duse în lagărul român. Petru îl primi în cortul sĕŭ şi-ĭ ḑise: „Câine, acum eştĭ robul împĕratuluĭ“; după ce'l puse în obeḑĭ, îl dede luĭ Balibeg, ca să'l trimiţă la Constantinopole.

Petru ceru apoĭ de la Ardelenĭ să-ĭ dea îndĕrĕt cetăţile: Ciceul, Cetatea de Baltă şi cele-l'alte, ce i se luase de Zapolia, căcĭ alt-fel va fi silit să le ĭa cu armele. Necăpĕtând nicĭ-o îndestulare, intră din
1542 noŭ în Transilvania (către finitul anuluĭ 1542). Secuiĭ alergară sub stégurile séle şi i se închinară; el prădă ţéra Bîrseĭ, se îndreptă spre Bistriţa, şi nu se întórse înapoĭ, până ce nu luă cetăţile Ci-

ceul, Bistriţa şi Cetatea de Baltă. Intre acestea el móre bétrân de ḑile şi de bólă grea, la a. 1546 1546
(12 septemvre), şi se înmormêntéză în mănăstirea Probota.

El a zidit biserici de pétră în Hîrlăŭ şi în Baia, m-rea *Cetatea Némţului* (1530), m-rea Rîşca şi biserica din m-rea 1530
Probota (jud. Sucéva 1530); a început clădirea bisericeĭ Episcopale din Roman (1542), care s'a finit de fiul sěŭ Ilie 1542
(1550), a terminat m-rele Dobrověţul şi Căpriana, începute 1550
de tatăl sěŭ Stefan, şi alte zidirĭ a făcut la Mitropolia Suceveĭ, la Moldoviţa, Bistriţa, înzestrând lăcaşurile sfinte cu odóre, sate şi veniturĭ.

Petru Rareş este cel maĭ însemnat domn al Moldoveĭ din secolul al XVI. Prin întinderea şi înălţimea planurilor séle, prin curagiul şi stăruinţa cu care le îndeplinesce, prin rěbdarea de fęr cu care înfruntă loviturile sórteĭ, şi prin iscusinţa politiceĭ séle îndoĭóse, el ajunge, décă nu chiar întrece, pe marele Stefan. „Mare ostaş, ḑice despre dênsul un istoric al timpuluĭ, dér fire rěsvrătitóre, om vestit prin cruḑime şi prin vicleşug, rădicând sabia pe când nicĭ te aştepţĭ şi desfătându-se în amestecăturĭ". El izbuti prin puterea braţuluĭ sěŭ, şi prin politica sa dibace, să facă de o dată pe Turcĭ, pe Polonĭ, pe Ungurĭ şi pe Germanĭ să se témă de dênsul; pe Turcĭ îĭ uĭmi prin curagiul sěŭ cel mare; pe Polonĭ, Ungurĭ şi Germanĭ prin isbînḑĭ strălucite cu arme; pe Ungurĭ îĭ băgase în atâta grózä, încât chiar atuncĭ, când el era în mâĭnele lor, gonit din ţéră, eĭ nu îndrăzneaŭ să se atingă nicĭ cât de un fir de păr de dênsul séŭ de familia luĭ. De ḑece orĭ intră cu foc şi sabiă în Ardeal, şi puse Secuimea cu oraşele şi tîrgurile eĭ sub stăpânirea sea. In scurt, în timp de 16 anĭ putu, nu numaĭ să apere ţéra sa în întregimea drepturilor şi teritoriuluĭ eĭ, dar chiar să-ĭ lăţéscă hotarele despre Ardeal şi Polonia, într'un timp când gróznicul Soliman ajunsese cu armele-ĭ învingětóre naintea Vieneĭ, Ungaria o făcuse paşalîc, Europa tótă o îngrozise cu sabia luĭ năprasnică.

10. Istoria Moldoveĭ de la mórtea luĭ Petru Rareş până la Aron-Vodă.

(1546—1591)

1. Istoria Moldoveĭ de la mórtea luĭ Petru Rareş până la Aron Vodă este plină de sfîşierĭ în lăuntru, de cruḑimĭ ale domnilor asupra boerilor, de rĕsturnărĭ făcute de aceştia cu ajutóre streine şi pentru streinĭ. Unspreḑece domnĭ împart rĕstimpul scurt de 40 de anĭ, din carĭ uniĭ vin de 2, chiar de 4 orĭ la tron. Écĕ şirul domnielor:

1) După mórtea luĭ Petru Rareş boeriĭ ale eră domn pe
1546—1551 fiul sĕŭ *Iliaş* (1546—1551), căruia plăcêndu-ĭ maĭ mult să petrécă şi să omóre, de cât să domnéscă, lăsĭ tronul de bună-voe frateluĭ-sĕŭ Stefan şi mameĭ séle, iar dênsul se duse la Constantinopole, unde se lepădă de Cristos şi îmbrăţişă legea mahomedană. Sultanul îĭ puse numele Mehmet şi 'l făcu paşă la Silistra. Nu stete aci mult, căcĭ după 2 anĭ muri în închisóre de inimă rea.

1551—1552 2) *Stefan Rareş* (1551—1552), domnesce şi el în petrecerĭ şi desfrînărĭ, făcênd marĭ cruḑimĭ, căcĭ la uniĭ le tăia nasul, urechile, limba, mâînile, la alţiĭ le scotea ochiĭ, altora le turna pe gură plumb topit, ba hotărîse să omóre chiar tot divanul sĕŭ; boeriĭ şi ţéra nu maĭ putură suferi neomeniile şi rĕutăţile luĭ; eĭ se înţeleseră în taĭnă cu boeriĭ ceĭ pribegiţĭ în Polonia, şi'l omorîră la Prut lângă podul Ţuţora. După aceĭa o parte din boerĭ, în numĕr de 300, se duse în Polonia, ca să aducă domn pre Petrea Stolnicul Lăpuşnénul; iar altă partidă, în capul căreĭa se afla Sturdza, marele *procurator* al Moldoveĭ, (maĭ târḑiŭ părcălab al Hotinuluĭ şi portar al Suceveĭ), şi hatmanul Movilă, fiind amăgiţĭ de dómna Elena a luĭ Petru Rareş, alese domn pe comisul *Joldea*, care se logodise cu Roxandra, fiica luĭ Petru Rareş. Ceĭ-l'alţĭ boerĭ, cu Moţoc în frunte, trimiseră o sémă de boerĭ cu óste polonă, înconjurară satul Şipote, unde se afla Sturdza cu Movilă şi Joldea; aceştia se luptară vitejeşte, însă dându-se foc satuluĭ, fură prinşĭ şi predaţĭ în mâna luĭ Petrea, care tăiă nasul luĭ Joldea şi'l trimise la călugărie, ĭar pe ceĭ douĭ boerĭ marĭ ĭ-a ertat.

3) *Joldea* nu domni de cât 3 ḑile.

4) *Petrea Lăpuşnénul*, fiul luĭ Bogdan cel Orb, urcându-se pe tron, luă numele de *Alexandru*, domnind în douĕ
1552—1568 rêndurĭ (1552—1561; 1564—1568); intră în Transilvania,

ca să ajute pe Turcĭ a lua orașul Temișóra, și a reda regineĭ Isabela și fiuluĭ sĕŭ Ion Sigismund domnia Ungarieĭ. Fu resturnat din domnie de un grec anume

5) *Iacob Eraclide* (1561—1563), venit cu óste căzăcéscă. 1561—1563
Acesta nu domni nicĭ 2 anĭ și fu omorât de

6) *Stefan Tomșa*, care e fugărit de Alexandru Lăpușnénul și decapitat la Lemberg din ordinul regeluĭ Polonieĭ.

7) *Alexandru, a doua óră domn* (1564—1568) se arĕtă 1564—1568
maĭ crud de cât în domnía d'ântêiŭ, căcĭ omora, scotea ochiĭ și cĭuntea lumea; numaĭ la un ospĕț omorî 47 de boerĭ. Pentru a face pe placul Turcilor, arĕtându-se maĭ turc de cât dînșiĭ, dărîmă tóte cetățile întărite, afară de Hotin, și mută capitala țĕriĭ de la Sucéva la Iașĭ. In chipul acesta Pórta se asigura maĭ bine de credința domnilor și ridica țĕriĭ putința de a se apĕra singură contra năvălirilor streine. Alexandru la sfîrșitul vieţiĭ sale s'a călugărit în mănăstirea Slatina, (jud. Sucéva), cea făcută de dênsul, unde s'a și înmormêntat. El a fundat și în Lemberg o mănăstire pentru ritul ortodox, care există pânĕ astă-ḑĭ.

8) Fiul sĕŭ *Bogdan* (1568—1572) în vêrstă numaĭ de 1568—1572
15 anĭ, înconjurându-se de Polonezĭ și ținêndu-se de glume și petrecerĭ, nemulțumi pe boerĭ, carĭ cerură de la Pórtă domn pe Ion Vodă, ce-ĭ ḑicea și Arménul.

9) *Ion-Vodă* (1572—1574), bătu pe Bogdan, care se în- 1572—1574
chisese la Hotin, și apoĭ, așeḑându-se liniștit în scaun, începu să se întrécă prin cruḑimĭ cu Alexandru Lăpușnénu: „că vrea să ia agonisita tuturor, ḑice cronicarul, nu cu alt meșteșug, ce cu vĕrsare de sânge. Și din ḑi în ḑi isvodia felurĭ de muncĭ nouĕ;“ aŭ băgat în foc de viŭ un episcop; un mitropolit abia a scăpat cu fuga prin munțĭ, temnițele eraŭ pline de călugărĭ; aŭ îngropat de viŭĭ pe un boer, un popă și un călugăr, „ĭară de pre boieriĭ ceĭ de cinste și ceĭ maĭ de jos, sabia luĭ nu lipsea, și cu multe felurĭ de morțĭ îĭ omora.“ In privința politiceĭ din afară, el aci cerea Turcilor voia, ca să coprinḑă Polonia cu ajutorul Tătarilor, aci vestea pe Polonezĭ, că Turciĭ avênd să năvăléscă asupră-le el e gata să-ĭ alunge, dacă în schimb Poloniĭ vor consimți la înapoiarea Pocuțieĭ și a comorilor luate de la Stefan Tomșa. In chipul acesta el făcea pe Polonĭ să se témă de Turcĭ, pe Turcĭ să se témă de Polonĭ, iară el să se foloséscă și de uniĭ și de alțiĭ. Pórta însă, în urma stăruințelor dómneĭ Kiajna (soția luĭ Mircea-Vodă) pe lângă femeile Sultanuluĭ, dete domnia luĭ Petru Schiopul.

Ion Vodă bătu pe Petru la satul *Jilişte* (jud. Râmnicu-Sărat), coprinse Bucurescii, unde puse în scaun pe Vintilă, fiul luĭ Pětraşcu cel Bun, apoĭ arse têrgul Brăila; când se gătea să coprinḑă şi cetatea, îĭ veni veste că Tătariĭ şi Turciĭ aŭ intrat în Moldova; alergă asupră-le, îĭ bătu (pe lângă Lăpuşna), arse Tighinea (Bender) şi Cetatea-Albă; Cazaciĭ sfărîmară încă un corp de óste turcéscă.
1573 In fine o a patra bătălie se dete la Cahul (1573), între 130,000 Turcĭ cu 120 tunurĭ de o parte, şi 35,000 de Moldovenĭ, 1000 Cazacĭ şi 140 tunurĭ de cea-l'altă parte „Şi multă mórte s'aŭ făcut de îmbe părţile, că nu era a călcare pre pământ, ce tot pre trupurĭ de om; şi maĭ apoĭ aşa aprópe se bătea, că şi mânile le obosise, şi armele îşĭ scăpa. Decĭ Ion-Vodă a îndireptat pre aĭ sěĭ denapoĭa puştelor (tunurilor) să se maĭ odihnéscă puţinea; şi Turciĭ aşijdederea. Şi aşa stînd şi privind uniĭ la alţiĭ, a dat o plóe mare, de a muiat praful cel de puşce, de unde aveaŭ Moldoveniĭ nădejde de ajutor.“ Acésta îĭ puse în neputinţă de a maĭ urma lupta cu arma, şi se bătéŭ cu mânile góle saŭ cu ghiógele. Din 1200 Casacĭ, 900 fură ucişĭ; peste 20,000 Moldovenĭ acopereaŭ câmpul de rěsboiŭ. Sosirea a 100,000 Tătarĭ, tocmaĭ în minutul hotărîtor, sili pe Ion-Vodă a se retrage cu 7000 ómenĭ, ce-ĭ maĭ rěmăsese, pe un munte înalt la satul Roşcaniĭ, după ce făcuse cel din urmă atac înverşunat, în care apucă de la Turcĭ tótă artileria. În acel atac Ion Vodă striga : „Fraţilor! caḑă capul meŭ unde vor cădea capetele vóstre,“ şi singur cu mâna sa proprie trase din mijlocul păgânilor un tun din cele marĭ.

Turciĭ ocoliră muntele şi începură a da cu tunurile fără a folosi ceva, pentru că Moldoveniĭ se şănţuise bine; eĭ sufereaŭ însă mult de lipsa de apă, de hrană şi de praf de puşcă. Ca să-şĭ potoléscă setea, întindeaŭ nóptea bucăţĭ de pînză d'asupra ierburilor, şi rěcoreaŭ ast-fel buzele cu rouă. Treĭ ḑile şi treĭ nopţĭ se împotrivиră eĭ vitejesce, până ce în fine Ion-Vodă se predete; când veni în cortul paşeĭ, un italian Scipione Cigala îĭ înfipse pumnalul în inimă; capul luĭ Ion fu înălţat pe o suliţă; trunchiul, legat de códele a
1574 două cămile, fu făcut în bucăţĭ (14 Iunie 1574). Ast-fel peri Ion-Vodă cel Cumplit, despre care cronicarul Urechiă ḑice că „era la minte ascuţit şi la cuvînt gata, şi se vedea a hire harnic nu numaĭ de domnia acesteĭ ţěrĭ, ce şi altor ţěrĭ să hie cap şi maĭ mare.“

1574–1591 10) *Petru*, poreclit *Schiopul* (1574—1591), fiul luĭ Mir-

cea-Vodă, urcâ şi scoborî treptele domnieĭ Moldoveĭ în patru rînduri, fiind, când resturnat de *Ion Potcóva* (1577) când 1577
de fratele acestuia *Alexandru Şerbega* (1578), când de 1578
IancuSasu, (1579—1582), cel care a scos un bir ne maĭ 1579—1582
pomenit *văcăritul*, şi a eşit din ţéră cu 40 care încărcate cu banĭ, şi 60 pline cu alte averĭ. Dér şi Petru, trebuind să urce tributul ţĕriĭ la 100,000 galbenĭ pe an, se lăsă de bună voiă de domnie şi se retrase cu tóte averile în Austria, unde
şi muri. El zidi (1578) mănăstirea Galata din vale, în mar- 1578
ginea Iaşilor despre médă-ḑi, dincolo de Bahluĭ; după câţiva anĭ însă acea mănăstire dărâmându-se, el înălţă alta
pe dél (1584), care se vede până astăḑĭ; acoperi biserica 1584
mitropolieĭ Sucéva şi făcu clopotniţa de acolo. La mórtea sa lăsă o parte din avere pentru a se zidi mănăstirea Dragomirna (Bucovina). La 1588 Petru încheiă cu Elisaveta, regina Anglieĭ, un tractat de comerciŭ, prin care dedea voiă tutulor supuşilor englezĭ de a veni în Moldova, de a se aşeḑa şi a face comerciŭ, plătind numaĭ vama de 3 la sută.

11) După fuga luĭ Petru Şchĭopul, Pórta sta în cumpănă de a preface saŭ nu ţéra în paşalîc. Scaunul Moldoveĭ însă era pré căutat, pentru ca Sultanul să se lipséscă de nişte veniturĭ sigure. Mihnea-Vodă oferea 30,000 galbenĭ, un altul 500,000 talerĭ; un evreŭ Manole 600,000 galbenĭ; în fine *Aron*, făgăduind maĭ bine de un milion galbenĭ, din care jumătate îl ridicase cu împrumut de la turcĭ, ovreĭ şi grecĭ din Constantinopole, izbuti să capete domnia.

2. Ast-fel, ţéra luĭ Stefan cel mare ajunsese acum la mezat; domniĭ amânduror principatelor se socoteaŭ „robiĭ împăratuluĭ turcesc.“ Averile lor se moşteneaŭ de Sultan, cum în societăţile unde robia era consacrată, stăpânul avea dreptul asupra întregeĭ agoniselĭ a robuluĭ sĕŭ. Nu se maĭ scia ce bir are să plătéscă ţĕrile, el crescea în fie-care ḑi; şi maĭ despuitóre de cât bĭrul eraŭ peşcheşurile, contribuţiunile sub diferite numirĭ şi chipurĭ, caĭ, provisiunĭ de hrană, facere de cetăţĭ etc. Domniĭ nu eraŭ aĭ ţĕriĭ, ci nisce mercenarĭ puşĭ ca să strîngă dăjdiĭ; mercenarĭ, carĭ se rĕstórnă uniĭ pe alţiĭ, pentru a îndestula maĭ bine lăcomia de banĭ a Turculuĭ, care cere câte 200,000 galbenĭ de fiece schimbare de scaun.

Datoriile lăsate de un domn, sunt luate asupră-şĭ de urmaşul sĕŭ; ale acestuĭa, de cel care-ĭ urméză, grămădindu-

se ast-fel milióne de galbenĭ, carĭ se storc din spatele bietuluĭ popor. Domniĭ nu se maĭ slujesc cu óste de ţéră, ci cu lefegiĭ streinĭ: turcĭ, albanesĭ, ungurĭ, casacĭ şi polonĭ; creditoriĭ domnilor vin cu ianicerĭ, şi aceştia se fac strângĕtoriĭ birurilor săraculuĭ şi vĕduveĭ, eĭ sunt stăpânĭ prin oraşe şi prin sate. Ţăraniĭ părăsesc principatele, căutându-şĭ hrana prin ţĕrile vecine; boeriĭ, uniĭ pribegesc, alţiĭ se fac tovarăşĭ cu hrăpitoriĭ beĭ, şi rênduesc cete la codru, ca să jefuéscă pe neguţătoriĭ streinĭ.

Décă însă la Pórtă se luptă cu banĭ ceĭ ce vor să capete domnia, în ţéră se luptă cu armele în mânĭ trupe moldovene cu trupe polonescĭ séŭ căzăcescĭ, pentru cine să le fie domn. Sunt domnĭ carĭ staŭ numaĭ o lună, o sĕptămână, chiar treĭ ḑile; ceĭ rĕsturnaţĭ alérgă la Turcĭ şi la Tătarĭ; ceĭ urcaţĭ pe tron cu ajutorul strein plătesc cu capetele lăcomia lor de stăpânire. Din causa atâtor sfîşierĭ lăuntrice, a prădărilor cu foc şi sabie de către Tătarĭ, Turcĭ, Casacĭ şi Polonĭ, a ciumeĭ şi a fómeteĭ, Moldova ajunsese aprópe pu-
1576 stiă; miseria era în aşa culme, că în 1576, când regele polon Stefan Batori călătoresce prin Moldova, Petru Schiopul nu-ĭ póte trimite de cât o pâne de secară, pe care trebui s'o plătéscă fórte scump. Acelaşĭ rege scria Viziruluĭ, duoĭ anĭ maĭ în urmă, că a ajuns nişte tâlharĭ să alunge şi să facă domnĭ în Moldova după plac; că maĭ nainte acéstă ţéră, nu de douĕ sute séŭ patru sute de duşmanĭ năvălitorĭ, dér nicĭ de rĕsbóe marĭ nu se spăĭmânta, pe când acum ea fuge de umbra eĭ proprie, şi aştéptă de la Polonĭ ca s'o păzéscă, de la călăĭ să-ĭ dea lovitura de graţiă.

Écă unde ajunsese Moldova la încheĭerea véculuĭ al XVI, după 250 anĭ de luptă. Ecă în ce stare ticăită fură aduşĭ Româniĭ din causa neînţelegerilor dintre dênşiĭ, a uneĭ ambiţiunĭ nesocotite şi órbe a câtor-va, a nepăsăriĭ tutulor pentru primejdia, în care se afla îngenuchiată ţéra!

Dar, în sufletul némuluĭ român era destulă putere încă, destulă virtute şi voĭnicie, pentru ca să străbată cu isbândă şi prin acéstă vreme cumplită şi amară, ba încă prin altele şi maĭ rele, — patimile trecutuluĭ avênd să-ĭ servéscă de lecţiune şi de înţelepţie, pentru ca în ḑiua, când se va ridica o Românie liberă şi neatârnată, să scie bine dênsul cu câte jertfe se păstréḑă o naţionalitate, cu câtă priveghere de aprópe, mĕsură şi înţelepciune trebue să-şĭ conducă paşiĭ sĕĭ, şi cu ce mare sfinţenie, iubire şi entusiasm cată să ţină morţiş la **Religiunea**, la **Patria** şi la **Regele** sĕŭ!

PARTEA III

ISTORIA NOUĂ

De la Mihaiŭ Vodă Vitézul și Aron Vodă pênĕ la Grigorie Ghica și Ion Sturdza.

I.

Istoria Țeriĭ-Românescĭ de la Mihaiŭ Vodă Vitézul până la Grigorie Ghica.

(1593—1822)

I. Mihaiŭ Vodă Vitézul.

A) Mihaiŭ înainte de a se face domn.

(1557—1593)

1. Mihaiŭ, fiul luĭ Petrașcu Vodă cel Bun și al dómneĭ Tudora, s'a nascut în Tîrgoviște la anul 1557. Rĕmănênd fără de tată încă din pruncie, 1557
el avu sa lupte cu multe greutațĭ în copilăria și tinerețea luĭ. Suferințele însă maĭ mult l'aŭ întărit și l'aŭ pregatit pentru faptele marĭ, ce avea să savîrșésca. La 1583, tînĕr numaĭ de 25 anĭ, el se în- 1583
sură cu Stança, nepóta banuluĭ Craĭoveĭ Dobromir Crețulescu. Acésta casatorie îl ajută mult, pentru ca un unchiŭ de pe muma al Stanchiĭ, Iane Cantacozino, fiul luĭ Mihail Șeitanoglu, grec de ném, era bogat și cu mare trecere în țéră și la Constantinopole. Iane ajungênd ban al Craĭoveĭ, după mórtea luĭ Dobromir, încredință bănia județuluĭ Mehedințĭ nepotuluĭ sĕŭ Mihaiŭ, care sciu în scurt timp să atragă

asuprá-şĭ iubirea locuitorilor şi chĭar pre a domnuluĭ sĕŭ. Mihnea Vodă îl numi printre sfetniciĭ sĕĭ de frunte, mare aga şi stolnic, cap adică preste
1590 tóte trupele ostăşeşcĭ din ţéră; ĭar la 1590, chĭar ban al Craĭoveĭ, în locul luĭ Iane, care fu trămis capuchehaĭa al ţĕriĭ la Pórta Otomană. Acum Mihaiŭ se gasea înălţat la trépta cea maĭ înaltă dregătoréscă, nu atât prin nascerea sea strălucită, cât prin destoĭnicia şi hârnicia luĭ, prin darurile cu care 'l înzestrase natura: cu sfat drept şi priceput, cu îmbelşugat şi drept cuvênt, cu nepilduită dragoste către supuşĭ, şi către toţĭ cu de o potrivă dreptate.

2. Curênd însă renumele mare, ce Mihaiŭ căştigase prin faptele sale cunoscute şi trâmbiţate în tóte părţile ţĕriĭ, vorba lăţită, că el era fiul luĭ Pĕtraşcu Vodă, deşteptară negre bănuelĭ în sufletul luĭ Ale-
1592 xandru Bogdan, domnul de atuncĭ (1592), carele înspăĭmîntat trimise armăşeĭ de la puşcarie, sa 'l prin̦dă şi să'l aducă în Bucurescĭ, séŭ să'l ucigă prin taĭnă. Mihaiŭ, descoperind cursa şi nesimţindu-se sigur în Craĭova, plecă în taĭnă spre Constantinopole la unchĭul séŭ Iane. Prins în cale şi adus la Bucurescĭ de ómeniĭ luĭ Alexandru, fu aruncat în puşcărie, chinuit şi osândit la mórte. Infaţişarea luĭ cea măréţă, căutătura-ĭ sĕlbatică şi ingrozitóre în minutul când era să fie omorît, băgară în fiorĭ de mórte pe călâŭ, care, trîntind satîrul la pământ, fuge prin mulţime şi se face nevĕzut. Poporul şi boeriĭ vĕzênd în acésta un semn dumnezeesc, cer şi căştigă iertarea pentru osîndit. Mihaiŭ se întórce peste Olt, îşĭ ĭa soţia şi copiiĭ, şi trece în Ardél la curtea principeluĭ Sigismund Batori, unde aflâ o primire caldurósă. După duoĕ sĕptămânĭ de zăbavă aci, împuternicit cu scrisorĭ de la Sigismund către vizirul Sinan paşa şi către solul regineĭ Engltereĭ pe lângă Turcĭ, el porni la Con-

stantinopole, spre a cere tronul părintesc. Odată cu dênsul sosiră la Pórtă şi bĕtrânii şi ceĭ maĭ de frunte boerĭ aĭ ţĕriĭ, cu Mihalcea şi fraţiĭ Buzescĭ în cap, ca să se plîngă Impăratuluĭ pentru ticăloşia, slăbiciunea şi multul păs al ţĕriĭ, şi să céră a le da domn pe Mihaiŭ.

In fine acesta, cu ajutorul unchĭuluĭ sĕŭ, care-ĭ înlesni sume marĭ de banĭ, împărţite în darurĭ pe la Sultan, pe la miniştriĭ turcĭ şi pe la ĭenicerĭ, căpĕtă chĭar din mâna Sultanuluĭ Amurat III stégul şi sabia, semnele domnieĭ; ĭar către sfîrşitul anuluĭ 1593 intră în Ţéra-Românéscă, în bucuria mare a 1593
tuturor locuitorilor, carĭ îl aşteptaŭ ca pe mântuitorul şi rĕsbunătorul lor.

Se povestesce din bĕtrânĭ, că era ḑiua luĭ Sf. Nicolae, şi tocmaĭ pe vremea liturgieĭ, când armăşeiĭ duceaŭ pe Mihaiŭ la locul osândeĭ; şi că el trecênd pe lângă Biserica-Albă din Postovarĭ, s'a rugat de armăşeĭ să-ĭ dea voĭe a se închina puţin, fiind ḑiua hramuluĭ la acea biserică; aceştia înduĭoşându-se l'a lăsat, ĭar dênsul a intrat în biserică, şi cu inima înfrîntă şi cu ochiĭ plinĭ de lacrămĭ a făcut o rugă ferbinte la icóna Sf. Nicolae, şi s'a făgăduit sfântuluĭ, că de 'l va scăpa cu viéţă din acea năpaste, îĭ va ridica o mănăstire, ceea-ce a şi îndeplinit, zidind la 1598 1598
mănăstirea Mihaiŭ-Vodă, cu hramul Sf. Nicolae, în Bucurescĭ.

B) Mihaiŭ scapă ţéra de jugul turcesc.

(1594).

3. Mihaiŭ Vodă, urcându-se pe tron, găsi ţéra într'o stare vrednică de plîns: lipsită de locuitorĭ, sleită şi împovărată de datoriĭ, tractată de Turcĭ maĭ rĕŭ de cât un paşalîk. Oraşele de pe Dunăre eraŭ tóte în stăpînirea turcéscă, şi din ele cete armate năvăleaŭ mereŭ jăfuind şĭ omorînd fără témă. De şi legăturile cu Pórta opreaŭ petrecerea Turcilor în ţéră, eĭ începuse acum a se statornici într'ênsa, a'şĭ face chĭar şi meceturĭ; uniĭ ţineaŭ

în arendă dăjdiile judeţelor, alţiĭ ţinéŭ drumurile, ca tîlhariĭ de codru, alţiĭ pîngăréŭ pênĕ şi sfintele lăcaşurĭ. Nimic nu maĭ rĕmasese sfînt în ţéră pentru aceştĭ păgînĭ, nimic nu maĭ era sigur în casa Românuluĭ. Ba Sultanul începuse acum, ca pe vremea luĭ Vlad Ţepeş, să ĭa şi dijmă din ómenĭ, tot al ḑecelea fecĭor din fie-care sat, tîrg şi oraş, şi să-ĭ ducă la Constantinopole, spre a-ĭ turci şi a-ĭ pregăti de ianicerĭ.

4. Mihaiŭ nu era omul care să despere de sórta naţieĭ sale, şi sciind ce póte ea când apără o causă sfîntă, hotărî să ridice sabia asupra Turcilor şi să n'o bage în técă, pênĕ ce nu va goni pe Turcĭ din Europa. Pentru aceea el facu legăturĭ cu Rudolf II, împĕratul Germanieĭ, cu Papa de la Roma, capul creştinătăţiĭ din Apus, cu Sigismund Batori, principele Transilvanieĭ şi cu Aron, domnul Moldoveĭ, şi
1594 în ḑiua de 13 Noemvrie 1594 ridicâ stégul independenţiĭ. Toţĭ Turciĭ din Bucurescĭ sunt ucişĭ în acea ḑi, ĭar într'o sĕptĕmână nu maĭ rĕmâne picĭor de păgîn în ţéră. Apoĭ în fruntea oştilor séle (la 15 Noemvrie) arde Giurgiu şi Oraşul-de-Flocĭ (la gura Ialomiţeĭ), care fu derîmat la pămênt; şi la
1595 1-iŭ Ianuarie 1595 pornesce pe Dunarea îngheţată spre Hârşova, oraş pe atuncĭ bogat şi bine întărit cu ziturĭ; 7000 Turcĭ eşindu-ĭ înainte, se încinse pe ghĭaţă o batălie sîngerósa, care se sfîrşi cu nimicirea Turcilor. Româniĭ învingĕtorĭ arseră oraşul, şi încărcaţĭ de prăḑĭ se întórseră înapoĭ. Aceiaşĭ sórtă avu şi Silistra, pe care Mihaiŭ, după o inconjurare de maĭ multe ḑile, o luă; prăḑile găsite de oşteniĭ românĭ într'ênsa fură aşa de multe, în cât, ḑice un scriitor de pe atuncĭ, că „eĭ îşĭ dobêndiră veştminte pentru tótă viéţa".

5. Sultanul Amurat, înmărmurit de aceste isbênḑĭ repeḑĭ ale Românilor, porunci luĭ Ahmet

paşa să trécă cu 16.000 turcĭ Dunărea pe la Rusciuc şi să pună în domnie pe Bogdan, fiul luĭ Iancu Sasul. In acelaş timp 30.000 tătarĭ cu hanul lor Gherei aveaŭ să intre în ţéra pe la Vidin şi să apuce pe Mihaiŭ pe la spate. Vitézul domn aflând despre ce i se pregatesce, trimite pre fraţiĭ Buzescĭ cu o séma de oştĭ, ca să observe mişcările Tătarilor; iar el aştepta în tabâra sa la sat la *Hulubescĭ* (jud. Vlaşca), să védă ce fac Turciĭ. Buzesciĭ daŭ preste străjile tătărescĭ la satul *Putineiu*, şi după 4 ore de luptă le înfrânge cu totul. Alţĭ 12.000 Tătarĭ sunt bătuţĭ tot de Buzescĭ la satul *Stănescĭ*, unde însuşĭ nepotul Hanuluĭ piere în luptă. Maĭ mult de 7.000 creştinĭ scapa cu acéstă ocasie din robie. Intre acestea Mihaiŭ luând scire, că oştile luĭ Ahmet Paşa şi Gherei s'aŭ împreunat la *Şerpătescĭ*, pornesce asupră-le; avangarda română comandată de Banul Manta, dând peste a vrăşmaşuluĭ, care se compunea din 6.000 Turcĭ şi multă Tătărime, o isbesce cu semeţie şi o ia în gónă până la Şerpătescĭ. Aci gróza morţiĭ apucă pe toţĭ Turciĭ şi Tătariĭ: în întunerecul nopţiĭ eĭ cred, că ghiaurul Mihaiŭ însuşĭ este printre dênşiĭ cu sabia-ĭ naprasnică; Tătariĭ fug într'o parte, apucând calea pustiilor lor de la Marea-Négra; Turciĭ, în altă parte, fiind goniţĭ şi tăiaţĭ de Manta, până ce'ĭ trece Dunárea la Rusciuc. Dar Mihaiŭ nicĭ aci nu le dă pace, căcĭ a treia ḍi, 25 Ianuarie, cu 10.000 ostaşĭ vine pe ghĭaţă, şi până să n'apuce Turciĭ să iasă din cetate, se şi arunca maĭ repede ca gândul, cu frunte şi inimă de leŭ, asupra-le, şi'ĭ bate înfricoşat; 8.000 cad morţĭ, restul până la 25.000 sunt în fugă ucişĭ saŭ prinşĭ. Insuşĭ Ahmet e omorît de o lancie. Numaĭ domnişorul Bogdan rĕmâne cu 4 Turcĭ, ca să ducă Sultanuluĭ ştirea despre isprăvile séle şi ale paşiĭ.

6. Puţin după aceea Mihaiŭ, ca să se foloséscă de isbândile câştigate, şi pênĕ ce Dunărea încă era îngheţată, împarte oştile séle în maĭ multe corpurĭ, coprinde, pustiesce şi dĕrâmă oraşele şi tîrgurile de pe amêndouĕ malurile Dunăreĭ pênĕ la Marea Négră : Nicopoli, Silistra, Brăila, Măcinul. Ismailul, Chilia, Benderul, Cetatea-Albă, şi apoĭ cu iuţime neauḑită cutrieră maĭ tótă Bulgaria, ducênd foc şi sabie prin Şistov, Cernavodă, Rasgrad (Rasova), Babadag şi Obluciţa, pênĕ la gurile Dunareĭ, şi pe ţĕrmul Măriĭ Negre pênĕ la Varna; ba oştile române trecură chiar şi peste munţiĭ Balcanĭ, pênĕ dincolo de Adrianopole.

Ast-fel Mihaiŭ cu oştile séle, ajutat încă de trupe transilvane şi moldovene, se luptă patru lunĭ d'arândul în asprimea ierneĭ, repurtă 10 victoriĭ însemnate, coprinse 25 oraşe marĭ şi puternice, predă miĭ de sate şi ajunse victorios pênă la porţile Constantinopoleluĭ, fácênd o întrégă împărăţie să tremure la numele unuĭ singur om!

C) Expediţiunea luĭ Sinan paşa contra luĭ Mihaiŭ.

(August pênă la Decemvrie 1595)

a) Bătălia de la Vadul Călugărenilor.

1595 7. Intre acestea Sultanul Murat III muri (1595) şi-ĭ urmă fiul seŭ Mohammet III, un om crud şi nelegiuit. El îndată îşi aruncă ochiĭ spre Mihaiŭ şi trimise asupra luĭ pe cel maĭ vestit din generaliĭ turcĭ, pe marele vizir Sinan paşa. Acesta în fruntea uneĭ armate, cum nu se maĭ vĕḑuse de pe vremile luĭ Mohammet II şi Soliman, porni din Constantinopole spre Rusciuc, luând cu sine paşiĭ şi beiĭ ceĭ maĭ meşterĭ în rĕsbóe, cum şi stégul cel verde al luĭ Mohammet, cu care stég Turciĭ se cred nebiruiţi, când îl aŭ în tabĕra'lor. La 180.000 se urca armata luĭ

Sinan. Faţă de acéstă putere neauḑită, Mihaiŭ se găsea singur, pentru că nestatornicul şi zădarnicul Sigismund Batori îşĭ petrecea tocmaĭ nunta, ĭar domnul Moldoveĭ Aron, amicul cel bun al luĭ Mihaiŭ, fusese, din îndemnul luĭ Sigismund, rĕsturnat de pe tron şi omorît prin venin. Vitézul domn, credincĭos statornic în steaua luĭ norocită şi în vitejia oştenilor sĕĭ, hotărî să înfrunte şi de astă dată pe vrăjmaş. El îşĭ porni familia cu tot avutul la Sibiŭ în Ardél, strânse în graba 8.000 de ostaşĭ şi se duse la Giurgiu, ca să împedice clădirea poduluĭ, ce Turciĭ începuse de maĭ multe lunĭ de ḑile. Dér după o sĕptămână de împotrivire eroică, el fu silit a se retrage, căcĭ o cétă de Turcĭ trecuse Dunărea maĭ sus de Giurgiu şi voia să'l apuce pe la spate. El tăbărî cu oştile sale într'o strîmtóre numită *Vadul Călugărenilor* (la jumĕtate drumul dintre Bucurescĭ şi Giurgiu), ĭar Sinan paşa sfîrşind podul, se rĕvĕrsa ca un potop pe ţĕrmul românesc.

8. Posiţiunea alésă de Mihaiŭ, ca să dea lupta cu Turciĭ, era dintre cele maĭ potrivite pentru casul, când o armată mică are a se împotrivi alteia cu mult maĭ numerósă. Este o vale îngustă avênd o lărgime numaĭ cât o jumĕtate de cés, acoperită de pădure şi crîng, şi strabatută de rîuleţul Néjlov şi de alte pîrae, carĭ adesea-orĭ o înécă şi o prefac în mocirlă. In acéstă strîmtóre sunt locurĭ, unde abia décă se póte aşeḑa în front 12 ómenĭ. Sinan avênd pe aci să trécă, nu era chip să'şĭ desfăşóre tótă puterea oştireĭ sale, ast-fel că Româniĭ, carĭ maĭ crescuse cu 8000 ostaşĭ, se puteaŭ cât-va lupta cu braţe de o potrivă. Intr'o ḑi de Mercurĭ, 13 August 1595 amêndouĕ armatele protiv- 1595
nice se găséŭ faţă în faţă. Sinan se minuna de îndrăznéla Românilor şi era sigur maĭ din-ainte de victorie. Româniĭ, arḑênd de dorinţa de a începe cât maĭ iute lupta, chemară de treĭ orĭ sfînt numele luĭ Isus şi se

aruncară cu furie asupra pagânilor; lupta ţine maĭ multe césurĭ, fără a se cunósce unde e izbânda; Românii perd la început 12 tunurĭ şi sunt siliţĭ a da îndĕrăt; retragerea o fac însă în deplină regula. Intre acestea voĭnicul Kiraly, generalul luĭ Mihaiŭ, ĭa înapoĭ douĕ tunurĭ şi le aşéză la o bună posiţiune. Mihaiŭ, vĕḑênd că Sinan se gătesce a trece podul spre a lovi pe aĭ noştri în frunte, se pune cu o cétă de 300 pedestraşĭ Ardelenĭ la capul poduluĭ; pe căpitanul Cocea cu 200 Ungurĭ şi tot atâţea Casacĭ îl trimite ca să lovéscă pe Turcĭ pe la spate, pe când Kiraly cu cele douĕ tunurĭ avea să apere podul.

9. „Acum, ne spune un scriitor din acel timp, era minutul când se cerea neapărat o mişcare eroică, o faptă măréţă care să cutremure inimile pagânilor şi să înalţe pe ale creştinilor. Atuncĭ mărinimosul domn, chemând ajutorul Mântuitoruluĭ, apuca în mână o secure ostăşéscă, se aruncă singur în şirul duşman, lovesce în pept pe unul din capitanii Turcĭ, taiă în bucăţĭ pe altul, şi după o luptă de eroŭ se întórce la aĭ sĕĭ neatins". Românii, la aceste minunĭ de vitejie ale domnuluĭ lor, se însufleţesc şi reîncep lupta cu maĭ mare tărie şi îndrăznéla. Dér Sinan a ajuns deja şi a trecut podul; de o dată însa Mihaiŭ il opresce în faţa; Cocea îl isbesce în spate, Kiraly cu tunurile îl fulgeră în cóstă şi-ĭ raresce rêndurile înfricoşat. Incércă bĕtrînul vizir să'şĭ pună din noŭ ostile în rênduială, dér în deşert; isbânda de acum înainte este a Românilor. Eroul Mihaiŭ făcênd o nouă isbire, cetele turcescĭ încep să fugă catre baltă, prăvălindu-se unii preste alţii: artilerie, cavalerie, pedestrime, ca să trécă maĭ iute podul; treĭ paşĭ, un vizir, un beĭ, 20 sangiacĭ cu turcĭ mulţime, se nomolesc în mocirlă şi sunt ucişĭ pênĕ la unul. Sinan chiar, în ameţĭala fugeĭ tîrît de aĭ sĕĭ, e

călcat în picióréle cailor; se ridică, dar ajungênd pe pod e lovit în frunte de o suliţă şi cade cu cal cu tot în baltă, perḑêndu-şĭ chĭulaful şi feregeaua, cum şi singuriĭ douĭ dinţĭ, ce maĭ avea în gură; calul se ucide sub dênsul; el însuşĭ ar fi perit d'o mórte sigură, pe când înota în noroiŭ, décă creştiniĭ l'ar fi cunoscut, şı déca un spahiŭ turc nu l'ar fi pus pe alt cal, séŭ (după cum spun alţiĭ) nu l'ar fi dus pe umerĭ în tabără. Dér vestea morţiĭ séle se respîndesce de la un capĕt la altul. Acuma să fi vĕḑut învălmăşéla ordiilor turcescĭ, ianicerĭ pedestriĭ şi călărĭ, spahiĭ, tótă cavaleria, făcuţĭ în bucăţĭ şi fugăriţĭ, acum pe Românĭ înflacaraţĭ de isbînda, cum, recăştigând cele 11 tunurĭ, varsă foc nimicnitor şi mână cetele vrăjmaşe, ca pe nişte turme de vite pênĕ în tabăra lor! Acum pe Mihaiŭ, ca un Arhanghel, cum alérgă într'o parte şi alta prin tabăra turcéscă, căutând când pe Sinan, când pe paşı şi agale, când zarind de departe pe Hasan-Paşa că fuge, vrea să'l ajungă cu paloşul şi-ĭ strigă: să stea pe loc décă e vitéz, şi să poftéscă să se mĕsóre cu dînsul! Hasan însă se ascunde de ruşine într'un crâng de mărăcinĭ, şi de abia a doua ḑi se tîrasce la aĭ sĕĭ. Bătălia ţinuse de diminéţă şi pênĕ nóptea; trupele luĭ Mihaiŭ se luptase tótă ḑiua maĭ fără minut de odihnă; ele se retrag cu strălucită isbândă şi cu prăḑĭ bogate: tunurĭ, caĭ, cămile, stégurĭ mulţime; pêna chiar şi stégul cel verde al luĭ Mohammet, despre care Turciĭ cred că nimenĭ nu'l póte atinge, căḑuse în mânile Românilor. Treĭ miĭ Turcĭ zaceaŭ morţĭ pe câmpul de luptă; din creştinĭ abia picară câte-va sute, dér apele Néjlovuluĭ se roşise de sânge.

b) Mihaiŭ Vodă gonesce pe Sinan Paşa peste Dunăre.

10. Nóptea Mihaiŭ ţinu sfat cu căpitanii sěĭ, décă lupta trebuie urmată pe a doua ḑi, şi se hotărî, că e maĭ bine a se trage la munţĭ şi a aştepta acolo pênĕ să vină Sigismund Batori cu oştile în ajutor. Decĭ Mihaiŭ porni la Tîrgovişte, de aci la *Cetatea luĭ Negru-Vodă* în munţĭ pe malul Dîmboviţeĭ, şi în fine se duse la un loc bun de retragere maĭ în adîncul munţilor, la *Stoĭeneştĭ*, pe apa Dîmboviţeĭ. Maĭ toţĭ locuitoriĭ ţěriĭ fugiră în munţĭ séŭ prin pădurĭ dinaintea săbieĭ păgâne. Sinan intrâ în Bucurescĭ, pe care 'l gasi deşert; puse să se sfărâme crucile şi icónele sfintelor bisericĭ, şi pe turnurile lor să se înalţe semi-luna; prefăcu biserica Sf. Gheorghe, ce servea de Mitropolie, în geamie, înconjurâ oraşul cu o întăritură de lemn, ĭar Mănăstirea Radu-Vodă, cu bastióne şi fortificaţiĭ. Apoĭ de la Bucurescĭ merse la Tîrgovişte, pe care de asemenea o întări cu un zid de petre şi douĕ şanţurĭ fórte adâncĭ; dar el nu îndrăzni să înainteze maĭ departe, nicĭ măcar să aştepte acolo pe Mihaiŭ; ci lasând în cetate o garnizonă de 4000 soldaţĭ, o 'ntinse repede spre Bucureşcĭ (16 Octomvrie). Insa tocmaĭ ın aceiaşi ḑi Mihaiŭ împreună cu Sigismund Batori şi cu Stefan Rězvan, Domnul Moldoveĭ, carĭ venise în ţéră pe la Rucăr, se găteaŭ să lovéscă, cu 60,000 soldaţĭ şi 75 tunurĭ, tabăra turcéscă. Mare le fu decĭ mirarea, când aflară că Marele Vizir a rupt-o d'a fuga; după treĭ ḑile de bombardare eĭ luară cetăţuĭa Tîrgovişte; apoĭ Mihaiŭ cu o óste alésă apucă drumul cel maĭ drept spre Giurgiŭ, ca să taie Turcilor trecerea Dunăreĭ. Sinan înţelegênd de acésta, se umplu de grózǎ şi părăsi îndată Bucurescii, după ce-ĭ dede foc de arse cu tóte cele 22 bisericĭ ale séle. Re-

tragerea armieĭ musulmane semĕna însă maĭ mult à fugă prăpăstiósă : în timp de 14 césurĭ Sinan nu se opri măcar o singurâ dată, şi nu resufla de cât după ce se vĕḑu scăpat de *Vadul Călugărenilor*; pênĕ la Giurgiŭ drumul era presărat de arme, cămile, bagage şi rănițĭ ; dér cel puțin Vizirul cu o parte din oştile séle putuse scapa nevĕtămat preste Dunăre, înainte de ce Mihaiŭ să'l fi ajuns de pe urmă. Când românii sosiră la Giurgiŭ, era o învălmăşélă grozavă; pe mal ḑecĭ de miĭ de vite, robĭ, Turcì, care şi tunurĭ aşteptaŭ să trécă podul, unde mulțime nespusa de ómenĭ, cămile şi caĭ, se împingéŭ şi se strivéŭ între care şi tunurĭ.

Mihaiŭ se aruncă în spatele Turcilor de pe mal; uniĭ sunt tăiațĭ séŭ prinşĭ, alțiĭ căutând scăpare pe pod se lovesc şi se ucid între sine. In timpul acesta tunurile nóstre, aşeḑate pe un deluşor, şi puscile de pe mal, véršă plóie de foc asupră-le; pênĕ ce în sfîrşit podul rupându-se în douĕ, toțĭ Turciĭ sunt înghițițĭ în undele rîuluĭ. Dunărea este roşie de sânge turcesc şi acoperită de leşurĭ duşmane. Cel puțin 18000 Turcĭ periră, şi 5000 robĭ creştinĭ fură mântuițĭ, pe lângă 6000 care încărcate de prăḑĭ, miĭ de vite, bagage şi munițiune, ce rĕmaseră în mâna Românilor. Treĭ ḑile după aceea era luat şi derîmat pênĕ în temelie şi castelul *Sîn-Giorgiu* din fața oraşuluĭ.

Ast-fel fu sfîrşitul expedițiuneĭ întreprinse de cel maĭ vestit general al împĕrățieĭ Osmane, de „cuceritorul Asieĭ, Africeĭ şi Europeĭ", de Sinan cel nebiruit, căruia Mihaiŭ putea cu mândrie acum sĕ'ĭ strige : „Ce te-aĭ făcut, mare vizir : Unde'țĭ sunt voĭniciĭ, paşo cu treĭ tuiurĭ ? Vêntul împotrivireĭ sfărâmă zăbalile armăsarilor tĕĭ; năvala se trase înapoĭ spăĭmîntată de pepturile góle ale vitejilor !"

Spaĭma ce Româniĭ băgase în Turcĭ era aşa de mare, în cât se ḑice că pe când aceştia la întórcere treceaŭ prin *Vadul Călugărenilor*, li se părea că în orĭ-ce copac vĕd câte un ostaş

de aĭ luĭ Mihaiŭ, séŭ aud tunul „afurisituluĭ şi tîlharuluĭ de Mikal-Ogli“, cum numĭaŭ eĭ pe vitéḑul domn român. Acesta trăesce încă pênĕ aḑĭ în amintirea lor, căcĭ între alte tradiţiunĭ ce aŭ despre dênsul, se află şi urmatórea:

„Spun că'n urma lupteĭ, în Asia bogată,
Déca Musulmaniĭ vedeaŭ cîte-o dată,
Un armăsar ce'n préjma'ĭ cată sforăind,
Coprinşĭ d'adîncă spaĭmă, ḑiceaŭ cu 'nfiorare
Că el a vĕḑut umbra cea îngrozitóre
A luĭ Mihaiŭ-Vitézul, asupră-le viind.“

D) Urmările expediţiuneĭ luĭ Sinan în Ţéra-Românéscă. — Luptele din noŭ cu Tătariĭ şi Turciĭ.

11. După retragerea ordiilor turceştĭ ale luĭ Sinan, carĭ înecase ca un potop câmpiile şi délurile dela Dunăre pênĕ la munte, ţéra se afla într'o stare vrednică de plîns: oraşe, sate şi mănăstirĭ mistuite de flacărĭ, câmpiĭ nelucrate, locuitoriĭ parte omorîţĭ, parte robiţĭ, (maĭ mult de 50.000 se făcuse robĭ) séŭ ascunşĭ în vizuniile munţilor, parte fugiţĭ preste hotare. Ceĭ rĕmaşĭ loculuĭ eraŭ fără nicĭ de unele, neavênd nicĭ vite (60.000 capete se luase de Turcĭ peste Dunăre), nicĭ seminţe, nicĭ unelte de lucru, căcĭ totul li se hrăpise de păgâniĭ năvălitorĭ. Fómetea bătea la uşă. Mihaiŭ, care nu scia numaĭ să se rĕsboĭască, dér se pricepea şi cum să vindece rănile rĕsboĭuluĭ, se apucâ de descălecat ţéră nouă, rezidi oraşe şi sate, făcu orase nouĭ ca Ploesciĭ, chemâ pe locuitoriĭ ascunşĭ séŭ pribegiţĭ, ca să se aşeḑe la şesurĭ, aduse alţiĭ nouĭ de prin Bulgaria si Serbia, şi împărţi tutulor cu îmbilşugata sa mână mijlóce de traiŭ: grâne, făina, vin, semînţă, vite, tóte cumpĕrate cu mare cheltuială din Transilvanĭa. Acum harniciĭ plugarĭ se apucară ĭarăşĭ de lucru, şi holdele binecuvêntate de Dumneḑeŭ dederă rod mult şi bogat.

12. Dér pentru a statornici satele, a asigura proprietarilor de moşiĭ, boerilor şi mănăstirilor, braţele de muncă trebuinciόse, ĭar statuluĭ plata regu-

lată a birurilor, Mihaiŭ făcu un aşeḑĕmênt (în 1596) 1596
ca, orĭ pe ce moşie domnéscă, boeréscă séŭ mănăstiréscă s'ar fi aflând în timpul acela ómenĭ în condiţiune de *rumănie* séŭ *vecinĕtate* (1), să rĕmână acolo clăcaşĭ de baştină aĭ proprietarilor, fără a se maĭ ţine sémă de stăpâniĭ lor de maĭ nainte, şi fără a maĭ putea în viitor să se mute în alte locurĭ. Acest aşeḑĕmênt, cunoscut sub numele de *legătura luĭ Mihaiŭ*, a fost impus de împrejurărĭ, căcĭ domnul avênd să pórte într'una rĕsbóie şi să ţină oştĭ cu plată, *rumâniĭ*, carĭ se împrăştiase atuncĭ din causa pustiirilor tătăreştĭ şi turceştĭ, nu maĭ lucraŭ cîmpurile, nu maĭ plătéŭ dăjdiile, nicĭ împlinéŭ celealte angarale, ci umblaŭ răsleţĭ spărgênd satele şi ţéra.

13. Pe când Mihaiŭ îşĭ dedea tóte silinţele ca să pună ţéra la bună orînduĭală, o sémă de boerĭ urziră o întinsă conspiraţiune asupra vieţeĭ domnuluĭ; eĭ intrase în înţelegere şi cu 6000 Tătarĭ din Dobrogea şi 3000 Turcĭ, spre a năvăli în minutul dat şi a le fi în ajutor pentru nelegĭuitele lor planurĭ. Din fericire conspiraţiunea se descoperă, ca prin minune, patru ḑile înainte de a isbucni; cîţĭ-va din aceĭ boerĭ platesc cu capetele cutezarea lor, ĭar Tătariĭ şi Turciĭ ce trecuse Dunărea sunt biruiţĭ şi puşĭ pe gónă. Potolit acest foc se ridică un altul maĭ înfricoşat! Amăgit de Ieremia Movilă şi de Hanul Gherei, că vor mijloci împăcĭuirea luĭ cu

(1) Incă dela intemeĭerea principatuluĭ Ţĕriĭ-Romănescĭ se afla pe moşiile domnescĭ, boerescĭ şi mănăstirescĭ o clasă de ómenĭ jumĕtateliberĭ séŭ şerbĭ, carĭ eraŭ datorĭ să lucreze pămêntul, dând dijmă proprietarilor din tóte productele. Acéstă clasă a devenit din ce în ce maĭ numerósă, cu cît birurile şi cele-alte sarcinĭ, carĭ cădéŭ asupra moşnenilor séŭ micilor proprietarĭ liberĭ, crescênd mereŭ, aŭ silit pre aceştĭa din urmă a se vinde împreună cu moşiele lor la domn, la mănăstirĭ séŭ la boerĭ. Prin acéstă vênḑare moşneniĭ se făceaŭ ***rumânĭ*** séŭ ***şerbĭ***, din ómenĭ liberĭ şi proprietarĭ ce fusese pĕnĕ aci. Maĭ cu sémă de pe la jumĕtatea suteĭ a XVI se obicĭnuesce acéstă vênḑare a moşnenilor, care la sfîrşitul aceluiaş véc devine aprópe generală.

Turciĭ, Mihaiŭ dete drumul oştilor transilvane, ce avé lănga sine. Atît aştepta şi Hanul. El năvălesce de o dată în ţéră cu ómeniĭ sĕĭ, ardênd, pustiind şi robind totul dela Buzĕŭ pĕnĕ la Bucurescĭ, şi căutând în tóte unghĭurile a pune mâna pe domn. Acesta cu nădejdea în Dumneḑeŭ şi cu 8.000 de ómenĭ adunaţĭ în pripă, taĭe cetele tătărescĭ rĕslăţite după prédă, şi se aruncă asupra ordieĭ celeĭ marĭ, care se afla la oraşul Gherghiţa (jud. Prahova). Tătariĭ apucă fuga, fără de a maĭ da lupta, deşi eraŭ de 6 orĭ maĭ numeroşĭ de cît oştirea luĭ Mihaiŭ. Acesta se ĭa în gónă după dênşiĭ şi omóră peste 8.000. După aceĭa, ca să'şĭ rĕsbune, adună o nouă armată de 12.000 ostaşĭ, trece Dunărea pre la Turnu-Măgurele, după ce tăiase la apa Teleorman vre-o 500 inşĭ, coprinde şi derîmă Nicopoli, pe cînd alte cete de ale séle ĭaŭ Vidinul, Cladova, Plevna şi Baba în Bulgaria. Apoĭ se întórce încărcat de préḑĭ la Tîrgovişte.

14. Sultanul supărat pentru acésta, porunci celor douĭ paşĭ de la Vidin şi Silistra, ca prin puterĭ unite sa năvălésca în Ţéra-Românéscă, spre a scóte pe Mihaiŭ şi a pune în locul sĕŭ pe Radul, fiul luĭ Mihnea Turcitul. Mihaiŭ, voind să întîmpine pe vrăjmaşĭ pênĕ a nu trece Dunărea, trimise nainte pe vornicul sĕŭ Dimu séŭ Dumitru cu o mică óste. Când paşa de la Vidin ajunse la satul *Chiseleştĭ*, lângă Nicopoli, îĭ eşi înainte vornicul Dimu cu rugăciune să'l asculte, căcĭ vine din partea luĭ Mihaiŭ să facă pace şi să-ĭ aducă şi carele cu tributul; paşa vede în adevĕr apropiându-se de tabăra sea nişte căruţe coperite cu postav roşu; acestea însă eraŭ tunurĭ, carĭ fiind slobozite asupră-le de oşteniĭ românĭ, ce staŭ ascunşĭ în nişte pădurĭ, — Turciĭ fură parte omorîţĭ,

parte puşĭ pe gónă, lăsând între altele şi 2 tuĭurĭ, pe carĭ Mihaiŭ le primi în Caracal.

Paşa cu 13,000 soldaţĭ vrea să 'şĭ rĕsbune învingerea, dér Mihaiŭ, trecĕnd Dunărea maĭ sus de Nicopole cu 10,000 călăreţĭ şi 15,000 pedeştri, îl bate, îĭ ia tóte tunurile (28 tunurĭ marĭ şi 130 micĭ) şi tótă tabăra cu muniţiile. Paşa abia scăpă cu fuga perḑĕndu-şĭ hasnaua ósteĭ, chiar şi haĭnele şi turbanul sĕŭ, cu care se ḑice că Mihaiŭ îmbrăcă pe o babă bĕtrână, şi arĕtând'o armateĭ sale ḑise : „Iată serdarul, l'am prins ; cel puţin nu e deosebire de la unul pĕnĕ la altul.“ Apoĭ înconjură cetaţuia Nicopole, şi neputĕnd-o lua, îĭ dede foc ; în fine se duse la Vidin, unde avu să susţină o luptă sângerósă, din care a eşit iarăşĭ învingĕtor. El se întórse la Tîrgovişte, aducînd 16.000 creştinĭ din Bulgaria, pe carĭ îĭ aşeḑâ în diferite locurĭ de hrană, maĭ cu sémă în noul sĕŭ oraş Ploescii.

In bătălia de la Vidin Mihaiŭ-Vodă era să'şĭ pérḑă viaţa, căcĭ, după cum ne spune cronica română : „O cétă de Turcĭ décă vĕḑură peirea, eĭ se întórseră cu mare hărborie (vitejie) asupra luĭ Mihaiŭ-Vodă, şi atuncĭ se alese unul din Turcĭ cu suliţa, şi o înponcişâ asupra pînteceluĭ luĭ Mihaiŭ-Vodă, şi o înfipse în pîntece, ér Mihaiŭ-Vodă déca vĕḑu că pere, el apucâ suliţa cu amĕndoue mânele de fer, şi căuta în tóte părţile, ca să-ĭ vină cine-va din boĭarĭ ajutor să'l isbăvéscă din peire ; şi alţiĭ maĭ aprópe nu se aflară fără douĭ boĭarĭ, anume Preda Buzescu şi cu frate-sĕŭ Stroiă Stolnicul ; eĭ grăbiră şi tăĭară capul Turculuĭ, şi pre cele-lalte soţiĭ (tovarăşĭ) ale luĭ şi isbăviră pre Mihaiŭ-Vodă din mînele Turcilor.“

Următórea întîmplare ne maĭ arétă cît de curagios era Mihaiŭ, şi cu ce semeţie nesocotită îşĭ punea adesea viaţa în primejdie. Pe cînd se 'ntorcea dela Nicopoli şi mergea fără grijă înaintea ósteĭ, însoţit numaĭ de 6 inşĭ din căpeteniĭ, întîlnesce pe drum 2 turcĭ, îĭ opresce în loc şi'ĭ întrébă cu ce rost umblă eĭ prin ţéră. Aceştia de frică mărturisesc, că nu departe de acolo se află vre-o 500 tovarăşĭ de aĭ lor, carĭ prédă şi ard satele. Domnul, cum aude de acésta, nu maĭ aştéptă să'ĭ vină oştirea, ci numaĭ cu ceĭ 6 tovarăşĭ dă pin-

tenĭ caluluĭ, ajunge pe Turcĭ şi se aruncă asupră-le furios, tăind cu propria sea mînă 14; sosind oştirea, ceĭ-lalţĭ turcĭ sunt ucişĭ séŭ puşĭ pe fugă.

E) Tractatul luĭ Mihaiŭ-Vodă cu împĕratul Germanieĭ.
(1598)

15. Intre acestea, se ivesc în Transilvania schimbărĭ neaşteptate, carĭ avéŭ să vateme causa creştinătaţiĭ şi să siléscă pe Mihaiŭ a coprinde acea ţéră. Luĭ Sigismund intrându-ĭ în cap ideïa nenorocită de
1598 a 'şĭ năpusti ţéra şi domnia, se invoi (în a. 1598) cu împĕratul Rudolf a-ĭ da principatul sĕŭ în schimbul a două micĭ principate germane (Oppeln şi Ratibor în Silesia) şi a uneĭ pensiunĭ anuale. El plecă, rĕmânênd ca Ardélul să fie guvernat de o cam dată prin Comisarĭ imperăteştĭ. Acéstă retragere a luĭ Sigismund punea pe Mihaĭ la grea cumpănă, căcĭ în ḑiua când dênsul cu sfatul boerilor sĕı ridicase arma, ca să mîntue ţéra de jugul Turcilor, pusese temeiŭ statornic pe legăturile încheïate cu Ardélul şi Moldova. Moldova însă se desfăcuse de alianţa creştină o dată cu urcarea pe tron a luĭ Ieremia Movilă; maı rĕmânea Ardélul, de sprijinul căruïa Ţéra-Românésca nu putea fi lipsită în lupta începută cu Turciĭ. De aceıa Mihaiŭ, îndată ce află despre purtarea luĭ Sigismund, trimise solĭ la Comisariĭ împĕrătescĭ să le spuna că acea plecare nu puţin îl pune pe gândurı, nesciind ce să facă; armata n'o póte ţine fără léfă, gândurile împĕratuluĭ şi ale Comisarilor nu le cunósce. Comisariĭ, potrivit instrucţiunilor ce aveaŭ de la împĕrat, se grăbiră a
1598 veni la Tîrgovişte, şi a încheïa (la 9 Iunie 1598) următorul tractat, în biserica Manăstireĭ Déluluĭ:

1° Impĕratul se indatoréza a da léfă la 5,000 soldaţĭ d'aĭ luĭ Mihaiŭ; şi când acesta va avea trebuinţă de un ajutor maĭ mare, i se va trimite oştile Ardéluluĭ şi din alte părţĭ, precum şi tot ma-

terialul de rĕsboiŭ : tunurĭ, munițiunĭ și altele. Mihaiŭ însă să fie dator a respinge mereŭ pe Turcĭ din partea loculuĭ și de a merge în ajutorul împĕratuluĭ, când nevoĭa va cere;

2° Mihaiŭ și fiul sĕŭ Pĕtrașcu și toțĭ urmașiĭ lor în linie drépta bărbătéscă, să aibă a stăpâni Ţéra-Românéscă cu tóte veniturile, drepturile și hotarele eĭ, fără a plăti vre un tribut împĕratuluĭ; ĭar intêmplându-se ca dênșiĭ să móră fără moștenitorĭ, Impĕratul să aĭbă a întări pe domnul, ce se va alege prin învoirea obștéscă a boerilor și a țĕriĭ;

3° Religia și Biserica română să fie libere, ocrotite și neatinse de nimenĭ, și

4° Comerciul cu Transilvania rĕmâne liber, ca și în trecut.

Abia se încheiase acest tractat, și în Transilvania lucrurile din noŭ se schimbară. Sigismund, ușurel și nestatornic cum era din fire, se căi în curênd de fapta ce făcuse, intră fără de veste în țéră, arestă pe comisariĭ împĕrătescĭ și începu din noŭ să domnéscă, contra voințeĭ împĕratuluĭ german; dér nu se așeḑase încă bine pe tron, și-ĭ veniră gândurile cele vechĭ „că omul înțelept află calea și pre unde n'aŭ umblat, iar décă 'șĭ perde mintea rătăcesce și pre unde aŭ umblat". El părăsi ĭarășĭ tronul, însă de astă-dată nu pentru a 'l da împĕratuluĭ Germanieĭ, ci unuĭ ver al sĕŭ din Polonia, Cardinaluluĭ Andreiŭ Batori (29 martie 1599). 1599
Acest călugĕr era cu trupul și cu sufletul închinat Turcilor, Polonilor și luĭ Ieremia Movilă, cu carĭ se înțelese ca să dobóre pe Mihaiŭ. Atuncĭ eroul de la Călugărenĭ, cu scireá împĕratuluĭ Rudolf, hotărî să trécă Carpațiĭ, ca norocul armelor să alégă, décă el, vitézul vitejilor și luptătorul creștinătățiĭ, séŭ un popă nevoĭaș și turcit, avea să domnéscă preste frumósa țéră a Ardéluluĭ.

F) Mihaiŭ-Vodă coprinde Transilvania.
(*1599*)

16. Decĭ Mihaiŭ adunâ armata la Ploescĭ, o puse să-ĭ jure credinţă şi supunere, şi porni cu atîta repeḑiciune, în cît într'o ḑi şi o nópte, biruind vîrfurile munţilor, trecu cu cea maĭ mare parte a oş-
1599 tilor (7 Octomvrie 1599), prin pasul Buzeŭ, în Transilvania. Oştile judeţelor de preste Olt, în numer de 6000, cu Radu Buzescu şi banul Udrea avéŭ sa vina pe la Turnul-Roşu şi să se întîlnéscă cu Mihaiŭ în luncile Sibiuluĭ. La Alba Julia, unde tocmaĭ se deschisese adunarea séŭ dieta, nu se scia nimic despre primejdia acésta. Cardinalul la început nicĭ voĭa sa crédă, socotind că este glumă; după ce însa se asigurâ de a levĕr, trimise solĭ în tóte părţile, ca să pórte, dupâ obiceiŭ, o sabiă încruntată în sânge chemând tot poporul la arme, scrise luĭ Ieremia Movilă să pornéscă grabnic în ajutor, ḑiua şi nóptea fără întârḑiere, căcĭ alt-fel totul e perdut; ĭar el cu tótă armata, ce putuse să adune, veni la Sibiŭ. Treĭ ḑile după aceia (la 17 Octomvrie) se apropiă de acéstă cetate şi Mihaiŭ-Vitézul, cu 30,000 pedeştri şi călărĭ. Oastea Cardinaluluĭ, deşi maĭ mică (între 18—20 miĭ), însa avea artilerie maĭ buna şi maĭ numerósă: 48 tunurĭ, pe când Româniĭ aveaŭ numaĭ 18 tunurĭ. Locul, ce se alesese de luptă, era câmpia dintre oraşul Sibiŭ şi tîrgul *Şellenberg*: Mihaiŭ ocupa înălţimile despre Şellenberg; Andreiŭ, şesul dintre Sibiŭ şi Guşteriţa (Hammersdorf), pe malul drept al rîuluĭ Sibiŭ.

17. A doua ḑi Jouĭ, 18 Octomvrie, se dede bătălia, care începu la ora 9 diminéţa şi ţinu pênĕ séra. Primul atac făcut de aripa stângă a nóstră, comandată de Baba Novac, este respins de aripa dréptă a vrăjmaşuluĭ, comandată de Stefan Lazăr; dér Mihaiŭ trimite o trupă de vitejĭ lăncerĭ, carĭ,

unindu-se cu Novac, măcelăresc aripa dréptă, însuşĭ Lazăr cade mort; apoĭ după o luptă crîncenă eĭ resping şi pe călăreţiĭ din centru de sub comanda luĭ Moĭse Secheli. Vĕḑênd acestea aripa stîngă duşmană, se repede asupra aripeĭ nóstre stângĭ, care, fiind ostenită de luptă, dede puţin înapoĭ. Atuncĭ Mihaiŭ, cu o trupă alésă, se arunca ca un leu, făcênd minunĭ de vitejie, şi îmbărbătă cu fapta şi cu cuvêntul pe oşteniĭ sĕĭ; după multă vĕrsare de sânge, vrăjmaşiĭ fură puşĭ pe gónă. Acum biruinţa părea a fi în partea Românilor. Unguriĭ însa se pun din noŭ în orînduĭală şi reîncep lupta cu maĭ mare furie; oştile luĭ Mihaiŭ, după o împotrivire eroică, sunt silite a da dosul. Mihaiŭ, cu un curagiu şi o semeţie nepomenită, isbutesce a le opri pe loc a le întocmi şi întórce asupra duşmanuluĭ, pe care 'l atacă din tóte părţile. Două cete de Polonĭ, înca próspete de lupta, trimise de Mihaiŭ maĭ 'nainte, isbesc trupele luĭ Moĭse şi Barceai şi le risipesc; Poloniĭ luĭ Andreiŭ Batori trec la fraţiĭ lor, ce slujia în armata nóstră; Gaspar Cornış, generalul-şef peste oştile ardelene, este prins împreună cu tóte stégurile; Cardinalul îngrozit, creḑênd că totul e perdut, ĭa fuga pînă să nu apuĭe sórele, fiind urmat numaĭ de 100 călăreţĭ; rĕmăşiţele ósteĭ séle maĭ ţin slab lupta pînă nóptea, când fug în tóte părţile. Româniĭ coprind tabăra duşmană, unde daŭ peste prăḑĭ bogate, provisiunĭ de rĕsboiŭ şi 45 tunurĭ; Ardeleniĭ numĕră 2927 de morţĭ — flórea nobilimeĭ — 1000 prinşĭ şi răniţĭ; pe când din aĭ noştri periră vre-o câte-va sute de soldaţĭ şi nicĭ un boer. Sibieniĭ îngrijiră să îngrópe morţiĭ din câmpie, grămadind trupurile unul peste altul şi înălţând d'asupră-le o movilă mare, ce se vede până astă-ḑĭ.

18. După aceĭa Mihaiŭ-Vodă intră ca un general triumfător în Alba Iulia şi trase d'a dreptul la pa-

latul domnesc. Cea d'ântêiŭ grijă a luĭ fu de a da un decret, prin care făgăduia ertare tutulor, carĭ vor lăsa jos armele şi se vor supune. Oraşele nu întârḑiară să i se închine. El puse în ele garnizóne cu căpitanĭ românĭ, pentru că în oştile ungurescĭ nu avea încredere. Intre acestea Andreiŭ Batori, pe cînd voia să fugă în Moldova, fu omorît de un Secuiŭ, care aduse luĭ Mihaiŭ într'o traistă capul nenorocituluĭ principe, cu speranţă de o bună plată. Domnul, părêndu-ĭ fórte rĕŭ de acésta, aşeḑă pe mésă capul luĭ Andreiŭ şi se uĭtă mult timp la dênsul, cufundat în gîndurĭ. Dómna Stanca, ce era de faţă la astă jalnică priveliştе, se umplu de lacrămĭ. Intrebată de Mihaiŭ de ce plînge, ea rĕspunse cu adîncĭ suspine, şi ca o profeţie: *„Ceea-ce s'a întîmplat luĭ, se póte şi ţie şi acestuĭa* (arătând pe fiul lor Nicolae-Pĕtraşcu) *tot ast-fel să se întîmple.“* Mihaiŭ, mişcat de aceste cuvinte şi gîndind la nestatornicia sórteĭ omenescĭ, îşĭ întórse faţa, ca să'şĭ ascunḑă lacrimile, strigând: *O săracul popă! săracul popă!* După aceĭa de grab trimise să se caute şi să se aducă şi trupul, şi punênd capul la trup într'un cosciug de argint, Cardinalul fu îngropat cu mare pompă regéscă; ĭar ucigaşul se omorî, luându-şĭ rĕsplata după faptă, precum spune Sf. Scriptură: „că cu ce mĕsură veĭ mĕsura, ţi se va mĕsura.“

Puţin după acésta veni veste luĭ Mihaiŭ, că maĭ multe cete de Turcĭ aŭ năvălit în Ţéra-Românéscă după prédă, şi că un paşă cu alţĭ 10,000 Turcĭ staŭ la Dunăre gata ca să trécă. El trimise îndată contra lor pe fiul sĕŭ Nicolae-Pĕtraşcu cu o sémă de oştĭ ardelenescĭ, la apropierea cărora Turciĭ se traseră cu ruşine şi pagubă. Pĕtraşcu rĕmase să cârmuĭască ţéra în locul tatăluĭ sĕŭ, sub numele de *Nicolae-Vodă*. Spre paza ţĕriĭ i se dete oştĭ ardelenescĭ, cea-ce era pré cu minte din partea luĭ Mihaĭ,

Ardélul păzindu-l cu Românĭ, ĭar Ţéra-Românéscă cu Ungurĭ.

Ast-fel se aşeḑară domn fiul şi tatăl în două ţĕrĭ, crescênd în mărire şi putere.

Isbânda de la Şellenberg fu salutată de tótă creştinătatea, ca întêmplarea cea maĭ norocită din acel timp. In tóte bisericile din Viena se cântă pentru dênsa un *Te-Deum*; Rudolf o vesti întregeĭ séle împĕrăţiĭ, la toţĭ principiĭ şi ómeniĭ însemnaţĭ din Europa, precum şi Papeĭ, aducênd luĭ Mihaiŭ cele maĭ marĭ laude. „Numele Voevoduluĭ, ḑice un scriitor de atuncĭ, căştigă printr'acésta o mărime şi faĭmă neînchipuită, care 'l rĕspândi preste tótă faţa pămêntuluĭ, în cât tótă lumea era plină de acest nume, ne maĭ îndoindu-se de mărimea luĭ nicĭ Turciĭ, nicĭ Tătariĭ, cariĭ toţĭ tremuraŭ de puterea armelor luĭ. *Românul* (Mihaiŭ), prin numele sĕŭ, descepta în inimile muritorilor numele şi memoria *Archangeluluĭ Mihail*, voevodul oştilor cereştĭ, care trîntise şi alungase când-va din Cerurĭ, pre *Bălaurul*, Lucéfărul Diavolilor, împreună cu toţĭ demoniĭ, soţiĭ rĕsmiriţiĭ luĭ. Pentru aceea, în mintea popórelor creştine, se formă cu încetul părerea că, cu pré puţină schimbare de cuvinte, s'ar putea întrebuinţa fórte bine la Mihaiŭ-Vodă vechĭa cântare de biruinţă a bisericeĭ, şi maĭ ales acea parte în care preoţiĭ şi sacrul cor cântă: *Lăudaţĭ şi pré măriţĭ pre toţĭ ostaşiĭ în de obşte, éră maĭ pre sus de toţi, pre Mihaiŭ, voevodul ósteĭ învingĕtóre, care sfarmă Constantinopolea prin puterea şi virtuţile séle.*"

Némurile creştine, carĭ gemeaŭ sub jugul păgân, începuse acum să se mişce la numele erouluĭ: Bulgariĭ, Sêrbiĭ, Bosniaciĭ, Albanesiĭ vedéŭ într'ênsul pe ângerul lor mântuitor, pre *Craiul* şi *Steaua lor de la Rĕsărit*, pe *Macedonul* lor, şi aşteptaŭ să 'l védă trecênd Dunărea, pentru ca eĭ să se ridice din tóte părţile cu armele şi să'l ajute a înfrunta Constantinopolea.

G) Mihaiŭ-Vodă coprinde Moldova.

(1600)

19. Pe când Mihaiŭ se silea să 'şĭ statornicéscă stăpânirea asupra Ardéluluĭ, Sigismund Batori şi Ieremia Movilă, din îndemnul şi cu ajutorul Tur-

cilor şi Polonilor, voiaŭ să 'l scóta nu numaĭ din Ardél, dér şi din Ţéra-Românéscă. Eĭ făcuse legăturĭ şi cu Zamoisky, generalul polon, şi adunaŭ mereŭ oştĭ, ca să pună în lucrare planul acesta.

Mihaiŭ, gata cum era tot-d'a-una de rĕsbóie, nu le dete timp, ci lăsând în Ardél cu conducerea treburilor pe Mihalcea banul, dênsul în fruntea uneĭ armiĭ pe preste 50,000 ostaşĭ, pogóră din Ardél în Moldova pe la Trotuş, prin stîncĭ şi strîmtorĭ, prin prĕpăstiĭ şi locurĭ sĕlbatice, în cât soldaţiĭ luĭ fură siliţĭ treĭ ḑile să se hrănéscă numaĭ cu foĭ de copacĭ. Repejunea mersuluĭ sĕŭ fu aşa de mare, că el sosi la Tîrgul Trotuş înainte chĭar de a veni vestea pornireĭ séle din Ardél. Sigismund Batori şi Ieremia-Vodă, carĭ tocmaĭ atuncĭ petrecéŭ la o nuntă in acel târg, fiind loviţĭ ca de trăsnet, se împrăştiară, care în cotro putea; Sigismund abia scăpă pe o feréstră. Ieremia cu tóte oştile séle Polone şi Moldovene apucă fuga spre cetatea Sucéva, unde Mihaiŭ l'ajunse şi 'l sili să dea lupta. In minutul de a începe focurile, armia Moldovénă în numĕr de 15,000 oştenĭ, puindu-şĭ cuşmele în vêrful suliţelor, trecură în strigăte de bucurie, în tabăra luĭ Mihaiŭ. Ieremia cu Poloniĭ sĕĭ este cumplit bătut, şi abĭa scapă spre Hotin, urmat de câţĭ-va credincioşĭ aĭ sĕĭ şi de 200 polonĭ. Mihaiŭ se ĭa în pripă dupĕ dênsul, îl bate încă o dată la apa *Jijia*, şi încă şi maĭ cumplit lângă Hotin, (18 Maiŭ), unde bătălia ţinu de la 10 césurĭ diminéţa pênĕ séra; pe câmpul de luptă rĕmase 10,000 morţĭ, din carĭ numaĭ 2000 din armata luĭ Mihaiŭ. Mulţĭ vrăjmaşĭ se 'necară în rîul Nistru; Hotinul fu dat flacărilor, ĭar castelul, unde se 'nchisese Ieremia, fu înconjurat şi treĭ ḑile bătut cu ghiulele, fără de a putea fi luat. Ieremia fugi într'o nópte pe ascuns cu boĭeriĭ luĭ în Polonia. De la Hotin Mihaiŭ se întórse la Sucéva,

care i se închină de bună-voiă, de acolo la Iaşĭ, unde intrâ cu pompă strălucită şi se unse de domn al Moldoveĭ, în bucuria tutulor locuitorilor. Ca să capete dragostea poporuluĭ, el ïertâ birurile, carĭ se urcase de către Ieremia la câte un galben pe lună de fie-care cap, opri şi pedepsi cu mare asprime jafurile oştenilor, şi dupa ce statornici în Iaşĭ un guvern milităresc, alcătuit din patru generalĭ aĭ sĕĭ, se întórse prin pasul Oĭtuzuluĭ în Transilvania. La 1 Iulie 1600 el intră în Alba-Iulia, cu o pompă crâĭască ne maĭ pomenită.

Acum Mihaiŭ se găsea în culmea glorieĭ şi măririĭ séle. Un vitéz ca dênsul încă nu arătase vécul acela în Europa, căcĭ numaĭ în 11 ḑile el coprinsese Ardélul, numaĭ în 8 ḑile supusese Moldova, ïar la numele sĕŭ cetăţile cele maĭ tariĭ se supuneaŭ, popóre 'ntregĭ se simţeaŭ atrase spre dênsul, ca prin minune, aşteptându-l cu bucurie să vină la ele, ca să i se închine, saŭ să le cheme la libertate.

Dér steaŭa sea, ajunsă la punctul cel maĭ înalt după coprinderea Moldoveĭ, în curênd începu să apuie, şi écă şi acest eroŭ că începe să cerce nestatornicia lucrurilor omeneştĭ; cu cît maĭ repede îĭ fu înălţarea, cu atît şi căderea îĭ va fi maĭ adîncă. Căcĭ, cum ḑice cronicarul moldovenesc: „Nesciuitóre firea omenéscă de lucrurĭ ce vor să fie pe urmă, că pentru un lucru séŭ două ce i se prilejesc pre voïe, bïetul om purcede desfrînat, şi începe lucrurĭ peste puterea sa, [şi apoĭ acolo găsesce peire.“

H) Rĕscóla Ardéluluĭ.—Bătălia de la Mirislăŭ.

(8 Sept. 1600)

20. Coprinderea Moldoveĭ, nefiind făcută la un timp potrivit, sdruncină fórte mult posiţiunea luĭ Mihaiŭ, şi dede prilej duşmanilor sĕĭ din afară şi din întru să se arunce asupră-ĭ din tóte părţile de o dată: Poloniĭ la nord, Tătariĭ la rĕsărit, armiile turcescĭ la sud şi vest, nobilimea ungară şi săséscă din Ardél cu fostul lor principe Sigismund Batori,

chiar generalul împĕrătesc George Basta, toţĭ cu totul se jurară asupra unuĭ singur om, pentru ca să-l zdrobéscă. Semnalul îl dederă Ardeleniĭ. Eĭ ne maĭ voind să recunóscă pe Mihaiŭ de domn al lor, se strânseră în numĕr de 20—25.000 ómenĭ armaţĭ în lagĕrul de la Turda. George Basta, cu oştile împĕrătescĭ, nu întărḑiă a se împreuna cu dênşiĭ; pe cînd ast-fel oştirea vrăjmaşă crescea ḑilnic, a nóstră se împuţina mereŭ: parte din trupe nefiind plătite trecură la duşman, unde avéŭ o solda maĭ bună şi nădejde de prédă maĭ mare; tótă cavaleria ungară a luĭ Mihaiŭ, o parte din infanterie, din secuime, căzăcime, pênĕ chiar şi 2.000 oştenĭ Românĭ părăsiră pe vitézul domn, ca să mărésca puterile vrăjmaşuluĭ. In acelaşĭ timp Ardeleniĭ închisese pasurile, ce duc în Moldova şi Ţéra-Românéscă, ca ast-fel Mihaiŭ nicĭ să pótă primi ajutóre din aceste douĕ ţĕrĭ, nicĭ la cas de înfrîngere sĭ pótă găsi în ele retragere. Turciĭ pe de altă parte adunase puterile lor la Dunăre; treĭ paşĭ cu oştĭ nenumĕrate stetéŭ la Rusciuc şi la Giurgiu gata să năvălésca; alt paşă din Belgrad voia să intre prin Temişana; Poloniĭ cu generalul Ion Zamoisky şi cu Sigismund Batori aflându-se deja la Nistru, plănuiaŭ împreună cu Ieremia Movilă, cum să petrunḑa prin Moldova in Ardél şi Ţéra-Românéscă. Mihaiŭ fu silit să trimită la marginile Moldoveĭ şi Ţériĭ-Romanescĭ cea maĭ mare parte din óstea sea în contra Turcilor şi Polonilor, nesciind că Basta are de gînd a se împreuna cu Ardeleniĭ. Ast-fel nu maĭ rĕmăsese pe lângă dênsul de cît 10,000 pĕnĕ la 12,000 ómenĭ; banĭ pentru plata oştilor nu avea; generaliĭ sĕĭ ceĭ maĭ bunĭ îl trădase; pĕnĕ chiar şi vestitul Agă Leka îl vênduse, dând luĭ Basta în schimbul a treĭ sate ce i se făgăduise, oraşul Köwar, una din cheile Ardéluluĭ.

21. In ast-fel de împrejurări sosi ḑiua de $\frac{8}{18}$ Septemvrie 1600, care aflâ la satul Mirislăŭ pe Mu- 1600
reş, nu departe de Alba-Julia, două oştĭ creştine tăbărîte faţă în faţă şi gata a se încăera de luptă, în bucuria vrăjmaşilor creştinătăţiĭ. Mihaiŭ îşĭ aşeḑase tabăra într'o posiţie fórte tare, între Mureş, un pîrîŭ al Mureşuluĭ şi munţĭ, de unde cu greŭ ar fi putut fi isbit séŭ constrîns să dea bătaia. Basta vĕḑênd acésta, alergâ la vicleşug, ridică fără de veste tabăra sea, şi apucă înapoĭ pe unde venise. Mihaiŭ închipuindu-şĭ că Basta fuge, ḑise: „Unde fuge cănele de italian? Aŭ nu scie el, că în tot locul îl voiŭ gâsi?“ Şi pe dată porni în gónă-ĭ o parte din călarimea sea; iar el însuşĭ cu artileria şi cele-alte oştĭ venia maĭ în urmă, zorind a ajunge maĭ iute pe Basta. Acesta, cînd vĕḑu că Româniĭ aŭ părăsit tabăra lor şi că sunt 500 paşĭ dincolo de Mirislăŭ, se opri de odată în loc şi îşĭ întórse tótă armia spre dênşiĭ. Mihaiŭ abia atuncĭ începuse să bânuĭască vicleşugul; el se urcâ pe un dél din apropiere, ca să véḑă maĭ bine mişcările protivniculuĭ, şi ḑise către generalul seŭ Barceai: „Ce gândescĭ că vor duşmaniĭ?“ „Vor să dea bătălia“, rĕspunse generalul. Mihaiŭ, care nu pré avea tragere de inimă a se bate cu armată creştină, îĭ ḑise: „Să facem pace cu dênşiĭ, domnule Barceai.“ — „E cam târḑiŭ acum, strălucite dómne, puneţĭ platoşa, rîndueşte soldaţiĭ de bătăliă şi să ne pregătim de luptă.“

22. Bătălia începu pe la amiaḑĭ în focul gróznic al artilerieĭ nóstre, care, aşeḑată pe drumul cel mare ce duce la Alba-Julia, dinaintea linieĭ de bătaĭă, furtună cumplit în óstea duşmană. Până pe la 2 óre sórta zîmbea armelor române, când Basta, după îndemnul unuĭ general al sĕŭ, trimise o cétă de 300 puşcaşĭ, carĭ apucară pe la spate pe artileriştiĭ noştri, îĭ omorâră până la unul, şi luându-le

tunurile le 'ndreptară în potriva nóstra. Acum sórta bătăliei este hotărâtă; aripa stîngă a oştilor luĭ Mihaiŭ, după o împotrivire eroică, începe să se reschire, fiind izbită chĭar de tunurile nóstre; aripa dréptă nu întârḑiă să facă acelaşĭ lucru, cu tóte isprăvile vitejescĭ ale luĭ Baba Novac, în fine însuşĭ centrul unde se afla Mihaiŭ, vĕḑênd amêndouĕ aripile reschirate, dede dosul. Numaĭ Mihaiŭ nu voĭa să părăsésca câmpul de luptă, nesciind ce este fuga, pentru un vitéz ca dênsul; ci el sta, în plóia de glónţe şi de puciósă, nemişcat pe calul sĕŭ, în mâna dréptă stégul cel mare al armieĭ, în stânga sabia sa plină de sânge, ĭar în juru-ĭ câţĭ-va căpitanĭ rugându-l cu lacrimile în ochĭ a lua fuga, căcĭ duşmanul s'apropiă şi viaţa-ĭ e în primejdie. In fine trebuind a fugi, el scóse stégul de pe lancea de care era atîrnat şi 'l băgâ în sîn; tot aşa făcură şi oficeriĭ sĕĭ cu cele-l-alte stégurĭ; apoĭ eroul trecu în not Mureşul cel lat şi plin de sânge şi trupurĭ, pe agerul sĕŭ armăsar; calul fiind sleit de puterĭ, Mihaiŭ descălecá după el, şi „ recunoscĕtor pentru slujba ce'ĭ făcuse, îl mângăiâ, îl trase de cóma frunţiĭ, îl sărutâ şi apoĭ îĭ dete drumul să mérgă slobod pe câmpie“.

23. De la Mirislăŭ, unde 10,000 cadavre acoperéŭ câmpul de luptă, din amêndouĕ părţile căḑênd câte jumĕtate, Mihaiŭ se duse cu grabă la Alba-Julia, apoĭ la Făgăraş; de aci luându-şĭ familia şi ce avea maĭ scump, se îndreptă cu oşteniĭ, ce-ĭ maĭ rĕmăsese, spre Ţéra-Românéscă printre munţĭ. Când se apropiâ de hotare, află că nu departe Moise Sekeli cu Poloniĭ îl aştepta să'l lovéscă. Pus între douĕ focurĭ, Mihaiŭ se decise a se împăca cu Basta, şi trimise la dênsul patru solĭ, carĭ încheĭară pacea cu condiţiune ca: dómna Stanca, fiica-sea Florica şi fiul sĕŭ Nicolae-Vodă să rĕmână ostaticĭ în Ardél,

iar Basta să-l ajute cu trupe împotriva Turcilor şi Polonilor, carĭ năvălise în Ţéra-Românéscă.

„Ast-fel fu bătălia de la Mirislĕŭ, dice istoricul Bălcescu, acéstă ântêiă nenorocire, începĕtură şi pricină a tutulor celor-l'alte. Ast-fel nestatornicul noroc, în câte-va césurĭ, ne răpi aceĭa ce ne dedese într'atâţea anĭ şi după atâtea marĭ strădăniĭ. Vaĭ! câte sperărĭ frumóse înşelă el! câte planurĭ marĭ nimicnici!" Mihaiŭ, în scrisórea ce dede împĕratuluĭ Rudolf, dice despre acéstă bătălie: „Eŭ creştin fiind şi neînvĕţat a mĕ bate în contra creştinilor, de şi eram împins de nevoiă, nu mĕ luptaĭ, după cum eram dedat, ca în contra duşmanuluĭ firesc, aprindĕnd pe aĭ meĭ cu cuvêntul şi cu esemplul meŭ şi susţinênd însu-mĭ prima lovire a inimiculuĭ, ci vĕdênd înainte-mĭ óste creştină şi durêndu-mĕ de vĕrsarea sângeluĭ nevinovat pentru nestatornicia unor necredincioşĭ, mi se muiâ inima, şi nu susţinuĭ dupa datina mea primul atac, ci mĕ trăseĭ înapoĭ, nu pentru că avém óste mult maĭ mică, nicĭ pentru că aş fi perdut curajul, ci pentru că mĕ îngroziam a udà în sânge creştin o sabiă, ce bĕuse pênĕ acum atât sange păgân! Şi aşa soldaţiĭ meĭ, deprinşĭ a mĕ vedea în luptă tot-d'a-una în fruntea lor, astădată nevĕdêndu-mĕ de faţă, se împluiă de neîncredere şi dederă spatele, nu de frică, ci temêndu-se nu cum-va să se fi întĕmplat mie vre-o nenorocire."

I) Infrîngerile luĭ Mihaiŭ în Ţéra-Românéscă. — Mihaiŭ la Praga.— Intórcerea luĭ în Ardél şi isbînda de la Goroslăŭ.

(1600—1601)

24. Mihaiŭ-Vodă luănd veste, că pe de o parte Zamoisky cu Poloniĭ aŭ ajuns pĕnĕ la Buzĕŭ, ĭar pe de alta, că Turciĭ sunt deja în Bucurescĭ, scoborî munţiĭ prin pasul Buzeuluĭ, şi puse tabăra lăngă rîul Teléjenuluĭ. Oastea ce avea fiind numaĭ de 7—8000, el trimise grabnic după ajutóre la Basta, rugându-l a-ĭ da cel puţin 2.000 pedeştri şi 500 călăreţĭ, precum şi muniţiunĭ de rĕsboiŭ. Tóte cererile luĭ rêmaseră însă zadarnice, alegêndu-se numaĭ cu făgăduelĭ, făcute tocmaĭ ca să'l amăgéscă maĭ bine şi să'l pérdă. Intre acestea Zamoisky cu 30,000 Po-

lonĭ şi Ieremia cu 10,000 Moldovenĭ tăbărîse pe malul cel-alt al Teléjenuluĭ, Mihaiŭ susţinu cu dênşiĭ vitejesce şi cu isbîndă lupta doué ḑile (6 şi 7 Octomvrie); dér la 10 Octomvrie Poloniĭ, apucând vadul rîuluĭ, bătură pe Românĭ in pădurea Bucovuluĭ, şi-ĭ siliră a părăsi tótă tabăra cu bagage, artilerie şi 95 stégurĭ. Peste 1,000 de ómenĭ căḑură din amêndouĕ părţile.

Româniĭ însă se retraseră nu de tot în risipă, ci în bună rînduială, tot apărându-se pĕnĕ la oraşul Tîrşor (aḑĭ sat pe lângă Ploescĭ). De aci Mihaiŭ se duse la Tîrgovişte, unde lăsă pre ceĭ treĭ fraţĭ Buzescĭ cu óstea ce se afla în loc, ĭar dênsul se retrase d'alungul munţilor spre Craiova, ca să adune o nouă óste şi să ĭasă ĭarăşĭ la luptă.

25. Starea de acum a Ţériĭ-Românescĭ ne o descrie însuşĭ Mihaiŭ, ḑicênd: „După ce, nereculegêndu-mĭ încă bine puterile, intraĭ în Ţéra-Românéscă, mê simţiĭ împresurat de tóte părţile de inimicĭ: icĭ Poloniĭ, colea Turciĭ, pustiind cîmpiile, satele şi oraşele, răpind turmele şi cireḑile, prĕdînd pretutindenea şi ducênd pe bĭetul popor ca pe vite în prinsóre, în cât, considerând pustiirile cele multe, şi mulţimea celor duşĭ în robie, faţa Ţériĭ-Românescĭ era cu mult maĭ de plîns, de cît în ḑilele luĭ Sinan, cînd óstea turcéscă cotropise totul.“ De aceste rele o parte din boerĭ sciură să se foloséscă pentru a deslipi poporul de Mihaiŭ, asupra capuluĭ căruĭa eĭ aruncaŭ vina tutulor rĕutăţilor. In Craiova isbucni chiar o revoltă, pe care domnul trebui să o năbuşéscă cu sabia. Intre acestea Zamoisky, după ce aşeḑase domn în scaun la Bucurescĭ pe Simeon Movilă fratele luĭ Ieremia, se retrase în Polonia din ordinul regeluĭ sĕŭ, lăsând 4000 Polonĭ ca să sprijine pe Simeon; la Sucéva el aşeḑâ domn pe Ieremia Movilă. Dar Mihaiŭ, deşi

părăsit şi amărît de toţĭ, isbutise a strînge o nouă oştire, cu care, ajutat şi de banul Craioveĭ, bătu pe paşiĭ Vidinuluĭ şi Nicopoleĭ, carĭ intrase în ţéră; amêndoĭ paşiĭ fură ucişĭ, prĕḑĭ şi multe stégurĭ căḑură în mâna luĭ Mihaiŭ. După aceia el porni asupra luĭ Simeon-Vodă, trimiţênd înainte pe banul Udrea cu 4000 de óste să fie de strajă la Curtea de Argeş; însă aci Udrea fu lovit pe neaşteptate de óstea polonă a luĭ Simeon, ce venise prin locurĭ ascunse; de şi o respinse pĕnĕ în treĭ orĭ, însă a patra óră el perdu rĕsboiul cu rĕsipă. Ceĭ-alţĭ oştenĭ aĭ luĭ Mihaiŭ, aflând acésta, se împrăştiară, Udrea se închină luĭ Simeon.

26. Eroul acum singur, părăsit de toţĭ, pus între focurile Turculuĭ, Polonuluĭ şi Ungurilor, stréin şi vêndut chiar în ţéra luĭ, pentru care luptase cu primejdie de viaţă 7 anĭ întregĭ, despărţit de familia luĭ dragă, care sta în robie neavĕnd nicĭ pânea de tóte ḑilele, — rĕtăcea cu puţinii credincioşĭ, ce-ĭ maĭ rĕmăsese, prin scorborele munţilor, ca cel din urmă fugar; el, care câte-va ḑile maĭ 'nainte ţinuse în mână sceptrul a treĭ ţĕrĭ, şi comandase ḑecĭ de miĭ de voinicĭ, acum n'avea nicĭ unde să 'şĭ plece capul, pe care neîmblânziţiĭ sĕĭ duşmanĭ pusese preţ, ca pentru un ucigaş! Nu-ĭ rĕmase alt, de cât să alerge la mila împĕratuluĭ Rudolf, şi la 25 Decemvrie 1600 cu 70 inşĭ călărĭ ajunse împreună 1600
cu Mihalcea Banul la Viena, după ce în tot drumul pênĕ aci avu să sufere mulţime de nenorocirĭ şi nedreptăţĭ din partea Ardelenilor. După treĭ lunĭ de aşteptare la Viena el căpătă voiă de la împĕratul să vină la curtea din Praga, unde fu primit cu cele maĭ marĭ onorurĭ (23 Martiŭ 1601). Mihaiŭ sciu 1601
cu măĭestrie şi căldură să se apere de învinovăţirile, ce i se adusese, şi să robéscă inima împĕratuluĭ; acesta îl numi guvernator al Transilvanieĭ şi-ĭ dede

100,000 galbenĭ, ca în unire cu Basta, să pórte rĕsboiŭ, pentru a goni pe Sigismund Batori din Ar-
1601 dél, şi a aduce ţéra ĭarăşĭ la ascultare. In $\frac{24 \text{ Iulie}}{3 \text{ August}}$ 1601 Mihaiŭ Vitézul şi George Basta, carĭ se împrietenise ca Irod cu Pilat, în fruntea a 10,000 pedestri şi 8000 calărĭ deteră strălucita bătălie de la *Goroslăŭ*; armata luĭ Batori, ce se ridica la 35,000 ómenĭ, fu desăvîrşit sfarâmată; tótă tabăra coprinsă, împreună cu 54 tunurĭ şi 130 stégurĭ. Mihaiŭ fu braţul şi inima acesteĭ victoriĭ. El desfăşură aci minunatele-ĭ talente milităresci şi o bărbăţie vrednică de faĭma numeluĭ sĕŭ. Sórta cea nestatornica începuse acum ĭarăşĭ să-ĭ surîḑă şi să-ĭ dea speranţele cele maĭ bune: în Ţéra-Românéscă fraţiĭ Buzescĭ, ne maĭ putênd răbda pe Simeon Movilă la tron, îl gonise în douĕ rêndurĭ, ĭar pentru a treĭa óra chĭar în ḑiua, când Mihaĭu isbândea la Goroslăŭ. Moldova gemea de cruḑimele şi nelegiuirile oştilor polone, şi de tirania luĭ Ieremia, aşteptând pe vitézul domn să vină, ca s'o mântuiască. Ardélul, saturat de atâtea amestecăturĭ, se vedea silit a primi din noŭ domnia luĭ Mihaiŭ. Rĕmânea numaĭ zavistiosul Basta, care vîna de mult peirea domnuluĭ român; el nu putea să uĭte, că în douĕ rêndurĭ pênĕ acum împĕratul Rudolf numise pe Mihaiŭ, ĭar nu pe dênsul, guvernator al Ardéluluĭ. El vedea bine, că de astă-dată Mihaiŭ, înţelepţit prin cele păţite, n'are să maĭ lase din mână acéstă ţéră; că el strânge mereŭ la oştĭ şi se gătesce de rĕsboiŭ, şi că trimisese poruncă la Alba-Julia să-ĭ gătéscă palatul crăiesc, unde avea în curênd să vie şi să se aşeze ĭarăşĭ în scaun.

J) Omorîrea luĭ Mihaiŭ Vodă.

(8 August 1601)

27. Ast-fel vrajba cea vechie dintre Basta şi Mihaiŭ se reaprinse: Basta ceru de la Mihaiŭ să-ĭ predea tóte tunurile şi stégurile luate în batălie; acesta rĕspunse că tunurile îĭ sunt de lipsă, ĭar stégurile voesce singur să le trimiţă luĭ Rudolf, ceea-ce a şi făcut. Basta pretindea că el are comanda supremă a oştilor; Mihaiŭ susţinea din contra că fiind el guvernatorul Ardéluluĭ, este şi căpetenia tutulor trupelor; maĭ adause că: întêĭa dată a coprins singur Ardélul, şi acum tot el a ajutat sa se coprinḍă a doua óră; că vĕrsându-şĭ de treĭ orĭ pênĕ acum sângele pentru asta ţéră, el are maĭ mult drept asupră-ĭ de cât Basta şi de cât chĭar Impĕratul. Acestea şi altele de acest fel, dér maĭ ales speranţa, că după peirea luĭ Mihaiŭ, Ardélul i se va da luĭ, îl făcură să grabéscă perderea acestuĭ om. Rĕmânea numaĭ de găsit chipul, timpul şi locul, unde să sĕvêrşésca crima. Amêndouĕ oştile fiind tabărâte în câmpia Turdeĭ, cortul luĭ Basta era departe de al luĭ Mihaiŭ cât o aruncătură de săgétă. Mihaiŭ se pregătea tocmaĭ, ca să pornéscă asupra cetăţiĭ Făgăraşuluĭ, unde Ungurii ţinéŭ înca în robie familia sea; pentru acésta el trimisese pre căpitaniĭ sĕĭ George Raţ şi Márzea cu o parte din oştĭ înainte, ĭar el avea de gând să-'ĭ urmeze a doua ḍi (8 August) cu alte trupe, ce-ĭ făgăduise Basta. Cu o séră maĭ nainte generalul împĕrătesc pofti pre Mihaiŭ la consiliul de rĕsboiŭ, care dupĕ obiceiŭ se ţinea în cortul luĭ Basta. El presimţind vre-o cursă nu se duse, dér a doua-ḍi dis-de-diminéţă trimise pe secretarul sĕŭ la Basta, să-ĭ céră iertăciune de nevenire şi să-ĭ vestéscă tot de o dată plecarea. Pe când secretarul vorbea în cort, Basta chemâ la o parte pre

Jacob de Beauri, şi pe alţĭ căpitanĭ aĭ pedestrimeĭ valone, şi le porunci, ca pe dată cu 200 puşcaşĭ aĭ lor şi câţĭ-va cu alebarde să mérgă la cortul luĭ Mihaiŭ, să 'l prindă şi să i-l aducă; ĭar décă nu se va supune, să'l omóre. Căpitaniĭ îndepliniră ordinul întocmaĭ; şi cât maĭ în ascuns şi fără sgomot ajunseră la cortul luĭ Mihaiŭ, facură cu cuţitele maĭ multe găurĭ şi intrară în cort prin maĭ multe părţĭ de o dată. Mihaiŭ sta în picióre vorbind cu generalul călărimeĭ române, Ungurul Racotzi, când se vede înconjurat de céta ucigaşilor. Cel d'ântêiŭ, ce s'apropiâ de persóna sa, fu un locotenent, care îĭ ḑise: „Eştĭ prins!" — „Prins eŭ?!" răcni Mihaiŭ, scoţând sabia şi dându-ĭ o lovitură gróznică; când însă voi să ridice a doua óră braţul stâng. căcĭ era stângacĭ, unul din valonĭ ĭ-apucâ mânerul săbieĭ, îĭ smulse cu dinţiĭ arma din mână, şi într'o clipă îĭ tăiâ cu dênsa capul, pe când alţiĭ cu suliţa îl pătrunse drept în inimă. Ast-fel frumosul sĕŭ trup căḑu ca un copaciŭ rostogolindu-se la pămênt
1601 (8 August 1601). Tradatorul Racotzi, care asista cu sânge rece la acéstă privelişte, fu din nebăgare de sémă rănit la obraz.

28. Când în lagar se rĕspîndi vestea omoruluĭ luĭ Mihaiŭ, soldaţiĭ sĕĭ luară armele ca sa'l rĕsbune. Dér George Basta cu amerinţările séle sciu să-ĭ potoléscă. Banul Mihalcea, bĕtrân de peste 80 anĭ, fu prins, căsnit şi strîns de gât în închisóre; alţĭ 300 boerĭ periră o dată cu dênsul; ceĭ-lalţĭ scăpară cu fuga, ĭar rĕmăşiţele oştilor române se întórseră în ţéră. Corpul trunchĭat al erouluĭ stete treĭ ḑile aruncat în ţĕrînă, despuĭat şi tăvălit în sânge; ba, spre maĭ mare ocară, fu pus pe un hoĭt de cal, pĕnĕ ce se făcu milă unuĭ creştin şi'l îngropâ într'un loc în cîmpie. Capul, după ce fu plimbat pe un măgar prin sate şi tîrgurĭ, se înbălsamâ şi se trimise în

ţéră, ca să se încredinţeze toţĭ că Mihaiŭ nu maĭ trăesce. Radul Buzescu şi soţia sa Preda (fiica luĭ Mihalcea Banul) îl înmormêntară în lăuntrul bisericeĭ din M-rea Déluluĭ, la piciórele Pĕtraşculuĭ-Vodă, unde se păstréză şi se póte vedea pĕnĕ astă-ḑĭ.

Ast-fel peri de mână ucigaşă, în vêrstă numaĭ de 43 anĭ, voevodul cel maĭ vestit, cel maĭ minunat şi cel maĭ vitéz al Românilor; în timp de opt anĭ, cît a fost pe tron, el n'a avut un minut de odihnă, stând pururea în rĕsbóe pentru o singură mare idee: liberarea patrieĭ de jugul păgîn şi mărirea eĭ. Acesteĭ ideĭ el a jertfit totul: viaţa sea, familia sea, însăşĭ ţéra sea, despre care scria luĭ Rudolf, cu puţine ḑile nainte de a muri, că n'a maĭ rĕmas în ea de cît munţiĭ şi apele. Din ḑiua şi césul, în care de bună voia luĭ a intrat în confederaţiunea creştină şi a jurat mórte Turculuĭ, şi pĕnĕ în clipa când a închis ochiĭ, el a rĕmas statornic şi credincios causeĭ creştine şi împĕratuluĭ Rudolf. Rĕsplata acesteĭ credinţe nestrămutate pentru causa creştină şi pentru slujba împĕratuluĭ o găsi Mihaiŭ pe câmpia Turdeĭ; ea era barda mercenară a unuĭ căpitan valon, care-ĭ reteză capul. Este de tot ciudată purtarea îndoiósă a Curţiĭ de la Praga faţă cu Eroul nostru: cu doĕ ḑile numaĭ înainte de bătălia de la Mirislăŭ Rudolf recunoscea prin diplomă formală pe Mihaiŭ de guvernator pe viaţă al Ardéluluĭ, de domn al Ţĕreĭ-Românescĭ, atât pe dênsul, cît şi pe toţĭ urmaşiĭ luĭ în linie bărbătéscă, şi în lipsă chiar şi femeiască. Şi cu tóte acestea generalul Basta, tot în numele împĕratuluĭ, şi în acelaşĭ moment, îl silea cu armele să ĭasă din Transilvania. Coprinderea Moldoveĭ Mihaiŭ o făcuse cu scirea Archiduceluĭ Mateiŭ (fratele luĭ Rudolf), care după isbîndă îĭ scrise şi îl îndatoră să se întăréscă în Moldova şi să prindă rădĕcină, ca să pótă maĭ uşor lovi pe Turcĭ pe apă şi pe uscat şi să-ĭ abată de la năvălirile lor în Ungaria. Când însă se ridică viforul turbat asupra luĭ Mihaiŭ: Poloniĭ cu Zamoisky, Sigismund Batori şi Ieremia cu Turciĭ şi Tătariĭ, ĭar Mihaiŭ ceru ajutóre de la Rudolf, acesta se spălă pe mânĭ, ca Pilat pentru Cristos, ḑicênd că *fără scirea luĭ s'a luat Moldova;* şi astfel fu lăsat, bĭetul domn, ca să pérḑă nu numaĭ Transilvania şi Moldova, dér şi propria-ĭ ţĕrişóră. Când în sfârşit Rudolf îl numi pentru a doua óră guvernator al Ardéluluĭ,

şi el învinse pe Batori şi Ardelenĭ la Goroslĕŭ, — Basta, tot în numele împĕratuluĭ, îĭ tăiâ capul tâlhăresce fără témă de rĕspundere, cum se vede din chipul scurt şi uşor cu care raportéză crima la Curtea din Viena: „Mihaiŭ vrênd să se apere, a fost omorît după porunca ce eŭ dedesem celuĭ ce a executat-o.“ Atâta tot! Şi tăcerea rece fu singurul rĕspuns al împĕratuluĭ, deşi era vorba de o crimă şi de mórtea unuĭ om, care opt anĭ rĕsboise pentru creştinătate, prin braţul sĕŭ nebiruit abătuse vitejesce potopul putereĭ Turcescĭ de asupra ţĕrilor împĕrăţieĭ germane, de două orĭ coprinsese Ardélul pentru dênsa şi îĭ închinase Moldova şi Ţéra-Românéscă. După aprópe 300 anĭ, astăḑĭ lumina s'a făcut asupra morţiĭ luĭ Mihaiŭ, şi istoria, care este judecătórea dréptă şi severă a ómenilor şi a naţielor, trebue să înfiereze pe aceia, carĭ s'aŭ făcut vinovaţĭ de sângele luĭ Mihaiŭ Vitézul; pe simple bănuelĭ, pe nişte scrisorĭ plăsmuite, scrisorĭ în copie numaĭ, de existenţa cărora însuşĭ Basta se îndoia, capul luĭ Mihaiŭ sbóră sub secura călăilor. Nicĭ măcar atâta merit n'a avut generalul Basta, ca să dobóre protivnicul sĕŭ voĭnicesce, pept la pept, în luptă deschisă, căcĭ Mihaiŭ nu era omul care să fugă de luptă; pe sub ascuns în ă, prin surprindere, hoţesce, a omorî pe un vitéz al vitejilor, rĕmâne o pată pururea neştérsă pe numele luĭ Basta! Dar chipul cum îl tractéză şi după mórte, batjocura la care osîndesce chiar trupul luĭ fără viaţă, sunt nevrednice de natura omenéscă, necum de un om civilisat!? Mihaiŭ plânse la vederea capuluĭ luĭ Andreiŭ Batori, trimise să-ĭ caute şi trupul, şi împreunând tristele rĕmăşiţe le învesti cu haĭne măreţe, le acoperi cu mantie de purpură, le depuse pe tablă de marmură, le închise în sicriŭ de argint, şi apoĭ cu o pompă crăiască le înmormêntă în biserica cea mare din Alba-Iulia; şi ucigaşul luĭ Andreiŭ n'a rĕmas nepedepsit; el a plătit cu capul crima sa! Mihaiŭ arĕtase milă, îndurare, generositate către toţĭ nobiliĭ Ardelenĭ, chiar către duşmaniĭ sĕĭ, carĭ vînaŭ peirea capuluĭ sĕŭ; eĭ se purtară în chipul cel maĭ crud şi barbar cu dênsul, cu familia sa; omorîră chiar în casne soliĭ sĕĭ, fripseră de viŭ în frigare în timp de o oră şi jumĕtate pe cel maĭ vitéz general al sĕŭ, pe Baba-Novac; şi nu aflâ îndurare la dênşiĭ nicĭ măcar un bĕtrân de peste 80 anĭ, Mihalcea Banul, pe care 'l strangulară, negăsindu-ĭ altă vină de cât că slujise cu credinţă pe domnul sĕŭ! Câtă mărire de suflet, iubire de dreptate, tărie de caracter, adevĕr pe buze

şi în inimă, desinteresare şi dragoste pentru jertfă la Mihaiŭ, şi ce micşorime, amăgelĭ, nestatornicie la un Sigismund şi Andreiŭ Batori, la un Ieremia Movilă, la un Basta şi Zamoisky, la un Sigismund polonul, chiar la Matia şi Rudolf! Nişte piticĭ faţă de un uriaş!

Arare-orĭ s'a vĕḑut un om, cu aşa puţine mijlóce şi în nişte împrejurărĭ aşa de grele, să facă cele ce dênsul a isbutit într'un timp fórte scurt. „Născut aci în nişte vremĭ nefericite, ḑice un istoric, norocirea ţĕriĭ sale l'a adus ca să şédă pe scaunul moşilor şi strămoşilor sêĭ. Dar duhul luĭ cel mare nu se putea mulţumi ca să ocupe un scaun ocărît şi să cârmuiască o naţie róbă. El se sili ca să-şĭ desrobéscă ţéra, să facă respectat statul românesc şi să dea în mâna Românilor putere de a-şĭ ţinea demnitatea lor. El făcu inimele Românilor primitóre de sentimente înalte, şi duhul lor întreprinḑĕtor de lucrurĭ marĭ. Onórea, demnitatea, mândria, patriotismul, slobozenia, acestea eraŭ ideile, de care eraŭ absorbiţĭ Româniĭ din Ţéra-Românéscă în vremea cârmuiriĭ luĭ ceĭ viteze. Din Românĭ apăsaţĭ sub un jug greŭ, amorţiţĭ printr'un despotism nesuferit, şi degradaţĭ printr'o tiranie sĕlbatică, făcu ómenĭ slobozĭ, făcu atâţĭa eroĭ, carĭ dădură lumeĭ probă de ceea-ce póte o naţie slobodă şi cârmuită de un Prinţ mare. El era eroul, era idolul lor, era viaţa şi fericirea lor, era Românul care făcea cât toţĭ Româniĭ". Dar Mihaiŭ nu era numaĭ eroul Românilor, ci era al tutulor creştinilor de sub jugul turcesc, braţul întregeĭ creştinĕtăţĭ, căreia făgăduise că are să facă liturgiă în Biserica Sf. Sofie din Constantinopole. „Scrie cronicarul leşesc că aşa era de vestit Mihaiŭ-Vodă şi la Leşĭ, cât 'l aşteptaŭ cu bucurie să vie, sciindu-se de o lege cu dênsul, să i se închine toţĭ Podoleniĭ. „Sêrbiĭ şi Bulgariĭ dorĭaŭ cu nerăbdare să vadă pe eroul român trecênd la dênşiĭ, ca să i se închine cu toţiĭ" ḑice un alt scriitor de atuncĭ, ĭar un al treilea adaogă: „Mihaiŭ se gândĭa la cucerirea Macedonieĭ, Serbieĭ, Bosnieĭ, Albanieĭ şi a celor-l'alte ţĕrĭ grecescĭ, unde avea o mulţime de partisanĭ, carĭ 'l numĭaŭ *Steaua Rĕsăritului*, după cum se constată acésta din scrisorile ce s'aŭ găsit maĭ în urmă sub perină după mórtea acestuĭ domn." El voia să smulgă întréga peninsulă balcanică de sub ghiarele Orientuluĭ păgân şi s'o alipéscă la Apusul creştin şi civilisat, precum isbutise a rupe legăturile de vécurĭ ale patrieĭ sale cu Pórta, şi a o trage în hora naţiilor civilisate ale Occidentuluĭ.

De aceea mórtea luĭ a fost plânsă de toţĭ, şi cu greŭ le venea să crédă că el e mort, că un vitéz ca dênsul póte să móră. „Ce s'o fi făcut óre Mihaiŭ-Vodă? se întrebaŭ între dênşiĭ. Nimic nu s'aude despre dênsul de la un timp încóce. Unde s'o fi dus şi unde s'o fi aflând, de nu se maĭ vede? Nu cum-va în Tătaria s'a dus, pe Han-Tătar să bată? Nu cum-va e în Moldova singur fără de oştire? Orĭ că în Turcia a trecut şi calcă acolo ţéra? Saŭ cu óste va să vie, Turciĭ să omóre şi pe creştinĭ să mântuiască? Nu, nicĭ la Han-Tătar s'a dus; nicĭ în Moldova este; nicĭ dincolo în Turcia; nicĭ aicea în ţéră. Ci cu balaurul se luptă la Turda în câmpie, care 'l apucă şi va să'l ducă în iad. Nóptea tótă vitejeşte s'a luptat, şi Duminecă diminéţă rĕmase învins. Un ţipĕt numaĭ el scóse cu inima străpunsă: Unde sunteţĭ voĭ vitejiĭ meĭ? Luaţi-vĕ săbiórele şi veniţĭ înaınmaţĭ, de mĕ scăpaţĭ d'aci, iubiţĭ prietenĭ; căcĭ inima mi s'a străpuns, puterea mi s'a tăiat, trupul mi s'a slăbit şi sufletul mi s'a îngrozit. Voĭ bine ştiţĭ cât eram de vitéz, şi acum fără de luptă mĕ vĕd aci junghiat. De mine o dată tremura Rĕsăritul şi Apusul, iară acum nimenĭ nu se găsi să-mĭ ajute."

Un istoric vestit german ḑice despre Mihaiŭ-Vodă: „Să aruncăm maĭ bine florĭ pe mormêntul unuĭ domn român, care are un interes istoric universal. Şi el ajută, şi ajută puternic, să abată barbaria turcéscă de la cele-l'alte părţĭ ale Europeĭ. Dacă acest bărbat ar fi avut o crescere maĭ îngrijită, dacă nu s'ar fi născut în nişte împrejurărĭ aşa de grele, dacă n'ar fi avut aface cu Basta, cu Sigismund Batori, cu Ieremia Movilă, el ar fi întreprins isprăvĭ minunate. Un român de naştere, este o dovadă încă maĭ mult, că Providenţa îşĭ alege uneltele sale dintre tóte naţiunile şi limbele. Domnirea sa, dacă ar fi ţinut maĭ îndelungat, ar fi fost hotărîtóre pentru sórta maĭ bună a ţĕrilor de la Dunărea-de-Jos. Insă în al 43-lea an al vêrsteĭ sale, el fu smuls cu silnicie din cariera sa; urmările întreprinderilor sale se zădărniciră, şi în acelaşĭ timp periră în spaţiul gol al timpilor. Dar este datoria istorieĭ de a-ĭ păstra memoria şi de a-ĭ vesti lauda, fără însă de a-ĭ ascunde cum-va greşelile. A eĭ datorie este de a desfăşura înaintea ochilor isprăvile, de a deştepta prevederea, că în aceste ţĕrĭ frumóse va veni un timp maĭ bun pentru omenire."

In adevĕr, mórtea luĭ nimicnicesce planurĭ marĭ şi îndrăzneţe, sguduind rĕŭ trebile Românieĭ; cartea vitejieĭ strĕbune părea chĭar că s'a închis pentru tot-d'a-una,—

până în ḑiua când, după trecere de 270 anĭ, vitézul Rege Carol I, punêndu-se în fruntea oştenilor Sĕĭ, trece Dunărea, rĕsbesce oştile musulmane, ĭa Nicopoli, Măgura şi Ghighen, Rahova, Plevna, Smârdan şi Vidin, şi biruitor dă Românieĭ *Independenţa* şi *Regatul*, îndeplinind aĭevea visul de *Mărire Românéscă* al celuĭ maĭ mare şi maĭ vestit domn român: al luĭ Mihaiŭ-Vodă Vitézul!

2. Radu Şerban Basarab.

(1601—1611)

A) Radu Şerban se face domn. — Bătălia de lângă Braşov.

1. După mórtea luĭ Mihaiŭ Vitézul se născură certurĭ marĭ pentru domnia Ţĕriĭ-Românescĭ. Boeriĭ cîţĭ fusese cu Mihaiŭ în Ardél, împreună cu fraţiĭ Buzescĭ, carĭ alungase pe Simeon Movilă, aleseră domn pe Radu Şerban Basarab; acesta însă este bătut de Simeon şi alungat în Transilvania; asupra luĭ Simeon se ridică Radu Mihnea cu óste turcéscă, dér în curênd este silit şi el să se retragă, ne maĭ fiind sprijinit de Turcĭ; acelaş lucru face şi Simeon, când află că Radu Şerban, ajutat de împĕratul Rudolf, vine asupră-ĭ cu 20.000 ómenĭ. El fuge în Moldova, de unde, împreună cu 160.000 Tătarĭ, afară de Polonĭ şi de Moldovenĭ, năvălesce asupra luĭ Radu Şerban. Bătălia se dede în gura Teléjinuluĭ la satul *Teiuşanĭ* (14 Septemvrie 1602) 1602
şi ţinu treĭ ḑile. Ea fu hotărîtă prin lupta de faţă a luĭ Stroie Buzescu cu un tătar vestit prin vitejia luĭ, şi care era nepot al Hanuluĭ tătăresc. Stroie, băgându-se între ambele oştĭ, se lovi cu Tătarul, pe care 'l tăiă în bucăţĭ; dér şi dênsul fu rănit la cap, din care causă peste 3 sĕptĕmânĭ i s'a şi întîmplat mórte. Hanul împreună cu Simeon luară fuga, ĭar Radu Şerban rĕmase singur domnitor. „Atuncĭ, spune cronica, s'aŭ potolit tóte rĕsbóiele şi oştile cele multe, şi s'aŭ pogorît

de la Dumnedeŭ mare bucurie şi veselie în Ţéra-Românéscă, şi se strînseră toţĭ ómeniĭ ceĭ resipiţĭ, cineşĭ la locul luĭ, mulţămind luĭ Dumnedeŭ pentru pacea ce le-aŭ dat.“

2. Pacea şi liniştea nu ţinură însă mult, din causa amestecăturilor din Transilvania. George Basta, lăsat guvernator al acesteĭ ţĕrĭ după mórtea luĭ Mihaiŭ, se purtâ cu aşa crudime, în cât toţĭ locuitoriĭ luară armele. In capul lor se puse fostul general al luĭ Mihaiŭ, Moise Secheli, care cu iuţéla fulgeruluĭ, fiind ajutat de Turcĭ, supuse tot Ardélul. Basta alergă dupe ajutor la Radu Şerban. Acesta îĭ trimise în maĭ multe rĕndurĭ diferite cete armate, carĭ fură respinse de Secheli; dér 3000 Ardelenĭ, pe când se pregăteaŭ să năvăléscă în ţéră, fură loviţĭ pe neaşteptate de Românĭ şi măcelăriţĭ pĕnĕ la unul. In acelaş timp Radu Şerban, în fruntea oştilor sale, coprinse Brăila, trecu Dunărea cu foc şi sabiă, bătu pe paşa Silistreĭ şi prefăcu acest oraş în cenuşă. Apoĭ se întórse la Tîrgovişte, de unde, cu 4000 călăreţĭ, 6000 pedeştriĭ şi cu 4 tunurĭ, intrâ fără de veste în Ardél pe la Rucăr, îndreptându-se către Braşov. Aci îl aştepta Secheli, bine întărit într'un lagĕr, ce avea de jur înprejur care legate unul de altul. Româniĭ, cu tótă plóia de glónţe şi de săgeţĭ ce cădea asupră-le, isbutiră a sparge întăriturile şi a 'şĭ face drum în lăuntrul lagăruluĭ vrăjmăşesc. Unguriĭ sunt acum de tóte părţile înconjuraţĭ şi nu aŭ vre un mijloc de scăpare, fiind-că tóte întrările sunt astupate, iar Tătariĭ, carĭ eraŭ afară din lagăr, apucase fuga. Măcelul fu îngrozitor; Româniĭ cu mare furie aştern la pămĕnt grămedĭ de duşmanĭ, peste corpurile cărora trec, ca să facă alte grămedĭ şi maĭ marĭ. Insuşĭ Moise Secheli e ucis; din 6000 Ardelenĭ,
1603 abia décă cîţĭ-va scapă cu viaţă (17 Iulie 1603).

Pe lângă prădĭ bogate se luară şi multe stégurĭ, din carĭ Radu trimise 32 la împĕratul Rudolf. Acesta în schimb îĭ trimise darurĭ preţióse, o sumă însemnată de banĭ, un stég, pe care Radu cu boeriĭ sêĭ jurară credinţă caseĭ Austriace; asemenea îl recunoscea prin diplomă formală de domn al Ţĕreĭ-Românescĭ, pe dênsul ca şi pe toţĭ urmaşiĭ sĕĭ în linie dréptă bărbătéscă, făgăduindu-ĭ în acelaş timp un ajutor bănesc regulat pe fie-care an, muniţiunĭ şi oştĭ la vreme de trebuinţă (10 Decemvrie 1603). 1603

B) Radu Şerban face pace cu toţĭ veciniĭ. — Năvala luĭ Gabriel Batori.

3. Radu Şerban întorcêndu-se din Transilvania, încă nu apucâ bine să aşeḑe ţéra cu bună pace, câcĭ Tătariĭ, îndemnaţĭ de Ieremia Movilă, năvăleaŭ într'una, în cete de cîte 2000, 3000, 6000 şi 7000 de ómenĭ, arḑênd şi pustiind satele şi oraşele. O nouă cétă de 10.000 pĕtrunse pênĕ la Strĕjeştĭ (jud. Romanaţĭ) şi Tîrgu-Jiŭ; dér la întórcere Căpitanul Mîrzea o bătu cumplit la Giurgiu, omorînd tătărime multă, deşi picară şi din aĭ noştri numaĭ boerĭ o sută (Octomv. 1603). Tot atuncĭ Radu, cu 1603
4000 oştenĭ aleşĭ, înfrînse o armie turcéscă şi o fugări preste Dunăre. Din causa însă a acestor năvălirĭ dese, Ţéra-Românéscă ajunsese maĭ rêŭ de cît orĭ-când. Domnul român nu scia încotro să apuce; ajutórele făgăduite de Rudolf soseaŭ cu anevoinţă, şi nu la timpul potrivit. Când el se duse la Braşov (Febr. 1604) să se înţelégă des- 1604
pre aceste greutăţĭ cu Basta, o parte din boerĭ cu Mitropolitul Eftimie în frunte, urziră un complot la Tîrgovişte, ca să 'l rĕstórne şi să dea domnia luĭ Ştefan Prodicul, un fiŭ firesc al fostuluĭ domn Petru Cercel. Radu se 'ntórse în grabă, puse mâna pre Mitropolit, şi după ce-ĭ tăiâ nasul, îl tri-

mise legat la Basta ; acesta, spre a face pe voia luĭ Ieremia Movilă, îl trimise şi el nevĕtĕmat la Sucéva. Aci fugise şi cei-lalţĭ boerĭ rĕsvrătitorĭ, vechiĭ părtaşĭ aĭ luĭ Simeon Movilă, care nu încetase să umble după tronul Ţĕriĭ-Româneseĭ. Simeon, împreună cu boeriĭ fugiţĭ, făgăduia Impĕratuluĭ Rudolf, că décă 'l va sprijini să 'şĭ recapete domnia, nu nu maĭ că nu va avé lipsă de vre-un ajutor bănesc de la dênsul, ci încă se îndatoréză el a 'ĭ plăti tribut 100.000 talere pe an. Rudolf nu îndeplini cererea luĭ Simeon, cĭ
1604 stărui din noŭ pe lêngă Radu (Noemvrie 1604) să rĕmână în vechia-ĭ credinţă. Radu, vĕḑênd împrejurările grele care amerinţa ţéra, căcĭ pe d'oparte îl înteţea Tătariĭ, pre de alta Turciĭ, ïar de peste munte Ardeleniĭ, făcu pace cu împĕratul turcesc, îndatorindu-se a-ĭ da haraciul obicĭnuit; dede şi Hanuluĭ tătăresc 5000 galbenĭ şi 500 caĭ, numaĭ să înceteze cu prĕdările în principat, încheiă şi cu Ştefan Bo-
1605 cĭcaĭ, domnul Ardéluluĭ (la 5 Aug. 1605) un tractat de alianţă, de bună vecinĕtate şi prieteşug, şi nu rupse legăturile nicĭ cu împĕratul Germaniei. Se întîmplâ că şi în Moldova, murind Ieremia Mo-
1607 vilă (1607) şi după un an fratele acestuïa Simeon, urmâ la tron fiul luĭ Ieremia, Constantin Movilă, care era bun prieten cu Radu Şerban.

4. Ast-fel avênd pace de tóte părţile, ţéra începuse a se maĭ aşeḑa; locuitoriĭ fugiţĭ de multele nevoĭ peste Dunăre şi în Ardél se 'ntórseră pe la casele şi satele lor. Domnul putu să îngrijéscă de îmbunătăţirea sórteĭ sĕrmanilor locuitorĭ; ziḑi mănăstirile Comana şi Cobia, puse regulă în strîngerea birurilor, înfiinţând catastihe ale visterieĭ, în care fie-care sat birnic era trecut cu dajdia sea, şi pentru că n'avea temere de nicăirĭ, desfăcu o parte din oştĭ, iar celor-alte le dede drumul pe la casele lor. Intre acestea făcêndu-se domn al

Ardélului Gabriel Batori şi hrănind cugete vrăjmăşescĭ asupra luĭ Radu Şerban, năvăli fără de veste în ţéră (25 Decemvrie 1610). Radu nefiind 1610
gata de rĕsboiŭ, fu silit să fugă la ţéra Moldoveĭ cu toţĭ boeriĭ luĭ; Bator coprinse Tîrgoviştea; goni pe Radu pênĕ la satul Pelin, şi de şi nu 'l ajunse, dér prinse pe muma luĭ cu tóte comorile séle; apoĭ pustii în timp de 3 lunĭ oraşe, tîrgurĭ şi sate, măcelări vite şi ómenĭ, dărîmâ curţĭ, bisericĭ şi mănăstirĭ, pe unele stricându-le din temelie, pe altele desvelindu-le de plumbul de pe acoperiş, pe altele jefuindu-le de vasele sfinte; şi umplu Ardélul de argintul, aurul, pânea şi vinul Ţériĭ-Românescĭ, „cît n'aŭ rĕmas nimic în ţéră, nicĭ altă dată n'aŭ maĭ fost aicea în ţéră rĕutate şi jaf ca atuncea". El puse birurĭ grele asupra locuitorilor, pe carĭ îĭ opri să fugă din ţéră, şi trimise la Pórtă să spună că: de óre-ce Mihaiŭ-Vodă a omorît pe Andreiŭ Batori, Radu Şerban pe Moise Secheĭi, el a voit să rĕsbune mórtea acestora, a coprins ţéra şi cere să fie recunoscut de domn al eĭ. Sultanul, drept rĕspuns, îl pofti să ajute pre Radu Mihnea a se aşeḑa în domnie, ĭar el să se 'ntórcă înapoĭ la ţéra luĭ, cea-ce şi făcu, neavênd alt încotro (11 Martie 1611).

C) Bătălia de la Petrisdorf, lângă Braşov. — Radu Şerban perde domnia.

5. Dér Radu Şerban nu perdu timpul în zadar. Stînd la oraşul Roman, el începu să strîngă oştĭ, se uni cu Constantin Movilă, şi amêndouĭ încheiară un tractat de alianţă cu Mateiŭ, fratele împĕratuluĭ Rudolf, contra luĭ Gabriel Batori (Febr. 1611); în acelaş timp 1611
dede veste boerilor din Ţéra-Românéscă, Roşiorilor şi Dorobanţilor, să stea gata, căcĭ el va veni să-ĭ rĕsbune de cele păţite de la Ardelén. In fine, când fu bine pre-

1611 gătit, pe la jumĕtatea luĭ Maiŭ 1611, cu 8000 oştenĭ aleşı: Românĭ, Polonĭ şi Cazacĭ, merge drept la Tîrgovişte; oştile române îl primesc ca pe rĕsbunătorul lor; Radu Mihnea, părăsit de boerĭ şi de popor, fuge peste Dunăre la Turcĭ; Şerban, fără minut de zăbavă, trece cu oştile séle munţiĭ pe la Rucăr. Batori, care nu scia nimic despre acésta, venea spre Braşov cu 32.000 ómenĭ fără nicĭ-o grijă, toţĭ fiind veselĭ, ca şi când ar merge la nuntă; eĭ tăbarîră la *Petreştĭ* (Petrisdorf), nu departe de Braşov.

6. Când Radu Şerban prinse veste despre acésta, eşi încetişor din munţĭ, şi în nóptea de 28 spre 29 Iu-
1161 nie 1611, îşĭ rêndui armata în linie de bătaiâ, împărţind-o în 33 companiĭ; 2000 ómenĭ îĭ aşeză în dosul unor morĭ de hărtie. Batori, vĕḑênd în rĕvĕrsatul zorilor pe Radu că înaintézâ asupră-ĭ, trimise să-l întrebe: décă vine să petrécă cu el, séŭ să se bată. Radu, drept rĕspuns, începu atacul pe la césurile 11 ḑiua (29 Iunie); la început isbînda fu în partea Românilor, dér sosind Ardelenilor nouĭ trupe, pedestrimea română din centru, puţin numerósă, fu silită a da dosul; Batori începu atuncĭ să strige: *a nóstră este biruinţa,* şi ostaşiĭ luĭ se dederă în învălmăşélă la prĕdarea morţilor. Acum însă ceĭ 2000 Românĭ, ascunşĭ după morile de hârtie, năvălesc asupra Ungurilor; Radu Şerban pe de altă parte cu călărimea sfăramă centrul luĭ Batori. Acum Unguriĭ în loc de *victorie* strigaŭ: *fugă, cine póte fugi!* „Insuşĭ Batori, nè spune un scriitor din timpul acela, se puse pe fugă, şi pênĕ să trécă o apă, maĭ era să se înece; fugea ca cânele cu códa între picióre; îĭ căḑuse cuşma din cap, îĭ căḑuse aripele; pentru că purta mulţime de aripe pe corpul sĕŭ, aripe la cap, aripe la spinare, aripe la braţe, aripe la picióre, aripe la cal, aripe pre-

tutindenea, fălindu-se cu neruşinare că era înger, şi că toţĭ inimiciĭ căuta să péră de frică înaintea luĭ“. El abia scăpâ închiḑêndu-se în cetatea Sibiuluĭ.

Bătălia ţinênd pênĕ tărḑiŭ nóptea şi Româniĭ fiind osteniţĭ, nu maĭ urmăriră pe vrăjmaşĭ. Radu Şerban descălecă de pe cal, ridică mânele séle către cer şi dede mare mulţămită luĭ Dumneḑeŭ, pentru că 'ĭ-a dăruit o isbîndă aşa de strălucită. A doua ḑi el puse să se adune trupurile celor morţĭ; la 7785 se ridica numĕrul vrăjmaşilor periţı, între carĭ era mulţime de nobilĭ. Radu făcu o movilă mare, d'asupra căreĭa înălţâ o cruce, pe care scrise cu litere românescĭ aurite: că nu dênsul, ci Batori este vinovat de atâta sânge omenesc, ce s'a vĕrsat acolo.

6. După o expediţiune aşa de norocită, Radu Şerban, în loc de a se întórce repede în ţéră, ca să 'şĭ apere scaunul, perdu timpul urmărind pe Batori, în micĭ lupte fără însemnătate. In vremea acésta Radu Mihnea cu mulţime de Turcĭ şi Tatarĭ coprinsese Têrgoviştea şi aştepta pe Radu la gura Teléjenuluĭ, să 'l lovéscă. Radu Şerban, vĕḑêndu-se părăsit de osteniĭ şi o parte din boeriĭ sĕĭ, se întórse în ţéră pe la Rucăr, şi de aci prin munţĭ apucă drumul spre Moldova. Dér în lunca mare de lângă Bacăŭ, Tătariĭ, trimişĭ gonacĭ după dênsul, îl ajunse şi 'l lovi fără de veste (Sept. 1611). „Atun- 1611
cea Şerban Vodă, ḑice cronica, de abia aŭ scăpat cu o sémă de ómenĭ pênĕ la Sucéva, că acolo era şi dómna-sa. Şi de acolo s'aŭ rĕdicat cu totul de aŭ trecut în ţéra leşéscă, şi de acolo s'aŭ dus în ţéra Nemţéscă la Viena (la 1612), primindu-l Im- 1612
pĕratul cu mare cinste, dându-ĭ banĭ de cheltuĭală, ca să se pótă odihni el şi ómeniĭ luĭ cu mare cinste şi pace, şi acolo aŭ lăcuit pênĕ la mórtea luĭ (în a. 1620). Domnit-aŭ Şerban Vodă anĭ 9.“

Ast-fel Radu Şerban Basarab avu o domnie fórte turburată, dér plină de fapte vitejeştĭ, carĭ fac dintr'ênsul un vrednic urmaş al luĭ Mihaiŭ Vitézul. Maĭ puţin ambiţios de cât acesta, nu se lăsa însă maĭ pe jos în isteţimea planurilor şi în îndrăsnéla, cu care le îndeplinea. In tot timpul pribegieĭ séle de 9 anĭ, el nu înceta a cere óste şi banĭ de la Impĕratul german, ca să supună Ardélul şi Ţéra-Românéscă. Ca şi Mihaiŭ, el s'a arĕtat pururea credincios Impĕraţilor Rudolf şi Mateiŭ, carĭ voiaŭ cu orĭ-ce preţ să facă din Ţéra-Românéscă un zid de apĕrare în potriva Turcilor; el a supus în douĕ rêndurĭ Ardélul, pentru care, ca şi Mihaiŭ, a perdut scaunul sĕŭ strămoşesc, fiind părăsit de protectoriĭ şi aliaţiĭ sĕĭ, tocmaĭ când avea de dênşiĭ maĭ multă trebuinţă. Tóte silinţile ce aŭ pus pe lângă Rudolf, Matias şi Sultan, ca să 'şĭ recapete tronul, aŭ rĕmas zadarnice, pênĕ
1620 ce în 1620 muri la Viena şi se 'mormêntă în frumósa biserică *Sf. Stefan* din acel oraş. El lăsă după sine 2 fete: Ancuţa, măritată cu Nicolae Pĕtraşcu Vodă, şi Elena, căsătorită cu postelnicul Constantin Cantacozino, şi un copil firesc: pe Voevodul de maĭ târḑiŭ Constandin Basarab (Cîrnu).

3. Istoria Ţeriĭ-Româneseĭ de la Radu Mihnea până la Mateiŭ Vodă Basarab.

(1611—1633)

1611-1616 1. Cu urcarea pe tron a luĭ Radu Mihnea (1611—1616) se întórseră ĭarăşĭ vremurile nenorocite de dinaintea luĭ Mihaiŭ Vodă asupra Ţĕriĭ-Româneseĭ. Pórta Otomană începu să socotéscă şi să tracteze ţéra iarăşĭ ca o provincie turcéscă, numind şi schimbând domniĭ după plac şi după cine da sume maĭ marĭ; haracĭul, dăjdiile şi alte angarale crescură şi maĭ mult, şi nu maĭ avéŭ sfîrşit. Orĭ-ce plîngere a sermanilor locuitorĭ, acum nu maĭ era ascultată la Pórtă; domnul, séŭ să-ĭ ḑicem maĭ bine, *beiul*, care domnea maĭ tirănesce, care despuĭa maĭ bine poporul şi făcea să sbóre sub secură maĭ multe capete de boerĭ pămêntenĭ, acela era maĭ plăcut Sultanuluĭ şi Vizirilor, maĭ sigur că va ţine în arendă timp îndelungat *grădina Padişahuluĭ*; căcĭ aşa se numĭa acum Ţéra-Românéscă a luĭ Mihaiŭ Vodă Vitézul! Când boeriĭ alegeaŭ un domn, după drepturile vechĭ ale ţĕriĭ, şi din tótă inima îĭ ḑiceaŭ: „Noĭ pre tine te vrem, pre tine te ĭubim; tu să ne fiĭ Domn, ţie do-

rim să ne închinăm; lângă tine vrem să rĕmânem ca fiiĭ în jurul tatăluĭ; pentru tine dâm capul nostru, dâm averile, dâm tot", domnul le rĕspundea ḑicênd: „Boerĭ marĭ şi micĭ, eŭ fără voia Sultanuluĭ turcesc nu mĕ pot face domnul vostru, pentru că ţéra e a luĭ, e grâdina luĭ însuşĭ, şi cine intră în ea fără voĭa luĭ, móre de fóme; în casă streină nu pot lăcui fără să întreb pe cel a cuĭ este. Acum însă ĭertaţi-mĕ şi daţi-mĭ voiă să vă las sănĕtate şi să mĕ duc la Constantinopoli, la Inalta Pórtă". Ast-fel duhul acela de libertate şi neatîrnare, cu care Mihaiŭ Vitézul redeşteptase un ném întreg, peri ca fumul suflat de vênt; jugul robieĭ apăsând cu greutate, năbuşi pênĕ ce stinse de tot simţimêntul vitejesc al naţieĭ, pregătind-o tocmaĭ bine pentru robia desĕvîrşită, ce avea în curênd s'o aştepte.

2. Dér pentru a isbuti să îngenuche Ţéra-Românéscă şi să-o ţină sub ascultare, Pórta Otomană trebuĭa să trimită, ca s'o guverneze, ómenĭ streinĭ de ţéră, fără nicĭ-o ĭubire pentru dênsa; ĭar aceştia la rêndul lor trebuĭa să alégă uneltele trebuincĭóse tot printre streinĭ, ca streinĭ prin streinĭ să vîneze ca lupul în turma oilor, şi s'o risipéscă. Cel d'ântêiŭ domn de acest soiŭ fu Radu Mihnea, care încă din ḑiua cînd tatăl sĕŭ Mihnea se turcise, a fost destinat ca să domnéscă în ţĕrile române, nu ca domn român, ci ca un beĭu turcesc, nu prin ajutorul boerilor românĭ, ci prin al Grecilor din Constantinopole, séŭ al *Fanarioţilor* (după numele *Fanarul* al uneĭ mahalale din capitala Turcieĭ), ce avea el să aducă în ţéră, pe lângă ceĭ ce se aşeḑase aci maĭ dinaĭnte. In scopul acesta dênsul fusese crescut, şi cînd în cele din urmă isbuti să rĕmână neturburat în scaun (1612), cea d'ântêiŭ grijă a luĭ fu de a ridica ha- 1612
raciul séŭ tributul cátre Pórtă cu 10,000 galbenĭ maĭ mult pe an, de a înapoĭa Turcilor pre Româniĭ, carĭ fusese robiţĭ de Sinan Paşa în timpul luĭ Mihaiŭ şi carĭ maĭ tărḑiŭ se rĕscumpĕrase, în fine de a pune în dregĕtoriĭ grecĭ mulţime, şi a îndepărta de la ele pe boeriĭ pământenĭ; asupra capetelor acestora el făcu să spînḑure cuţitul călăuluĭ; la cea maĭ mică bănuială, la cel maĭ mic semn de nesupunere, boerul pământén era ucis fără judecată, averea i se lua pe séma domnieĭ, nevasta şi copilaşiĭ iĭ rĕmâneaŭ săracĭ pe drumurĭ. Numaĭ în 10 lunĭ de la suirea sea pe tron, Radu Mihnea tăiâ 14 boerĭ de frunte, pe lângă mulţĭ căpitanĭ şi sutaşĭ, sub cuvênt că eĭ ar fi făcut sfat în taĭnă să'l omóre şi să ridice domn pre Mihaiŭ Cămăraşul; adevĕrata causă însă

era că dênşiĭ îndrăsnise să murmure contra nedreptăţilor şi asuprelilor, ce suferea ţéra de la Grecĭ, pe carĭ însuşĭ un mitropolit grec de atuncĭ îĭ mustră, ḑicêndule: „boerĭ grecĭ, cîţĭ vĕ aflaţĭ la curte, şi cîţĭ vĕ neguţĕtoriţĭ, luaţĭ aminte şi vĕ feriţĭ de nedreptate; nu supăraţĭ pe Românĭ prin nesăturata vóstra lăcomie; nu sugeţĭ pe săracul, nu vĕ bucuraţĭ la strînsurica Românuluĭ. Cred că tirăniţĭ pe bieţiĭ Românĭ, şi nesăturata vóstră lăcomie îĭ face de aŭ ură neîmpăcată pe Grecĭ, şi nu pot să-ĭ védă nicĭ zugrăviţĭ; voĭ tractaţĭ pe Român ca pe un câne".

3. Radu Mihnea, după o expediţiune în Ardél făcută din porunca Sultanuluĭ împreună cu Ştefan Tomşa, domnul Moldoveĭ, ca să pună în domnia Transilvanieĭ pre Gabriel
1613 Beclian (1613), şi după altă expediţiune în Moldova contra luĭ Alexandru Movilă şi a Polonilor, fu mutat în Moldova
1616- (1616), ĭar în locul sĕŭ se trimise *Alexandru Iliaş*
1618 (1616—1618). Acesta era fiul iarăşĭ al unuĭ român turcit, (al luĭ Ilie Rares), şi tot aşa înstreinat de ţéră, ca şi predecesorul sĕŭ. Trăind în casa Primuluĭ-Vizir, el căpătase tronul dând 35,000 galbenĭ numaĭ socieĭ aceluĭ Vizir, pe lângă alţĭ banĭ împărţiţĭ, ce împrumutase cu camete neauḑite de pe la grecĭ şi ovreĭ. Aceştĭ banĭ trebuĭaŭ plătiţĭ din spinarea ţĕreĭ, prin mijlocirea boerilor grecĭ, împlinitoriĭ birurilor: „striga poporul de multele nedreptăţĭ, ce i se făcea, şi blestema pe Domn, care nu le oprĭa". Boeriĭ şi oşteniĭ, carĭ jurase credinţă luĭ Radu Şerban la plecarea sea din ţéră, şi 'l aşteptaŭ din ḑi în ḑi să vină a se pune în capul lor, creḑură că e minutul priĭncĭos a se scăpa de domnul grecit şi de toţĭ greciĭ luĭ. Decĭ pe când Alexandru se gătea a eşi cu óstea la tabără, ca să ajute pe Turcĭ în rĕsboiul contra Polonilor, eĭ urḑiră planul să omóre într'o singură ḑi pe toţĭ greciĭ. Dar conspiraţiunea se descoperă. Din capiĭ eĭ, paharnicul Lupul Mehedinţénul, fuge în Ardél; Vornicul Cristea este prins şi omorît, ĭar averea i se ia pe séma domnieĭ. Acum Lupul şi boeriĭ pribegĭ încep cu învoirea luĭ Betlen Gabor, prinţul Ardéluluĭ, să strîngă oştĭ şi năvălesc în ţéră. Alexandru, care abia se 'ntorsese din rĕsboiŭ, luând scire despre acésta, chĭamă pre călăraşĭ şi pedestri, şi le ḑice să plece la bătaiă, ca să întîmpine pe vrăjmaş pênĕ este timp. Oşteniĭ însă rĕspunseră: „Toţĭ suntem la poruncile tale; dér tu aĭ călcat singur jurămêntul tĕŭ; plata ne-aĭ oprit-o, pre noĭ ne-aĭ despreţuit, ne-aĭ socotit ca un nimic, şi ne-aĭ adus de

n'avem cu ce să ne hrănim familiile. De sărăcie şi lipsă ne-am vêndut toţĭ armele în tîrg, ca să dâm de mîncare copiilor noştri; acum nu ne-a rĕmas sabiă, nu ne-a rĕmas suliţă, nu ne-a rĕmas cal de bătaiă, nu ne-a rĕmas scut. Cu ce să ne luptăm, Măria Ta, în contra inimicilor tĕĭ? De mult se cădea să prevedĭ lucrurile, şi să ne daĭ de scire, ca să ne economisim, cum vom putea; acum însă nu mergem să ne omóre ca pre mieĭ, şi sa-şĭ rîdă de noĭ Lupul şi alţiĭ, că ne punem capetele ca nişte nebunĭ. Adevĕrat că ne-am legat către tine cu jurămênt înfricoşat, dér singur l'aĭ călcat, gonind pe fie-care din noĭ, lipsindu-ne de arme şi despoindu-ne de agoniséla nóstră. Cautăţĭ déră şi acum singur scăparea; plécă cu sănĕtate şi fugĭ maĭ curênd, că almintrelea nu 'ţĭ poţĭ mîntui viaţa de inimiciĭ ce s'aŭ unit şi ridicat asupra ta". Vodă trimise atuncĭ un corp de 400 Bulgarĭ, ca să ispitéscă mişcările luĭ Lupu; Bulgariĭ, în loc de împotrivire se unesc cu ostaşiĭ luĭ Lupu şi vin cu toţiĭ la Tîrgovişte, să prindă pe domn cu tótă familia şi curteniĭ luĭ. Domnul încalecă ĭute pe cal şi ĭa fuga; după el plécă căruţele cu dómna şi jupănesele ce o însoţea. „Ce ameţélă, Dumnedeule! ne spune un cronicar. Dă om preste om, ca să fugă şi să scape de Lupul şi de aĭ luĭ, carĭ pre cîţĭ pun mâna, ĭĭ şi ucid pe loc; la cîţĭ boĭarĭ, la cîţĭ neguţĕtorĭ le rĕmaseră muĭerile vĕduve şi copiiĭ orfanĭ, cît sînge se vĕrsâ în acea di! de almintrelea frumósă şi senina, o Mercurĭ spre séră. Domnul în ameţĭala sea apucâ un drum diferit de cel pe care mergea Dómna, fugind maĭ gol, fără dulamă (manta), de te coprindea mila". El nemeri tocmaĭ la Brăila, ĭar dómna luĭ la Rusciuc, pênĕ ce se întîlniră amênduoĭ şi plecară la Constantinopole, căcĭ Pórta îl mazîlise.

4. Rescóla luĭ Lupu Mehedinţénul puse în mişcare ţéra 'ntrégă; Greciĭ de prin sate şi oraşe fură ucişĭ. Boeriĭ şi poporul vĕdênd în Lupu pe isbăvitorul lor, alergară la el din tóte unghĭurile „şi făcură jurămênt înfricoşat, legându-se să fie toţĭ într'un cuget, să-şĭ pună capul unul pentru altul, să fie gata a sta cu toţiĭ în contra ver-căruĭ domn ar veni de la Constantinopoli". Din nefericire, împrejurările împedicarâ pe Radu Şerban să vină cu armele în ţéră, dupe cum se plănuise. Pórta trimise domn pe *Gavrilaş*, fiul luĭ Simeon Movilă (1618—1620) împreună cu mulţime de ienicerĭ; 1618-
uniĭ din boerĭ fugiră în pribegie; alţiĭ se închinară de bună 1620
voe nouluĭ domn, care, pentru a perde pe Lupu, îl numi mare spătar (general) şi-ĭ porunci să mérgă cu óstea în

ajutorul luĭ Schender paşa. Lupu nu voi să asculte sfatul prietenilor sěĭ, care-ĭ dicea: „Să nu alerge singur la mórte rea şi sigură, că Turcul vrăjmaş e blestemat, gonesce şi prinde ĭepurile cu carul“, ci se duse la Silistra, unde Paşa îl trase 'n ţépă, împreună cu căpitanul Buzdugan şi cu un al treilea tovarăş al lor. Ast-fel plătiră şi dênşiĭ cu capetele încercarea îndrăznéţă de a scăpa patria de robia şi ruşinea
1618 streină (1618). Gavrilaş Movilă luând asupră-şĭ plata datoriilor predecesoreluĭ sěŭ, mări birurile, dér nu apucâ să împlinéscă douĭ anĭ de domnie, şi fiind mazilit, fugi în Ungaria. In locul sěŭ Pórta mutâ din Moldova pe Radu Mihnea, care se îndatorase a plăti 40,000 galbenĭ tribut pe an. Acesta, după ce slei şi de astă dată ţéra cu tot felul de angarale,
1623 se întórse iarăşĭ la Moldova (1623), isbutind, pentru 35,000 galbenĭ dăruiţĭ vizirilor, ca domnia Ţěriĭ-Românescĭ s'o ĭa
1623-1627 fiul sěŭ *Alexandru Coconul* (1623– 1627). Acesta fiind pré tînĕr, numaĭ de 13 anĭ, dregĕtoriĭ sĕĭ, maĭ toţĭ Grecĭ, făcură multe rĕutăţĭ şi năpăstuirĭ; maĭ ales *ciocoiĭ*, adică slujitoriĭ însărcinaţĭ cu strângerea dârilor, despuiaŭ sărăcimea ca ĭaniceriĭ, din care causă bieţiĭ locuitorĭ îşĭ lăsară căminele şi fugiră prin ţĕrile vecine. Preste aceste nevoĭ
1624 maĭ veniră (în 1624) şi Tătariĭ de aŭ robit ţéra pênĕ în Olt şi aŭ prĕdat-o, fără ca să întîmpine vre-o împotrivire, căcĭ domnul fugise în Ardél. Călăraşiĭ de la Mănescĭ, Gheighiţa, Ploescĭ şi Ruşiĭ-de-Vede se ridicară ca să gonéscă pe nedestoĭnicul domn; dér la sat la Mănescĭ eĭ sunt bătuţĭ. Preste Olt alţĭ boeriĭ, cu un domn ce-ĭ dicea Paisie, se scólă cu armele, însă sunt prinşĭ şi omorîţĭ cu domn cu tot. In fine Betlen Gabor predă cu foc şi sabiă întrégă ţéră, silind pe domn să fugă. Din causa acestor învălmăşelĭ Alexandru e mazilit de Pórtă, prin stăruinţele chĭar ale socruluĭ sĕŭ, Scarlat Saegiul, un neguţĕtor grec din Constantinopole, care voĭa să pună la adĕpost de orĭ-ce primejdie pe tînĕrul şi nepriceputul sĕŭ ginere, ca şi pe sine însuşĭ. Scarlat împrumutâ cu banĭ pe Alexandru Iliaş, ca să capete domnia pentru a doua óră; dér acesta nu o ţinu
1627-1629 şi acum de cît douĭ anĭ (1627—1629), căcĭ Pórta numi
1629-1632 pe *Leon Stridie, fiul luĭ Ştefan Vodă* (1629—1632), sub care boeriĭ pămêntenĭ se resculară pentru a pune capĕt domnieĭ streine a rĕilor vrăjmaşĭ Grecĭ, şi a da tronul unuĭ român de viţă, din strălucita familie a Basarabilor, unuĭ bărbat înţelept, vitéz şi cu adevĕrată iubire pentru pămêntul sĕŭ strămoşesc, luĭ *Mateiŭ Vodă Basarab.*

4. Mateiŭ-Vodă Basarab

(1632—1654)

A) Mateiŭ se face domn.

1. Mateiŭ Vodă, născut pe la 1580, era fiul Vornicului Dancĭu din satul Brăncovenĭ (jud. Romanaţĭ) şi al jupăneseĭ Stanca. După tată el se trăgea din némul domnesc al Basarabilor. Incă de tînĕr se arĕtâ isteţ la fire, vitéz la oştĭ, cu minte şi judecată întrégă, cu rîvnă ferbinte către Dumneḑeŭ şi lăcaşurile sfinte, ĭar pentru ţéră cu dor şi grijă statornică. Tóte aceste însuşirĭ ale unuĭ mare domnitor, Mateiŭ le dovedise în diferitele dregĕtoriĭ ce ocupase, de la paharnic pênĕ la agă, şi pentru care se bucura de un mare renume printre locuitorĭ, de vază şi trecere pe lângă boerĭ şi oştenĭ. Toţĭ grâĭaŭ cu cinste şi iubire numele luĭ Aga Mateiŭ, şi vedéŭ într'ênsul pe izbăvitorul lor de domuia streină a beilor, trimişĭ de la Constantinopole. 1580

Cel din urmă din aceştia, Leon Vodă, ca să se despâgubéscă de ceĭ 150.000 galbenĭ ce dedese Sultanuluĭ, şi de alţĭ 150.000 împărţiţĭ Vizirilor şi paşilor, grămădise asupra locuitorilor dăjdiĭ şi năpăştĭ neauḑite. Din acéstă causă judeţele de preste Olt se sparseră, fugind care încotro aŭ putut; o parte din boeriĭ pămêntenĭ, cu Aga Mateiŭ în cap, pribegiră în Ardél la principele George Racoţi. In deşert Leon Vodă trimise la dênşiĭ în patru rêndurĭ cârţĭ cu mare jurămênt, chiar şi pe episcopul Teofil şi pe Chrizea Vornicul în solie, ca să-ĭ facă a se întórce pe la casele lor.

Mateiŭ adunându-şĭ óste unguréscă şi cu mulţĭ Roşiĭ de preste Olt, scoborî, ca un al douilea Radu Negru, munţiĭ pre plaiul Vulcanuluĭ, ca să ĭa ţéra şi să scóţă dintr'ênsa pe Greciĭ şi duşmaniĭ cutropitorĭ aĭ scaunuluĭ strĕmoşesc. Strejile séle

întîlniră la Tîrgu-Jiŭ şi la *Ungureĭ* oştile luĭ Leon, şi le bătură înfricoşat; după aceĭa Mateiŭ se îndreptâ spre Bucurescĭ. Leon îl întîmpinâ la
1631 *Prisicenĭ* (Aug. 1631), dér nedându-ĭ îndĕmână să se bată acolo, se 'ntórse la Bucurescĭ, şi 'şĭ rêndui oştile din jos de mănăstirea luĭ Pană Vistierul (astădĭ Biserica Sf. Ecaterina). Sosiră şi pribegiĭ cu Aga Mateiŭ. Bătălia se dede de asupra viilor, din jos de mănăstirea luĭ Mihaiŭ Vodă, şi fu isbînda luĭ Leon, perind mulţime de ómenĭ de tot felul; între aceştia fu şi ginerile luĭ Mihaiŭ Vitézul, Preda Floricoiul din Grecĭ, pe care Leon l'a tăiat în tabără. Peste trupurile celor morţĭ s'a fâcut o movilă şi o cruce cu inscripţiune în limba română, ce se póte vedea pênĕ astă-ḑĭ, fiind cunoscută sub numele de *Crucea luĭ Leon Vodă*. Mateiŭ se retrase cu rĕmăşiţele armateĭ séle la mănăstirea Tismana, unde se apără treĭ ḑile şi treĭ nopţĭ înpotriva oştilor luĭ Leon; aceste oştĭ, neputêndu-ĭ nimica strica, se retraseră, jăfuind şi prĕdând fórte rĕŭ Oltenia. Mateiŭ trecu ĭarăşĭ în Transilvania la prietenul sĕŭ Racoţi, ca din noŭ să se gătéscă de luptă.

Inscripţiunea de pe crucea din curtea bisericeĭ Slobozia (Bucurescĭ) sună ast-fel:

„✝ Ion Leon Voevod, în numele Tatăluĭ şi al Fiuluĭ şi sfîntuluĭ duhu, adică eu robul luĭ Dumneḑeu Ion Leon Voevod, fecĭorul luĭ Stefan Voevod, ridicat-am acéstă cinstită cruce în numele luĭ Sveti Gheorghe pentru să se pomenéscă de războiu ce am avut într'acest loc cu pribegiĭ, când au venit de peste munte asupra Domnii mele în anul 7139 în luna lui avgust 23 Marţĭ. Şi milostivul Dumneḑeu cu rugăciunea lui Sfîntu Gheorghe supusu-ia supt sabia Domnii mele şi i-am biruit, şi cîţĭ aŭ căḑut în rĕzboiu, ḑac supt acéstă moghilă. Iară crucea s'au ridicat în luna lu Fevruarie în 20 leat 7140, ĭar de la Hristos 1632.“

2. Intre acestea plîngerile boerilor la Pórtă în potriva luĭ Leon făcură pe Sultan să 'l maziléscă

(Iulie 1632), însă domnia o dede luĭ Radu, fiul luĭ 1632
Alexandru Iliaş. Atuncĭ boerii, şi roşiĭ şi tótă ţéra
cîţĭ eraŭ peste Olt, se înţeleseră cu Abaza paşa Ni-
copoleĭ şi aleseră pe Mateiŭ Aga, care în 20 Sep-
temvrie 1632 intră în Bucurescĭ la scaunul dom- 1632
nesc. Radu cu óste numerósă, compusă din Moldo-
venĭ, Tătarĭ şi Turcĭ, veni asupră-ĭ. Bătâlia se
dede în marginea oraşuluĭ, între Dudeştĭ şi între
mănăstirea Plumbuita (26 Octomvrie). „Fost-aŭ
rĕsboiŭ mare de diminéţa pênĕ séra, ne spune
cronica; făcut-aŭ Tătariĭ mare năvală în multe
rêndurĭ, cît se amesteca uniĭ cu alţiĭ bătându-se
tot cu sabiile góle, şi nimica nu putură folosî, ci
cînd fu în de séră, aŭ dat Dumneḑeŭ de aŭ fost
isbînda luĭ Mateiŭ Vodă; ĭar Radul Vodă aŭ dat
dosul, fugind cu mare spaĭmă şi cu capul gol, şi
multe trupurĭ aŭ căḑut jos de sabie. Făcutu-s'aŭ
din trupurile acelora o movilă mare, în marginea
oraşuluĭ despre Dudescĭ, ca să se pomenéscă".

După aceĭa Mateiŭ, lăsând în scaun pe soçia sea, dómna Elena, se duse însoçit de boeriĭ ceĭ maĭ însemnaţĭ la Constantinopole (Decemvrie 1632), ca să se plîngă de jafurile şi rĕutăţile Grecilor, carĭ aŭ pustiit şi mîncat ţéra, şi să céră a fi dênsul recunoscut de domn. El stete de faţă în divanul turcesc cu protivniciĭ sĕĭ Grecĭ şi cu boeriĭ pribegĭ veniţĭ de la Moldova, din partea luĭ Alexandru Iliaşĭ; dér el sciu aşa de bine să 'şĭ întocméscă lucrurile, în cît câştigâ cu banĭ în partea sea pe paşĭ şi pe vizirĭ. Boeriĭ sĕĭ la rêndul lor spuseră, că décă Pórta va urma să trimiţă şi de aci înainte ca domn al ţĕriĭ pe vre un grec din împĕrăţia turcéscă, nu numaĭ boeriĭ, dér toţĭ locuitoriĭ vor părăsi ţéra şi se vor duce orĭ-unde aĭurea, numaĭ să scape de robia grecéscă. Sultanul le împlini voia, dând stég de domnie nouĕ luĭ Mateiŭ, care nu se sfii a se înfăţişa la

Padişah, cu ale căruĭa oştĭ, câte-va lunĭ maĭ nainte, el se luptase în rĕsboiul avut cu Radu. In fine, în
1633 ḑiua de 10 Martie 1633, Mateiŭ intrâ în scaun în Bucurescĭ, în strigâtele poporuluĭ, care de bucurie îşĭ desbrăca haĭnele şi le aşternea la pămênt, ca să trécă Domnul peste ele. „Şi aŭ fost mare bucurie şi veselie la tótă ţéra de la mare pênĕ la mic, şi mulţămĭa luĭ Dumneḑeŭ de domn bun şi milostiv şi creştin, şi-'ĭ-aŭ isbăvit de rĕiĭ vrăşmaşĭ grecĭ".

B) Mateiŭ Vodă aşéḑă şi întocmesce ţéra

3. Mateiŭ Vodă, îndată ce se sui pe tron, se apucâ să îndrepteze ţéra în întru şi s'o asigure din afară. Chemâ pre pribegiĭ carĭ sprijinise pe Radu Iliaşĭ, dându-le jurămênt că nu le va face nicĭ un rĕŭ. „Şi aŭ venit pribegiĭ, cu dênsul, Româniĭ, Greciĭ, cariĭ aŭ fost boĭarĭ marĭ, şi tuturor bine le-aŭ făcut, ĭar nu rĕŭ, şi încă aŭ şi boerit pe uniĭ. Decĭ s'aŭ nevoit Mateiŭ Vodă, spune cronica, de aŭ dres ţéra fórte bine care'şĭ după orînduĭala lor, boĭariĭ, slujitoriĭ, ţĕraniĭ, cît tuturor le era bine în ḑilele luĭ, că ţéra ĭubĭa pre Domn, şi Domnul pre ţéră, pentru că era linişte în domnia luĭ, nu să vedea, nicĭ să auḑea morţĭ saŭ prâḑĭ, precum se făcea la alţĭ, ci gîndul Domnuluĭ acesta era, să plătéscă ţéra de datorie şi să se odihnéscă toţĭ pre la moşiile lor." El micşorâ birurile, şi de şi pentru ca să capete domnia fusese silit a cheltui peste 100.000 galbenĭ, şi a lua asupră-şĭ şi o datorie de 62.000 galbenĭ a luĭ Radu Iliaşĭ, totuşĭ isbuti în ceĭ d'ântêiŭ şése anĭ aĭ domnieĭ luĭ să scape ţéra de datoriĭ. Puse o maĭ bună rînduială în strângerea dăjdielor, pedepsind cu mare asprime pre *birariĭ* şi *cĭocoiĭ de judeţ*, carĭ asuprĭaŭ pe sătenĭ.

Fiind-că satele se spărsese de multele nevoĭ, el trimise cârţĭ prin tóte ţĕrile vecine, ca toţĭ Românii fugiţĭ să se 'ntórcă pe la casele lor, ĭertându-ĭ de orĭ-ce dârĭ. Mulţĭ veniră la chemarea domnuluĭ, şi se aşeḑară prin satele ce rĕmăsese pustiĭ, apucându-se ĭarăşĭ de munca câmpuluĭ, ca maĭ 'nainte.

4. Mănăstirile de asemenea ajunsese la mare stricăcĭune şi derăpănare; ele câḑuse în mâna călugărilor grecĭ, carĭ încăpênd prin mită şi făţărie la egumeniĭ, le vindéŭ şi cărcĭumăréŭ, călcaŭ în picĭóre daniile cuviόse şi legămintele ctitorilor, strîngéŭ veniturile şi apoĭ fugéŭ, lăsând lăcaşurile sfinte în sărăcie şi desĕvîrşită ruină. In zadar Mihaiŭ Vitézul hotărîse, ca nicĭ un călugăr strein să nu se maĭ facă egumen, ci fie-care mănăstire să 'şĭ alégă egumenul sĕŭ dintre călugĕriĭ aflătorĭ într'ênsa. Cu suirea pe tron a luĭ Radu Mihnea, Greciĭ luară nu numaĭ dregĕtoriile ţĕreĭ, dér şi egumeniile mănăstirilor, şi prin stăruinţele lor maĭ tóte lăcaşurile pămêntene fură închinate ca metóce dajnice mănăstirilor din Muntele Atos şi din alte părţĭ ale Turcieĭ. Mateiŭ Vodă, ca să pună sfîrşit acesteĭ urgiĭ, care înstreinase maĭ mult de jumĕtate ţéra, adună în Bucurescĭ soborul duhovnicesc şi mirenesc, compus din Mitropolit, Episcopĭ, archiereĭ, boerĭ marĭ şi micĭ, şi ascultând lăcrămósa lor strigare şi jeluire de strîmbătatea ce aŭ râbdat de la streinĭ, întocmi chrisovul de desrobire a mănăstirilor din anul 1639. 1639

Prin acest chrisov 22 mănăstirĭ marĭ ale ţĕriĭ, şi anume: Tismana, Cozia, Argeşul, Bistriţa, Govora, Délul, Glavacĭogul, Snagovul, Cotména, Valea, Râncăcĭovul, Mislea, Bolintinul, Cîmpu-lung, Căldăroşanĭ, Brîncovéni, Sadova, Arnota, Gura-Motruluĭ, Potocul, Nucetul, Tînganul, cu tóte schiturile şi metócele lor, se desrobiră din mânile călugărilor strĕinĭ, carĭ prin mită şi silniciĭ, făr de ştirea svatuluĭ, fără de voĭa Soboruluĭ şi a nimuluĭ din lăcuitoriĭ

ţĕrii, le închinase mănăstirilor din împĕrăţia turcéscă, gonind pre călugăriĭ pământenĭ şi făcêndu-se dênşiĭ stăpânĭ pe ele. Domnul hotărî ca „aceste tóte să fie în pace de călugăriĭ streinĭ, şi să aĭbă a trâi mănăstirile într'acea slobozie ce aŭ avut maĭ de'nainte, şi să aĭbă a fi pe sama ţĕriĭ cum aŭ fost de véc". Şi pentru ca nimenĭ să nu maĭ îndrăsnéscă a câlca acêst chrisov, închinând şi supunênd vre una din mănăstirile ţĕriĭ, domnul pune blestem înfricoşat şi gróznic, fâcut înaintea Adunăreĭ a tótă ţéra de către toţĭ Archiereiĭ, Egumeniĭ şi preoţiĭ „în sfintele odâjdiĭ îmbrăcaţĭ, şi cu fâcliĭ aprinse în mânĭ, şi blestemînd stinsu-ş'aŭ fâcliile, cum este legea blestemuluĭ."

5. In acelaş timp Mateiŭ ridicâ d'asupra mănăstirilor dăjdiile şi sarcinele, cum fâcuse şi Mihaiŭ Vitézul; numì, după alegerea soboruluĭ, egumenĭ destoĭnicĭ pe viaţă, pe care îĭ îngâdui să înfiinţeze pe lângă vatra mănăstirilor, aşa numitele *slobozii*, séŭ sate alcâtuite din ómenĭ streinĭ aduşĭ din alte pârţĭ şi scutiţĭ de orĭ-ce bir, ca să le fie de sprijin şi apârare; înapoiâ mănăstirilor satele, ce în vremea egumeniilor streine fusese cutropite de boeriĭ ceĭ puternicĭ; şi le preînoi şi întări daniile de maĭ nainte, făcêndu-le şi altele nouĭ. Bisericile şi mănăstirile stricate de cutremure, de foc şi de năvâlirile păgâne, el le rezidi, pe unele chĭar din temelie, şi le înzestrâ cu sate şi odóre, veniturĭ de tot felul, fâcêndu-se ctitor a 40 de lăcaşurĭ sfinte.

Aşa, mănăstirea *Curtea de Argeş* o înveli din noŭ, zidind clopotniţa şi chiliile; mănăstirea *Sărindaru* din Bucurescĭ, ca şi mănăstirea de la *Câmpu-lung* cea surpată a Negruluĭ Vodă le-aŭ refăcut din temeiŭ, „şi o biserică în *Piteşcĭ*, şi o mănăstire la *Slobozia luĭ Ienache*, şi o biserică la pod la *Călugărenĭ*, şi mănăstirea de la *Căldăroşanĭ*, şi o biserică la *Gherghiţa*, şi preste Olt la *Sadova* o mănăstire, şi la *Gura-Motruluĭ* o mănăstirê, şi la *Biserica de un lemn* o mănăstire, şi mănăstirea de la *Arnota*, la *Craiova* biserica cea domnéscă (Sf. Dumitru), şi o biserică şi casă la *Caracal*, şi la *Brîncovenĭ* o mănăstire, şi o mănăstire la *Negoĭescĭ* pre apa Argeşuluĭ, şi la *Plătărescĭ* o mănăstire, şi la *Brebĭ* o

mănăstire, la *Tirşor* o biserică, la *Ploescĭ* alta, la *Măxinenĭ* lângă Siret o mănăstire şi *Episcopia de la Buzĕŭ*, şi alte multe milosteniĭ şi bunĕtăţĭ aŭ făcut aicea în ţéră şi la Sfîntul Ierusalim, şi la Sfîntul Munte, şi într'alte părţĭ, şi aŭ dăruit multe mănăstirĭ şi le aŭ înoit. Şi ţéra luĭ cu mare cu mic se bucura şi da laudă luĭ Dumneḑeŭ, pentru domn bun, că avea pace şi odihnă despre tóte părţile, şi fiesce care avea hrană ḑen destul".

6. Dar Mateiŭ Vodă făcênd aceste întocmirĭ nu scăpa din vedere că: ţéra trebuesce asigurată şi din afară, şi că o naţie, fie cît de mică, când este bine armată şi se rézămă pe un vecin puternic, are însemnătatea eĭ, şi la împrejurărĭ însuflă respect chiar şi împărăţiilor marĭ. Politica luĭ Mihaiŭ Vitézul dovedise acésta, şi Mateiŭ Basarab se simţea chemat, ca să urmeze drumul croit de acel mare voevod. De aceĭa el mări cetele dorobanţilor, roşiorilor şi verḑişorilor, întocmi corpul seĭmenilor, care era compus din streinĭ: Sĕrbĭ, Bulgarĭ, Arbănaşĭ, scutindu-ĭ pe toţĭ de bir şi dându-le lefĭ bune; aduse arme cu foc, tunurĭ şi săcăluşe (tunurĭ micĭ), şi tot materialul trebuincios de rĕsboiŭ, cu care umplu cîte-va mănăstirĭ, ca pe nişte cetăţuĭ, şi făcu din noŭ cetatea din Tîrgovişte, care fusese stricată în timpul luĭ Mihaiŭ Vodă. Punênd ast-fel ţéra pe picior de apărare, Mateiŭ încheiâ (în a. 1635) 1635
cu George Racoţi, principele Ardéluluĭ, un tractat de prietenie şi credinţă, întărit de tot clerul şi de ceĭ 40 căpitanĭ aĭ armieĭ séle; făcu legăturĭ secrete cu Ferdinand II, împĕratul Germanieĭ, şi cu Vladislav IV, regele Polonieĭ, ca la timpul priincĭos să 'l ajute a ridica armele asupra Turcilor. Din nenorocire însă pentru causa creştinĕtâţiĭ, Mateiŭ fu împedicat în îndeplinirea acestuĭ plan, tocmaĭ de acela, care ar fi trebuit maĭ mult să-l ajute, de Vasilie Lupu, domnul Moldoveĭ. Acesta fu pentru Mateiŭ, cea-ce Ieremia Movilă fusese pentru Mi-

haiŭ Vitézul, duşman de mórte şi poftitor a-ĭ lua ţéra şi domnia; numaĭ că Mateiŭ fuse maĭ norocit în lupta cu Lupu, şi rĕmase pênĕ la sfîrşit biruitor, de şi isbîndă adevĕrată nu este, în lupta dintre fraţĭ, de cât pentru duşmaniĭ acestora.

C) Luptele luĭ Mateiŭ-Vodă cu Vasilie Lupul domnul Moldoveĭ.

7. Vasilie Lupul, chĭar înainte de a se face domn al Moldoveĭ, avea mare netocmélă şi neprietenie cu Mateiŭ-Vodă, încă de pe timpul când amêndoĭ se gâséŭ boerĭ slujitorĭ la curtea domnéscă din Tîrgovişte; căcĭ Vasilie Lupul, arnâut de ném, venise de peste Dunăre cu tatăl sĕŭ Nicolae Aga, maĭ ântêiŭ în Ţéra-Românéscă; servise aci cît-va timp, şi apoĭ trecuse la Moldova. Isbutind a lua
1634 tronul acesteĭ ţĕrĭ (în a. 1634), el începu îndată să stărue la Pórtă, ca să scóţă pe Mateiŭ şi să-ĭ dea luĭ domnia Ţĕriĭ-Românescĭ, ĭar fiuluĭ sĕŭ maĭ mare Ion-Vodă, să-ĭ dea Moldova. Pentru acésta el coprinsese cu darurĭ şi cu banĭ pe Vizirul şi pe Kizlar-Aga (adică vătaful caseĭ Sultanuluĭ), şi în a.
1637 1637 căpătâ stég de domnie pentru amêndouĕ ţĕrile. Un domn ca Mateiŭ însă, vitéz, înţelept şi prevĕḑĕtor, nu se putea scóte aşa uşor, şi precum cu sabia dânsul luase tronul, tot prin sabiă trebuia să fie silit a'l părăsi.

8. In acelaş an (1637), tómna târḑiŭ, Vasilie Lupu, în fruntea uneĭ armate de maĭ bine de 30.000 ostaşĭ, intră în Ţéra-Românéscă şi înaintéză cu foc şi sabie pênĕ la Buzĕŭ. In acelaş timp Mehmet paşa sta la malul Dunăreĭ, gata ca să trécă în contra luĭ Mateiŭ. Acesta, pregătit şi neadormit cum era, încalecă cu tóte oştile, 28.000 la numĕr şi 20 de tunurĭ, împreună şi cu 8000

óste ardelénă, comandată de Kemeni Ianoş, şi gonesce pe Lupu pênĕ dincolo de Focşanĭ. Mehmet, din ordinul Sultanuluĭ, care era încurcat într'un rĕsboiŭ în Asia, se retrage şi trimite îngrabă solĭ la domnul muntén, ca să 'l róge a nu maĭ pustii Moldova, nicĭ a urmări pe Lupul spre ruşinea împĕratuluĭ turcesc; el se jura prin scrisorĭ pre Dumnedeŭ şi pre Suflet, că décă Mateiŭ se va întórce înapoĭ, nu numaĭ că nu i se va întîmpla nicĭ un rĕŭ, nicĭ va perde domnia, dér încă se făgăduia că va stărui pentru mazilirea luĭ Lupul. Racoţi, principele Transilvanieĭ, de asemenea poruncise luĭ Kemeni Ianoş să împace pe domniĭ românĭ. Mateiŭ la început nu primi acésta, dicênd: „De vom începe noĭ a umbla dupe Lupul-Vodă, el cânele fuge de frica nóstră, şi noĭ să-l îmbiem cu pace! N'am rupt noĭ pacea, ci el; el nu o va ţine nicĭ de aci înainte; drept aceea să facem ce este de făcut.“ Dar maĭ pe urmă, sfătuindu-se cu boeriĭ şi vĕdênd greutăţile marĭ ale ĭerneĭ, se învoi la pace (Noemvrie 1637). 1637

Tot în acest an Mateiŭ-Vodă isbuti prin agenţiĭ sĕĭ la Pórtă, ca Sultanul să taĭă nasul şi urechile fostuluĭ domn Leon Stridie, care cumpĕrase cu banĭ pe uniĭ din miniştriĭ Porţiĭ, spre a'l pune din noŭ în scaun. Leon fu plimbat prin uliţele Constantinopoleĭ călare pe un măgar, avênd pe cap o burtă în loc de turban, ĭar un pristav striga mereŭ înaintea luĭ: „Cine va face ca Leon, ca Leon să paţă.“ Nasul luĭ Leon fu trimis luĭ Mateiŭ spre încredinţare.

9. Dar pacea midlocită de Turcĭ fusese maĭ mult o amăgélă, pentru că îndată ce lucrurile se liniştiră în Asia, începură iarăşĭ să se turbure cele de la Dunăre. Lupu nu înceta să umble după domnia Ţĕriĭ-Româneseĭ, şi cumpĕrase cu banĭ pe Mehmet paşa. Acesta pîrî Sultanuluĭ pe Mateiŭ, că nu este credincĭos Porţiĭ, că are legĕturĭ strînse cu Racoţi,

cu împĕratul Germaniei, cu regele Poloniei, chiar şi cu republica Veneţiei, că este urît de supuşii sĕi şi că trebue numai de cît scos din domnie, şi numit Lupul în locu-i. Acesta oferea Sultanului 500.000 galbeni, şi un tribut anual de 300.000 galbeni, pentru casul cînd Moldova s'ar da fiului sĕŭ Ion, iar Ţéra-Românéscă lui-şi. Sultanul primi propunerea, şi în cea mai mare taină trimise la Mateiŭ pe Schimni aga cu 60 călăreţi, ca să 'l poftéscă a se lăsa de bună-voie de domnie, căci după obiceiu domnii români se schimbaŭ la cîte trei ani, pe când dênsul domnesce de 7 ani. Aga avea să se 'nţelégă pe sub ascuns cu boerii ţĕrei, ca să prindă pe domn şi să'l trimiţă la Constantinopole. Mateiŭ, care scia de cele plănuite, îndată ce află de venirea în ţéră a agei. ii trimise înainte cîţi-va căpitani cu cetele lor. Când Schimni aga sosi la *Copăceni*, căpitanii îl opriră de a purcede mai departe, şi luându-i cârţile de mazîlie le duseră la domn; Mateiŭ, décă citi cârţile, porunci Turcului ca în timpul cel mai scurt să iasă din ţéră, décă voesce să mai fie cu viaţă. Ii ḑise să spuie celui ce l'a trimis, că un *Mateiŭ-Vodă nu-şi lasă ţéra cu vorbe numai, şi daca Sultanul vrea sabiă, cu sabiă să poftéscă.*

Atunci Sultanul, mîniat de atîta curagiŭ al domnului muntén, îl declară mazîl, trimise stégul şi buzduganul de domnie a Ţĕrii-Românesci lui Lupu, iar pentru a Moldovei, fiului sĕŭ Ion; porunci paşei de Silistra şi Hanului Tătăresc, ca să stea gata cu oştile şi să intre o dată cu Lupul în ţéră, ca să pună pe Mateiŭ între douĕ focuri; şi în fine scrise regelui Poloniei şi principelui Ardélului, ca nu cumva să ajute pe mazîlîtul Mateiŭ séŭ să 'l adăpostéscă în ţĕrile lor. Lupul începu acum să se intituleze: *domn al Moldovei şi al Ţĕrii-Românesci,*

lăsă pe fiul sĕŭ în Moldova, ĭar dênsul cu óste numerósă, între care şi 15.000 Tătarĭ şi un corp de Ianicerĭ, veni asupra luĭ Mateiŭ. Ajungênd la rîul Prahova, el îşĭ aşeḑâ tabăra la sat la *Ojogenĭ*. După cincĭ ḑile de hărţuĭală Mateiŭ trece în timpul nopţiĭ Prahova în vad, tot călăreţul luând cu sine pe cal cîte un pedestraş, şi cu tótă óstea stolită se aruncă asupra tabereĭ moldovene. Bătălia se dede la *Nănişorĭ* pe Ialomiţa, nu departe de Ojogenĭ. Vasile-Vodă, avênd oştile rĕschirate după prêḑĭ în tóte pârţile, apucâ fuga cu călărimea şi ĭanicerii, lăsând pe mâna luĭ Mateiŭ corturile, carele cu muniţiunĭ şi bagage, şi tunurile cu tótă pedestrimea. Preste 8000 numaĭ din Tătarĭ rĕmaseră morţĭ pe câmpul de luptă. Lupul abĭa scăpâ cu puţineĭ ómenĭ la Brăila, şi de aci fugi nóptea călare spre Galaţĭ, fiind-că era să caḑă în mâna Turcilor (Decemvrie 1639). Cînd Sultanul aflâ din scri- 1639
sórea Paşiĭ Silistrieĭ despre cele întîmplate, că Mateiŭ se rézămă pe o óste tare, numerósă şi bine înarmată, care cu greŭ ar putea fi bătută, maĭ ales acum în timpul ĭerneĭ, şi că este ĭubit de toţĭ supuşiĭ sĕĭ, — vărsâ tótă mânia asupra luĭ Mehmet paşa, iscoditorul întreg turburâriĭ aceştia; puse să-l strîngă de gât şi trimise grabnic noŭ firman de domnie luĭ Mateiŭ, precum şi darurĭ, ĭar luĭ Lupu poruncă straşnică, a se lăsa de amestecáturĭ şi a trâi în pace cu vecinul sĕŭ.

In amintirea isbînḑeĭ câştigate la Nănişorĭ, Mateiŭ-Vodă
zidi în a. 1641 o biserică în oraşul Gherghiţa (jud. Prahova) 1641
cu numele muceniculuĭ Procopie, pe care 'l luase într'ajutor de biruinţă în acea luptă, precum citim în inscripţiunea de la uşa bisericeĭ: „Acéstă sfântă şi dumneḑeĭască biserică din temelia eĭ ziditu-o-am eŭ robul luĭ Dumneḑeŭ Ión Mateiŭ Basarab Voevod întru numele mareluĭ al luĭ Christos Mucenic Procopie, de care lucru tămplându-se domnieĭ mele a avé rĕsboiŭ la Nănişor pre Ialomiţă cu vrăjmaşul

domniĭ mele şi al ţĕriĭ cu Vasile Vod, luat-am domnia mea într'ajutor de biruinţă pe marele Mucenic Procopie şi cu vrerea milostivuluĭ Dumneḑeŭ şi cu ajutorul Sfântuluĭ Mucenic, supus-am vrăjmaşiĭ supt picióarele domnieĭ méle şi ĭ-am ruşinat şi ĭ-am gonit din pămêntul ţĕriĭ, şi am râdicat acéstă sfîntă biserică pentru stăruinţa cea de vitejie a puterniculuĭ mareluĭ Dumneḑeŭ şi 'ntr'ajutorul Sfîntuluĭ Mucenic Procopie, ca să fie domnii-méle poménă nesăvîrşit în vécie, luna Maiŭ 26 din anul $\frac{7149}{1641}$."

10. Dér Mateiŭ era pré încercat şi ager, ca să nu pricépă că Turcul numaĭ binele nu-i-l vrea, şi că la timpul priinciós vrăjmaşul sĕŭ Lupu va veni ĭarăşĭ asupră-ĭ. Intîmplările nu-l desminţiră, căcĭ la începutul anuluĭ 1640 murind Sultanul Murat IV îĭ urmâ fratele sĕŭ Ibrahim I. Acesta, după sfatul prietenilor luĭ Lupu, porunci luĭ Sinan paşa, care se afla la Isaccea, să plece cu mulţime de Turcĭ „în chip ca să se împreune cu Mateiŭ Vodă prietenesce, şi de-ĭ va da îndemână, să 'l prinḑă şi să 'l ducă la Pórtă. Turciĭ viind la Bucurescĭ, aŭ conăcit uniĭ despre Văcăreşcĭ, alţiĭ despre Cotrăcenĭ; ĭar Mateiŭ-Vodă încă maĭ nainte înţelegênd ş'aŭ strîns tóte oştile ţĕriĭ, şi sta toţĭ înarmaţĭ ḑiua şi nóptea lângă domnul lor. Acésta vĕḑênd paşa n'aŭ cutezat să-ĭ facă vre-un rêŭ, ci s'aŭ purtat prietenéşte cu Mateiŭ-Vodă, şi l'aŭ dăruit, şi s'aŭ dus la locul luĭ cu toţĭ Turciĭ." A treĭa încercare nu fu maĭ cu izbîndă, căcĭ Mateiŭ primind poruncă de a merge cu oştirea la Cetatea-Albă, veni pênĕ la Brăila, însă, îndată ce se încredinţă de sfatul ce fac Turciĭ cu Vasile-Vodă asupra luĭ, ca să 'l prinḑă, nu voi să se ducă maĭ departe, pricinuind că este bolnav, şi să teme că va muri în ţéră streină, decĭ s'aŭ învêrtejit ĭar înapoĭ la Tîrgovişte.

11. Scăpat şi din acéstă cursă, Mateiŭ creḑu că a venit timpul priinciós, ca ajutat de principiĭ creştinĭ să ridice armele asupra Turcilor. Aceştia, loviţĭ fără de

veste, abia ar fi putut scóte 20.000 oşteni asupra luĭ Mateiŭ, care ţinea pe picior de rĕsboiŭ o sumă de ostaşĭ îndoită. De aceia el trimise solie la Ferdinand III, împĕratul Germaniei, ca să-ĭ céră: 1) banĭ pentru întreţinerea oştilor şi ajutóre pentru apĕrarea causeĭ creştinĕtăţiĭ întregĭ; 2) pe nepotul luĭ Mihaiŭ Vitézul, anume Mihaiŭ Pĕtraşcu, carele crescuse la curtea împĕrătéscă, spre a-l adopta de fiŭ şi moştenitor la tron, fiind-că dênsul nu avea copiĭ; 3) a scrie regeluĭ polon ca să indemne pe Vasile Lupu a lăsa în pace pe Mateiŭ, şi a nu maĭ fi duşmanul creştinilor şi prietenul Turcilor, carĭ ĭ-aŭ făgăduit, drept rĕsplată a credinţeĭ, să-ĭ dea pe lângă domnia Moldoveĭ, incă şi a Ţĕriĭ-Românescĭ şi a Transilvanieĭ. Impĕratul rĕspunse la primul punct al solieĭ, că fiind acum încurcat cu rĕsbóĭele din lă-untru nu póte să-l ajute, Mateiŭ însă să caute de o cam dată a ţine pace cu Turcul; pe Mihaiŭ îl trimite bucuros şi 'l va ajuta în orĭ-ce ocasiune; ĭar regeluĭ polon iĭ scrise, ca să facă pe Lupu a 'nţelege, că este spre slăbirea şi chĭar peirea celor duoĕ ţĕrĭ vrajba dintre dênsul şi domnul Muntén, şi că în loc de a maĭ aţîţa pe Turcĭ şi Tătarĭ contra acestuĭa, maĭ bine să se unéscă amênduoĭ înpotriva duşmanuluĭ lor comun şi al creştinĕtăţiĭ. Lupu în loc de pace căuta pururea cértă, când predând fără nicĭ-un cuvênt marginile Ţĕriĭ-Românescĭ (1642), când îndemnând ḑilnic 1642
prin scrisorĭ pe Paşĭ şi pe Chanul tătăresc să ridice armele asupra luĭ Mateiŭ. In cele din urmă simţind că la Pórtă se vorbesce de scóterea luĭ din domnie, urmâ sfaturile regeluĭ polon şi se împăcâ cu domnul Munteniei. Spre semn de prietenie şi întărire a pâciĭ Vasile rezidi cu cheltuiala sea biserica *Stelea* în oraşul Tîrgovişte (a. 1644), în locul 1644
celeĭ vechĭ, unde fusese îngropat părintele sĕŭ Aga

Nicolae, ĭar Mateiŭ la rêndul sĕŭ făcu Mănăstirea
1645 *Soveja* în Moldova(judeţul Putna) (a. 1645).

„Rĕŭ destul, ḑice un cronicar, că Moldovenii şi Muntenii, fiind eĭ tot de un sânge, aşa se mâncă pe sine şi alérgă la némurĭ streine să-ĭ împace.“

1650 12. Acéstă pace nu ţinu mult. In a. 1650 Mateiŭ-Vodă fu chemat la Pórtă, ca să se închine în persónă nouluĭ Sultan, séŭ, precum îĭ scria Marele Vizir, *ca să-ĭ sărute tălpile-piciórelor*. O asemenea poftire, făcută şi luĭ Lupu, nu era seriósă, ci avea maĭ mult de scop să despóie pe principiĭ românĭ de vre-o 400.000 leĭ; acest miḑloc de stórcere fusese născocit de un grec Pavelaki, care îndemnase pe Vizir să 'l pună în lucrare. Mateiŭ însă nu era omul, cu care cine-va se putea aşa uşor să se jóce. Câţĭ-va anĭ maĭ nainte un alt grec *Curt Celebi*, fusese spînḑurat prin mijlocirea amêndorora domnĭ românĭ, pentru că grecul prin intrigile sele voĭse să-ĭ restórne. De astă dată Mateiŭ rĕspunse Primuluĭ-Vizir, că „vîrsta înaintată la care el a ajuns, şi slăbiciunea unor adîncĭ bĕtrâneţe îl pun în neputinţă de a face un drum aşa de lung pênĕ la Constantinopole; că dênsul s'a arĕtat Porţiĭ pururea credincĭos şi supus, şi că a plătit haraciul regulat. Décă însă Sultanul voesce să-ĭ ia domnia, el bucuros priimesce a se duce într'o mănăstire ca să se călugărécă; însă cu o condiţiune: Pórta póte numi dupe dênsul domn al Ţĕriĭ-Românescĭ pre orĭ-cine, fie chĭar şi un hamal; numaĭ pe Vasile Lupu, duşmanul sĕŭ cel de mórte, nu; căcĭ atuncĭ el nu numaĭ că nu rĕspunde de urmările rele ale uneĭ asemenĭ mĕsurĭ, dér încă cu armele se va 'npotrivi şi va lupta pênĕ la cea din urmă rĕsuflare“. Un rĕspuns tot aşa de bărbătèsc Mateiŭ dede Chanuluĭ Tătarilor, când acesta îĭ ceru 80.000 talere,

ca să nu intre în ţéră cu foc şi sabie. Moşnégul Voevod ţinu la sine pe solii tătăresci, scrise Sultanului că: ţéra nu póte plăti două tributurĭ de o dată; că déca trebue acum să plătéscă Tătarilor tributul cerut, nu va maĭ da altul Porţiĭ Otomane. Sultanul drept rĕspuns, îl opri de a face rĕsboiŭ cu Tătarii. Atuncĭ Mateiŭ porni cu tóte oştile séle pênĕ la granița Moldoveĭ, gata fiind toţĭ de luptă; plimbă pe soliĭ tătărescĭ prin întréga tabără, şi apoĭ, poruncindu-le să plece, le ḑise: „Décă Chanul Tătăresc, care v'a trimis aci, ar fi stăpân al acesteĭ ţĕrĭ cum e Sultanul, bucuros v'aş fi plătit tributul obicĭnuit; alt-fel însă nu vĕ daŭ nicĭ măcar o lăscae frîntă. Décă cu tóte astea, Chanul are cum-va de gînd să vină a împlini birul cu sila, n'are de cît să poftéscă: 50.000 de călăraşĭ voĭnicĭ, sub comanda domnuluĭ lor, îl aştéptă." Şi Tătariĭ n'aŭ îndrăznit să intre în ţéră.

13. Intre acestea Vasile Lupul se gătea cu ginerile sĕŭ Timuş Hmelniţki şi cu Cazacii acestuia, să gonéscă pe Mateiŭ şi să împarţă între dênşiĭ domniile amêndouĕ. Mateiŭ, care scia despre ce i se pregătesce, încheiâ (la 1651) cu Gheorghe Ra- 1651
coţi II, următorul luĭ Racoţi I, un tractat secret de alianţă ofensivă şi defensivă contra domnuluĭ Moldoveĭ, şi amêndouĭ ajutară cu oştĭ pre logofĕtul acestuĭa, pre *Gheorghiţă Ştefan*, ca să gonéscă din scaun pe domnul sĕŭ şi să se pună în locu-ĭ (Aprilie 1653). Lupul abĭa scapă cu fuga la cetatea 1653
Hotin, şi de aci peste Nistru la Camenita, de unde ceru ajutor de la Timuş. Acesta cu învoirea regeluĭ Poloniei trece Nistru pe la *Soroca* cu 8000 de Cazacĭ aleşĭ şi bine înarmaţĭ, şi pornesce spre Iaşĭ. Ştefan cu 12.000 de óste de ţéră, căcĭ trupele Transilvane şi muntenescĭ se retrăsese, iĭ ese înainte d'asupra satuluĭ *Popricanilor*, nu departe de

Iaşĭ; dér este bătut şi silit a scăpa în Ţéra-Românéscă. Vasile-Vodă, în loc să stea ca să 'şĭ aşeḑe ţéra şi domnia, adună oştĭ din tóte pârţile „dând scire să încalece tot omul, ĭertând pre toţĭ de tóte greşelile, măcar şi împotriva Domnieĭ de ar fi greşit cine-va“, şi plécă ca să 'şĭ rĕsbune pe Mateiŭ. Acesta încunosciinţase deja pe Pórtă, despre cele întîmplate, ḑicênd că este pentru binele tutulor şi în folosul Sultanuluĭ, ca în Moldova să se pună alt Domn. Sultanul trimise pe Ibrahim-Aga la Mateiŭ, ca să se înţelégă. Aga găsi pe Vodă în mijlocul celor 40.000 oştenĭ aĭ sĕĭ, gata de luptă. Respândindu-se vestea despre neaşteptata pornire a luĭ Vasile şi Timuş cu Casaciĭ, Mateiŭ reţinu la sine pe Aga, ca să véḑă cu ochiĭ sĕĭ chiar, cum Lupul arde şi pustiesce Ţéra-Românéscă şi să pótă raporta Sultanuluĭ cele vĕḑute. In acelaş timp trimise pe Diicul Spătar cu o sémă de oştĭ călărĭ să stea la hotar, de stréjă, împreună cu Gheorghiţă Ştefan. Oştile luĭ Lupu silesc la Focşanĭ pre Diicu a se retrage, neavênd oştenii acestuĭa arme de foc. La *Şĭoplea*, în Teléjen, se face o nouă încăerare între Cazaciĭ luĭ Timuş şi Seĭmeniĭ luĭ Mateiŭ, bătându-se vitejesce din amêndouĕ pârţile pênĕ în nópte, fără de a le strica nimica Cazaciĭ. Mateiŭ luând mare inimă şi nădejde dintr'acéstă întîmpinare, ese şi el din Tîrgovişte cu Roşiĭ şi altă óste de ţéră şi 'şĭ aşéḑă tabăra la o poénă, între Ialomiţa şi pîrîul *Fînta*, nu departe de satul cu acelaş nume. Un şanţ tras din apa Ialomiţeĭ din sus de o parte pênĕ din jos, încongĭura tabĕra.

1653 14. In ḑiua de 17 Maiŭ (1653) se dă aci o bătălie crîncenă. Armata luĭ Mateiŭ, compusă numaĭ din 7000 oştenĭ românĭ, 500 ardelenĭ, căcĭ ajutórele luĭ Racoţi nu sosise încă, şi 32 tunurĭ, avu să ţină o luptă de 7 césurĭ cu o armată de 4 orĭ maĭ mare,

numaĭ Casacĭ fiind 20.000. Aripa dréptă a luĭ Mateiŭ o forma roşiĭ şi o sémă de Seĭmenĭ, comandaţĭ de Diicu Spătar; cea stîngă lefegiiĭ, Unguriĭ şi Poloniĭ sub comanda luĭ Gheorghe Ştefan; în mijloc călărimea, apoĭ tunurile, şi după ele Mateiŭ cu dorobanţiĭ, o parte din Seĭmenĭ şi restul trupelor séle. Armata năvălitóre era ast-fel întocmită: In stînga Lupul cu óstea moldovenéscă, în faţa aripeĭ drepte a luĭ Mateiŭ; în mijloc şi la drépta Timuş cu Cazaciĭ. în potriva mijloculuĭ şi aripeĭ celeĭ din stînga. Bătălia o începu călărimea Moldovénă, care se asvîrli cu atîta furie în cît „tótă curtea ce se chĭama Roşiĭ aŭ dat dos, şi uniĭ şi peste Ialomiţă dedese, nesocotind vadul; pênĕ în corturile Muntenilor aŭ mers Moldoveniĭ cu acea năvală; şi nime nu putea ḑice că nu era acea năvală a marĭ vitejĭ.“ Dér Mateiŭ, folosindu-se de împrejurarea, că Timuş nu-şĭ apropiase încă tabĕra ca să încépă focul, alergâ în aripa din drépta, dede îndĕrăt călărimea Moldoveĭ, întrorcênd asupră-ĭ tóte tunurile şi pedestrimea, şi puse ast-fel rĕsboiul la loc. Acum se încaeră la luptă şi Cazaciĭ. Artileria munténă îĭ fulgeră aşa de cumplit, că-ĭ pune în mare neorînduĭală; isbînda însă nu e hotărîtă, de şi ḑiua e aprópe pe sfîrşit. Mateiŭ face minunĭ de vitejie, luptându-se ca un leŭ. El, unchĭaş trecut de 70 de anĭ. este pretutindenĭ nelipsit, înbărbătând cu fapta, cu cuvêntul, cu gestul oştirea sea nespăĭmîntată. Deja treĭ caĭ sunt ucişĭ sub dênsul; la al treilea primesce şi el un glonţ în picĭorul stîng, aprópe de 'ncheetura genuchiuluĭ; cînd un slujitor, pricepând primejdia, alérgă la scara şeleĭ, ca nu cum-va vitézul să caḑă, el îl gonesce de lîngă sine cu vorbe aspre; trage din picĭor cisma, încalţă alta, şi nedând sémă răneĭ, încalecâ pe dată ca un deplin oştén pe un al patrulea cal, şi se aruncă din noŭ în luptă, ur-

mat de cetele séle viteze. Era aprópe de séră, cînd de o dată „se scornesce din sus un vifor cu plóie drept în faţa oştii luĭ Vasile-Vodă, şi cu acea furtună, cu sunetul copacilor şi cu plóie repede, cît se părea că este anume urgia luĭ Dumnedeŭ sosită asupra aceĭ oştĭ câtă era despre Vasile-Vodă; şi Mateiŭ-Vodă cu tunurĭ adăogea gróza oştiĭ, şi simeţĭ oşteniĭ luĭ." Maĭ ântêiu ĭa fuga aripa moldovénă, apoĭ Timuş cu Vasilie-Vodă, pe care se dice că Mateiŭ l'ar fi ajuns de pe urmă, dér în loc de a 'l tăĭa cu sabia, l'ar fi bătut numaĭ cu mâna pe spate. Dintre Cazacĭ, câţĭ aŭ putut a se încălăra, aŭ scăpat, ne maĭ fiind urmăriţĭ, căci înoptase. Tótă tabăra însă, tóte tunurile şi bieţii pedestraşĭ, numaĭ Cazacĭ preste 5000, cădură în mânele învingĕtorilor. Maĭ mult de 10.000 morţĭ acoperéŭ câmpul de luptă, dintre carĭ 3000 Românĭ de amêndouĕ părţile. Cazaciĭ prinşĭ în rêsboiŭ fura întrebuinţaţĭ la ocne şi la alte slugăriĭ ale Statuluĭ; Tătariĭ şi Nemţiĭ, carĭ se ascunsese într'o pădure, aleseră între mórte şi intrare în slujba luĭ Mateiŭ, pe cea din urmă; tóte prădile luate se împărţiră soldaţilor; între acestea fură şi douĕ care pline cu banĭ şi alţĭ 1000 galbenĭ găsiţĭ în trăsura luĭ Timuş, pe carĭ Vodă îĭ schimba în talere, ca să se împarţă maĭ uşor oştenilor.

Lupu abĭa scăpâ din rĕsboiŭ numaĭ cu trupul, şi ar fi fost de sigur prins de gonaciĭ luĭ Mateiŭ trimişĭ după dênsul, décă nu s'ar fi travestit pênĕ la cămaşe chiar; şi aşa putu ajunge la scaunul sĕu din Iaşĭ, cu mare amărăciune a tuturor lucrurilor séle. Iar Mateiŭ-Vodă „s'aŭ învĕrtejit la Tîrgovişte a doua-di, Mercurĭ, Maiŭ 18 cu tótă tabăra luĭ cu mare isbîndă, şi voĭniciĭ luĭ cu multă dobîndă, dând toţĭ laudă luĭ Dumnedeŭ pentru mila şi bi-

nele ce le-aŭ făcut, de ĭ aŭ isbăvit din mâinile vrăjmaşilor.“

„Aice cautâ acéstă isbîndă, dice cronicarul moldovenesc, din ce şi cum s'aŭ prilejit luĭ Mateiŭ-Vodă, şi ca acea isbîndă, care nu se va fi prilejit alta ca aceea în tótă viaţa luĭ, cîte rĕsbóie va fi avut în dilele séle; că cine ar putea să crédă în socotélă, sa se înfringa óste cadăcésca cu tabĕra, de óste cum este óstea Muntenéscă. Nu să defaĭm; ce orĭ pedestraşul, orĭ călăreţul veĭ socoti, şi nu veĭ afla să fie de potriva puşcaşuluĭ căzăcesc. Eŭ, tótă isbînda acésta a luĭ Mateiŭ-Vodă de la Hinta, este de nebunia luĭ Timuş, ântêiŭ, şi din bărbăţia luĭ Mateiŭ-Vodă, a doua. Insă, de nebunia luĭ Timuş ântêiŭ, cu cît-va maĭ mult; că socotind vitejia luĭ Mateiŭ-Vodă de atuncĭ, cum umbla pre denaintea oştiĭ séle îmbărbătând în frunte, să se hie apropiat óstea căzăcésca cu tabĕra legată, nu ruptă cum o aŭ rupt'o Timuş in treĭ părţĭ, să se hie lipit a dare la ţintă, nice are hi scapat Mateiŭ-Vodă fără primejdie, séŭ morţiĭ séŭ rănii, maĭ grea de cum i s'aŭ prilejit tot atuncĭ, nicĭ Seĭmeniĭ are hi ţinut mult împrotiva foculuĭ lor.“ Eccĕ cum şi cronica Ţĕriĭ-Românescĭ povestesce acéstă sângeróasa bătalie, de fraţĭ ucigătóre: „Ear Mateiŭ-Vodă décă înţelese aşa (de înfrîngerea de la Focşanĭ şi Şoplea), fórte se îngrijâ tare, şi rugâ pre Dumnedeŭ, şi încălecâ cu tótă curtea luĭ din Tirgovişte, Duminecă, Maiŭ 15 dile, an. $\frac{7161}{1653}$. Ear cînd aŭ fost Marţĭ, 1653
Maiŭ 17 dile, tabărîtu-s'aŭ la sat la Finta, pre apa Ialomiţiĭ, tocmindu-şĭ tabăra, făcênd şi şanţurĭ, aşedêndu-şĭ cineşi în rêndul sĕŭ, învĕţând pre toţĭ: „*Feţiĭ meĭ, voinicĭ vitejĭ, rugaţĭ pre Dumnedeŭ şi vĕ îmbărbătaţĭ ca să staţĭ toţĭ gata de rĕsboiŭ, că cată vrăjmaşul nostru Vasile-Vodă, sosésce acum, să nu care-cum-va să fie vre unul cu gîndul îndoit, ci cu credinţă şi cu bărbăţie, cu arme góle să le staţĭ împotrivă, precum aţĭ fost şi maĭ înainte, să nu care-cum-va numele vostru cel bun să se surpe jos, că nu ne va fi de nicĭ un folos.*“ Decĭ aşa învĕţîndu-ĭ sosi şi Vasile-Vodă în vrémea prînduluĭ cu ginere-sĕŭ Timuş, cu mulţime de Cazacĭ şi de Moldovenĭ, ca la 20.000; ĭar Mateiŭ-Vodă era numaĭ cu curtea luĭ, ca la 7000. Şi aşa se lovirâ iute uniĭ cu alţiĭ, cît se speriâ Mateiŭ-Vodă, că 'l va birui, şi încă fugirâ o sémă din oştile luĭ, trecênd Ialomiţa, făr'de vad: ĭar Mateiŭ-Vodă tot alerga în tóte părţile, îndemnând pre boĭariĭ luĭ şi pre voĭnicĭ, câţĭ rĕmăsese „*ca să stea de rĕs-*

boiŭ, să nu-'şĭ dea mijlocul, că încă Dumneḑeŭ tot este cu noĭ ajutoriŭ, căcĭ eŭ cunosc pre eĭ slabĭ, şi împuţinêndu-se puterea lor, nădesducescu-me luĭ Dumneḑeŭ, că vom să biruim acum curênd, şi să se întórcă ruşinaţĭ din ţéra nóstră." Decĭ aşa pentru cuvintele luĭ cele dulcĭ şi bune, fórte se îmbărbătară, şi da rĕsboiŭ tare, bătêndu-se tótă ḑiua în puscĭ şi în tunurĭ, în săgeţĭ, în săbiĭ, faţă cu faţă, maĭ vîrtos boĭariĭ ceĭ marĭ şi al doilea, cu coconiĭ lor, cu slugile lor; tot cu sabiile góle întra într'ênşiĭ de-ĭ gonĭa şi-ĭ rĕspândea în tóte părţile. Atuncea şi Mateiŭ-Vodă cu toţĭ împreună, năvăli asupra vrăjmaşilor fórte tare, cătu'l şi răniră cu un glonţ la picĭorul stâng din josul genuchiuluĭ, ĭar când fu în deséră, făcu Dumneḑeŭ o minune mare. că trimise luĭ Mateiŭ-Vodă ajutoriu un nor ploios care se ivi despre austru fiind cerul pré-seninat, şi venĭa asupra taberilor pré-ĭute, cu un vênt fórte viforos, şi aşa trecu preste tabăra luĭ Mateiŭ-Vodă, ĭar când sosi la tabăra luĭ Vasile-Vodă. acolo îşĭ năpusti tótă apa ca cum ar cură un rîŭ pré-ĭute, şi picăturile era gróse şi vîrtóse ca o piétră, unde-ĭ lovia ticăloşiĭ, îndată cădea de pre caĭ jos. Şi se făcu în tabăra lor apă multă ca o baltă tinósa, şi aşa fiind îndată se năpusti tótă tabăra luĭ Vasile-Vodă, şi intrara prin mijlocul lor făr' de nicĭ o frică, tăindu-ĭ fórte rĕŭ, prinseră şi viĭ fórte mulţĭ. Ear Vasile-Vodă cu Temuş cu puţinĭ călărĭ de abĭa aŭ scăpat numaĭ cu trupul, trecênd la Moldova pe la Galaţĭ, însă noroc aŭ avut căcĭ aŭ înoptat. (Mateiŭ) strîns'aŭ trupurĭ căḑute în rĕsboiŭ 3000, de aŭ făcut o movilă mare la Finta, înfipt-aŭ acolo şi o cruce mare de piétră, făcut-aŭ şi altă movilă din jos de Tîrgovişte lîngă drumul cel mare."

D) Rĕscóla Seĭmenilor — Mórtea luĭ Mateiŭ-Vodă

15. Luptele neprecurmate între ceĭ douĭ principĭ românĭ avură urmărĭ triste şi păgubitóre pentru ţéra nóstră: cetele simbriate ale luĭ Lupu călcară şi pustiiră în maĭ multe rêndurĭ Ţéra-Românéscă; oştile ungurescĭ şi muntenescĭ ale luĭ Racoţi şi Mateiŭ nu făcură puţine rele Moldoveĭ. Turcia vedea cu bucurie cum Româniĭ, în loc de a 'şĭ uni armele şi a lupta împreună ca să scuture

jugul robieĭ, se sfăşiaŭ cu nesocotinţă între dênşiĭ. Ea aţîţa pe sub ascuns cînd pe Lupu contra luĭ Mateiŭ, când pe acesta contra luĭ Lupu, pentru ca să nu fie între eĭ nicĭ-o dată pace, şi pentru ca amêndouě ţěrile slăbind din ce în ce, cu atît maĭ uşor să le vie Turcilor a le îngenuchia şi apăsa maĭ greŭ. De aceea Sultanul se grăbi, curênd după bătălia de la Finta, să trimiţă luĭ Mateiŭ (14 Aug. 1653) diplomă de nouă întărire în domnie, 1653
precum şi sabia şi buzduganul, ĭar pe Lupu îl lăsă în voia sórteĭ şi a luĭ Gheorghiţă Stefan, carele cu ajutorul luĭ Mateiŭ, îl goni desĕvîrşit din scaun. Domnul muntén, la rêndul sĕŭ, trimise la Constantinopole 70 Casacĭ în fére, din ceĭ care fusese facuţĭ prisonierĭ, spunênd că are la dênsul încă multă căzăcime, ce o ţine 'n lanţurĭ prin ocnele de sare şi prin temniţe, şi că venindu-ĭ din partea ţaruluĭ Moscovieĭ un sol cu marĭ darurĭ, el le-a respins, căcĭ urasce fórte mult pre Muscalĭ şi tot némul Căzăcesc.

16. Dér Mateiŭ-Vodă, sciindu-se mereŭ duşmănit de Lupu şi ţintă a loviturilor Porţiĭ, fusese nevoit a ţine sub arme un numĕr mare de oştĭ, nu numaĭ de ţéră, dér şi lefegiĭ streinĭ: ungurĭ, polonĭ, cazacĭ, sêrbĭ şi arnăuţĭ. El întocmise şi un corp de pedestrime numit *Seĭmenĭ*, compus la început din 2000 Sĕrbĭ, (maĭ târḑiŭ numĕrul lor s'a îndoit). Cum se fini rĕsboiul cu Vasile-Vodă, maĭ multe neînţelegerĭ se iscară între Seĭmenĭ şi Roşiĭ, fără ca domnul să pótă a-ĭ împăca. O parte din boerĭ nu eraŭ streinĭ de aceste neînţelegerĭ, şi voiaŭ să pescuĭască în apă turbure. Eĭ încercase maĭ ântêiu să pérḑă pe Mateiŭ cumpĕrând pe hirurgul sĕŭ, un polones, care-ĭ otrăvi rana; din fericire domnul scăpâ, şi 11 boerĭ fură pedepsiţĭ, uniĭ cu mórtea, alţiĭ cu ocna. Ceĭ-l'alţĭ părtaşĭ aĭ lor învinuiră pre

douĭ dregĕtorĭ credincioşĭ domnuluĭ: pre Vistierul Ghinea şi pre Armaşul Radu, că aŭ dat planul lor pe faţă, şi de aceea aţîţară pe Seĭmenĭ şi Dorobanţĭ asupră-le. Seĭmeniĭ cerură să le dea léfa pe treĭ lunĭ şi să le-o şi măréscă, căcĭ dênşiĭ aŭ învins pe Cazacĭ la Finta; eĭ trimiseră 50 din sînul lor, ca să silésca pe Armaş a le 'ndeplini cererea. Radu nu numaĭ că-ĭ ocărî, dér puse să-ĭ taie în bucăţĭ, ca pe nişte trădătorĭ. Acéstă faptă fu semnalul resculăriĭ; cu Seĭmeniĭ se unesc Dorobanţiĭ. Armaşul voesce a pedepsi cu ajutorul călărimeĭ, pedestrimea revoltată, dér călărimea, în loc de a se supune, face causă comună cu fraţiĭ lor de arme, şi atuncĭ nimic nu maĭ póte înfrêna selbatica pornire soldăţéscă. Eĭ daŭ năvală în palatul domnesc din Tîrgovişte, unde Mateiŭ ḑăcea bolnav, fac bucăţĭ pe ceĭ douĭ boerĭ şi pe un al treilea Socol Cornăţénu; un al patrulea abĭa scăpâ cu fuga (Iunie
1653 1653). După acéstă neomenósă faptă eĭ jură din noŭ credinţă luĭ Mateiŭ.

17. Dér pretendenţiĭ la tron se înmulţesc cu cît ḑilele domnuluĭ se scurtéză: el voise să adopteze, cum vĕḑurăm maĭ sus, pe Mihaiŭ, nepotul luĭ Mihaiŭ-Vitézul: temerea însă că acela, fiind sprijinit de împĕratul Germanieĭ, nu va fi îngăduit de Pórtă, zădărnici dorinţa sea. Puse apoĭ ochiĭ pe nepotul sĕŭ de soră Diicul Spătar, dér vĕḑênd că nicĭ boeriĭ, nicĭ poporul nu-l voesc, din pricina uşurinţiĭ minţiĭ luĭ şi a prea mareĭ îngînfărĭ de sine, îl lăsă şi pe dênsul; în sfîrşit se opri asupra Vistieruluĭ Istrate, pe care 'l însurase cu o nepótă a luĭ Mihaiŭ-Vitézul (fiica luĭ Nicolae Pĕtraşcu-Vodă). Boeriĭ însă nicĭ cu acesta nefiind mulţămiţĭ, căcĭ dênşiĭ voĭaŭ pre Constandin, fiiul luĭ Radu Şerban Basarab, — aţîţaŭ mereŭ ostăşimea în potriva luĭ Mateiŭ. Ast-fel cînd bĕtrînul domn, după ce se vinde-

case puţin la picĭor, eşise la preumblare către Argeş. (tómna a. 1653), la întórcere armata îĭ închise por- 1653
ţile cetăţiĭ, îl ţinu treĭ ḑile nemîncat cu toţĭ boeriĭ luĭ din josul oraşuluĭ, şi nu 'l primiră în lăuntru, pênĕ ce nu le făgădui să le dea lefí întreite. „O cîtă obidă era luĭ Mateiŭ-Vodă, ḑice cronicarul, unde scia cît bine le-aŭ făcut, şi acum îşĭ bat joc de el; şi chemâ pre toţĭ credincĭoşiĭ sĕĭ boerĭ şi slugĭ şi le ḑicea: *„O dragiĭ meĭ! sciţĭ cît munciĭ de ţinuĭ ţéra şi mĕ nevoiĭ de o strînşĭ la moşiile lor, şi o păḑiĭ de nu o călcă nicĭ o limbă, şi în ḑilele mele crescură şi se însurară, şi făcură copiĭ, şi se îmbogăţiră toţĭ, maĭ vîrtos ḑic de acest ném dorobănţesc, fiind eĭ tot din-tr'acest pămênt al ţĕriĭ Românescĭ, şi neavênd eĭ nicĭ o nevoie de la mine, saŭ de la alţiĭ; ĭar diavolul cel nepohtitoriŭ de binele omenesc, eată cum întră în eĭ de i aŭ nebunit, şi nu sciŭ ce fac, că s'aŭ însoţit cu Serbiĭ Seĭmenĭ, de şĭ-aŭ măritat fetele şi surorile după eĭ, şi nu póte nimene să-ĭ contenéscă. De acum înainte, dragiĭ meĭ! să sciţĭ cu adevĕrat că pentru faptele lor vor să viie marĭ rĕutăţĭ asupra acestiĭ serace de ţéră, şi va să caḑă la mare nevoie, şi vor să pătiméscă şi ceĭ bunĭ pentru ceĭ rĕĭ; că ânteiŭ eŭ nu pociŭ rĕbda turburarea lor care fac asupra mea şi asupra ţĕriĭ, ci gîndesc de voiŭ avé ḑile să aduc în primăvară 30.000 de Tătarĭ, şi pre Craiu cu Unguriĭ, să-ĭ lovéscă fără veste de tóte părţile, şi să se puie supt sabie toţĭ ceĭ maĭ marĭ să piéră ca nişte tîlharĭ, să-mĭ isbîndesc spre dênşiĭ, pentru mult bine ce le-am făcut.“*

„Şi aşa cu necaz mare aŭ petrecut Mateiŭ-Vodă din ḑi în ḑi. Décĭ fiind slab, şi ajungêndu-l adîncile bĕtrâneţe, puţine ḑile s'aŭ rĕsbolit, şi cînd aŭ fost la Aprilie 9 anul 1654, Duminecă diminéţa, aŭ 1654
reposat Mateiŭ-Vodă, în casele domnescĭ, în Tîrgovişte. Şi aŭ domnit Mateiŭ-Vodă, anĭ 21, fără

lunĭ 5, şi ḑile 11." El fu înmormêntat maĭ ântêiŭ în biserica domnéscă din Tîrgovişte. alăturea de mormêntul socieĭ séle dómna Elena; ĭar maĭ tăr-
1568 ḑiŭ (în 1568) ósele iĭ fură duse la mănăstirea Arnota (jud. Vâlcea), unde se îngropară în lăuntrul bisericeĭ sub o frumósă lespede de marmură, care se vede acolo pênĕ în ḑiua de astă-ḑĭ.

Mateiŭ-Vodă Basarab este cel maĭ însemnat domn al Românilor din vécul al XVII. „*Om fericit peste tóte domniile aceĭ ţĕrĭ*, ḑice cronicarul moldovinesc, *ne-mândru, blînd, drept om de ţéră, harnic la rĕsbóie, aşa neînfrînt şi nespăĭmat cît poţĭ să 'l asemenĭ cu marĭ şi vestiţĭ osteni aĭ lumeĭ.*" Cu sabia în mână deschiḑêndu-şĭ drumul la tron cu sabia şĭ-a apărat ţéra şi domnia în timp de aprópe 21 anĭ, sciind să se strecóre prin tóte greutăţile timpuluĭ, cu o dibăcie şi agerime de minunat. In nimenĭ încreḑĕtor, el îşĭ punea nădejdea numaĭ în puterea sea proprie şi a naţieĭ séle; om cumpănit, nicĭ un pas nu făcea cu pripĭală şi a sciut, ca şi Mihaĭ-Vitézul, să bage grózā în Turcĭ fără să fi ridicat însă o dată măcar sabia asupră-le. El s'a născut într'un timp cînd împĕrăţia Turcéscă putea maĭ uşor să fie lovită şi rĕsboită de creştinĭ; creştiniĭ însă nu 'l ajutară: ajutórele aşteptate de la Racoţi orĭ nu soseaŭ de loc, orĭ soseaŭ maĭ târḑiŭ, cînd nu maĭ era de ele trebuinţă; împĕrăţia Germană fiind încurcată cu rĕsboiele séle interne, se mărgini numaĭ la făgăduelĭ, de şi ministrul Germanieĭ la Pórta
1643 scria împĕratuluĭ Ferdinand III (la 1643), că Mateiŭ domnul de acum al Ţĕriĭ-Românescĭ, este un bĕtrân vitéz ostaş, de viţă veche domnéscă, a luat principatul maĭ mult prin sabie şi vîrtutea sea, de cât prin alte mijloce, şi a căpĕtat la Turcĭ un ast-fel de nume, în cît acestora le e frică de el, tot aşa ca o dinióră de Mihaĭ-Vitézul.... In sfârşit ţiŭ pe Mateiŭ drept un prinţ aşa de vitéz, în cît décă o mare Putere l'ar ajuta cum se cade, printr'ên-ul s'ar puté face fórte mult, în contra Turcilor. Ceia ce însă a nimicit maĭ cu sémă planurile patriotice ale acestuĭ domn vrednic, fu necurmatele rĕsbóie cu duşmanul sĕŭ Vasile Lupul.

Unde duse acéstă vrajbă se vĕḑu la urmă: Vasile Lupu căḑut în robia tătărescă, capul sĕŭ este pus la licitaţie de trădătorul Chan, care e gata a'l vinde aceluĭa dintre aprigiĭ duşmanĭ aĭ nefericituluĭ principe: luĭ Mateĭ, Racoţi saŭ Gheor-

ghiţă Stefan, carele va da banĭ maĭ mulţĭ; şi la fine —Lupul e trimis în lanţuri la Constantinopole, pentru a fi aruncat în închisóre. Dér şi Mateiŭ, éccĕ-l dăcênd de rea rană, pe care boeriĭ sĕĭ o otrăvesc, pe când oştenii sĕĭ nu respectă nicĭ durerea unuĭ om pe patul de mórte, necum bĕtrâneţile séle, véza unuĭ domn vitéz, care muncise 21 de anĭ, pentru ca în cele din urmă ḑile ale vieţeĭ séle, să-şĭ véḑă lucrarea sea surpată, ĭar patria, pradă a anarchieĭ celeĭ maĭ îngrozitóre. Dér să fim drepţĭ: rĕsbóiele dintre fraţĭ nu daŭ de cît róde otrăvitóre; şi a fost o mare nefericire pentru Mateiŭ şi pentru România, că o dată cu dênsul se născuse în lume şi Vasile Lupu, om „cu hirea înaltă şi împĕrătéscă maĭ mult de cît domnéscă", „că pohtele domnilor şi împĕraţilor n'aŭ hotar; avênd mult, cum n'ar avea nimic le pare; pre cît le dă Dumneḑeŭ nu se satură; avênd ţéră şi ţéra altuĭa a o coprinde cască.

Mateiŭ Basarab însă nu e numaĭ un vitéz de frunte, un apĕrător cu sabia al drepturilor şi al vredniciei ţĕriĭ, dér şi un bun organisator în întru, un domn care 'nţelege şi preţuesce bine-facerile pâciĭ. El guvernéză cu mînă tare, dér în acelaş timp cu dreptate, şi guvernul sĕŭ e maĭ pre sus de patimile de partid, e strein de urile trecutuluĭ, e pururea îngrijitor de interesele şi de mărirea naţională. Biserica română, care devenise dajnică streinĕtăţiĭ, el o desrobesce; limba română, care pênĕ aci era despreţuită, el o introduce în biserică şi la curte, în locul limbeĭ slavone, în care se făcea serviciul divin, în care eraŭ scrise actele şi poruncile domnescĭ. Maĭ multe cărţĭ bisericescĭ se traduc în limba ţĕriĭ şi es la lumină din téscurile tipografice aduse şi aşeḑate de dênsul la Govora, la Tîrgovişte, la Mănăstirea-Déluluĭ şi la Snagov. La acésta contribue mult şi soţia sea, dómna Elena, fratele aceştia, slovesnicul (literat) şi ĭubitorul de învĕţătură Udrişte Năsturel, precum şi Mitropolitul Stefan. Acéstă mişcare literară are o însemnĕtate politică şi religiósă: Cele d'ântêiŭ cărţĭ bisericescĭ în limba română se tipărise în Ardél, în a doua jumĕtate a véculuĭ al XVI, din îndemnul şi cu ajutorul Ungurilor calvinĭ, cu scop de a intórce pe Românĭ de la drépta credinţă spre eresie séŭ biserica reformată. *Biblie*, *Evangelie*, *Psaltirie*, *Catchism* se tipăresc românesce în maĭ multe oraşe din Transilvania, rĕspândindu-se printre Românĭ din amêndouĕ principatele. Sub George Racoţi I, principele Transilvanieĭ, aceste traducerĭ se înmulţesc chĭar prin uniĭ episcopĭ

românĭ de acolo, carĭ daŭ la lumină *Evangelia cu tâlc* (1641), *Catchismul creștinesc* (1642), *Noul Testament* (1648), *Psaltirie* (1651) etc. Mateiŭ-Modă, ca să ferescă pe Românĭ de „minciunile și amăgiturile“ acelor cărțĭ ereticescĭ, ce „tâlcuĭesc rĕŭ și strîmbéză Scriptura săntă“, publică maĭ multe cărțĭ ca: *Pravila cea mică*, (1640), *Cazaniile* (1642), *Evangelia învĕțĕtóre* (1642), *Invĕțĕtura preste tóte dilele* (1642), raducênd și alte scrierĭ, carĭ rĕmân numaĭ în manuscripte. Mateiŭ publică și cea d'ântêiŭ adunare de legĭ bisericescĭ și civile, *Indreptarea legiĭ* (1652), atît de trebuincĭósă, căcĭ pênă aci se judeca numaĭ după legea cea nescrisă, după așa numitul *Obiceĭu al pămêntuluĭ*; întemeiază școlĭ pentru învĕțĕtura limbeĭ românescĭ și a celor streine, scolĭ pentru viitoriĭ cântărețĭ și preoțĭ; spitale (bolnițe) pre la unele mănăstirĭ, morĭ (fabrice) de hârtie și de postav, ĭar comercĭuluĭ îĭ deschide căĭ nouĭ cu streinĕtatea.

Fără multă învĕțĕtură, căcĭ nu scia de cît limba românâ, el prețuesce pe ómeniĭ de sciință, pe care-ĭ chémă la curtea sea, ca și pe architecțiĭ, zugraviĭ și meșteșugariĭ, prin carĭ el ridică din temelie séŭ rezidesce 40 mănăstirĭ și bisericĭ, palatul domnesc din Bucurescĭ (Curtea-Veche) și din Tîrgoviște, palatul episcopal din Buzĕŭ, podurĭ, fontânĭ etc. Și cînd ne gîndim că el n'a lăsat mănăstire în țéră și la Sfântul Munte, ca să n'o înzestreze cu odóre și veniturĭ, că a mărit haraciul Porțiĭ, a întreținut o oștire numerósă și bine înarmată, și totușĭ la mórtea sea se găsi în vistieria țĕriĭ maĭ bine de un milion leĭ, deosebit de 80.000 galbenĭ ce împrumutase luĭ Racoți, — trebue fórte să ne mirăm de rînduiala, ce adusese el în financiele țĕriĭ, de înmulțirea veniturilor eĭ, de îndestularea și bilșugul ce era într'ênsa.

Fără 'ndoĭală, Mateiŭ Basarab se cuvine a fi pus prin vitejia luĭ alăturea de Vlad Țepeș și de Mihaiŭ-Vodă, prin ințelepcĭunea și prin faptele séle de pace, cu Mircea cel Bĕtrân și Stefan cel Mare. Politica luĭ este aceiașĭ ca a luĭ Mihaiŭ-Vitézul și Radu Șerban: sprijinit de împĕratul Germanieĭ, în legăturĭ de alianță cu Transilvania și Moldova, spera să lase urmașilor sĕĭ o țéră liberă și pusă la adăpost de încălcările vecinilor puternicĭ. Vestind împĕratuluĭ Ferdinand III (1643), că Racoți are ințelegerĭ secrete cu Pórta și cu Vasile Lupu, Mateiŭ dicea, că el e hotărît maĭ bine să móră de cît să intreprindă ceva împreună cu Turciĭ spre paguba creștinĕtățiĭ, și că întîmplându-se să móră, el nu voesce, ca Țéra-Românéscă să rupă legĕturile eĭ cu împĕratul și să cadă în stăpânirea unuĭ om dușman

creştinětăţiĭ. Cît despre Moscoviţĭ, el credea că binele, ce ţéra póte aştepta de la dênşiĭ, va fi plătit cu amărăciune, cu lacrămĭ de sânge şi cu jósnică umilire; de aceia, cînd în sĕptĕmîna din urmă a morţiĭ séle ĭ-a venit veste că „Ţarul Moscovieĭ îĭ trimisese un sol cu marĭ darurĭ, Mateiŭ îl goni îndată ḑicênd: „Să nu-ĭ vĕḑ faţa", câcĭ ura, ne spune un călător de atuncĭ, tot némul Casacilor şi pe Moscoviţĭ peste mĕsură. „Supuşiĭ moscoviţĭ, complotară atuncĭ cu trupele luĭ Mateiŭ şi cu toţĭ boeriĭ, să-l omóre; dér A Tot Puternicul mijloci cu providenţa sa, şi luâ pe domn la dênsul, căcĭ acéstă sĕptĕmână pătimi rĕŭ de bólă de mórte, slăbind fórte, şi se duse." El este cel din urmă din domniĭ vechĭ, care sciu să pună frîŭ boerilor celor înrăutăţiţĭ, care apără ţéra cu vrednicie de încălcările streine, care făcu să strălucéscă pentru cea din urmă óră slava militară a némuluĭ românesc.

De aceia pe lespedea de marmură, care acopere la Arnota osemintele acestuĭ măreţ şi falnic domn, s'a putut săpa următórele cuvinte, carĭ aŭ ajuns pênĕ la noĭ ca un rĕsunet din vechĭ şi bătrîne timpurĭ:

„Aicĭ ḑace Mateiŭ Basaraba, prin harul luĭ Dumneḑeŭ odinióră stăpîn şi voevod al Ţĕriĭ-Românescĭ, bărbat pré înţelept, pré vitéz şi milostiv; al multor bisericĭ şi mănăstirĭ întemeĭetor şi înnoitor; nicĭ o dată biruit în biruinţe, al multor încălcărĭ purtător pré vestit de biruinţă; vrăjmaşilor înfricoşător; prietenilor ocrotitor; al ţĕriĭ séle înavuţitor, carele cu mare avuţie şi cu tótă înbelşugarea în pace şi linişte a domnit douĕ-ḑecĭ şi treĭ anĭ; a adormit întru Domnul in adâncimea anilor, în anul Domnuluĭ 1654, în cinstite bĕtrâneţe."

5. Istoria Ţeriĭ-Românescĭ de la mórtea luĭ Mateiŭ-Vodă Basarab până la Nicolae Mavrocordat

(1654—1716).

1. Cuvintele rostite de bĕtrânul Mateiŭ-Vodă pre patul sĕŭ de mórte: „că aŭ să vie marĭ rĕutăţĭ asupra acesteĭ sărace de ţéră, şi va să caḑă la mare nevoĭe, şi vor să pătiméscă şi ceĭ bunĭ pentru ceĭ rĕĭ" se înpliniră din nefericire ca o tristă prevestire. Streiniĭ rĕĭ voitorĭ aĭ némuluĭ, şi boeriĭ ceĭ înstreinaţĭ de binele patrieĭ, îşĭ dederă mâna, ca să aducă peirea ţĕriĭ. In loc de a cauta să trăiască în dragoste şi frăţie, pentru ca primejdia să-ĭ găséscă pe toţĭ la o laltă

într'un cuget şi o simţire: domn, boer, oştén şi popor, eĭ se despărţiră în taberе duşmane, se certară şi chiar se omorîră între dênşiĭ; uĭtând că sunt o naţie şi aŭ o patrie, eĭ ajunseră o jucărie în mâna vecinilor cutropitorĭ, nişte salahorĭ siliţĭ cu ĭataganul séŭ cu cnuta să lucreze pentru stăpâniĭ lor, să facă podveḑĭ şi angarale pentru armiile turceştĭ şi cele de invasie, ba să fie chiar puşĭ la jug şi să tragă ca boiĭ la rótă. Căcĭ, cum ḑice bĕtrânul cronicar al ţĕriĭ, „şi acest ném romănesc pênĕ aŭ fost dragostea în mijlocul lor, Dumneḑeu aŭ fost cu dênşiĭ, că nu ĭ-aŭ călcat alte limbĭ streine, şi aŭ făcut multe vitejiĭ, şi aŭ trăit în pace bună; ĭar acum eĭ singurĭ cu mintea lor îşĭ surpară viaţa şi-şĭ puseră casele.“ Acéstă stare de ticăloşie şi umilinţă Româniĭ o datoraŭ în bună parte lor înşi-şĭ, greşelilor şi nepriceperiĭ căpetenielor lor, carĭ lăsară pe streinĭ să se amestece în cârmuirea treburilor ţĕriĭ, şi nu sciură să găséscă în puterile propriĭ ale naţieĭ mijlócele de împotrivire contra incălcărilor din afară, mijlócele de îndreptare contra relelor şi periciuniĭ din lă-untru.

2. Din ḑece domnĭ, carĭ suiră şi scoboriră treptele tro-
1654-1716 nuluĭ în timp de 70 de anĭ (1654—1716), numaĭ douĭ aŭ o domnie maĭ lungă: Şerban Cantacuzino ḑece anĭ
1679-1688 1689-1714 (1679—1688) şi Constandin Brîncovénu 25 (1689—1714); pe cînd restul de 35 anĭ este împărţit între ceĭ-lalţĭ opt, din carĭ uniĭ domnesc numaĭ cîte un an. Aceste domniĭ aŭ tóte un sfîrşit rĕŭ: Constandin Şerban, Mihnea-Radu şi Grigore Ghica, fug în ţĕrile creştine, ca să scape de urgia păgână; Grigore Ghica, în a doua domnie, este surghĭunit de Turcĭ; George Ghica şi Antonie Vodă sunt mazîliţĭ, Şerban Cantacuzino móre otrăvit de boerĭ, Constandin Brîncovénu e tăĭat cu tótă familia sea la Constantinopole, unde 2 anĭ după aceia cade şi capul duşmanuluĭ sĕŭ Ştefan Vodă Cantacuzino. Ţéra este în maĭ multe rêndurĭ prĕdată şi robită de Turcĭ şi Tătarĭ, cutrierată de oştirile nemţescĭ şi unguruscĭ; populaţiunea părăsesce sate şi oraşe, ne maĭ putênd suferi rĕutăţile unuĭ guvern despuĭtor şi tiranic, şi se duce pênĕ chĭar şi în ţéra turcéscă, unde află maĭ multă siguranţă a traiuluĭ şi a proprietăţiĭ, de cît în a cĭ patrie. Locuitoriĭ ce maĭ rĕmân sunt seceraţĭ de ciuma, fómete şi miserie; boeriĭ românĭ cu iubire de ţéră plătesc cu capetele, cu pribegia or cu surghiunul îndrăznéla împotriviriĭ lor; ceĭ ce daŭ mâna cu streiniĭ sunt singuriĭ bine-vĕḑuţĭ la curtea domnéscă, ĭar domniĭ nu maĭ sunt apărătoriĭ drep-

turilor ţěriĭ, ci nişte slujbaşĭ turcescĭ, puşĭ ca să împlinéscă dăjdiile, să strîngă cele trebuincióse de hrană pentru curtea Sultanuluĭ şi pentru întreţinerea oştilor, să lupte sub stégurile turcescĭ contra creştinilor.

Şirul domnielor şi întâmplările maĭ însemnate sunt:

A) Constandin Şerban Basarab.
(1654—1658).

3. *Constandin Şerban Basarab*, poreclit *Cîrnu*, pentru că în tinereţe, umblând după domnie, fusese prins şi tăiat la nas din porunca luĭ Mateiŭ-Vodă, era fiul natural al luĭ Radu-Vodă Şerban. El era cunoscut sub numele de *Sĕrdarul Constandin din Dobrenĭ* (jud. Ilfov); slujise maĭ ântêiŭ în Transilvania la curtea luĭ Racoţi II, apoĭ la Mateiŭ-Vodă, după mórtea căruĭa boerii şi oştile îl aleseră de domn, ĭar Pórta îl recunoscu în schimbul a 500.000 leĭ; din acéstă sumă 450.000 leĭ era averea rĕmasă de la predecesorul sĕŭ. Constandin începu să domnéscă bine; ĭertâ ţéra de bir treĭ lunĭ, scăpând-o de tóte năpăştile; plăti pe slujitorĭ de birul haraciuluĭ pe un an; scuti pre dorobanţĭ şi călăraşĭ de dijmă şi oerit, îmbrăcându-ĭ pre toţĭ cu postav bun şi dându-le lefí îndestul; „judecăţĭ drepte făcea, pre nimenea nu obidea, ci cu blîndeţe şi cu cuvinte dulcĭ pre toţĭ mîngîĭa.“ Dar cea-ce'ĭ grăbi căderea şi aduse rele marĭ asupra ţěriĭ, fu chipul nepriceput, cu care el voi să se scape de Seĭmenĭ: şi uşurinţa cu care se lăsă a fi amăgit de Racoţi: căcĭ în loc de a desface de Seĭmenĭ pe cale pacĭnica, voi să aţîţe oştirea naţională asupră-le; acésta se uni însă cu dênşiĭ, şi cu toţiĭ omorîră preste 36 boerĭ, prĕdară mănăstirĭ şi bisericĭ, „jăhuind, spune cronica, tótă ţéra din cap pênĕ în cap, şi cruciş şi curmeḑiş.“ Racoţi, oferindu-se de bună-voie ca să pedepséscă miliţia resculată, veni cu 30.000 ómenĭ

şi o măcelari la *Şoplea* în Teléjen, luând şi 40 tunurĭ, ce le duse în Ardél. Constandin se făcu acum tributar domnuluĭ ardelén, care-le intrând în rĕsboiŭ cu Polonii, amestecă şi pe voevodul român. Din acéstă causă Sultanul îl mazîlî şi numi în lo-
1658 cu-ĭ pe *Mihnea*. Acesta intră în ţéră (febr. 1658) cu 10.000 Turcĭ şi 20.000 Tătarĭ. Constandin îl întîmpină cu 32.000 oştenĭ, dér într'o bătălie sângerósă, care 'l costă viaţa a 8,000 ómenĭ, fu învins şi silit a fugi în Ardél.

Constandin Şerban domni 4 anĭ fără 3 lunĭ, in care timp zidi în Bucurescĭ în vêrful uneĭ movile mănăstirea cu hramul Sf. Constandin şi Elena, pe care Radu Leon o zugrăvi, ĭar Constandin Brîncovénul o făcu Mitropolie, cum e pênĕ în ḑiua de astă-ḑĭ; asemenea zidi o biserică la Piteştĭ, mănăstirea Jitianul, din sus de Craiova, lîngă Jiŭ; făcu un sicrin mare şi frumos de argint, în care se păstréză trupul Sf. Grigorie Decapolitul la mănăstirea Bistriţa, „şi alte multe bunătăţĭ şi odóre scumpe aŭ făcut, şi le aŭ împărţit pre la Sfântul munte şi printr'alte părţĭ.“ El ĭubia fórte mult ţĕrănimea, şi nu numaĭ că s'a silit a o uşura de biruri, dér a înlesnit un mare numĕr de sate, ce se vênduse maĭ înainte în şerbie, să se rescumpere de *rumănie*, şi să devină ĭarăşĭ moşnene. Décă n'a putut ţine domnia ţĕriĭ maĭ mult timp, causa a fost uşurinţa cu care primea sfaturile altora, adesea orĭ rele şi nechibzuite, legăturile séle cu Racoţi şi cu Moscoviţiĭ, carĭ nu doriaŭ mântuirea ţĕriĭ Românescĭ de jugul turcesc, ci prin slăbirea şi robirea acesteĭ ţĕri voĭaŭ crescerea potereĭ lor proprie.

Acest lucru îl pricepuse destul de bine agerul Mateiŭ Basarab, şi de aceia el a şi sciut să apere ţéra ca un străjar bĕtrân 21 de anĭ, şi să se feréscă de întreprinderile îndrăsneţe şi fără vre un scop practic pentru ţéră, întreprinderĭ ce i le însufla şi luĭ atît Racoţi, cît şi Marele Duce al Moscovieĭ. Acest din urmă visa încă de pe atuncĭ scaunul Constantinopoleĭ, sub pretextul aşa numiteĭ „desrobirĭ a Creştinilor pravoslavnicĭ de jugul păgân.“ Insuşĭ Racoţi ḑicea despre
1658 Constandin Şerban la 1658: „el a moştenit numaĭ scaunul luĭ Mateiŭ Vodă, nu însă vitejia şi talentele luĭ militărescĭ, nicĭ priceperea şi înţelepcĭunea luĭ.“

Tóte încercările luĭ Constandin Şerban de a'şĭ recăpăta tronul perdut, séŭ măcar domnia Moldoveĭ, nu isbutiră; el muri, ca şi tatăl sĕŭ, în ţĕrĭ streine, în Polonia. Cu el se stinse ramura dănéscă a familieĭ Basarabe, după ce cîţĭ-va anĭ maĭ înainte (în 1655) ramura băsărâbĕscă a Drăculescilor per- 1655 duse cel din urmă al eĭ vlăstar, pe Mihaiŭ, nepotul luĭ Mihaiŭ Vodă, în ţéra Căsăcéscă, unde el avusese o misiune politică din partea imperatuluĭ german, de a ridica pe Cazacĭ si a coprinde Ardélul, pentru impĕrat, ca şi moşul sĕŭ, eroul de la Călugărenĭ.

Cu stingerea dinastieĭ basarabe, care dedese în curs de 400 de anĭ atâţea domnĭ străluciţĭ: de la Litean şi Tugomir pênĕ la Mateiŭ şi Constandin Şerban, se îngrópă şi domnia pămênténă; de acum înainte vor veni la tron streiniĭ altoiţĭ pe trunchiul băsărâbesc, séŭ furişaţĭ într'ênsul; după dênşiĭ, nişte veneticĭ de sânge strein, Grecĭ ţărigrădenĭ, streinĭ de ţéră şi de ale ţĕriĭ, slugĭ a unor slugĭ de la Stambul, carĭ se vor face stăpênĭ preste avutul şi munca Românuluĭ; acesta va ajunge pribég în coliba părintéscă, strein în pămêntul sĕŭ de nascere; „că décă aŭ vĕḑut păgâniĭ una ca acésta, cum este pismă şi împărechĭare întru Românĭ, ḑice cronica, socotiră că este vremea să intre întru eĭ ca nişte lupĭ într'o turmă de oĭ, să-ĭ resipéscă şi să-ĭ slăbéscă din rădăcină."

In timp de 200 de anĭ, de la stingerea dinastieĭ basarabe, pênĕ la 'ntemeĭerea străluciteĭ dinastiĭ Hohenzollern (1658—1866) România fu prédă a luptelor pentru tron, a înrîuririlor primejdióse din afară, a frămêntărilor de partide dinlăuntru; şi numaĭ în ḑiua cînd, la 14 Marte 1866, cele două ţĕrĭ surorĭ, unite pentru tot-d'auna, puseră pe fruntea luĭ Carol I îndouita corónă a luĭ Mircea-cel-Bĕtrân şi Stefan-cel-Mare,— Româniĭ aŭ rupt cu pĕcatele trecutuluĭ, aŭ găsit baza temeĭnică a existenţeĭ lor naţionale, care nu va puté fi strucinată fără primejduirea existenţeĭ însêşĭ a naţionalităţiĭ nóstre.

B) Mihnea-Radu şi domniĭ următorĭ pênĕ la Şerban Cantacuzino.

(*1658—1689*).

4. După fuga luĭ Constandin Şerban în Ardél, tronul fu ocupat de Mihnea. Acesta în loc de a purta grija ţĕriĭ şi d'a o aşeḑa, după atâtea ame-

stecăturĭ, trăind în bună înţelegere cu Turciĭ şi cu veciniĭ, se unesce cu G. Racoţi şi Constandin Şerban, ca să ridice armele asupra Turcilor; omórĭ mulţime de boerĭ, care îndrăznise a se împotrivi planurilor luĭ nebunescĭ; şi după o domnie de un an şi treĭ lunĭ e silit a fugi şi el în Ardél, lăsând ţéra în préda Turcilor şi Tătarilor, care o pustiiră în chipul cel maĭ grozav. Numaĭ Tătariĭ duseră peste 50.000 locuitorĭ în robie, pe lângă un mare numĕr de ciredĭ şi turme de vite. Ţéra rĕmase aprópe pustie. In locul luĭ, Pórta mută pe George Ghica din Moldova.

Mihnea, înainte de a se face domn, se numia Ioan-beĭ, şi era fiul unuĭ lăcătuş grec Iane Surdul; dânduse de fiŭ al luĭ Radu Mihnea, adoptă numele de *Mihaĭ Radu*. El petrecuse mare parte din viaţa sea la Turcĭ, de la carĭ luase deprinderile, legea şi portul; cunoscea treĭ limbĭ: arabă, persană şi turcă, şi se făgăduise Sultanuluĭ, că numaĭ în treĭ anĭ el va face Ţéra-Românéscă paşalic şi o va sili să lepede religiunea creştină şi să 'mbrăţişeze mahomedanismul. Venind însă în ţéră şi fiind cu capul plin de fumurĭ, se încoronâ şi se unse în Mitropolia ţĕreĭ cu titlul de Archiduce, ceru de la Pórtă să-l recunóscă de stăpênitor nu numaĭ al Ţĕriĭ-Românescĭ, dar şi al Ardéluluĭ, al Moldoveĭ şi al Silistreĭ; luă banĭ împrumut de la bancheriĭ turcĭ din Constantinopole şi de pre marginea Dunăriĭ, şi-ĭ chemâ în ţéră, ţinêndu-ĭ cu mertice, cu lefĭ, şi la aşa de mare cinste „cât credeaŭ într'ênsul ca în Mahomet"; puse chiar să se zidéscă pentru dênşiĭ douĕ moschee în ţéră şi dede sfóră că are să se turcéscă. Pe de altă parte însă fâcea pregătirĭ să ridice armele asupra Turcilor, strîngând mereŭ oştire şi stând în legăturĭ cu Racoţi, cu Constandin Şerban şi cu George Stefan. Un lucru îĭ maĭ rĕmânea acum să facă: să se scape de boeriĭ, ce-ĭ banuia a fi protivnicĭ planuluĭ resculăreĭ; cu un an maĭ înainte el omorîse 6 din ceĭ maĭ cu véză, între carĭ fusese şi banul Craioveĭ Preda Brîncovénul; acum chemâ alţĭ 40 în casele domnescĭ din Tîrgovişte. Ucigaşiĭ, nişte beşliĭ turcĭ, staŭ gata: şi „cîte pre unul, îĭ lua de-ĭ sugruma, şi-ĭ arunca din casă jos pre ferestre, cu laţurile în grumadĭ; musica dicea (cânta), ĭar

dorobanţiĭ juca, se bucura şi-ĭ călca cu picĭórele, şi-şĭ băteа joc de trupurile lor, şi nicĭ la biserică nu-ĭ lăsa să-ĭ îngrópe, ci afară prin gunóie; iar pre jupânesele (nevestele) lor le muncĭa şi le lua tótă agonisélа." Printre boeriĭ ucişĭ erаŭ treĭ fraţĭ Cîndescĭ, Udrişte Spătar, Vasile Cîmpinénul, Radu Fărcăşanul, şi alţiĭ. Apoĭ tâĭă pre toţĭ Turciĭ din Tîrgovişte şi Bucurescĭ, arse Brăila şi Gĭurgiul, bătu pe paşa Silistreĭ, pe cînd acesta trecea prin ţéră, şi în fine, aflând că o armată turcéscă a sosit deja la Gĭurgiu, porni asupră-ĭ. La *Frăteştĭ*, în lunca Gĭurgiuluĭ, îl întîmpină o sémă de Turcĭ, pe carĭ îĭ fâcu bucăţĭ, însĕ primind veste că Racoţi a fost învins de Turcĭ, ĭar Constandin Şerban de Tătarĭ, perdu orĭ ce nădejde şi se retrase în Ardél, unde 'şĭ-a sfîrşit vĭaţa cum a fost maĭ rĕŭ. El domni numaĭ un an şi treĭ lunĭ.

5. George Ghica (1659—1660) nu apucase încă 1659—60
bine să domnéscă, şi prinḑênd veste că Constandin Şerban a intrat cu Unguriĭ în ţéră, fugi numaĭ de cât cu toţĭ boeriĭ şi cu familiile lor, la Gĭurgiu. Constandin merse d'a dreptul la Bucurescĭ (1 Maiŭ 1660), de aci lovi pe neaşteptate pe Ghica la Gĭur- 1660
giu şi 'ĭ alungă peste Dunăre. Dér nu stete pe tron nicĭ o lună de ḑile, şi fu silit a se întórce în Transilvania, pentru că o armată numerósă de Turcĭ şi Tătarĭ intrase în ţéră şi o pustia fără milă. Nicĭ Ghica nu domni mult, căcĭ fu ridicat făr' de veste din scaun de un paşă şi dus în lanţurĭ la Constantinopole, din causă că nu plătise la timp haracĭul. In loсul luĭ se trimise fiul sĕŭ Grigoraşcu (Sept. 1660), care domni în două rêndurĭ; întêia domnie (1660—1664) o perdu, pentru că avênd Turciĭ rĕs- 1660—64
boiŭ cu Germaniĭ, şi el fiind silit a merge cu óstea în ajutorul Turcilor, fu acusat, că la bătălia de la Leva (1664) ar fi rupt-o d'a fuga, ca să facă pe Turcĭ să 1664
pérḑă rĕsboiul. Pórta numi atuncĭ domn pre *Radu Leon* (1664—1669), care fu rĕsturnat printr'o rĕs- 1664—69
cólă a boerilor, şi înlocuit cu *Antonie Vodă* din Popeştĭ (1669—1672). Acesta cade prin intrigile 1669—72

grecilor, şi acum Grigoraşcu Ghica ĭa pentru a doua
1672—74 óră scaunul (1672—1674), pe care 'l perde ĭarăşĭ din causa purtăriĭ séle îndoióse în rĕsboiul turco-polon, (expediţiunea de la Hotin). Prin stăruinţele Cantacuzinescilor, în locul luĭ se numi grecul *Duca*
1674—78 *Vodă*, strămutat din Moldova. Duca (1674—1678) făcu douĕ expediţiunĭ cu Turciĭ, una contra Polonilor, şi cea-laltă contra Ruşilor, şi apoĭ fu rechemat în Moldova; ĭar domnia Ţériĭ-Româneseĭ o căpĕtă *Şerban Cantacuzin*.

Aceste schimbărĭ dese (nouĕ schimbărĭ în timp de 20 anĭ) arĕtaŭ că Ţéra-Românéscă este maĭ puţin de cît un vilaiet turcesc, şi că cel d'ânteiŭ barcagiŭ turc, ajuns vizir, póte numĭ şi schimba domniĭ între'ênsa după plac, alegêndu-ĭ printre lepădăturile Fanaruluĭ, printre lăcătuşiĭ şi negustoriĭ de stridiĭ din Constantinopole. Dar ceea ce căşuna aceste schimbărĭ, nu era atît viziriĭ, cît ambiţiunea nesocotită şi nevrednică a boerilor, carĭ se rĕsturnaŭ uniĭ pe alţiĭ, servindu-se de mijlócele cele maĭ ruşinóse; fiul ponegrea şi vindea pre tată, ruda pe ruda sea de aprópe; nicĭ legăturile de familie, de recunoscinţă séŭ de prietenie, nicĭ temerea de minciună şi de nelegĭuire, nimica sfînt nu oprea pe aceştĭ ómenĭ împărţiţĭ în tabere pururea duşmane şi de mânie nesăturate. Chiar şi Sultanul ajunsese să ḑică: „că el biruesce de la rĕsărit pênĕ la apus, dér nu este altă ţéră maĭ rea, de cît Ţéra-Românéscă, ca nu apucă o nebunie să se potoléscă, alta se ridică. Şi aceste nebuniĭ le plăteaŭ cu sânge, cu schingĭuirĭ şi cu robie, săraca de ţéră, poporul, care de la mórtea luĭ Mateiŭ-Vodă nu-şĭ maĭ găsea odihnă, de multele nevoĭ, de resipirĭ, de sabia şi avâniile Ungurilor, Tătarilor şi Turcilor. După robie, veni cĭumă timp de 3 anĭ, apoĭ fómete mare 2 anĭ, în cît ómeniĭ se hrănéŭ cu rădĕcinĭ de copacĭ, apoĭ „multe bóle şi nevoĭ grele, şi tot chipul de bube" maĭ ales în Tîrgovişte şi Bucurescĭ, „făcêndu-se mórte nespusă."

Tot atuncĭ marele Vizir Kiuprili, singurul a tot puternic la Pórtă, hotărîse să prefacă cele treĭ principate: Ardélul, Moldova şi Ţéra-Românéscă în curate paşalîcurĭ. Inceputul voind a 'l face cu Ţéra-Românéscă, el porunci luĭ George Ghica, ca să derîme la pămênt zidurile Tîrgoviştei şi mănăstirile de prin prejur, şi să mute pentru tot-d'auna capitala

ţĕrii la Bucurescĭ; căcĭ din Gĭurgiu Turciĭ putéŭ maĭ uşor priveghia pasurile domnilor, şi 'ĭ aveaŭ maĭ sigur în mână. Ghica îndeplini porunca fără împotrivire.

Tot acum începe o luptă plină de omoruri, trădărĭ şi cruḑimĭ între Ghiculescĭ şi Cantacuzenĭ, care se termină cu isbînda acestor din urmă, dér nu pentru ca sfîşierile dintre partide să înceteze: boeriĭ se pré înstreinase de ţéră, pentru ca să maĭ păstreze simţul primejdieĭ la care o împingeaŭ patimile deslănţuite, egoismul, ambiţiunea mîrşavă şi laşitatea lor; pré se dedase cu vrajba, amestecăturile şi tóte viţiele despotismuluĭ, pentru ca să pótă trăi în dragoste şi unire, să asculte de lege şi dreptate, să se cârmuĭască de cuviinţă şi cuminţie; cruḑĭ şi apăsătorĭ cu ceĭ micĭ, robĭ tîrîtorĭ cu ceĭ marĭ, pun mâna pe putere, nu ca să îmbunatăţéscă trista sórtă a ţĕreĭ, ci ca să gonéscă cu o turbare fanatică pre protivniciĭ lor, carĭ, la rêndu-le, când vor deveni puternicĭ, aŭ cu maĭ multă ură şi înverşunare să lovéscă pre persecutoriĭ lor. Şi aşa trecênd repede din prigonitorĭ în prigoniţĭ, şi din prigoniţĭ în prigonitorĭ—boeriĭ, cu pofte vecinic însetate, sleesc forţele, munca şi viaţa întrégă a unuĭ ném; eĭ nu vĕd ticăiţiĭ, că d'asupra capetelor lor tutulor stă spânzurat ĭataganul celuĭ d'ântêiŭ venit de preste Dunăre, care cînd îĭ lovesce, le şterge pênĕ şi pomenirea din cartea vieţeĭ. Pe Şerban Cantacuzin îl va surpa, dându-ĭ să bea otravă, nepotul sĕŭ Brâncovénu; acesta la rêndul sĕŭ va fi surpat şi nimicit de nepotul sĕŭ Ştefan Cantacuzin, ĭar grozăvia morţiĭ amêndorora din urmă, tăiaţĭ unul după altul la Constantinopole, va servi de aspră lecţiune tutulor acelora, carĭ prin minciună şi amestecătură, prin trădare şi nesocotinţă, vor să trăiască şi să se înalţe!

C) Şerban-Vodă Cantacuzin

(1679—1688).

6. Şerban-Vodă Cantacuzin era fiul Postelniculuĭ Constandin şi nepot de fiică al luĭ Radu Şerban Basarab. Ca să capete tronul trebui să plătéscă Sultanuluĭ şi Vizirilor preste o jumătate milion de leĭ. In timpiĭ de pace aĭ domnieĭ luĭ, se apucă să îndrepteze ţéra, care era spartă şi resipită de grelele nevoĭ ce-o împresurase; puse rînduĭală în strîn-

gerea birurilor, aduse porumbul (păpuşoĭul), care pênĕ atuncĭ nu fusese cunoscut în ţéră, ómeniĭ mîncând mămăligă de meiŭ séŭ pâne de secară; încheiă cu Apafi, principele Transilvanieĭ, un tractat de comerciŭ şi altul pentru păşunatul vitelor; întroduse un sistem regulat de mĕsurĭ şi greutăţĭ (stînjenul luĭ Şerban-Vodă); rechemă la scaunul mitropolieĭ pe Vlădica Teodosie, pe care soborul arhieresc îl găsise pe nedrept depărtat de Voda Ghica, făcu cea d'ântêiŭ scólă românéscă în Bucurescĭ, îndemnând pe boerĭ să 'şĭ dea copiiĭ la învĕţĕturĭ maĭ înalte; puse să se tipăréscă cărţĭ bisericescĭ, şi să se traducă Biblia în românesce; zidi mănăstirea Cotroceniĭ de lângă Bucurescĭ, hanul numit *Şerban-Vodă* din capitală, o fabrică de postav la satul Afumaţĭ, o tipografie la episcopia Buzĕŭ, alta la mitropolia din Bucurescĭ, etc.; în scurt Şerban se sili din rĕsputerĭ să îmbunătăţéscă starea materială şi morală a poporuluĭ, să ridice biserica, să asigure darea justiţieĭ, şi domni în timp de aprópe 10 anĭ cu înţelepciune şi tărie, ĭubit de supuşiĭ sĕĭ, temut de vrăjmaşiĭ din lăuntru şi din afară.

El voi încă să scape ţéra de robia Turcilor; în scopul acesta îşĭ formă o armată frumósă de preste 40.000 oştenĭ, puse să se tórne 38 tunurĭ, şi se asigură de ajutorul Germanieĭ şi Rusieĭ. Cînd însă era aprópe să ridice stégul independenţiĭ, şi ca un al doilea Mihaiŭ să cheme pe românĭ la libertate şi la mărire,—peri fără de veste, în nóptea de 19
1688 Octómvrie 1688, în al 55-lea an al vîrsteĭ séle, de otrava ce ĭ-o dede, prin mâna chĭar a frateluĭ sĕŭ Stolnicul Constandin, şi a nepotuluĭ sĕŭ de soră Constandin Brîncovénu, acea partidă de boerĭ, carĭ dorĭaŭ pacea cu orĭ-ce preţ, fie chiar cu robia şi

rușinea țĕrii. Brîncovénu culese îndată rodul crimeĭ séle: domnia Țĕrii-Românescĭ.

Șerban-Vodă îndată ce se urcă pe tron, sub cuvênt că se gătesce de rĕsboiŭ pentru a ajuta pe Turcĭ, începu să strîngă oștĭ și să le armeze bine, desființând cetele dorobânțescĭ și pe Seĭmenĭ, carĭ făcuse atâtea rele în timpul luĭ Constandin Șerban. La 1683, când marele Vizir Kara-Mustafa cu 200.000 Turcĭ înconjură Viena, Șerban contribui fórte mult la scăparea acesteĭ cetățĭ; căcĭ, de și privighĭat de aprópe de către un pașă turc, ca să nu aĭbă înțelegerĭ cu armata inimică, el găsi însă mijlocul de a însciința în fie-care nópte pe căpeteniile germane despre cele maĭ micĭ mișcărĭ ale Turcilor; când Germaniĭ atacară podurile de pe Dunăre, date în apărarea Românilor, aceștia făcură numaĭ o închipuĭală de împotrivire, încărcând tunurile cu paie și dând focurile 'n aer, ĭar pentru ca să amăgéscă și maĭ bine pe Turcĭ, Șerban cumpĕra prĕḑĭ de pe la Tătarĭ și le trimitea Vizirului, ca din cele dobênḑite de ostenii românĭ. In fine, când află că Germaniĭ se găteaŭ să închine Turcilor cetatea, trimise la dênșiĭ în taĭnă pe un călugĕr să le spună, ca să se apere bărbătesce încă patru césurĭ, căcĭ Turciĭ vor sfêrși ĭarba de pușcă și vor fi silițĭ să înceteze baterea orașuluĭ. Ast-fel prin sfăturile luĭ asediul ținu pĕnĕ în ḑiua de 1 Septemvrie, când regele Poloniei Ioan Sobieski bătu cumplit pe Turcĭ, și mântui nu numaĭ capitala Austrieĭ, dar existența chiar a Statuluĭ austriac.

Acéstă victorie, urmată de alte ḑece (1684—1685), de recucerirea tot-atâtor cetățĭ, ca Granul, Buda, Belgradul etc. și de coprinderea Transilvanieĭ, încurajară pe Șerban Vodă, ca să intre în quadrupla alianță făcută de Austria, Polonia, Veneția și Rusia, în contra Turcilor. In acest scop el începu tractările la curtea din Viena cu împĕratul Leopold I, la Cracovia cu regele Sobieski, și la curtea din Moscva cu Țarii Joan și Petru. In schimbul ajutórelor de óste, provisiunĭ și transporturĭ, domnul român cerea: ca trupele imperiale să gonéscă pe Turcĭ din cetățile dunărene de pe malul stîng, Dunărea să devină limita între România și Turcia, și independența țĕreĭ să fie recunoscută. Leopold, ca să aréte deplina sea încredere în Șerban-Vodă, îl împuternici prin diplomă formală de a încheĭa în numele sĕŭ

tractate cu toţĭ cresciniĭ veciniĭ luĭ, şi cu toţĭ cîţĭ va găsi el de cuviinţă.

Pênĕ ce tractările acestea să ĭa o formă definitivă, generalul austriac *Veterani*, după coprinderea Belgraduluĭ (1688), intră cu un corp de óste în ţară pe la Ruşĭava. Şerban, considerând acésta ca o călcare de teritoriŭ, îl poftî să ĭasă numaĭ de cît; Veterani apucă pe sub munţĭ, pe la Câmpu-Lung, şi de aci se retrase ca să ĭerneze în Transilvania. Şerban, pe de o parte porne ce la Viena o solie de 4 boerĭ, spre a încheia tractatul de legătură cu Leopold, ĭar pe de alta, vestesce Sultanuluĭ eşirea luĭ Veterani din ţéră. Dér pe când solia se afla îndrumată spre Viena, ĭar Pórta, lăuda conduita cea înţeléptă a luĭ Şerban, nefericitul principe perea otrăvit. Boeriĭ, mícĭ la suflet, avéŭ témă ca să nu se întórcă timpurile luĭ Mihaiŭ Vitézul; nedestoĭnicĭ de a lupta cu armele pentru neatîrnare, eĭ socotéŭ că şi ţéra este ca dênşiĭ moleşită şi voiósă sub robia păgână.

Nicĭ o dată o causă maĭ sfîntă n'a fost trădată printr'o crimă maĭ négră şi maĭ ruşinó a. In minutul cînd armele crescine, într'un vîrtej de vitejie, smulgeaŭ din mîna turcéscă Ungaria, Transilvania, resculaŭ Bosnia, Herţegovina, Dalmaţia, Bulgaria şi Macedonia, şi prin învingerĭ strălucite ca cea de lângă *Mohacĭ* (1687), *Salānkemen* (1691) şi *Zentha* (1697), facéŭ pe Turcĭ să véḑă cu gróză sfîrşitul lor apropiat, ĭar pe trufaşul Padişah să stea gata a 'şĭ muta scaunul împĕrăţieĭ séle în Asia, Româniĭ tocmaĭ atuncĭ părăséŭ causa creştină şi causa naţională, pentru care străbuniĭ lor luptase atîtea vécurĭ; urmaşiĭ vitejilor de la Nicopoli, Varna, Rĕsboenĭ şi Călugărenĭ, în loc de a face minunĭ de bărbăţie, luptând alăturea de fraţiĭ lor creştinĭ, îĭ vedem duşĭ cu sila, ca să 'şĭ verse sângele pentru întărirea duşmanilor lor secularĭ şi cruḑĭ apăsătorĭ, pentru slăbirea şi nimicirea apărătorilor lor firescĭ. Chĭar şi Vo lă Şerban Cantacuzin, pênĕ a se hotărî să ridice armele asupra Turculuĭ, trebui să însoţéscă pe păgînĭ la asediul Vieneĭ; dovada cea maĭ învederată de slăbiciunea în care căḑuse deja naţiunea română, de uĭtarea misiuneĭ séle istorice, tristă prevestire a unor timpurĭ ruşinóse ce o aştéptă.

D) Constandin-Vodă Brîncovénul
(*1688—1714*)

7. După mórtea cea neaşteptată a luĭ Şerban Cantacuzin, boeriĭ aleseră domn pre logofĕtul Constandin Brîncovénul, fiiul Postelniculuĭ Papa şi al Stancâĭ, fiica bĕtrânuluĭ Constandin Cantacuzin, şi de grab trimiseră cărţĭ la Pórtă, ca să-l întăréscă, luându-l pe séma lor, „că va fi cu dreptate împĕrăţieĭ şi poruncile împĕrătescĭ tóte le va împlini." Patru sute pungĭ (a 500 leĭ una) date numaĭ vizi-ruluĭ şi slujitorilor sĕĭ, alte treĭ sute Sultanuluĭ, costară pe ţéră caftanul şi stégul de domnie pentru noul ales. Pre timpul acela Turcia se afla încurcată într'un rĕsboiŭ crîncen cu Austria. Brîncovénu socoti că este maĭ bine a păstra legăturile vechĭ cu Pórta, de cît a încerca cu ajutorul german să scuture jugul păgîn. In tómna a. 1689 oştile ger- 1689
mane, după ce coprinseră Vidinul, intrară în Ţéră, întinḑêndu-se din munte pênĕ în Argeş. Generalul lor Haisler, îndemnat de aga Constandin Bălăcénu, ginerile luĭ Şerban-Vodă Cantacuzin, veni fără de veste la Bucurescĭ, ca să pună mîna pre domn. Constandin-Vodă, însciinţat la timp, se ridică cu tótă casa sa, cu boerimea, clerul şi slujitorĭ, cu femeĭ şi copiĭ, şi se retrase la Ruşiĭ-de-Vede, cerênd ajutor de la Turcĭ. 50.000 Tătarĭ, din ordinul Sultanuluĭ, năvăliră în ţéră. Germaniĭ trecură în Ardél, pêné a nu da faţă cu Tătariĭ; aceştia, după ce jĕfuiră cumplit pênĕ la Buzĕŭ, se 'ntórseră înapoĭ, maĭ priimind încă de la domn şi darurĭ saŭ plocóne.

Dér nu apucase încă bine locuitoriĭ să ĭasă de prin munţĭ şi de prin pălîngĭ, unde se ascunsese de gróză, şi ţéra fu din noŭ turburată de oştĭ turcescĭ, tătărescĭ şi ungurescĭ, carĭ împreună cu Constandin-Vodă intrară în Transilvania. La *Zĕrnescĭ*, nu departe de pasul Bran, se dede o bătălie crîn-

cenă, în care Germanii fură înfrînţi, generalul lor Haisler fu făcut prisonier, Constandin Bălăcénu peri în luptă. Armata învingĕtóre încoronă pe Ungurul Tukeli de prinţ al Ardélului; la apropierea însă a unui corp de Germani, ea apucă fuga. Turcii şi Tătarii se duseră pe la locurile lor, Tukeli voi să erneze în Ţéra-Românéscă; dér oştile lui cele nedisciplinate purtându-se rĕŭ cu locuitorii, fură în mare parte mâcelărite. Tukeli abia scapă cu
1690 puţinei din ai sĕi preste Dunăre (1690).
1690—93 8. După cîţi-va ani de linişte (1690—1693), nevoile începură iarăşi să curgă pe capul bietei ţĕri: Tătarii o cutrieraŭ dintr'o parte, Turcii dintr'altă parte, mai în fie-care an, făcêndu-şi drum printr'ênsa la rĕsboiul din Serbia, la ducere ca şi la întórcere. Ei nu se mulţuméŭ numai cu plocónele şi conacele rênduite de domnie, ci jefuiaŭ pre tóte părţile, ca nişte lupi răpitori; stricaŭ semănăturile, ardéŭ satele, ucidéŭ locuitorii, fara ca cine-va sa pótă a le sta în potrivă. Plîngerile domnului nu eraŭ ascultate la Pórtă; poruncile Turcului nu mai contenéŭ, „cît şi domnul şi boerii, spune cronica, îşi perdea mintea şi sfatul, care poruncă mai nainte să facă, tóte grele fiind şi grabnice, în cît nu puté ḑice nimenea că va mai sta cine-vaşi pre pămêntul acesta, începênd şi satele a se răsipi de păsul ce era pe ţéră." Cireḑi întregi de vite, herghelii de cai, turme de oi, mii de care cu zaherele, lemne, salahori, zidari etc., se trimitéŭ într'una la Belgrad, Timişóra, Cladova, pênĕ chiar la Cameniţa, iarna ca şi véra, de unde avea, de unde nu avea săraca de ţéră; asupra ei căḑuse acum tot greul, findcă Ardélul se găsea în mîna Germanilor, iar Moldova, în urma pustiirei Polonilor; sărăcise cu desĕvîrşire, ne mai putênd da Turciei vre-o ajutorinţă. Ca culme a nenorocirei, ciuma bântuia de ani în-

tregĭ populaţiunea, lăcustele de 7 anĭ stricaŭ semănăturile, aducând mare fómete şi lipsă.

La începutul a. 1699 se făcu pace între Germanĭ 1699
şi Turcĭ, prin tractatul de la *Carlovicĭŭ*: Austria căpătâ tótă Ungaria, Banatul şi Transilvania; Polonia, cetatea Cameniţa; principatele românescĭ rĕmaseră, ca şi în trecut, sub protecţiunea Turcieĭ. Sultanul, în semn de rĕsplată pentru multa slujbă ce-ĭ slujise cu credinţă Brîncovénul în timpul rĕsboĭuluĭ, îĭ dede domnia pe viaţă, ertând şi ţéra de haraciŭ pentru 2 anĭ, de óre-ce s'a dovedit că în trecuţiĭ anĭ ea dedese două haraciurĭ maĭ mult la hasnaŭa împĕrătéscă. Se spera că acum cel puţin locuitoriĭ aŭ să fie lăsaţĭ în tihnă; sarcinele însă nu încetară, căcĭ chĭar în acel an se trămise la Cameniţa 700 care cu boĭ şi 500 salahorĭ, în Turcia 600 boĭ şi 300 vacĭ; la Bender (în 1707), 100 1707
zidarĭ, 200 lemnarĭ, 2000 salahorĭ şi 350 care de transport. Cât pentru haraciŭ, se urca mereŭ, şi
nicĭ maĭ avea rĕnd şi sémă; în 1701 ţéra plăti 4 1701
milióne leĭ; în anul următor, tributul pe întregul
an viitor; în 1707 de două orĭ tributul dintr'un 1707
an. In 1703 domnul e chemat la Adrianopole şi 1703
amerinţat să pérdă nu numaĭ tronul, dér şi viaţa; ca să scape, se duce, dăruesce Sultanuluĭ 200 pungĭ, alte atîtea mareluĭ Vizir şi urcă haraciul la 510 pungĭ pe an, în loc de 270, cum fusese pĕnĕ atuncĭ. Dér el nu apucă bine să se 'ntórcă la scaun, şi Sultanul e rĕsturnat, marele Vizir omorît; acum îĭ trebue alte pungĭ şi alte darurĭ, ca să capete sprijinul nouilor puternicĭ; cînd aceştia sunt câştigaţĭ, vin alţiĭ în locul lor, şi aşa maĭ departe, în cît fie-ce schimbare de vizir la Constantinopole — şi acestea sunt fórte dese, — costă sute de miĭ de leĭ pe ţéră; căcĭ domnul nu plătea năpastele din vistieria sea particulară, ci din a ţériĭ, din biruriie strînse de pe la

sĕrmaniĭ locuitorĭ, din împrumuturile făcute cu d'asila pe la boerĭ şi mănăstirĭ.

1714 Ecĕ ce dice Ştefan Vodă Cantacuzin în actul din 1714, prin care desfiinţéză dajdia *Văcăritului* (cite 33 banĭ pe an de fie-care cal, ĭapă, boŭ, vacă şi bivol):

„Acéstă dare nesuferită, poruncind fără de milă să se strîngă pe vreme de iarnă, ticăloşiĭ de sĕracĭ să silea de multa sărĕcie să fugă din locaşurile lor, şi uniĭ se ascundea în munţĭ, alţiĭ în pescerĭ, alţiĭ în pădurĭ, alţiĭ prin stufurĭ şi alţiĭ prin gaurile pĕmântuluĭ împreună cu muerile şi cu copiiĭ lor, în care locurĭ uniĭ murea de fóme, alţiĭ degera de frig, pre alţiĭ îĭ mânca fiarale, şi alţiĭ cu alte multe felurĭ de patimĭ, îşĭ sĕvârşa viaţa lor cea pedepsita."

Şi pe cînd poporul se chinuĭa în casne şi în vaete, şi perea astfel, domnul ţĕriĭ, poreclit de Turcĭ *Altin bei* (prinţ de aur), grămădea avuţiĭ, „care alt domn n'aŭ strins, nicĭ s'aŭ îmbogăţit ca el de cînd este începutul ţĕriĭ", punêndu-le spre păstrare la băncile din Viena, Veneţia, Holanda şi Anglia; înălţa palate la moşiile séle, „se bucura în ospeţe şi în veseliĭ, în nunte şi ale boiarilor de pămênt şi ale luĭ nunte, că atîta era fericit, dice un cronicar, cât mi se pare că tóte darurile noroculuĭ era asupra luĭ".

9. Un alt domn şi în alte timpurĭ n'ar fi suferit o stare aşa de umilită în afară, şi aşa de nenorocită în lăuntru; ci cu armele în mână, pe viaţă saŭ pe mórte, ar fi încercat mîntuinţa. Brîncovénul stătuse un minut la cumpĕnă, ca să închine ţéra împĕratuluĭ Austrieĭ Leopold; împrejurările însă nu i se părură destul de priincĭóse, primejdia întreprindereĭ socotind-o maĭ mare de cît folósele. După cît-va timp se îndreptă la împĕratul Rusieĭ, Petru cel Mare; acesta tocmaĭ atuncĭ se pregătea să ridice rĕsboiŭ asupra Turcieĭ, „cu acea nădejde ca să ĭea şi Ţarigradul (Constantinopole) de la Turcĭ, întrebând departe este Ţarigradul." Un tractat secret se încheĭă între ţarul Rusieĭ şi domnul român, prin care acest din urmă se îndatora, în cas cînd Ruşiĭ îĭ vor veni în ajutor, să înlesnéscă trebuincĭósele de hrană pentru tótă armata, şi să rĕscóle

în acelaş timp pe Bulgarî şi pe Serbî. El primi chîar 300 pungî, ca să strîngă oştî şi provisiunî; dér cînd Petru intră în Moldova, unde şi domnul aceste̊î ţĕrî, Dim. Cantemir, se rĕsculase contra Turcilor, Brîncovénu perdu curagîul şi increderea în isbînda armelor creştine, dede înapoî banii primiţî, şi nu voi să mérgă „nicî spre o parte, nicî spre alta, ca să nu i se întîmple vre o greşélă; măcar că mulţî îl îndemna, spune cronica, sa mérgă la Muscalî, îar el nicî cum nu vrea, numaî ce şedea la *Urlaţî*, lîngă Cricov, privind ce vor face oştile Rusescî şi cu ale Turculuî". Dér vĕrul sĕŭ premare, Spătarul Toma Cantacuzino, fugi nóptea cu călărimea la Ruşî, fară voîa şi scirea domnuluî, şi ajutat de un general rus, arse Brăila. Petru se scobori cu óstea luî pe Prut în jos la *Stănileştî*, lângă Huşî, în nişte locurî rele, unde fu inconjurat de Turcî şi Tătarî, cumplit bătut şi silit de sabiă şi fóme să încheiă o pace ruşinósă cu marî perderî. „Şi aşa cu acéstă ruşine s'aŭ întors Ţarul cu aî luî la ţéră-'şî."

Sultanul mîniat pe Brîncovénu pentru înţelegerile séle cu Germanii şi cu Ruşiî, şi în acelaş timp dorind să pună mâna pe avuţiile luî cele multe, hotărî să'l maziléscă şi să'l aducă la Constantinopole. Pentru acésta se înţelese cu Cantacuzinii, făgăduind unuîa din eî, luî Stefan, domnia Ţĕriî-Românescî. Intr'una din dile (23 Martie 1714) un capigiŭ 1714
cu 12 slugî séŭ ciohodarî, vine în Bucurescî, intră în palatul domnesc, scóte din sîn un petec negru, şi aruncându-l pe umeriî domnuluî, îî strigă *Mazîl*, adică *eştî scos*. Vodă se spăîmântă şi cade jos; turcul citesce boerilor firmanul de scótere, pecetluesce vistieria statuluî şi cămara domnéscă; face pe boerî rĕspundĕtorî de persóna domnuluî, pe neguţĕtorî, de credinţa boerilor. Peste nópte tot oraşul este în ferbere; gróza a coprins pe toţî, la vestea

că o armată de 12.000 Turcĭ se apropie de Bucurescĭ; Turcĭ nu eraŭ însă de cît 300, cărora boeriĭ le eşiră înainte şi-ĭ conduseră cu cinste, ca pe nişte mîntuitorĭ aĭ lor! Imbrohorul séŭ căpetenia care venise cu dênşiĭ, după ce adună pe Mitropolit, episcopĭ şi pe boeriĭ ceĭ marĭ, le spuse că Pórta a numit domn pe Stefan Cantacuzin, şi pe dată îl şi îmbrácâ cu caftanul domnesc.

„Locuitoriĭ din Bucurescĭ înspăĭmîntaţĭ, dice un scriitor, rĕmaseră privitorĭ liniştiţĭ la tóte aceste acte de siluicie, şi nu 'şĭ puseră nicĭ o silinţă ca să libereze pre voevodul lor. Cu o naţiune, care ar fi uĭtat maĭ puţin demnitatea sa proprie şi preţul independenţiĭ, o aşa întîmplare n'ar fi putut de sigur avé loc fără ajutorul uneĭ armate, şi fără vĕrsare de sânge." Iar un altul adaoge: „O asemenea lovitură de stat se făcea într'un mare principat, în mijlocul uneĭ capitale, care numĕra atuncĭ 60.000 suflete, numaĭ cu ajutorul a 12 slugĭ armate, cu frica că se apropie 400 Turcĭ, şi cu amerinţarea că vor intra în ţéră 12.000 Tătarĭ. Unde eraŭ dér Româniĭ caiĭ sub Vlad V nu se temură să lovéscă, în numĕr de 7000 călăreţĭ, o armată de 250.000 vrăjmaşi!"

Nenorocitul Brîncovénu, cu dómna, cu 4 fecĭorĭ, cu o noră, un nepoţel şi 4 ginerĭ, e ridicat, chiar în vinerea Paştelor, şi pornit spre Constantinopole. Aci, după ce fu ţinut în închisórea *Şépte Turnurĭ*, şi supus la casnele cele maĭ marĭ, ca să mărturisésca tóte avuţiile séle, fu scos în diua de 15 August
1714 (1714) la un foişor lângă mare, şi tăiat împreună cu 4 feciorĭ aĭ luĭ: Constandin, Stefan, Radul şi Mateiŭ, şi cu un boer al sĕŭ credincĭos, Văcărescu.

Sultanul ţinuse să fie faţă la omorîrea luĭ Brîncovénu, şi poftise pre toţĭ soliĭ puterilor europene aflaţĭ la Constantinopole. Imbrochorul cel mare, din porunca stăpênuluĭ sĕŭ, dise maĭ ânteĭŭ osîndiţilor, că décă eĭ voesc a se face musulmanĭ, Pré-puternicul Impĕrat le dăruesce viaţa. Toţĭ tăcură. Atuncĭ se dede semn gideluĭ să-şĭ facă datoria. Când domnul vĕdu pe gélat că vine cu iataganul scos în mână, înălţă ochiĭ către cer şi grăi feciorilor sĕĭ, cu un glas îndu-

ioşat, dér tare, precum urméză: „Feţiĭ meĭ! Iată tóte avuţiile şi orĭ-ce am avut, am perdut, să nu perdem încaĭ sufletele! Staţĭ tare şi bărbătesce dragiĭ meĭ! Şi nu băgaţĭ samă de mórte, priviţĭ la Hristos mîntuitorul nostru, cîte aŭ răbdat pentru noĭ, şi cu ce mórte de ocară aŭ murit. Credeţĭ tare întru acésta, şi nu vĕ mişcaţĭ, nicĭ vĕ clătiţĭ din credinţa cea pravoslavnică pentru viaţa şi lumea acésta. Feţiĭ meĭ! încă o dată vĕ ḑic, staţĭ cu curagiŭ: Am perdut tot ce avém în acéstă lume; cel puţin să ne mîntuim sufletul, şi să ne spălăm pĕcatele cu sângele nostru!“

Sbură maĭ ântêiŭ capul Văcărescululuĭ, veni apoĭ rêndul fiuluĭ celuĭ maĭ mic, Matiaş, tinĕr numaĭ de 16 anĭ; acesta, în grozăvia spaĭmeĭ, se rugă de ertare, jurênd că se va turci. In acele minute de supremă desnădejde tatăl îl înfruntă cu cuvîntul, ḑicêndu-ĭ: „Matiaş, Matiaş! Maĭ bine de o mie de orĭ morĭ în legea ta creştină, de cât să te facĭ păgîn Turc.“ Atuncĭ copilul strigă gîdeluĭ: *vréŭ să mor creştin; loveşte*;“ şi capul sĕŭ se rostogoli la pămênt. După dênsul fu tăĭat al treilea născut Răducanu, apoĭ cel d'al doilea, Stefăniţă; apoĭ fiul cel maĭ mare Constandin. Când calâul se apropiâ de nenorocitul tată, acesta îşĭ întórse ochiĭ, şi ḑărind socia sea, fetele séle, şi pe nepotul sĕŭ, pe care'l credea osîndit la mórte, începu să'şĭ smulgă periĭ sĕĭ albĭ şi să strige: „Acésta e sórta tutulor acelora, carĭ aŭ nenorocirea d'a se nasce ca să slujéscă unuĭ tiran!“ Apoĭ înălţâ ochiĭ la cer, plecă capul pe trunchiŭ; calâul puse sfîrşit suferinţelor unuĭ bĕtrân „privitor şi priveliştea uneĭ cruḑimĭ aşa de marĭ, şi a uneĭ aşa de gróznice barbariĭ“. Brîncovénu arĕtase acum la mórte, ca om şi ca părinte, maĭ mult curagiŭ, maĭ multă tărie şi nobleţă, de cît arĕtase ca domn în timp de un pătrar de secol.

Ast-fel se desrădĕcină Constandin Vodă şi casa sa din faţa pămêntuluĭ, după 25 anĭ şi maĭ bine de slujbă credinciósă împĕrăţieĭ Turculuĭ.

Brîncovénu a făcut maĭ multe îmbunătăţirĭ în timpul domnieĭ séle. El a zidit din temelie mânâstirile *Hurezi* şi *Mamul* din judeţul Vîlcea, o mânăstire cu chiliĭ de pétră şi cetate împrejur în tîrgul *Rîmnicu-Sărat*, o biserică la *Făgăraş* în Transilvania, alta la *Constantinopole*, o a treĭa la *Ismail*; a rezidit biserica din mânăstirea *Brîncoveniĭ*, biserica Sf. Dumitru din *Tîrgovişte*, şi a înzestrat cu veni-

turĭ şi odóre maĭ multe mănăstirĭ din ţéră şi de la Sf. Munte. Oraşul Bucurescĭ, care numĕra deja 50.000 locuitorĭ, l'a înfrumuseţat cu zidirĭ însemnate, ca: palatul domnesc din pólele délului Mitropolieĭ, clopotniţa domnéscă cu césornic şi horă împrejur, biserica despre Dómna, hanul de la mănăstirea Sf. George şi altele. Tirgoviştea, care de la Ghica-Vodă încetase de a maĭ fi scaun al ţĕriĭ, el o reîmpoporă, rezidind casele domnescĭ, bisericile şi mănăstirile, şi petrecĕnd acolo o bună parte a anuluĭ. El a îndestulat şi tirgul Focşanĭ cu apă de bĕut, aducĕnd-o cale de duoĕ césurĭ de tirg.

Brîncovénu introduse şi óre-carĭ rînduelĭ în administraţia publică şi în finance; regulă plata birurilor de 4 orĭ pe an, adică pe *sferturĭ*; descălecă maĭ multe sate de românĭ, bulgarĭ, sêrbĭ, veniţĭ din Turcia, în numĕr pĕnĕ la 15.000 suflete; dér desfiinţă mare parte din armată, pentru ca să împopuleze satele şi moşiile séle propriĭ cu oştenĭ, făcêndu-ĭ *rumânĭ* aĭ sĕĭ, din apărătorĭ aĭ ţĕriĭ, cum fusese pĕnĕ atuncĭ.

In ḑilele luĭ se traduce şi un mare numĕr de cărţĭ bisericescĭ, tipărindu-se în tipografiele: Mitropolieĭ din Bucurescĭ, Episcopielor de Buzĕŭ şi Rîmnic, a mănăstireĭ Snagov, etc., prin îngrijirea Mitropoliţilor Teodosie şi Antim, a Episcopuluĭ Mitrofan şi a fraţilor Grecenĭ, Radu şi Şerban. Aceştĭ duoĭ învĕţaţĭ traduc şi tipăresc: *Biblia* (1689), *Evangeliile* (1699), *Mărgăritare* (1691) şi *Mărturia pravoslavnică* (1691). Tot atuncĭ se daŭ la lumină: *Flórea darurilor* (1699), *Invĕţăturĭ creştinescĭ* (1700), *Mineele* pe 12 lunĭ (1698), *Triod* (1697—1700), *Molitfelnic* (1698), *Apostol*, *Alexandria* saŭ istoria luĭ Alexandru Macedon, *Maximele Orientalilor* (1713), *Panegiricĭ*, etc. Radu Grecénu scrie şi o *istorie a luĭ Constandin Brîncovénu*, rĕmasă neterminată, precum şi o *chronologie a domnilor*; iar la Padua (Italia) Brîncovénul publică o hartă mare a ţĕriĭ Românescĭ, făcută de Constandin Cantacuzin şi îndreptată de dênsul. Pe acéstă hartă se arétă tóte oraşele, tîrgurile şi satele; mănăstirile şi schiturile, cetăţile întărite, minele de aramă şi de fer, ocnele, băile, podurile de pe rîurĭ şi localităţile unde se produc vinurĭ maĭ bune. Tot atuncĭ se întregi *scóla de la St. Sava* din Bucurescĭ, numită şi Colegiul domnesc, înfiinţată de Şerban Cantacuzin, avênd ca dascălĭ, între alţiĭ, pe greciĭ ceĭ maĭ învĕţaţĭ de pe acel timp.

In scurt, Brîncovénu a lucrat pentru sădirea cultureĭ europene în ţéră, pentru ridicarea bisericeĭ şi a cleruluĭ,

înavuţirea literatureĭ bisericescĭ şi istorice, pentru desvoltarea şi înfrumuseţarea oraşelor, atît pe cît l'a îngăduit împrejurările nenorocite. cu carĭ pururea a avut să lupte, în tot cursul domnieĭ séle.

Politica luĭ este politica timpuluĭ şi ómenilor în mijlocul cărora trăia: *a fi bine cu cel care este maĭ puternic*, căcĭ *capul plecat de sabiă nu se taiă, şi mâna ce nu o poţĭ muşca trebue să o lingĭ!* Şi el, şi boeriĭ sĕĭ voĭaŭ să védă ţéra mîntuită de Turcĭ, dér voĭaŭ — décă se póte — „mîntuinţa fără primejdie." Ast-fel, cînd împĕratul german dicea Brîncovénuluĭ să se unéscă cu dênsul contra Turcilor, el rĕspundea prin solul sĕŭ: „Noĭ pentru aceea legăm, ca să dăm banĭ şi hranĭ oştilor împĕrĕtescĭ, ca să ne mîntuim cu mijlocul acela, să nu viie primejdie loculuĭ; ĭar când va fi cu primejdie, maĭ bine să lipséscă tóte acestea, să nu avem a face uniĭ cu alţiĭ. Noĭ n'avem arme a sta împotriva Turcilor." *Mântuinţa fără primejdie* fu devisa Brîncovénuluĭ, în cursul unuĭ pătrar de secol, cît stătu pe tron, şi fugind mereŭ de primejdie, el nu băgâ de sémă că maĭ rĕŭ se apropia de dênsa, şi pregătea naţieĭ séle o primejdie cu mult maĭ grozavă: căcĭ lupta oţelesce un ném şi 'l învioézá; pacea ruşinósă îl adórme, îl umilesce şi 'l îngenuche; viaţa de rob póte fi dulce şi blajină, dér este de rob şi nevrednică de firea omenéscă; căcĭ adevĕrata viaţă stă în libertate. *Mîntuinţa fără primejdie* este adesea-orĭ o nouă robie, căcĭ ce se capĕtă uşor, uşor se perde, şi cel ce mîntuesce astă-dĭ un poper, mâne póte să-'ĭ vie poftă ca să-l supue sieşĭ. In fine, *mîntuinţa fără-primejdie*, nu numaĭ că n'a scutit ţéra sub domnia Brîncovénuluĭ de tóte relele rĕsboiuluĭ, de ordiile turcescĭ şi tătărescĭ carĭ o călcară în sus şi în jos,—dér n'a apĕrat nicĭ măcar capul voevoduluĭ eĭ, nicĭ pe némul acestuia, de iataganul de la Constantinopolĭ!

Brîncovénul vrênd să slujéscă maĭ mulţĭ stăpênĭ, îşĭ făcea maĭ mulţĭ vrăjmaşĭ, şi un vrăjmaş maĭ mare de cît toţĭ, căcĭ acesta „prinde ĭepurile cu carul", pe Turcul hain. Ţintă a vrăjmăşieĭ tuturor, pe care iĭ amăgise, Brîncovénul trebuĭa să péră, şi să péră ca un *rob*, pentru că rob voise să trăiască, şi cel ce umblă pururea după stăpên, móre slugă. In loc de a căuta sprijinul de căpetenie în naţiunea sea proprie, şi de a o pune în stare să-şĭ apere singură drepturile eĭ, el o umilesce şi o nesocotesce; oştirea naţională,—mîndria şi tăria de o dinióră a ţĕriĭ,—în mare parte o desfiinţéză, ĭar pe oştenĭ iĭ împarte prin satele séle şi ale

Cantacuzinilor, în condiţiune de *şerbĭ*, scutindu-ĭ de bir. Birurile şi angaralele nu maĭ contenesc; sărăcia e la culme; dér domnul şĭ-a strîns milióne, banĭ albĭ pentru ḑile negre. Din-aintea celuĭ d'ânteiŭ cĭohodar séŭ slujitor al Sultanuluĭ, el tremură, dér pe boeriĭ, ce nu i se arétă slugĭ umilite, îĭ spînḑură, séŭ îĭ trimite la ocnă pe viaţă, ĭar pe domniĭ Moldoveĭ îĭ scóte orĭ de cîte-orĭ voesce. „Bogat, frumos la chip, la stat, vorba luĭ frumósă, cu minte mare, rude multe, fiĭ, fete din destul, ginerĭ, nurorĭ aşişderé, cinste mare şi în boĭăria luĭ şi în domnia ce aŭ domnit“; — dér „nu va folosi averea în ḑiua urgieĭ“, şi la ce folos „domn bogat şĭ fără de sfat“, domn cu rude, când tocmaĭ acestea îl surpă, domn preste un popor, cînd acesta îl blestemă ca pe un „vrăjmaş al săracilor şi al patrieĭ,“ domn în fine atâţĭa marĭ de anĭ, pentru a umili ţéra şi a o pregăti tocmaĭ bine pentru cel maĭ ruşinos şi maĭ degrădător guvern strein, ce a apăsat vre-o dată o naţie, *guvernul fanariot*, carele la rêndul sêŭ va pregăti timpurĭ şi maĭ de ticăloşie sub aşa numitul *Protectorat rusesc*, cu care se 'ncheiă, abĭa pe la jumĕtatea seculuĭ nostru, lungul şir de suferinţe şi de umilire a naţieĭ românescĭ ?!

E) Stefan-Vodă Cantacuzinu

(*1714—1716*)

10. Stefan Cantacuzin, fiul Stolniculuĭ Constandin, indată ce se suĭ pe tron, căută să câştige iubirea poporuluĭ şi a cleruluĭ, desfiinţând *văcăritul*, şi scutind pe toţĭ preoţiĭ de bir; însă nu isbuti să facă ţěriĭ vre-o uşurare „că despre o parte făcea
1715 un bine şi despre alte făcea ḑece rele“. In 1715 Pórta, avênd să incépă rĕsboiŭ cu Veneţieniĭ, porunci luĭ Stefan, ca în timpul cel maĭ scurt să-ĭ trimiţă 2000 care cu cîte 4 boĭ şi cite 4 ómenĭ; maĭ multe miĭ de caĭ şi de berbecĭ, şi zaherele din destul. Domnul aruncă năpastea pe mănăstirĭ, pe boerĭ şi pe ţéră, carĭ trebuiră să o implinéscă pe timp de ĭarnă. Preste aceste tóte, vizirul cerea şi o sumă nespusă de banĭ, maĭ mult de cît haraciul dintr'un an. Cantacuzin închide pe toţĭ foştiĭ îngrijitorĭ aĭ

moşielor Brîncovénuluĭ, şi cu bătaia şi alte muncĭ le smulge banĭ pĕnĕ îĭ sărăcesce; apoĭ face împrumuturĭ silite de pe la neguţĕtorĭ şi boerĭ, „cît n'aŭ rĕmas Episcop, egumen, câlugêr, ḑice cronica, neguţêtor, boerĭ marĭ şi micĭ, care să nu fie de dênsul jáfuiţĭ şi prĕdaţĭ“.

Neluând exemplu de cuminţie din cele păţite de Brîncovénu, Stefan-Vodă umblá să amestece lucrurile cu Germaniĭ şi cu Ruşiĭ în potriva Turcieĭ; dér este descoperit, ridicat impreună cu tatâl sĕŭ, (Ianuarie 1716) şi amêndouĭ duşĭ şi omorîţĭ la Constantinopole (Maiŭ acelaş an). Pórta numesce domn d'a dreptul, fără de a maĭ intreba ţéra, pe un grec din Fanar, Nicolae Mavrocordat. Cu dênsul se începe jugul strein al *Fanarioţilor* , sugrumarea patrieĭ nóstre în timp de un secul. 1716

Ast-fel se termină crîncena luptă dintre Brîncovenĭ şi Cantacuzenĭ, cu nimicirea amêndorora case, cu stingerea celeĭ din urmă scînteĭ a neatîrnâriĭ şi libertăţiĭ patrieĭ.

Cincĭ-ḑecĭ de anĭ numaĭ trecuse, de cînd Mateiŭ-Vodă Basarab, părăsind priveliştea lumeĭ aceştia, lăsase o ţéră destul de tare în lâuntru, destul de respectată în afară. Acum el n'ar maĭ fi recunoscut-o: s'ar fi gâsit in mijlocul unor ómenĭ, carĭ nicĭ năzuinţele înalte i le-ar fi înţeles, nicĭ bărbăţieĭ séle ar fi urmat. Acela care, în mijlocul Adunâriĭ obşteştĭ fulgerând pe greciĭ, precupeţĭ aĭ tronuluĭ şi mănăstirilor ţĕriĭ, îĭ gonise preste hotare, acum s'ar fi înfiorat vĕḑênd, că tocmaĭ lor *patria română* le e dată de moştenire şi de prédă. Acela care îşĭ bătea joc de agalele turcescĭ, cînd se 'nfăţişa cu poruncĭ de mazilire, şi în mijlocul a 40.000 oştenĭ poftea pe Tătarĭ să vină a'şĭ primi plocónele şi haraciul, ş'ar fi acoperit acum faţa de ruşine, vĕḑênd 12 slugĭ cu un capigiŭ, că ridică domniĭ din mijlocul capitaleĭ şi poporuluĭ lor, şi-ĭ duc in lanţurĭ la Stambul, ca să fie măcelăriţĭ. Cincĭ-ḑecĭ de anĭ prefâcuse un popor liber în rob, pe puiĭ leilor în mieĭ, tocmaĭ bunĭ ca să-ĭ junghie şi să-ĭ jupóe arendaşiĭ robĭ din Fanar. Ţéra-Românéscă devenise acum de fapt o provincie turcéscă. Paşĭ turcescĭ, cu nume de creştinĭ, aŭ de aci înainte să o guverneze în folosul propriŭ al lor şi

al lor sĕĭ. Cînd după un véc de suferințe poporul se va deștepta la glasul luĭ Tudor Vladimirescu, brațul acestuĭa, pre Grecĭ, ĭar nu pre Turcĭ, va voi să lovéscă, căcĭ atuncĭ nu va maĭ fi vorba de independența țĕriĭ, ci de rechemarea la viața și conștiința națională a unuĭ întreg popor desmoștenit și împilat, omorît sufletesce și adus la ticăloșia cea maĭ din urmă.

6. Istoria Țeriĭ-Românescĭ de la Nicolae Mavrocordat până la Grigorie-Vodă Ghica

(1716—1822)

Nicĭ-odată Țéra-Românéscă n'aŭ avut maĭ mult să sufere ca în epoca acésta de 100 și maĭ bine de anĭ numită a *Fanarioților* (1716—1822), și nicĭ o întîmplare maĭ nenorocită n'a sdruncinat atât de puternic temeliile statuluĭ nostru, ca venirea la tron a acestor domnĭ-arênlașĭ, sclavĭ apăsătorĭ și unelte de jaf ale Porțiĭ Otomane. De aceea este de trebuință ca să-ĭ cunóscem maĭ de aprópe, să le scim originea, mijlócele cu carĭ ajungéŭ și se susținéŭ la domnie, și sistemul cu care administrară în timp de un secol principatele.

Originea Fanarioților. — La Constantinopole este o mahala grecéscă numită încă din vechime *Fanar* séŭ *Fanal*. Aci se află biserica, palatul și scóla Patriarchieĭ, Sf. Sinod, aci locuesce Patriarchul cel mare, cel de Alexandria, clerul ortodox, precum și un numĕr de Grecĭ neguțĕtorĭ și meseriașĭ. Pe la jumĕtatea seculuĭ al XVII vre-o câte-va familiĭ stabilite în acest suburbiŭ, se deosibéŭ de ceĭ-l-alțĭ Grecĭ din Constantinopole prin o crescere maĭ îngrijită, prin îndemênare și iscusință în afacerĭ, și prin avere. Ele formaŭ un fel de aristocrație de nascere, unele pretindênd că s'ar trage din familiile vechĭ ale Byzanțiuluĭ; din sînul lor se alegea clerul înalt și membriĭ Sinoduluĭ. O imprejurare deosebită contribui ca aceste familiĭ să capete în imperiul turcesc o însemnĕtate politică. *Coranul* séŭ legea luĭ Mohammed oprind pe un Turc ca să învețe altă limbă de cît cea turcéscă, se înțelege că Pórta a trebuit, tot-d'auna în legăturile séle cu popórele creștine, să întrebuințeze ca *tîlmacĭ* séŭ *traducĕtorĭ* ómenĭ streinĭ: Ovreĭ séŭ renegațĭ Italienĭ, Polonezĭ etc.; maĭ pe urmă găsi că este maĭ bine a se servi de propriiĭ eĭ supușĭ, de aceĭ Grecĭ istețĭ și

cu învěţětură din Fanar. La început aceştĭ *grămăticĭ* nu se bucuraŭ de vre-o consideraţiune, stând la un loc cu slugile dinaintea uşeĭ divanuluĭ şi aşteptând poruncile vizirilor. Dar în a. 1666 se înfiinţă funcţiunea de *dragoman al divanuluĭ*, încredinţêndu-se unuĭ fanariot, luĭ *Panaiotache Nicussis;* dupe mórtea acestuĭa, fu numit Alexandru Mavrocordat, iarăşĭ grec, şi de atuncĭ pênĕ la revoluţiunea grecéscă din 1821 atît dragomanatul divanuluĭ, cît şi al Marineĭ, înfiinţat maĭ în urmă, fură ocupate maĭ to'-d'a-una de grecĭ, socotindu-se ca un privilegiŭ esclusiv al câtor-va familiĭ. De la dragomanat însă pênĕ la voevodatul celor două principate române, nu era de cît un pas, şi de ce nu l'ar fi făcut nişte ómenĭ aşa de intrigaņţĭ şi de iscusiţĭ, carĭ învîrtéŭ la Pórtă tóte treburile împĕrăţieĭ, şi eraŭ a totputernicĭ? Maĭ ales cum n'ar fi isbutit un Alexandru Mavrocordat, care adusese serviciĭ însemnate Turcieĭ, atît ca ministru plenipotenţiar la Viena, cît şi ca mijlocitor al păciĭ de la Carloviciŭ din a. 1689? şi care acum nu cerea, drept rĕsplată a atîtor slujbe ale séle, de cît cîte un tron pentru fiiĭ sĕĭ Nicolae şi Ion? De aceea el întrebuinţă tótă dibăcia, intriga şi calomnia, ca să înegréscă şi să surpe pe domniĭ Cantemir din Moldova şi pe Brîncovénu din Ţéra-Românéscă, învinovăţindu-ĭ de necredincioşĭ Sultanuluĭ, de vênduţĭ Rusieĭ, de ómenĭ primejdioşĭ fórte. Ast-fel Nicolae Mavrocordat ajunse în 1709 domn al Moldoveĭ, ĭar în 1716 domn al Ţĕriĭ-Româneşcĭ, şi de la acéstă dată pênĕ la revoluţiunea din 1821 cele două ţĕrĭ surorĭ fură administrate numaĭ de Grecĭ, luaţĭ maĭ tot-d'a-una dintre dragomaniĭ Porţiĭ.

1666 1821 1689 1709 1716 1821

Cu timpul se formă în Constantinopole o clasă de ómenĭ, compusă din grecĭ veniţĭ din tóte părţile ca să se înavuţéscă de pe urma puternicilor lor connaţionalĭ: dragomanĭ şi principĭ; şi membriĭ acesteĭ clase se numiră *Fanarioţi*, de pe numele suburbiuluĭ locuit de dênşiĭ. Din acest cuĭb aŭ să se pornésca acum în stolurĭ làcustele flămânde asupra frumóselor şi bogatelor ţĕrĭ române, şi numaĭ în cîţĭ-va anĭ vor face pe locuitoriĭ acestora să tremure şi să se îngrozéscă la singurul nume de *Fanar* şi de *Fanariot!*

Guvernul fanariotic. — „Nu există pe pământ, ḑicea un general frances pe la 1812, o rasă de tîlharĭ maĭ murdară de cît Fanarioţiĭ: eĭ sunt miḑlocitoriĭ, sprijinitorĭ, instigatoriĭ, şi adesea executoriĭ tutulor crimelor, ce se fac ḑilnic la Constantinopole de către un guvern sângeros. Posturile de 1812

domnî aî Moldoveî şi Ţěriî-Românescî sunt scopul unic al dorinţelor tutulor Fanarioţilor din cea maî fragetă a lor vîrstă. Ca să ajungă aci, nu este crimă care să-ĭ coste, nicî înjosirî la care să nu se supună. Décă un frate, un unchiŭ, un věr, un tată chiar, pun piedicî ambiţiuneî lor, otrava séŭ ferul călâilor îĭ scapă de eĭ; căcĭ, cînd cine-va nu póte singur să pérḑă pe individul, care-ĭ face umbră, nu are de cît să-l denunţe, şi la Constantinopole de la o denunţare, orî-care ar fi ea, pêně la mórte, nu e de cît un pas."

Odată aşeḑat în scaunul dupe care umblase o viaţă întrégă, fanariotul nu se gândesce de cât la un singur lucru: cum ar putea strînge banî maî mulţî şi maî repede, ca să'şĭ plătéscă datoriile de câte 2 şi 3 milióne, şi să aibă ce cheltui la Constantinopole după ce se va mazîli, căcî, precum ne spune un cronicar: „fanarioţiî când sunt mazilî grijesc pentru domnie, iar când sunt domnî, grijesc pentru mazîlie". Pentru a'şî ajunge scopul, el găsesce uşor uneltele trebuinciόse: De aceia împarte dregătoriile ţěriî printre greciî, veniţî cu dênsul după căpătuială, şi printre aceî înstreinaţî boerî pământenî, frăţelnicî la jafurî şi nelegiuirî cu greciî. Boeriî pământenî maî ales îndémnă pe domn să îmulţéscă birurile, ḑicêndu-ĭ: „că ţéra este bogată şi are de unde plăti; ţěraniî românî duc o viaţă aşa de cumpětată, în cît nicî-odată nu mînîncă pâne; eî se hrănesc cu mămăligă şi drept îmbrăcăm nte aŭ câte o cămaşă de in, lucrată şi aceea de nevestele lor. Cu cât îĭ veĭ pune la birurî maî grele, cu atît aî să încurajezî agricultura, făcêndu-ĭ maî muncitorî, căcî ţěranul e leneş din fire, şi numaî îmboldit îl poţî face să lucreze." Şi fanariotul, care atît numaî aştéptă să auḑă din gura „bunilor patrioţî boerî", n scocesce acele mijlóce subţirî şi viclene, cu carî numaî în douî anî îşî adună avere de 5 pêně la 10 milióne. Maî ântêiŭ el îndoesce, întreesce, ba chiar împătresce birurile vechî; când unele aŭ devenit pré nesuferite, le desfiinţéză, dér pune altele în loc tot aşa de grele. Décă nicî acestea nu ajung a-ĭ sătura lăcomia, alérgă la mijlóce neoneste: de es. Pórta poruncesce să 'ĭ trimiţă un număr óre-care de oî, séŭ o cătăţime óre-care de grîŭ, de unt, etc. Domnul face repartiţiunea pre judeţe, însă nu pe çifra arétată de Pórtă, ci pe o çifră de cincî orî maî mare; buni-óră în loc de 100.000 chile de grîŭ el adună de pe la locuitorî 500.000, şi în loc de 40.000 oî, cere 200.000. Cu chipul acesta rěmâne pe séma sa un câştig de 300.000 chile grîŭ şi 120.000 oî, ce le vinde şi le

preface îndată în capital sunător. Acelaş lucru se 'ntîmplă cu untul, céra, mierea, brînḑa, lemnele de construcţiune, chiar şi cu chiria carelor de transport, şi cu simbria slujitorilor şi salahorilor, întrebuinţând un numĕr maĭ mic de care, slujitorĭ şi salahorĭ, iar în socotéla ţĕreĭ punênd un numĕr maĭ mare. In fine, dacă nicĭ acestea nu 'l îndestuléză, găsesce alte sute şi miĭ de felurĭ pentru a'şĭ crea veniturĭ, scade valórea banilor în momentul când strînge dările, şi o restabilesce cînd face plăţile; dă tóte slujbele civile şi bisericescĭ pe banĭ, moştenesce pe toţĭ mitropoliţiĭ, episcopiĭ şi archimandriţiĭ, confiscă averile boerilor, omorîndu-ĭ saŭ surghiunindu-ĭ sub pretext de vre-o trădare, şi cînd e vorba ca să câştige banĭ, se face chiar *contrabandist*, vênḑêndu-şĭ marfa introdusă ilicit, prin înşişĭ agenţiĭ vamalĭ.

Boeriĭ fanarioţĭ, ca şi uniĭ din ceĭ pămêntenĭ, carĭ nu sunt o pómă maĭ bună, urméză exemplul dat de stăpînul lor, ḑicêndu-şĭ: „e timpul să ne 'nbogăţim. E adevĕrat că va trebui să tundem pré aprópe de pele lâna oilor nóstre; dar cu acésta la ce primejdie ne expunem noĭ? Nu ne acoperim óre cu mantaŭa luĭ Vodă? Nu dóră singur capul sĕŭ rĕspunde de administraţiunea sea? Şi, la adică, baniĭ nu te scapă din tóte nevoile? E maĭ bine să punem mâna pe banĭ de cît pe consciinţă.“ In acest chip, întreg guvernul fanariot nu e de cît „un principiŭ de hrăpire; diferiţiĭ sĕĭ membriĭ sunt atîtea lipitorĭ adăpate cu ultima picătură de sânge a poporuluĭ sleit. La fie-care duoĭ anĭ, la câte treĭ anĭ cel mult, un noŭ principe vine în ţéră, nu numaĭ ca să'şĭ stabiléscă aci averea, să'şĭ plătéscă datoriile şi să-şĭ facă o nouă comóră, dar încă şi ca să îmbogăţéscă aci pe rudele sale, pe amiciĭ sĕĭ şi pe tóte creaturile séle. La fie-care treĭ anĭ decĭ o nouă legiune de aceştĭ strigoĭ vine în ţéră, toţĭ calicĭ, toţĭ miserabilĭ, şi la fie-care treĭ anĭ se întorc de aci încărcaţĭ de aur şi de bunurĭ, nelăsând după dênşiĭ de cât amintirea jafurilor lor, şi spiritul uneĭ lăcomiĭ fără saţiŭ, ce trece şi la demniĭ lor succesorĭ.“

Ţĕranul nu trăesce de cît pentru lăcomia acestor strigoĭ; nesigur de munca luĭ, el nu scie de va mînca pânea ce a semĕnat, de e stăpîn pe vita, carul şi plugul luĭ, fiind-că el cu tóte ale séle este o proprietate a fisculuĭ; el nu are dreptul să se plîngă în potriva asupritorilor, şi décă îndrăsnesce să o facă e aruncat în temniţă, ba chiar în ocnă, ca rĕsvrătitor în potriva stăpîniriĭ, a maĭ marilor sĕĭ, a bo-

erilor; şi între boer şi ţĕran, dreptatea e tot-d'a-una cu boerul, tovarăşul de jaf al fanariotuluĭ. Acesta tractéză ţéra ca o moşie a luĭ, se îmbogăţesce şi despóie, fără sa gândéscă la bieţiĭ locuitorĭ şi la drepturile cele maĭ sfinte ale omenireĭ.

„Nenorociţĭ Moldovenĭ şi Românĭ! esclamă, la 1824, un scriitor grec, care cunoscea forte bine pe Fanarioţĭ, écĕ dér sistemul de guvernare care vĕ conduce! In zadar vĕ plângeţĭ luĭ Vodă; el e surd la glasul vostru; el ascultă numaĭ de interesul sĕŭ: el domnesce pentru dênsul şi pentru rudele ce le tîrasce după el, iar nu pentru fericirea vóstră. Boeriĭ voştri pământenĭ, ce aŭ dregătoriĭ, sunt lovițĭ de uĭmire saŭ dorm într'o lăngezie supărăcióśă; înţelepţiĭ voştriĭ, pe carĭ domnul îĭ depărtéză din sfaturile séle, staŭ retraşĭ fără să facă nimic, şi chiar déca, conduşĭ de o mişcare generósă, ar voi să ridice glasul, ruina lor şi a familielor lor ar fi rĕsplata devotamentuluĭ lor. Românĭ! aţĭ ajuns robiĭ fanarioţilor, şi robiĭ ceĭ maĭ nenorociţĭ din câţĭ istoria póte să'ĭ cunóscă."

A) Nicolae şi Ion Mavrocordat

(*1716—1730*)

1. Nicolae Mavrocordat era fiul unuĭ grec puternic din Constantinopole, Alexandru *Exaporitul* saŭ sfetnicul de taĭnă al Sultanuluĭ; ĭar despre mumă pretindea că se trage din Alexandru cel Bun, domnul Moldoveĭ. El domnise în două rêndurĭ în acéstă
1709 1712 ţéră (1709 şi 1712), şi acum Sultanul îl milui cu domnia Ţĕriĭ-Românescĭ pe timp de treĭ anĭ, cum era obiceĭul. La început se arĕtă blând, bun şi cu dragoste către toţĭ, dér dupe ce se aşeḑă bine în scaun începu să-şĭ dea pe faţă gîndurile séle viclene; se înconjurâ de o mulţime de Grecĭ, rude şi prietenĭ aĭ sĕĭ aduşĭ din Constantinopole, cărora le încredinţă dregĕtoriile cele maĭ însemnate, le dărui moşiile boerilor ucişĭ séŭ fugiţĭ în pribegie şi îĭ lăsă să jefuĭască fără nicĭ o témă; scóse birurĭ grele, între carĭ şi văcăritul, şi porni urgie grozavă

asupra Cantacuzenilor şi a boerilor din partidul naţional, silind patru-ḑecĭ dintr'ênşiĭ a fugi în Transilvania.

In primăvéra anuluĭ 1716 isbucni din noŭ rĕsboiul între Austria şi Turcia. Câte-va oştĭ germane ocupară Cerneţul, mănăstirea Tismana şi pasul Câineniĭ. Miliţiile de preste Olt cu Serdariĭ lor Barbu Brăiloiul, Obedénul şi Bengescul, se declarară pe faţă în contra domnuluĭ şi bătură în maĭ multe rêndurĭ cetele de slujitorĭ streinĭ ale acestuĭa trimise asupră-le (la TîrguJiŭ şi la Bengeştĭ). Rĕscóla se întinse cu încetul şi dincóce de Olt. La vestea că Germaniĭ ar fi pornit spre Bucurescĭ, ceea-ce nu era adevĕrat, domnul de spaĭmă fugi la Rusciuc; de aci se 'ntórse cu vre-o 300 Turcĭ şi 600 Tătarĭ, şi începu ĭarăşĭ tiraniile séle cumplite: pe Mitropolitul Anthim, după ce 'l batjocori, îl puse 'ntr'o căruţă şi-l omorî peste Dunăre prin ómeniĭ carĭ îl conduceaŭ; pe boeriĭ Brezoianu şi Bălăceanu îĭ taiă în bucăţĭ, fără nicĭ-o vină; se smulg copiiĭ de la sînul mamelor, şi fiind puşĭ sub ĭatagan, sbiriĭ cer sume marĭ de banĭ de la nenorocitele mame, carĭ trebuesc să dea totul, numaĭ să 'şĭ mântue copilaşiĭ. Temniţele gem de boerĭ, neguţétorĭ, temeĭ, pe carĭ îĭ bat regulat în fie-care ḑi la spete, pênĕ împlinesc baniĭ, ce nu pot să sature lăcomia uneĭ cete de veneticĭ, căḑute ca lipitorile asupra naţiuneĭ. | 1716

Aceste cruḑimĭ şi jafurĭ nemulţumiră tótă ţéra. Boeriĭ hotărîră în fine să se scape de Mavrocordat. Eĭ scriseră la Barbu Brăiloiul „că este vremea să vie să ĭa pre Domn“ şi să 'l ducă în Ardél. Brăiloiul cu oştirea sea şi cu 1.200 Sêrbĭ din armata germană trecu în taĭnă Oltul, lovind prin pădurĭ şi pustietăţĭ, şi în ḑiua de 14 Noemvrie des de diminéţă intrâ în Bucurescĭ, prinse pe domn şi 'l

duse la Sibiŭ, unde stete în închisóre 2 anĭ de ḑile. Greciĭ parte fura omorîţĭ, parte fugiră. Boeriĭ aleseră domn pe George Cantacuzin, fiul luĭ Şerban-Vodă, şi trimiseră la împĕratul Austrieĭ ca să 'l întăréscă. Pênĕ să vină vre-un rĕspuns, Pórta numi în locul luĭ Nicolae, pe fratele sĕŭ maĭ mic Ion Mavrocordat, care, intrând în ţéră cu o armată mare de Turcĭ şi Tătarĭ, apucâ tronul (1717).

1717—19 2. *Ion Mavrocordat* (1717—1719) găsi ţéra aprópe pustie pentru că de spaima Turcilor şi Tătarilor locuitoriĭ uniĭ se ascunsese prin munţĭ, alţiĭ fugise peste munţĭ în Ardél. El scrise cărţĭ la toţĭ cu pace să se 'ntórcă la căminurile lor, căcĭ Sultanul a ertat ţéra pe timp de un an de birurĭ şi de tóte sarcinele. Lumea începu a se strînge şi a veni, numaĭ dupe plecarea oştirilor turcescĭ şi tătărescĭ, carĭ făcuseră jaf şi robie cumplită, arḑênd între altele şi mănastirea Tismana. Domnul, ca să 'nlăture maĭ dinainte orĭ-ce primejdie din partea Austrieĭ, încheiă cu Stainville, generalul oştilor împĕrătescĭ din Transilvania, un tractat secret
1717 (8 Febr. 1717), prin care recunósce Germanilor stăpânirea preste banatul Craioveĭ şi se îndatoréză a le plăti un tribut anual de 100 pungĭ. Cu acest meşteşug iscusitul grec înstreina pe furiş a treia parte din Ţéra-Românéscă, ca să pótă stăpâni liniştit cele-l'alte două părţĭ. De altmintrelea, şi pe acestea el hotărîse să le strice, arḑă şi pustiéscă, să nu lase nicĭ măcar pomiĭ roditorĭ în pămênt, décă cum-va va vedea că Germaniĭ sunt pe drumul de a le coprinde. De aceia el scóse birurĭ nouĭ asupra locuitorilor, treĭ văcăriturĭ în treĭ iernĭ, oerit şi alte dăjdiĭ grele, pe care *ciocoiĭ*, sĕŭ strîngĕtoriĭ de bir, le împlinea fără milă, cu bătăĭ, închisorĭ şi tot chipul de cazne; maĭ mult de 400 pungĭ adunâ nesăţiosul domn, nu pentru a plăti

haraciul, căci de acesta ţéra fusese scutită şi în al doilea an, ci pentru a avea dênsul banĭ la timp de nevoiă, cînd nu va maĭ fi în scaun. Tot atuncĭ grămădi la Dunăre tóte grînele din ţéră, sub cuvênt că sunt trebuinciόse Turcilor la rĕsboiul din Ungaria; dér scopul era, ca îndată ce vor trece Germaniĭ preste Olt, să trécă şi el acele zaharele pe malul drept al Dunăriĭ şi să le vîndă în folosul sĕŭ. Şi pe cînd lucra ast-fel, „era în ţéră mare secetă, ne spune cronica, şi nu se făcuse pâine maĭ nimica şi era mare fómete cît mulţĭ ómenĭ murea de fóme, nu numaĭ la ţéră, ci şi în Bucurescĭ în tóte dimineţile se găsea ómenĭ morţĭ pe uliţe de fóme, ci cu tóte acestea ĭarăşĭ salahorĭ şi care s'aŭ trimis la Adrianopol, şi s'aŭ scos şi văcăritul şi alte dăşdiĭ.“

In fine la 21 Iulie 1718 se încheiă tractatul de 1718
la *Pojaroviţă:* Temişana cu Banatul Craioveĭ, precum şi o parte din Serbia cu Singidunul şi câte-va cetăţĭ de lânga Dunăre şi Sava, rémaseră Austrieĭ, pribegiĭ românĭ fură amnestiaţĭ şi puşĭ în stăpênirea bunurilor lor; ĭar prinşiĭ de rĕsboiŭ fură schimbaţĭ. Intre aceştia fu şi Nicolae Mavrocordat, care îndată ce se liberă din închisóre începu să umble la Constantinopole, ca să rĕstórne pe frate-sĕŭ şi sa-ĭ ĭa locul. Ion trimise în grabă o solie de boerĭ cu plîngerĭ şi protestărĭ la Pórtă, şi isbuti nu numaĭ să dĕrame pe rivalul sĕŭ, dar încă să uşureze şi ţéra, scăḑêndu-i-se din suma haraciuluĭ cîte 170 pungĭ pe fie-care an. Atuncĭ Nicolae Voda alergă la fratrucid: trimise un credincĭos al sĕŭ la Bucurescĭ, şi după cîte-va ḑile Ion Mavrocordat murea fără de veste, otrăvit de unelta frateluĭ sĕŭ. (Febr. 1719). Inainte de a 'şĭ da sfîrşitul 1719
el chemă pe mitropolit şi pe boerĭ, le ceru ertăcĭune de nedreptăţile ce le făcuse, şi sfătui pre toţĭ

câţĭ sciaŭ că Nicolae Vodă le e vrăjmaş, să fugă în Ardél, căcĭ acesta va veni domn în locu-ĭ. Prevestirea se împlini. Nicolae Mavrocordat fu numit domn pentru a doua óră în Ţéra-Românéscă.

Ast-fel prin tractatul de la Pojaroviţă, partea cea maĭ frumósă, cea maĭ avută şi plină de amintirĭ istorice, Oltenia, se smulgea din corpul Ţĕriĭ-Românescĭ şi se alipea la monarhia austriacă. Acéstă înstreinare se făcea pe simplu cuvênt, că vre-o cîte-va sute de catane ocupase treĭ localităţĭ preste Olt, (Căĭneniĭ, Rîmnic şi Cozia), fără nicĭ o luptă, şi se susţinuse în ele cu ajutorul tot al Românilor. Pórta nu avea nicĭ un drept ca să cedeze în întreg séŭ în parte Ţéra-Romanéscă, care îĭ plătea de 300 anĭ tribut, tocmaĭ ca s'o apere de încălcările vecinilor; dar împrejurările, create de un guvern vitreg şi anti-naţional, eraŭ aşa de nenorocite, şi Româniĭ atît se moleşise, în cît eĭ nu protestară pentru o asemenea ciuntire a ţĕreĭ lor. Când se află că împĕratul German nu ţine a avea sub sceptrul sĕŭ Ţéra-Românéscă întrégă, boeriĭ pribegĭ, coprinşĭ de desperare, se rugaŭ de dênsul cu lacrimĭ ferbinţĭ, ca măcar banatul Craioveĭ să 'l alipéscă la monarchie; iar când Turcia la Pojaroviţă oferea Austrieĭ o sumă de banĭ, în schimbul Olteniei, boeriĭ ḑicéŭ că vor plăti dênşiĭ aceĭ banĭ Turcilor, numaĭ ca cel puţin partea acésta de ţéră să rĕmână sub stăpânirea austriacă. Atâta orbire 'ĭ coprinsese, ca să nu véḑă că: „nicĭ o-dată un Stat slab nu se sfâşie în folosul sĕŭ propriŭ, ci pururea numaĭ într'al unuĭ vecin maĭ tare şi maĭ iscusit“ şi că nenorocită e naţiunea aceea, care aşéptă mântuinţa de la streinĭ.

Austria îşĭ arĕtase de maĭ multe orĭ pofta de a stăpâni frumósele ţĕrĭ române, atât de insemnate pentru dênsa din punctul de vedere militar şi economic, dar fiind-că în îndeplinirea acesteĭ pofte s'a întâlnit şi cu alte puterĭ, carĭ doreaŭ acelaş lucru, ea a trebuit pentru moment să renunţe.
1699 Ast-fel în tractările de pace de la *Carlovicrŭ* (1699) Polonia cerea maĭ ânteiŭ de tóte: Ţéra-Românéscă şi Moldova cu Bugĭacul: apoĭ, dacă acésta nu se póte, Moldova întrégă cu Bugiacul; în fine, în casul cel maĭ rĕŭ: judeţele Cernăuţĭ, Sucéva, Chotin şi Soroca, cu rîul Nistru ca hotar între Polonia şi Turcia. In acelaş timp Austria voĭa şi dênsa amênduoĕ principatele; apoĭ lăsă Polonieĭ Moldova, pentru ca şi Polonia să 'ĭ lase Ţéra-Românéscă; când vĕḑu însă că Turcia

nicĭ vrea să audă de asemenĭ propunerĭ, ea voi să împartă cu Sultanul suzeranitatea asupra acelor principate; dér respingêndu-i-se şi acéstă propunere,—amână lucru pentru un timp maĭ priincĭos. La Pojaroviţă, Austria face noĭ încercărĭ, carĭ pe jumĕtate isbutesc. Sub cuvênt că Belgradul şi Timişóra sunt în stăpânirea eĭ, şi Pórta prin acestea obicĭnuia să ţină în frâŭ principatele române, apoĭ trebuesc şi principatele să se dea Austrieĭ. Cererea nefiindu-ĭ primită, ea căpĕtă numaĭ Oltenia, care 'ĭ este de mare viitor pentru planurile sale de cucerire, Oltul iĭ înlesnesce comunicaţiunea la Dunăre; vechea *cale a luĭ Traian*, de pe malul Oltuluĭ, se drege şi se continua pênĕ în Transilvania; la Râmnic, Cozia şi Câĭnenĭ se zidesc întăriturĭ, şi se aşédă garnisóne. Administraţiunea se încredinţéză banuluĭ George Cantacuzin şi unuĭ divan compus din 4 boerĭ consiliarĭ, carĭ avéŭ să judece după legile ţĕreĭ. Oltenia însă, prin pacea de la Belgrad, se restitue Ţĕriĭ-Românescĭ (9 Septembre 1739). 1379

La Pojaroviţă Austria încheiă cu Turcia şi un tractat de comerciŭ fórte favorabil, prin care se învoi corăbielor austriace navigaţiunea pe Dunăre pênĕ la gurile fluviuluĭ, nu însă şi pe Marea-Négră, vama numaĭ $3^0/_0$, exportul liber al vinuluĭ, şi jurisdicţiunea asupra supuşilor austriacĭ din Turcia (27 Iulie 1718). Acésta era o isbândă economică 1718
şi comercială cel puţin tot atât de însemnată, cât şi cele câştigate pênĕ aci cu armele asupra Turcilor, o isbîndă din care ţĕrile române nu putéŭ de cât folóse să tragă, căcĭ le mărea exportul şi le punea în legăturĭ maĭ strînse cu Occidentul civilisat.

3. *Nicolae* Vodă *în a doua domnie*, de şi se purtă maĭ cu blîndeţe de cît ântêiŭ, şi de şi isbuti ca Pórta să scadă cîte 240 pungĭ pe an la haracĭu, însă urcă birurile într'un chip nesuferit, numaĭ ca să se înavuţéscă el şi aĭ sĕĭ. Văcăritul, din 33 banĭ cît se plătea de vită pe fie-care an în timpul luĭ Brîncovénu, ajunse acum la 152 banĭ, căcĭ locuitoriĭ, vrênd să scape de o dajdie aşa de blestemată, vêndură vitele; vitele împuţinându-se, dajdia trebuĭa să créscă, ĭar satele, ne maĭ avênd cu ce face arăturile, cu ce căra zaharelele şi cu ce se hrăni,

fură nevoite a se risipi prin ţĕrĭ streine. Micşorarea însă a numĕruluĭ contribuabililor făcea trebuincĭósă născocirea de nouĭ imposite: pe lângă douĕ *văcărituri* se scóse *pogonăritul* (pentru viĭ); mănăstirile şi preoţiĭ fură puşĭ din noŭ la bir; în fine, pentru ca să nu rĕmână suflare omenéscă nedajnică la vistierie, Mavrocordat trimise boerĭ prin tóte judeţele să cerceteze ómeniĭ de prin sate cîţĭ sunt şi ce avere aŭ; şi înscrise pre toţĭ, fără deosebire de sunt *rumânĭ* or *scutelnicĭ*, să plătéscă *ruptóre* séŭ *capitaţie* de 4 orĭ într'un an. Săteniĭ, de greul birurilor, umblaŭ strămutându-se dintr'un sat într'altul. Nemilostivul domn, ca să-ĭ aşeḑe pe loc, hotărî să-ĭ şi *pecetluiască* cu aşa numitele *pecetluiturĭ*, nişte răvaşe tipărite cu suma ce avé să dea fie-care sătén, orĭ-unde ar fi fost apucat. „Săraciĭ creştinĭ se silĭa, şi din cît putea, şi din cît nu putea; vindea boŭ, vacă séŭ alt ce avea după sufletul lor, séŭ décă nu avea ce să maĭ vînḑă, se împrumuta, séŭ maĭ bine să ḑic înşela pe uniĭ, pe alţiĭ, şi plătĭa birurile cu destul foc şi amar“.

Un lucru maĭ rĕmânea să facă domnul fanariot, pentru ca opera de desnaţionalisare şi de îngenuchĭare a ţĕriĭ să fie dusă la capet: *desfiinţarea şi a puţineĭ armate* ce scăpase necĭuntită de Brîncovénul. El o făcu şi pe acésta „cu cuvênt că pace fiind, de prisos sînt atîţĭa ostaşĭ, şi aduc ţĕriĭ greutate cu trebuincĭósele lor“; adevĕrul însă era că Mavrocordat, vrînd să domnéscă ca un tiran fară nicĭ-o temere, desarma poporul, cheltuelile oştireĭ le băga în pungă, ĭar ţéra lipsită de puterea ostăşéscă, o lăsa in jăcmanul Grecilor şi al tutulor tîlharilor, ca o gradină fără împrejmuire, ca o casă cu uşa nezăvorită, unde póte intra orĭ-cine. Din partea unuĭ fanariot mĕsura se înţelege de sine; din partea

ţĕriĭ însă, care se lăsa aşa de uşor a fi desarmată, era o sinucidere.

Ast-fel domni Nicolae Mavrocordat timp de 12 anĭ, grămădind pungĭ peste pungĭ, şi de şi dede la fie-care 3 anĭ, ba în urmă chiar la cîte un an şi jumĕtate, cîte 300—400 pungĭ Sultanuluĭ, ca *mukarer* (taxă pentru reînoirea domnieĭ), totuşĭ la mórte a putut lăsa fiuluĭ sĕŭ Constandin maĭ multe milióne.

El muri la a. 1730 şi se înmormêntă în mănăs- 1730
tirea Văcărescĭ (de lângă Bucurescĭ), cea zidită de dênsul.

Nicolae Vodă, avênd de gînd să prefacă Ţéra-Românéscă într'o colonie grecéscă, înfiinţă scolĭ grecescĭ prin maĭ multe oraşe, alungă limba română de la curte şi din biserică, şi puse îndatorire la toţĭ boeriĭ, ca să înveţe pe copiiĭ lor limba grécă. Boeriĭ pămêntenĭ amestecaţĭ cu ceĭ fanarioţĭ despreţuiră din ce în ce tot ce era al ţĕriĭ, lăsând ţĕranuluĭ, numit acum în dispreţ „*Român*“, să grăiască limba cântecelor, povestelor şi cronicelor bĕtrânescĭ, pe cînd dênşiĭ se simţiaŭ mîndrĭ uĭtând limba naţională şi împelticind *jargonul* séŭ *gîscănăria* limongiilor din Fanar.

B) Constandin Mavrocordat, Racoviţesciĭ şi Ghiculesciĭ

(1730 1769)

Const. Mavrocordat Iª óră, 1730 Sept. pênĕ la 1730 Octom.
Mih Racoviţă Iª óră, 1730 Oct pênĕ la 1731 Noemvrie.
Const. Mavrocordat a IIª óră, 1731 Noemvrie pênĕ la 1733.
Grigore Ghica Iª óră, 1733 pênĕ la 1735.
Const. Mavrocordat a IIIª óră, 1735 pênĕ la 1741.
Mih. Racoviţă a IIª óră, 1741 pênĕ la 1744.
Const. Mavrocordat a IVª óră, 1744 pênĕ la 1748.
Grigore Ghica a IIª óră, 1748 pênĕ la 1752.
Mateiŭ Ghica Iª óră, 1752 pênĕ la 1753.
Const. Racoviţă Iª óră, 1753 pênĕ la 1756.
Const. Mavrocordat a Vª óră, 1756 pênĕ la 1758.
Scarlat Ghica Iª óră, 1758 pênĕ la 1761.
Const. Mavrocordat a VIª óră, 1761 pênĕ la 1763.
Const. Racoviţă a IIª óră, 1763 pênĕ la 1764.
Stefan Racoviţă, 1764 pênĕ la 1765
Scarlat Ghica a IIª óră, 1765.
Alex. Ghica 1766.
Grigore Ghica 1768 pênĕ la 1769.

Ţéra Românéscă în cursul acestor 39 anî (1730—1769) este o jucărie, ce Pórta o aruncă şi o ia după plac şi după interes, cînd luî Constandin Mavrocordat, cînd unuîa séŭ altuîa din membriî celor 2 familiî *Racoviţă* şi *Ghica*. Treîdecî şi treî de anî Mavrocordat luptă prin banî şi intrigî de tot felul, cu 3 Racoviţescî şi 5 Ghiculescî, ca să apuce tronul; în 6 rînduri el isbutesce să 'l dobêndéscă, dér tot în 6 rêndurî e silit să 'l părăséscă. 18 schimbărî de domniî între 9 persóne şi în maî puţin de 40 anî, abia décă vine cîte 2 anî de domnie, décă *domnie* se maî pot numi aceste schimbărî şi preschimbărî, gonirî şi rechemărî, din noŭ gonirî şi din noŭ iertărî, a unora şi aceloraşî persóne, trimise numaî spre peirea desěvîrşită a ţěreî. Pórta din tóte aceste schimbărî trage numaî folóse: cînd ţéra se rógă să-o scape de vre un domn hrăpitor, ea nu o ascultă, décă rugăcîunea nu a fost însoţită de sume marî de banî; domnul e scos, dér se 'ntîmplă că e 'nlocuit cu altul şi maî rěŭ; atuncî alte darurî trebuesc din partea ţěriî, ca să fie înlăturat acesta şi rechemat cel d'ântêiŭ, care pare acum maî bun; cînd nu sunt plîngerî în potriva domnuluî sunt stăruinţele celor poftitorî după domnie; unul din eî oferă o sumă óre-care; décă cel ce ocupă tronul nu dă maî mult, se numesce oferentul; se póte întîmpla însă, că îndată după aceea mazîlitul să găséscă baniî ceruţî séŭ ceva maî mult, atuncî pentru acelaş cuvênt acesta câştigă cea-ce perduse, acela perde cea-ce abîa dobêndise. O asemenea speculă o face Pórta şi cu mutarea domnilor din Moldova în Ţéra-Românéscă şi vice-versa. Tronul acesteî din urmă era maî căutat, fiind maî productiv; cînd beiî ambelor ţěrî deveneaŭ locuitorilor nesuferiţî prin jafurile şi tiraniile lor, Sultanul de o cam dată nu îî mazîlea, căcî ar fi încurajat pe Românî să se plîngă mereŭ de apăsătoriî lor; ci muta pe unul în locul altuîa, luând banî de la amêndouî; de la cel mutat în Ţéra-Românéscă, fiind că 'î făcuse o înaintare, de la cel trecut în Moldova, fiind-că îî arětase o favóre.

Domniî fanarioţî avênd maî toţî aceiaşî sistemă de administrare, e destul a cunósce numele lor, pentru a sci cum a domnit fie-care.

4. După mórtea luî Nicolae Mavrocordat, boeriî şi clerul aleseră în locu-i pe fiul sěŭ *Constandin*, tiněr numaî de 19 anî, gîndind că fiind-că are avere destulă moştenită de la tată-sěŭ, va jefui maî puţin

ţéra. Pórta întări alegerea boerilor; Constandin însă, după 15 ḑile de domnie, în care timp cheltui din punga ţêreĭ 20.000 leĭ, fu scos şi înlocuit cu fostul domn al Moldoveĭ, *Mihail Racoviţă*, (Octomvrie 1730). Dar nicĭ Racoviţă nu ţinu domnia maĭ 1730
mult de cît 9 lunĭ, căcĭ duşmanul sĕŭ *Constandin Mavrocordat*, vĕrsâ la Pórtă comorile părintescĭ moştenite, şi căpătă tronul pentru *a doua óră*. Venind în Bucurescĭ, el nu găsi în vistieria ţêreĭ de cât 130 leĭ: toţĭ baniĭ adunaţĭ fusese trimişĭ de Racoviţă spre păstrare în Polonia, ţéra era datóre Porţiĭ 300 pungĭ, alte 200 pungĭ ea cheltuise numaĭ în timp de 2 lunĭ cu dregĕtoriĭ turcĭ, carĭ o visitaŭ mereŭ. Noul domn, ca să pótă să'şĭ umple vistieria cea sleită, fară de a supăra cum-va pe boerĭ şi călugĕrĭ, gasi mijloc ca acela: dede în arendă birurile judeţelor şi supuse pre toţĭ locuitoriĭ, fără deosebire de clasă, la o contribuţiune pre cap (capitaţie), a căreĭ plată, décă nu venea cu greŭ celor bogaţĭ, ţĕrănimeĭ însa îĭ era peste putere; de aceia locuitoriĭ începură să năpustéscă satele şi să umple ţĕrile vecine. Uniĭ din boerĭ se plînseră la Pórtă. Din acéstă causă Mavrocordat, după o domnie numaĭ de un an şi jumĕtate, e mutat la Moldova, în locul vĕruluĭ sĕŭ *Grigore Ghica*, care trece în Ţéra-Românéscă (Aprilie 1733), pre- 1733
cum singur o dorise. Acéstă schimbare ţine însă numaĭ 2 anĭ, fiind-că Constandin, prin introducerea şi în Moldova a sistemuluĭ sĕŭ financiar, se îmbogăţise aşa de repede, în cât fu în stare să cumpere cu un milion de leĭ permutarea luĭ în Ţéra-Românéscă. Aci Ghica nemulţămise pe preoţĭ, supunêndu-ĭ la bir, şi pe neguţĕtoriĭ românĭ şi turcĭ, urcând tariful vămilor. Cu atît maĭ mult trebuia decĭ şi dênsul să se întórcă înapoĭ la Moldova (16 Noemvrie 1735). 1735

5. Incă la începutul *domnieĭ a treia* a luĭ Constandin Mavrocordat, isbucni rĕsboiul dintre Ruşĭ şi
1736–39 Turcĭ (1736—1739), la care luară parte şi Austriacii, ca aliaţĭ aĭ Ruşilor. Trupele germane comandate de generaliĭ Wallis şi Ghillany ocupară Curtea-de-Argeş, Cîmpulung, Tîrgoviştea şi Bucurescĭ; Constandin Vodă fugi la Giurgiu, pênĕ să-ĭ vină în ajutor Turciĭ. Aceştia daŭ foc Tîrgoviştei şi Câmpulunguluĭ, robesc mulţime de lume, bat în micĭ lupte pe Germanĭ la *Pitescĭ, Craiova, Cozia şi Tîrgu-Jiŭ*, dér sunt înfrînţĭ la satul *Perişanĭ* (plaiul Loviştea), cu tótă vitejia ce arĕtară aci oşteniĭ ro-
1739 mânĭ (Iulie 1739). Anume Turciĭ luaseră o redută de lângă fortul Perişani; dar vĕḑênd că nu le maĭ vin ajutóre, se întórsera în lagăr şi lăsară reduta s'o păzéscă soldaţiĭ românĭ. Aceştia, cu un singur tun ce avéŭ la îndemână, bătură o ḑi întrégă altă redută austriacă din apropiere. A treia ḑi însă, eĭ sunt atacaţĭ de către Germanĭ cu puterĭ unite, şi siliţĭ să se apere singurĭ, căcĭ Turciĭ, în loc să-ĭ ajute, apucară cu toţiĭ fuga; Româniĭ n'aŭ lăsat să le ia reduta şi tunul, de cât atuncĭ când nicĭ unul din eĭ n'a maĭ rĕmas cu viaţă.

In fine Austriaciĭ, în urma înfrîngerilor din Serbia şi din Temişóra făcură pace cu Turciĭ la *Bel-*
1739 *grad*, în 18 Sept. 1739: Banatul Craioveĭ se dede înapoĭ Ţĕreĭ-Româneşcĭ; acésta fu singura eĭ mîngîiere, după atîtea aspre încercărĭ şi suferinţe: cĭumă, cutremure, focurĭ, robirĭ şi pustierĭ, ce avu să îndure în aceştĭ anĭ din urmă.

6. Făcêndu-se pace, Constandin Mavrocordat găsi timpul priincĭos a publica faĭmósa sa *reformă*, prin care se aduse óre-carĭ îmbunĕtăţirĭ în administraţie şi justiţie, se desfiinţă unele birurĭ, ca văcăritul, pogonăritul, se scuti mânăstirile, preoţiĭ şi boeriĭ de dăjdiĭ şi se fixă contribuţia personală

la 10 leĭ pe an de fie-care cap de familie, plătibilĕ în 4 *sferturĭ*. Bună séŭ rea acéstă reformă, Mavrocordat nu avu nicĭ timpul cînd să-o pună în lucrare, pentru că în 1741 (Septemvrie) el fu din noŭ 1741
mutat la Iaşĭ şi înlocuit cu *Mihail Racoviţă pentru a doua óră*. Acesta, spre a'şĭ plăti datoriile vechĭ şi cele ce facuse acum cumperând domnia cu o jumĕtate milion, reintroduse birurile desfiinţate de predecesorul sĕŭ, şi adaose la cele 4 *sferturĭ* încă un al *vincilea sfert* (2 1/2 leĭ maĭ mult pe an). Asemenĭ greutăţĭ de dărĭ silira pe ţĕranĭ să fugă preste Dunăre şi în Transilvania; numaĭ din Oltenia plecara dintr'o singură dată 15.000, aşa în cît din 147.000 familiĭ ţĕrănescĭ contribuabile, câte se constatase în 1740, rĕmaseră 6 anı maĭ târḑiŭ numaĭ 1740
70.000, iar 10 anĭ dupe aceia, 35.000. Cu scaderea însa a populaţiuneĭ, birurile trebuĭaŭ sa créscă: Aşa Mavrocordat (în a *patra domnie*, care 'l costase 600.000 leı), pe lângă ca supuse pe preoţĭ la bir, adaose un al *séselea sfert* (15 leĭ pe an); urmatorul sĕŭ Gr. Ghica (1748), menţinu cele 6 sferturĭ, dar 1748
urcă oeritul şi introduse alte douĕ birurĭ nouĭ: *bairam-peşkeş* (pentru ḑiua nascereĭ Sultanuluĭ) şi *lipsa sfertuluĭ*, (împlinirea sumeĭ ce nu o puté da sferturile). Sub următoriĭ sĕĭ, *Mateiŭ Ghica* şi *Constandin Racoviţă*, numĕrul sferturilor se îmulţesce într'atîta, cît pe fie-care lună se lua câte unul (30 leĭ pe an), ba une-orĭ chĭar şi douĕ (60 leĭ pe an), deosebit de cele-alte dajdiĭ indirecte. Boeriĭ carĭ îndrăsnesc să reclame, uniĭ suut închişĭ, alţiĭ, ca fraţiĭ Văcărescĭ, sunt surghiuniţĭ de Racoviţă la insula Cipru. Mavrocordat, (în a cincea domnie), născocesce pe lângă haracĭu aşa numitele *zaherele* séŭ *provisiunĭ de primăvéră şi tómnă*, şi pe lângă 12 *sferturĭ*, încă o nouă dajdie *ajutorinţa*, de câte 5 leĭ, în cât capitaţia ţĕranuluĭ era acum de 65 leĭ pe an. Poporul însĕ

nu voesce a o plăti şi ameninţă că va părăsi ţéra. Fanariotul scade birurile, dér Sultanul îl chémă la Constantinopole, îl aruncă în temniţa Şépte-Turnurĭ şi ordonă să fie omorît cu ştréngul. El îşĭ rĕscumpĕră viaţa cu treĭ sute pungĭ şi este exilat la Mitilene.

7. Scarlat Ghica, numit pentru a doua óră în
1758 Ţéra-Românéscă (1758), cumpĕrând domnia cu un milion de leĭ, restabili cele 12 sferturĭ, îndoui *ajutorinţa, pogonăritul, tutunăritul, vinăriciul* şi *oeritul*, şi luă numaĭ într'un an maĭ mult venit de cât luase predecesoriĭ sĕĭ în 3 anĭ (de la 800.000 leĭ ridica venitul la 2.546.828 leĭ). Preste 2.000 familiĭ trec Dunărea în sangĭacatul Vidinuluĭ, numaĭ ca sa scape de asupririle luĭ Ghica. Mavrocordat isbutesce acum pentru *a 6-a* şi din fericire *ultima óră*, ca să despóie ţéra; el da Sultanuluĭ o mie de pungĭ, mareluĭ vizir 250, la paşale şi alţĭ dregĕtorĭ turcĭ încă pe atîta; şi de şi are datoriĭ de preste 4 milióne leĭ, se făgăduesce că numaĭ în 40 ḑile va plăti pre toţĭ creditoriĭ sĕĭ. Deci vine cu eĭ în ţéră, le dă cele d'ântêiŭ dregĕtoriĭ, şi fiind-că acestea nu ajung, maĭ înfiinţéză încă două: *vornicia de ţéra de sus şi de ţéra de jos*, şi apoĭ cu hărnicie se pun toţĭ pe o jăcmănélă aşa de nepomenită, în cât în 18 lunĭ *reformatorul fanariot* adună maĭ bine de 5 milióne leĭ! Boeriĭ românĭ se duc la Constantinopole ca să se plângă; domnul îĭ acusă la Pórtă, că ar fi fugit cu baniĭ văcărituluĭ şi cere să fie în lanţurĭ înapoiaţĭ. Sultanul însă se încredinţéză de adevĕr şi trimite în taină un capigiŭ, ca să prindă pe domn şi să-l aducă cu cele 5 milióne jefuite. Capigiul sosesce fără de veste în Bucurescĭ, închide pe Constandin, caută în tot palatul, dar nu află nicĭ măcar o lăscae frîntă. Se spune chiar că boeriĭ dederă fanariotuluĭ câţĭ-va banĭ, ca să aibă de cheltuélă pe drum

(1763); aruncat în *Şépte-turnurĭ* el scapă şi de 1763
astă-dată; în 1769 e numit domn al Moldoveĭ pen- 1769
tru a patra şi ultima óră, căcĭ în acest an móre.

Acum un grec *Iordache Stavracoglu*, capikehaia ţĕriĭ, pune şi scóte domniĭ Ţériĭ-Românescĭ, carĭ ajung uneltele de jaf ale luĭ. In puterea firmanelor mijlocite de dênsul, *Constandin Racoviţă*, următorul luĭ Mavrocordat, închide mulţime de boerĭ prin puşcăriĭ şi-ĭ despóe de averĭ. Murind el de beţie, frate-sĕŭ *Ştefan Racoviţă* îşĭ face intrarea în Bucu-
rescĭ (1764) spînḑurând doui boerĭ, scóte dărĭ grele 1764
pe ţéră, între carĭ şi *fumăritul* (de fie-care coş), birul cîrcĭumilor şi morilor boerescĭ şi mănastirescĭ, supune la vinărit şi dijmărit pe boerĭ şi mănăstirĭ (lucru nepomenit pĕnĕ atuncĭ). Boeriĭ ceĭ marĭ încep să murmure, dér 18 dintr'ênşiĭ sunt aruncaţĭ în temniţă. Atuncĭ poporul din capitală se revoltă; sparge cu petre şi cu topóre puşcăriile, liberéză pe boerĭ, şi apoĭ în sunetul clopotelor se duce la palat şi cere împuţinarea dărilor. Domnul, pus la cale de ómeniĭ luĭ Stavracoglu, ordonă slujitorilor sĕĭ de pază: Albanezĭ şi Turcĭ, să împusce lumea; poporul, neavênd arme, se împrăştie. Dér suferinţele ţĕriĭ ajunseră pênĕ în sfîrşit la auḑul Sultanuluĭ, care pe dată porunci ca Stavracoglu
să fie spînḑurat, Racoviţă mazîlit (1765), şi înlo- 1765
cuit cu Scarlat Ghica. Sub domnia acestuĭa şi a fiuluĭ sĕŭ Alexandru parte din ţĕraniĭ carĭ pribegise se întórseră pe la casele lor, căcĭ li se uşurară birurile şi claca. Alexandru Ghica domnesce numaĭ 2 anĭ, şi este scos, fiind bănuit că ar ţine cu
Ruşiĭ (1768). Aceştia tocmaĭ atuncĭ se gâtéŭ a în- 1768
cepe rĕsboiul contra Turcilor; de aceĭa Pórta dorind să aĭbă, în asemenea înprejurărĭ, un om al sĕŭ credincios, numi în locul luĭ Alexandru Ghica, pe vĕrul acestuia *Grigore Ghica cel tînĕr*, pe omul adică

cel maĭ devotat Rusieĭ. Ghica se lăsă de bună-voiă
1769 a fi dus la Petersburg în chip de prisonier (1769),
iar Ţéra-Românéscă, ca şi Moldova, fură cutropite
de Ruşĭ şi administrate în timp de cincĭ anĭ ca
1769—74 nişte provinciĭ rusescĭ (1769—1774).

Pórta, îngrijită de risipa locuitorilor, dede un hatişerif la
1746 1746, prin care dicea că „'ĭ este voïa, pohta şi porunca să se adune ceĭ înstrĕinaţĭ în pământul lor." Pe temeiul acestuĭ ordin, Const. Mavrocordat cu sfatul *adunăreĭ ţĕriĭ* hotăraşte (la 1 Martie 1746): 1) pentru ţĕraniĭ înstreinaţĭ carĭ se vor întórce în ţérà „să fie 6 lunĭ fără de dajde, ĭar după aceia să nu dea pe an de cît leĭ 5 la patru sferturĭ, ĭar maĭ mult nu, şi or pe ce moşie se vor aşeḑa să fie neopriţĭ; numaĭ stăpênuluĭ celuĭ cu moşia să-ĭ lucreze pe an cîte 6 ḑile şi să dea şi dijmă din tóte semĕnăturile lor". 2) „Verĭ-care din rumânĭ (vecinĭ) or mănăstirescĭ, or boerescĭ vor fi fost înstreinaţĭ de pământul acesta, aceïa vrênd să se întórcă la pământul patrieĭ lor, să se aşeḑe unde le va fi voïa, şi de rumânie să fie sloboḑĭ şi ertaţĭ, ne maĭ avênd nicĭ-o supărare de către stăpêniĭ lor." După aceea, la 5 August acelaş an, *Adunarea*, recunoscênd că: „vechĭul obiceiŭ al rumânieĭ nu numaĭ că nu a fost de nicĭ-un folos, ci şi de mare pagubă sufletuluĭ creştinesc," hotărăsce ca: 1) „orĭ la cine din némul boeresc saŭ la mănăstirĭ vor fi rumânĭ cu moşiile lor, moşiile să rĕmâe la stăpânirea boerilor orĭ mănăstirilor, să le stăpânéscă ca şi pênĕ acum, ĭar rumâniĭ să se libereze numaĭ cu capetele fără de moşie, dând fie-care rumân stăpênuluĭ cîte ḑece leĭ, „şi cu voe de va fi stăpênuluĭ sĕŭ, şi fără de voe." 2) Spre despăgubirea boerilor şi mănăstirilor pentru perderea *rumânilor* lor li se acordă dreptul să aibă „trebuincioşiĭ ómenĭ pe la moşiĭ scutiţĭ de bir şi ştiuţĭ vistieriei, după care scutélă s'aŭ şi numit *scutelnicĭ*".

Acest act al *desrobiriĭ ţĕranilor* nu era dictat de sentimentul de umanitate, de ĭubirea adevĕrată a claselor desmoştenite, ci numaĭ de interesele propriĭ ale domnuluĭ, ale boerilor şi călugărilor. De aceïa toţĭ profitară de acéstă mĕsură, afară de ţĕranul insuşĭ: domnul fanariot, surpând puterea boerimeĭ pămêntene, rĕmânea stăpîn desĕvêrşit pe ţérà, ne maĭ fiind de nimenĭ controlat; căcĭ libertatea, aşa cum fuse acum dată ţĕranilor, fără de a-ĭ face pro-

prietarĭ de pământ, nu creâ o cetăţenime liberă, cu drepturĭ politice, o *clasă de midloc*, care să ţină în frîŭ despotismul, séŭ pe care să se potă întemeia domnul în lupta sa cu boeriĭ. Din contra, *rumânul* deveni *clăcaş*, şi cu acésta *proletar;* cel legat pênĕ erĭ de *pamênt* deveni adĭ *pecetluitul* domnuluĭ şi *clăcaşul* boeruluĭ; din o turmă de *şerbĭ* se formă o turmă de *contribuabili*, pe care avéŭ dreptul s'o tundă pênĕ la pele, ba chiar s'o jupóe, birariĭ domnescĭ, unde pênĕ aci rumânul puté găsi milă şi îndurare la patronul sĕŭ, la boerul pământén. In scurt, desfiinţarea *şerbiei*, pentru domn fu o simplă mĕsură fiscală, care ridică cifra veniturilor séle, dér în acelaş timp şi preţul cu care se cumpĕra la Constantinopole caftanul de domnie.

Proprietariĭ boerĭ şi călugărĭ la rêndul lor profitară, căpătând pentru munca moşiilor lor rĕmase pustiĭ: pe lângă un numĕr de scutelnicĭ, braţe în de ajuns şi eftine, cum şi înlesnirea de a le găsi orĭ-unde, cea-ce nu puté maĭ 'nainte, cînd *vecinii* eraŭ datorĭ a lucra numaĭ stăpînilor lor. Dar proprietariĭ câştigaŭ ceva şi maĭ mult: îşĭ *întregéu dreptul lor de proprietate* asupra moşielor ce fusese o dată ale ţĕranilor moşnenĭ; pentru că aceştĭ moşnenĭ, înstreinênd pământurile lor în schimbul uneĭ sume de banĭ, şi vêndêndu-se eĭ *rumânĭ*, îşĭ reservase douĕ drepturĭ sacre şi imprescriptibile: *a) dreptul de a locui şi a se hrăni pe acele moşii, fără ca vre-o dată proprietarul să-ĭ pótă goni;* decĭ aceĭaşĭ lege care-'ĭ lega de pământ, formu şi garanţia lor; eĭ nu putéŭ părăsi pământul de care eraŭ alipiţĭ, dér nicĭ putéŭ să fie scoşĭ dintr'ênsul; era oprit de a 'ĭ vinde fără pământ séŭ de a vinde pământul fără de dênşiĭ; *b) dreptul de a se rĕscumpĕra de rumănie*, adică de a restitui proprietaruluĭ suma ce eĭ primise cînd se vênduse în rumânie, plus dobênda cuvenită, şi de a redeveni ïarăşĭ moşnenĭ proprietarĭ pe moşia lor, cum fusese maĭ nainte. Decĭ precum *rumânul* nu se puté vinde *fără pământ*, nu puté nicĭ *să se rĕscumpere fără pământ*, şi acéstă lege se observă în tot cursul véculuĭ al XVII şi jumĕtatea celuĭ de al XVIII, fără esceptiune. Ce fac însă acum boeriĭ şi călugăriĭ prin actul lor din 1746? Eĭ sterg amĕndouĕ aceste 1746
drepturĭ: prin desfiinţarea *rumâniei*, vechiĭ *rumânĭ*, rĕscumpĕraţĭ numaĭ cu capul, devenind nisce locuitorĭ *vremelnici, toleraţĭ* pe moşiile lor de o dinióră, eĭ pot fi goniţĭ orĭ cînd din sălaşele lor, şi sunt siliţĭ, séŭ a primi tóte condiţiunile dictate de interesul proprietarilor, séŭ de a se

smîncina din loc în loc, umblênd după o sórtă maĭ bună şi după nişte stăpînĭ maĭ milostivĭ. Eĭ perd pênĕ şi ilusiunea dreptuluĭ asupra pămêntuluĭ, care o dată fusese proprietate a părinţilor séŭ a strĕmoşilor lor; ideea puternică, care ĭ-ar fi imboldit la muncă şi la economie, ca să rĕscumpere *pămêntul* înstreinat de părinţiĭ lor şi să redevină iarăşĭ stăpânĭ pe casa şi moşia părintéscă, moşnenĭ proprietarĭ ca odinióră, şi apărătorĭ vitejĭ aĭ patrieĭ.

1746 Ast-fel în a. 1746 domnul, boeriĭ şi călugăriĭ, în loc de a asigura starea materială şi viitorul ţĕranilor, făcêndu-ĭ proprietarĭ pe părţile de pămênt trebuinciόse hraniĭ lor, păstrară *robia* sub forma *clăcii;* ascultară interesul lor propriŭ, de cît glasul dreptăţiĭ şi al umanităţiĭ; dér nicĭ chiar interesul lor propriŭ nu şi-l cunoscură, căcĭ rĕmaseră stăpînĭ peste o ţéră aprópe pustie, peste nişte goletâţĭ de românĭ, mâncaţĭ de birurĭ, înecaţĭ de amărăcĭunĭ şi fripţĭ de greutăţile ce purta. Atît de adevĕrat este, că despotismul are o mândrie care îmbată şi care adese-orĭ întunecă ochiĭ asupra intereselor celor maĭ învederate, ca şi asupra drepturilor celor maĭ sfinte! Nu e dér de mirare, décă sórta ţĕranilor clăcaşĭ merse din rĕŭ în maĭ rĕŭ, décă eĭ, striviţĭ de un imposit cumplit, arbitrar şi neproporţionat cu puterile lor, fug departe în laturile Turcieĭ, Ardéluluĭ, Ungarieĭ şi Rusieĭ; décă puţiniĭ ce maĭ rĕmân apucă potecile codrilor şi ale pădurilor, şi în numeróse cete de haĭducĭ jăcmănesc şi tîlhăresc la drumurĭ şi în tîrgurĭ, şi ca să nu fie pîrîţĭ stăpîniriĭ, ajută cu baniĭ furaţĭ satele învecinate la plata dăjdiilor. Pretutindenĭ miserie, jale şi sărăcie, ĭar domniĭ-arendaşĭ şi boeriĭ, lacomĭ la pânea săraculuĭ, trăesc în lux şi în petrecerĭ, şi risipesc baniĭ ţĕriĭ pentru interesele lor personale.

Tocmaĭ în asemenea împrejurărĭ nenorocite, Rusia, cu crucea pe pept şi cu sabia în mână, cu mĭerea pe buze şi cu vicleşugul în inimă, se apropia de ticăitul popor român, care, în culmea desnădăjduireĭ şi suferinţelor séle, credênd că acum aŭ găsit într'ênsa pe liberatorul sĕŭ, era înclinat să-ĭ asculte sfaturile, să-'ĭ hrănéscă armiile şi să-ĭ rabde tóte, în numele pravoslavieĭ şi cu speranţa mîntuiriĭ.

C) Rĕsboiul Ruşilor cu Turciĭ

(1769—1774)

La suferinţele şi rĕutăţile de tot felul, aduse ţĕriĭ de domnia streină a Fanaruluĭ, veniră acum să se adaoge suferinţe şi maĭ cumplite, pe lângă batjocură şi umilire, din partea domnieĭ streine a Ruşilor. Aceştia, orĭ-de câte orĭ avură rĕsbóe cu Turciĭ, (1736 — 1739; 1769 — 1774; 1787—1792; 1806—1812; 1828—1829) intrară în patria nóstră, ca într'o provincie a împĕrăţieĭ turcescĭ, o ocupară cu silnicie şi o tractară ca pe o ţéră cucerită, administrând-o milităresce. La fie-care încheiere a păciĭ eĭ încercară, ca stăpînirea silnică şi vremelnică asupra principatelor s'o prefacă in o stăpînire legalĕ şi permanentă, ca Dunărea să devină fruntaria împĕrăţieĭ rusescĭ, pentru ca de aci maĭ sigur şi maĭ cu putere eĭ să lovéscă imperiul putred din Constantinopole şi să ajungă stăpînĭ şi pe Mediterana. Acésta le a fost ţinta statornică, căreĭa eĭ aŭ sacrificat milióne de banĭ şi milióne de ómenĭ, în timp de duoĕ secule, inaintând încet, dér sigur, de orĭ-ce impregiurare folosindu-se, de orĭ-ce mijlóce servindu-se, din orĭ-ce înfrîngere trăgênd învĕţĕminte şi din orĭ-ce isbîndă luând îndrăznélă să mérgă tot maĭ departe. Déca isbînda nu le-a fost deplină, şi décă astă-ḑĭ maĭ avem o patriă, o naţionalitate, se datoresce posiţiuneĭ geografice a Românieĭ, împrejurăreĭ, că incorporaţiunea acesteĭ ţĕrĭ la imperiul Rusieĭ a fost tot d'auna socotită de Austria ca o primejdie pentru sine, de cele-alte Puterĭ europene, ca o primejdie pentru pacea generală, şi în fine, pentru că pârinţiĭ noştri, ne maĭ credênd uneltirilor viclene ale celor interesaţĭ, s'aŭ deşteptat, aŭ protestat contra *protectoratuluĭ* sugrumâtor, şi glasul, pênĕ în cele din urmă le-aŭ fost ascultat.

Avem interes, ba chĭar détoria, să ne încredinţâm despre acest adevĕr, despre intenţiunile adevĕrate ale acelor ce se înfăţişaŭ ca binefăcĕtorĭ şi *liberatorĭ aĭ noştriĭ*, precum orĭ-ce om cu minte şi cu prevedere trebue să-şĭ cunóscă veciniĭ, ca să ştie maĭ dînainte ce póte aştepta de la fie-care dintr'ênşiĭ.

Să arĕtăm în scurt începuturile putereĭ rusescĭ în principate.

Unul din principiele politiceĭ Orientale a Statelor din Occident era protecţiunea coreligionarilor lor catolicĭ saŭ

protestanţĭ. Numaĭ creştinii ortodocşĭ de biserica rĕsăriténă nu aveaŭ cuĭ să se plîngă de persecuţiunile şi cruḑimile, ce sufereaŭ de la păgînii Turcĭ. Patriarchatul din Constantinopole perduse cu încetul tóte drepturile şi privilegiile séle; patriarchiĭ eraŭ numiţĭ şi scoşĭ după bunul plac al vizirilor, carĭ le râdeaŭ barba, le tâiaŭ nasul, iĭ aruncaŭ în temniţe, ba chiar iĭ spînḑuraŭ. Numaĭ de la
1623—1700 1623—1700, se schimbară 50 de patriarchĭ. Era decĭ natural, ca Biserica greco-orientală să 'şĭ caute un *protector* într'unul din Statele ortodoxe, şi în acel timp, pe la jumĕtatea secoluluĭ al XVII, Rusia se presenta de la sine în acéstă calitate. Anume, Marele Knéz al Moscveĭ, în urma
1656 câtor-va micĭ succese câştigate asupra Polonilor (1656), trimise popĭ şi călugărĭ ruşĭ prin ţĕrile române şi în Turcia, să spună populaţiunilor creştine, că el are de gînd să vină cu armele la Dunăre, să 'ĭ scape de jugul turc şi să înfiinţeze din noŭ împĕrăţia byzantină la Constantinopole. El intră în înţelegere secretă cu domniĭ românĭ Gheorghiţă Stefan şi Constandin Şerban Basarab, precum şi cu ceĭ 4 patriarchĭ grecĭ, dér planul fu descoperit înainte de a se fi pus în lucrare; patriarchul constantinopolitan, Par-
1657 thenios III, este spînḑurat în mijlocul oraşuluĭ (1657) şi cadavrul sĕŭ aruncat în mare, domniĭ românĭ sunt lovițĭ de urgia Sultanuluĭ, speranţele creştinilor rĕmân de astă dată înşelate. Aceste speranţe însă renasc cu urcarea pe tron a luĭ Petru cel Mare. Politica acestuĭ monarch fiind aceea: de a 'şĭ face ale séle interesele altora, în scop tocmaĭ de a 'şĭ servi interesele luĭ propriĭ şi a 'şĭ îndestula poftele séle de cucerire,—Petru nu puté părăsi o cale aşa de sigură şi de lesniciósă, ca aceea a *protectoratuluĭ*, care iĭ dedea dreptul de a se amesteca tot d'auna în afacerile interne ale Turcieĭ, şi maĭ ales ale Principatelor. De aceia el strînge legăturile cu Patriarchia din Constantinopole; acésta, cu Mitropoliţiĭ şi clerul înalt din Moldova şi Ţéra-Românéscă, şi prin ajutorul acestuĭ cler, în mare parte strein, se începe în principate o propagandă statornică şi sistematică în favórea Russieĭ, propagandă cu atît maĭ puternică, cu cît se fâcea în numele ortodoxieĭ şi era susţinută prin darurĭ de cărţĭ şi odóre trimise din cînd în cînd de la Moscva pe la bisericile şi mănăstirile din ţéră.

Primele resultate ale uneĭ asemenea propagande fură închinarea Moldoveĭ de către Cantemir la piciórele Ţaruluĭ Petru, şi aplecarea îndoiósă a Brîncovénuluĭ către ace-

laş monarch. Pe Brîncovénu şi pe boerii sěi ii câştigase în partea Rusiei propagandistul cel mai înfocat de atunci: câlugěrul Antim Ivirénul, care, de şi strein de nascere, dér pentru zelul sěŭ cel mare către biserică ajunge chiar Mitropolit al ţěrii (1709). 1709

Aceste succese pe calea pacînică trebuia să fie însoţite şi asigurate prin altele pe calea rěsboinică: Petru cel Mare declară rêsboiŭ Turciei la 1695 şi coprinde Azoful (1696), 1695 1696
în scopul tocmai de a se apropia de Marea-Négră şi a putea avea acolo o flotă. Doui ani după aceea, cu ocasiunea tractărilor de pace de la Carloviciŭ (1698) el cere a se trece 1698
în condiţiunile tractatului următorul articol: „Bisericele şi mănăstirile greco-orientale din *ţěrile supuse Sultanului*, precum şi popórele de diverse naţionalităţi: Greci, Serbi, Bulgari, Slavi *şi alţii*, toţi professând aceiaşi credinţă, să aibă libertate întrégă şi scutire de ori-ce sarcină şi de imposite peste trebuinţă, birurile din noŭ puse să li se micşoreze, şi în viitor să nu se mai măréscă. Creştinii să nu mai fie opriţi a 'şi restaura şi zidi bisericele lor". Acesta era primul pas făcut de Rusia ca să capete protectoratul în Orient; încercarea nu isbuti, dér pěnă a trece mai departe, cată să observâm chipul cum în articolul de mai sus se vorbesce despre Românî şi despre România. Pentru Ţarul moscovit naţionalitatea română, Ţéra-Românéscă şi Moldova, nu există, principatele sunt cuprinse în „ţěrile supuse Sultanului", iar poporul român este amestecat printre „noródele slovenesci de lege pravoslavnică". Acéstă tendinţă de a se tăgădui existenţa unui *popor de viţă latină* la Dunăre şi în peninsula balcanică, şi de a numěra pe românî printre popórele de rasă slavonă, se accentuéză din ce în ce mai mult în diplomaţia rusă. Dar ceea-ce Petru nu putuse dobêndi la Carloviciŭ, i se dete la 1720 prin 1720
tractatul din Constantinopole (5 Noemvrie), în care articolul 11 sună ast-fel: „Va fi permis Ruşilor de a face pelerinage la Ierusalem şi în alte locuri sfinte, fără de a fi supuşi, nici la Ierusalem, nici aiurea, la vre un tribut, nici la dâri bânesci pentru pas-porturile lor. Eclesiasticii ruşi cari se vor opri pe teritoriul Porţii nu vor fi supâraţi". In acest articol cu totul inofensiv, căci recunoscea un drept, de care toţi creştinii se bucurase în Orient, trebue câutată *originea protectoratului rusesc*, „punctul de plecare, ce puse în mânele Rusiei pîrghia cu

care ea s'a servit de atuncĭ încóce cu atîta meşteşug în contra Porţiĭ".

Murind Petru cel Mare lăsa succesorilor sĕĭ sarcina de a 'şĭ întinde prin orĭ şi ce mijlóce stăpînirea d'a lungul Măreĭ-Negre şi de a reuni în jurul Rusieĭ tóte popórele ortodoxe din Ungaria, Ardél, România şi Turcia, de a se face centrul şi sprijinitórea lor, spre a 'ĭ întrebuinţa apoĭ ca unelte în urmărirea scopuluĭ eĭ de cucerire. Acestea eraŭ cheile, ce se dice că Dumnedeŭ le deduse tizuluĭ luĭ Sf. Petru, ca să deschidă porţile Stambululuĭ.

Credinciósă uneĭ asemenea politicĭ orientale, Rusia în-
1726 cheiă alianţă cu Austria (1726), şi spre a urmări maĭ uşor scopurile séle particulare în Moldova şi Ţéra-Românéscă, aşteptă minutul priincios, tocmaĭ cînd Austria îşĭ avé oştile
1735 ocupate la Rhin şi în Italia (1735), ca să declare rĕsboiŭ Turcieĭ, fără vre un motiv serios. Austria, de témă ca nu cumva aliata sa să pună mîna pe principate, primi maĭ ânteiŭ rolul ce ea i-l oferise: acela de mijlocitóre a păciĭ, ĭar apoĭ, cînd tractările de la Niemirow (în Podolia) nu isbu-
1737 tiră (August 1737), şi rĕsboiul trebui să urmeze, intră şi dînsa cu armata în Ţéra-Românéscă, suferi maĭ multe înfrîngerĭ din partea Turcilor, şi fu în cele din urmă silită
1739 să facă pacea de la Belgrad (1739), prin care pace ea perdu tot ce câştigase la *Pojaroviţă*.

Pentru ânteĭa óră acum, la conferenţele de la Niemirow, se vĕdu limpede deosebirea de interese ale celor două aliate, căcĭ, pe cînd Austria cerea să i se dea Ţéra-Românéscă pĕnĕ la rîul Argeş, décă nu maĭ departe pĕnĕ la rîul Dîmboviţa, Rusia voĭa recunóscerea Moldoveĭ şi Ţĕriĭ-Românescĭ de principate independente *sub protecţiunea ruséscă*. Turcia respinse cu atît maĭ uşor aceste pretenţiunĭ, cu cît inséşĭ aliatele nu eraŭ învoite între ele. In acelaşĭ timp Franţa atrase Porţiĭ băgarea de sémă asupra primejdieĭ cerinţelor rusescĭ, carĭ nu ţinteaŭ la alt-ceva de cît cum să deschidă Rusieĭ drumul spre Constantinopole. In adevĕr, ce însemna independenţa şi integritatea principatelor române *sub protecţiunea Rusiei*, de cât dreptul esclusiv al acesteĭ puterĭ, de a dispune de ele după plac, de a le guverna în vederea intereselor eĭ propriĭ, şi de a-şĭ pregăti calea, ca la timpul priincios să le încorporeze? Acésta a şi fost întrebuinţarea, ce puternica nóstră vecină a făcut de protectoratul sĕŭ in ţĕrile române cînd l'a dobêndit, şi décă

lucrul nu l'a dus pênĕ la capĕt, este c'a oprit-o Statele cele marĭ ale Europeĭ apusene.

Atuncĭ cînd aceste State n'aŭ avut interes să se împotrivéscă, Rusia a isbutit pe deplin tot prin aceléşĭ *recunóscerĭ de independenţă şi de integritate teritorială*, făcute şi jurate solemnel prin tractate. Exemplul cel maĭ învederat este cu sórta Tătarilor din Crimea, Bugĭac şi Kuban, tributariĭ Porţiĭ. Rusia, fácêndu-se de la sine apărătórea acestora, cere şi dobîndesce prin tractatul de la Kuciuk-Kainardgi (1774) ca „tóte popórele tătărescĭ să fie recunoscute fără 1774
escepţie de către amêndouĕ imperiile (Rusia şi Turcia) *cu naţiunĭ libere* şi pe deplin independente de orĭ-ce putere streină, guvernate de propriul lor suveran din rasa luĭ Chingis-Khan, ales şi înălţat pe tron de tóte popórele tartare, fără ca Rusia séŭ Pórta Otomană să se amestece, sub orĭ-ce pretext ar fi, la alegerea ḑisuluĭ Chan séŭ în afacerile lor domestice, politice, civile şi interióre". O dată independenţa Tătarilor recunoscută, partidul ruso-fil din Crimea începe să lucreze, bagă certurĭ între diferiţiĭ pretendenţĭ la tron, şi aduce cu atîta înţelepcĭune lucrul, cum ne spune Văcărescu pe la finele secolului trecut, „că hanul tătăresc prostindu-se de hănie, aŭ închinat Crîmul şi tótă stăpînirea la împĕrăţia Rosieĭ cu zapis şi cu tractat, şi el s'a tras în ţĕrile rosescĭ orânduindu-ĭ împĕrătésa Ecaterina loc de a şedea şi făcêndu-ĭ léfă pe an cîte 120.000 de ruble." Écă cum recunóscerea de independenţă a Tătarilor, cerută şi dobêndită de Rusia la 1774, se preface în *incorporaţiune* a Crimeiĭ prin tractatul din 1783, confirmat şi prin cel de la 1783
Iaşĭ din 1792. O asemenea sórtă aştepta şi pe principatele 1792
române, unde, din nenorocire tot-d'a-una s'a aflat ómenĭ carĭ să jertféscă patimilor lor interesele cele maĭ scumpe ale patrieĭ, şi cu voiă veghiată séŭ cu bună credinţă să slujéscă drept unelte poftelor de cucerire ale vecinilor puternicĭ. Acesta a fost adevĕratul scop al Rusieĭ, cerênd în douĕ rêndurĭ (1772) independenţa principatelor române, pênĕ ce 1772
în fine, vĕḑênd că nu o póte căpĕta, ea s'a mulţumit numaĭ cu *protectoratul*, care avé s'o aducă la acelaşĭ resultat, décă nu venea rĕsboiul Crimeiĭ, urmat de tractatul din Paris (1856), cînd Europa, ne maĭ putênd să asiste la curiosul 1856
spectacol a douĭ mieĭ daţĭ în paza lupuluĭ lacom, a trebuit pe lup să 'l stăviléscă.

Cu venirea la tronul Rusieĭ a ambiţióseĭ Ecaterina II,

agitaţiunile începură iarăşi în principate. Acéstă împĕrătésă, înainte de a începe rĕsboiul cu Turcii, voia să 'şi formeze aci o partidă, care s'o ajute în planurile séle. In scopul acesta ea trimise maĭ mulţi ofiţerĭ ruşĭ, spionĭ şi agenţĭ de propagandă, cu banĭ şi proclamaţiunĭ. Unul din eĭ fu prins în Moldova şi spînḑurat din ordinul Sultanuluĭ, un altul fu arestat la Iaşĭ, găsindu-se asupră-ĭ scrisorĭ de ale boerilor ruşĭ către boeriĭ moldovenĭ, prin care aceştia eraŭ îndemnaţĭ să 'şĭ părăséscă patria şi să se ducă a locui în Rusia. Cu asemenĭ amăgelĭ peste 12.000 de Românĭ fugise din principate şi se aşeḑase peste Nistru în provincia rusésca înfiinţată de curênd sub numele de *Serbia-Nouă*. Un al treilea spion, maiorul *Karazin*, primi sarcina de a pregăti spiritele în Ţéra-Românéscă. Ca simplu trecĕtor el merse la mănăstirea de Argeş, unde făcêndu-se că s'a bolnăvit, rĕmase acolo cîtă-va vreme; după ce se împrieteni cu egumenul mănăstireĭ, *Damaschin* archimandritul, descoperi acestuia în taină cu jurămĕnt, cum că Rusia va să deschidă rĕsboiŭ cu Turcii, şi că el a venit înadins să se ajungă cu câţĭ-va din boeriĭ maĭ de căpetenie. Archimandritul îl trimise la banul Pîrvu Cantacuzin, cu care spionul se înţelese pentru strîngere de volintirĭ şi de zaherele, şi după ce-ĭ lăsă nişte manifesturĭ tipărite ca să le împarţă în ţéră şi peste Dunăre, plecă înapoĭ în Rusia. După cîte-va lunĭ el se întórse îndĕrăt îmbrăcat călugăresce sub numele de *popa Nazarie*, aducându-ĭ banuluĭ Pîrvu scrisóre de la împĕrătésa şi portretul eĭ, iar archimandriţilor Damaschin şi Sofronie Vieroşénu, cîte o cruce de aur. Prin miḑlóce de acestea şi prin banĭ mulţi rĕsipiţĭ în drépta şi în stînga, Rusia isbutesce a 'şĭ forma în Iaşĭ şi Bucurescĭ o partidă puţin numerósă, dér destul de îndrăsnéţă, pentru ca atuncĭ cînd oştile rusescĭ vor intra în principate, ea să lucreze în numele naţiuneĭ întregĭ, rupând legăturile cu Pórta şi îngenuchind patria nóstră sub jugul moscovit.

8. Rĕsboiul ruso-turc isbucni la începutul anu-
1769 luĭ 1769. Generalul rus *Galitzin*, după ce luă cetatea Hotinul, trimise un corp de 10.000 soldaţĭ ca să ocupe Moldova şi să gonéscă trupele turcescĭ de acolo, cea-ce se făcu fără nicĭ-o greutate. Ruşiĭ intrară triumfătorĭ în Botoşanĭ şi Iaşĭ. Aci mitropolitul Iacob, cu crucea şi evangelia în mână, puse

pe toţĭ boeriĭ şi poporul să jure credinţă şi supunere împĕrătesei Ecaterina şi urmaşilor eĭ. Generalul *Elmpt* administră Moldova ca pe o provincie ruséscă; garnizone ruse fură aşeḑate prin oraşe şi pe la graniţe; Galaţiĭ fu luat după o luptă crîncenă, în care Const. Mavrocordat fu rănit şi făcut prisonier El muri la Iaşĭ de rana ce primise (Decemvrie 1769). Dupa coprinderea Moldoveĭ urmă 1769
îndată, şi cu aceiaşĭ înlesnire, coprinderea Ţĕriĭ-Românescĭ, unde Grigore Ghica vrea să se ţină cu mîna de amêndouĕ funiile şi să slujéscă la douĭ stăpînĭ de o dată. Pe Turcĭ el iĭ însciinţa de mişcările şi numĕrul oştilor rusescĭ, ĭar pe generaliĭ ruşi, despre planurile Porţiĭ, rugându-ĭ să vină maĭ iute la Bucurescĭ. Acésta se şi întîmplă în Noemvrie 1769, cînd domnul se prefăcu că fuge înaintea a câtor-va sute de volintirĭ românĭ şi se lăsă a fi luat prisonier şi dus la Petersburg, ca să priméscă acolo preţul trădăriĭ séle: o tabachere cu diamante, şi maĭ târḑiŭ (1774) domnia Moldoveĭ. 1774
In locul luĭ, rĕmase Pîrvu Cantacuzin a îngriji de trebuinţele armielor rusescĭ.

In nóptea de 17 Noemvrie (1769), vre-o 700 volintirĭ ro- 1769
mânĭ şi arnăuţĭ sub comanda unuĭ Ilie Lăpuşnénu, ce-ĭ ḑicea şi Moldovénu, şi a Archimandrituluĭ Damaschin, loviră pe neaşteptate Bucurescii; „eĭ lua e, ne spune un martur ocular, douĕ trîmbiţĭ românescĭ de la Ispravnicul Focşanilor şi douĕ tobe; în loc de stégurĭ legase în nişte prăjinĭ vr'o patru cincĭ mese séŭ cearceafurĭ, şi aşa nóptea pe la meḑul-nopţiĭ, aŭ năpădit în Bucurescĭ, unde pentru semn aŭ aprins o colibă. Acest semn vĕḑêndu-l Pîrvu Cantacuzin, a alergat într'ajutorul lor cu 200 de Arnăuţĭ, şi poruncind aŭ început a trage clopotele la tóte bisericele. Volintiriĭ aŭ strigat: *stupai*, *stupai* (adică *înainte)*. Norodul Bucurescilor s'aŭ rĕdicat mic cu mare, pênĕ şi femeile cu prăjinĭ şi cu cărămiḑĭ, strigând: *Muscaliĭ*, *Muscaliĭ aŭ venit*, şi năpădind asupra Turcilor, carĭ era ca la 5000, dér rĕsipiţĭ pe la case dupe obiceiul lor, dormind fără grijă,

se pomenesc din somn într'acéstă strigare, séŭ să-ĭ ḑicem într'un grósnic urlet de clopote, de sloboziri de pistóle, de strigarea norodului: *Muscalii!* şi de *stupaĭ!* Atât s'aŭ speriat Turciĭ, în cît care încotro a apucat a fugi, care pe jos, care călare fără şea şi fără frîŭ, care îmbrăcat, care despuĭat. Numaĭ verĭ-o 300 ce eraŭ lângă a lor căpetenie, s'aŭ împotrivit cu arme înaintea porţiĭ domnescĭ, dér despre ḑiuă vĕḑênd că din tóte ferestrile caselor celor de la uliţă, se slobod puscĭ, pistóle şi asvîrliturĭ de petre într'ênşiĭ, s'aŭ speriat şi aŭ fugit mergînd la Gĭurgĭu.“ Se spune că Archimandritul însuşĭ, cu medalia împĕrătesei la gât, cu pistólele la brîŭ şi cu sabia în mână, comanda măcelul Turcilor. „Grigore Vodă Ghica a fugit de la curte şi s'a ascuns la hanul luĭ Şerban-Vodă într'o prăvălie lipscănéscă; ĭar volintiriĭ călcând casele domnescĭ, n'aŭ găsit nicĭ pe el, nicĭ d'ale luĭ maĭ nimic; ĭar pe ómeniĭ luĭ ĭ-aŭ desbrăcat lăsându-ĭ numaĭ în cămĕşĭ. Grigore Vodă de unde era ascuns, a chemat la sine pe frate-sĕŭ Dumitrache Ghica şi pe Mihaiŭ Cantacozino; întrebându-ĭ de sfatul ce póte să facă, ĭ-a ḑis Mihaiŭ: „aĭ voiă ce veĭ vrea; de veĭ vrea să mergĭ la Turcĭ, eŭ te voiŭ duce pênĕ ce te voiŭ scóte din volentirĭ; de veĭ vrea la Ruşĭ, te voiŭ duce la frate-meŭ Pîrvu, şi el cu cinste şi cîţi ómenĭ dintr'aĭ sĕĭ veĭ vrea, te va trimite la Feldmareşalul Graf Romanţov.“ I-a rĕspuns că se teme a merge la Turcĭ, că póte îl va omorî; la Ruşĭ a merge de faţă, ĭar se teme să nu 'l afle Turciĭ, ci s'a rugat să se facă fratele luĭ Mihaiŭ cum că 'l a găsit, şi prinḑêndu-l, l a trimis. Pîrvu ĭ-a împlinit tótă voia“, căcĭ îl porni la Iaşĭ împreună cu familia în douĕ care mocănescĭ, „amestecându-l în calabalîcurĭ“. In chipul acesta meşteşugit Ghica amăgi pe Turcĭ, făcêndu-ĭ să créḑă că este victima credinţeĭ séle către Pórtă, pe cînd dênsul fusese un trădător al eĭ; căcĭ cu slujitorimea şi cu ceĭ 5000 Turcĭ el ar fi putut uşor ocroti Bucurescĭĭ împotriva a câtor-va sute de volintirĭ, „nişte găinarĭ cu arme chilóme, lăncĭ, cĭumege şi cu cîte o puşcă ruginită séŭ fără de oţele“. Ba încă Pórta, în amăgéla eĭ, mijlocea mereŭ la Petersburg să tracteze cu omenie pe domnescul prisonier, pe Ghica, pe cînd acesta era ţinut ca óspe la curtea împĕrătéscă şi era încărcat de favorurĭ.

9. Pórta auḑind de cele întîmplate, şi vĕḑênd că Româniĭ s'aŭ aruncat în braţele Ruşilor, hotărî să stingă de pe faţa pămêntuluĭ tot ce este picĭor de

creştin în Moldova şi Ţéra-Romanéscă. Treĭ armate numeróse primîră ordin să trécă Dunărea, să gonéscă pe Ruşĭ, să măcelăréscă populaţiunea: barbaţĭ, femeĭ, copiĭ, fără deosebire, şi să nu cruţe de cât pe aceia carĭ se vor face mahometanĭ. Primejdia era la culme: boeriĭ ceĭ marĭ şi cea maĭ multă parte din locuitorĭ se ascunseră prin munţĭ, séŭ fugiră în Transilvania. Singur Pîrvu rĕmăsese în Bucurescĭ cu vre-o cîţĭ-va credincĭoşĭ aĭ sĕĭ, cu 1000 de Casacĭ aduşĭ de majorul Carazin şi cu vre-o 5000 de volintirĭ şi Arnăuţĭ rêŭ înarmaţĭ. 16.000 Turcĭ înaintând spre capitală, înconjurară pe Carazin în mănăstirea *Comana*; Pîrvu veni ca să 'l scape, dér fu coprins nóptea de Turcĭ într'o padure şi omorît cu toţĭ ómeniĭ sĕĭ (1770). Din 1770
norocire tot în acea ḑi sosise la Bucurescĭ un general rus, *Zametin*. Turciĭ părăsiră Comana şi se retraseră la Giurgiu, de unde se gătéŭ, cu puterĭ înḑecite, să vină din noŭ asupra Capitaleĭ. Dér şi de astă dată Bucurresciĭ scăpâ, pentru că generalul *Stoffeln*, lăsând asediul Brăileĭ (14 Ianuarie 1770), alergă la Giurgiu şi bătu cumplit pe Turcĭ, apoĭ învingĕtor intrâ în Bucurescĭ în ḑiua de $\frac{11}{22}$ Februarie 1770, în strigătele de bucurie ale locuitorilor, carĭ începuse să se adune pe la casele lor. Mitropolitul Grigorie, archiereiĭ şi boeriĭ depuseră înaintea generaluluĭ rus insemniele domnescĭ, jurând credinţă şi supunere către împĕrătésa tutor Rusielor. Cele-alte oraşe, tîrgurile şi satele jurară de asemenea. Numaĭ Oltenia, afară de Slatina, rĕmase cu banul eĭ Manolache Ruset, credincĭósă Porţiĭ. O deputaţiune alésă, în frunte cu Mitropolitul, plecă la Petersburg împreună cu deputaţiunea din Moldova, ca să reînoĭască actul de supunere şi să închine amêndouĕ ţĕrile la picĭórele Ecaterineĭ. Acésta făgădui, că va păstra şi apăra drepturile Ro-

mânilor, cît timp şi dênşiĭ, prin jertfă, zel şi credinţă vor dovedi că merită un asemenea sprijin
1770 (Aprilie 1770).

1718 Ast-fel aceléşĭ împrejurârĭ nenorocite, carĭ la 1718 fâcuse pe boerĭ să închine ţéra monarchieĭ Austriace, îĭ silea acum să se arunce cu maĭ mare nesocotinţă în braţele Rusieĭ. Fugind de barbarismul turcesc, eĭ nu vedéŭ cum cad sub absolutismul rusesc, care nu voesce să ţină sémă, că la Dunărea de jos este un popor de viţă latină, ĭar nu slavonă, că dorinţele acestuĭ popor nu sunt de a schimba un jug pentru altul, ci de a i se da midlócele ca să se pótă desvolta de sine pe calea politică şi naţională. Boeriĭ, uĭtând că aŭ o patrie de apărat, ceréŭ cu stăruinţă ca ţéra să devină o eparhie a împĕrâţieĭ rusescĭ, în cap cu un generaĭ rus, cu legĭ şi orîndueli rusescĭ. Clerul român de asemenea, în loc de a se mîndri cu biserica naţională, cu mult maĭ vechĭă şi maĭ strâlucită de cît cea ruséscă, o închina acesteĭa; în scurt, o rusofilie nemĕsurată fâcuse pe toţĭ să crédă, că numaĭ în gîtlegĭul de fer al Norduluĭ viţa românéscă maĭ póte să vieze.

1770 10. Campania anuluĭ 1770 începu cu deşertarea Ţĕriĭ-Românescĭ de Ruşĭ şi ocuparea eĭ treptată de către Turcĭ, carĭ puseră domn pre Manole, banul Craioveĭ. Acesta intrând în Bucurescĭ găsi oraşul maĭ de tot fără ómenĭ; boeriĭ şi o partė din popŏr plecase după oştirea ruséscă, alţiĭ se ascunsese în munţĭ. Manole Vodă nu stete pe tron de cît patru lunĭ, fiind-că generalul *Rumänzoff*, după ce înfrînse pe Turcĭ în maĭ multe lupte (lănga Larga, un afluent al Prutuluĭ, 18 Iulie 1770 şi la Cahul, 1 August) şi luâ Ismailul, Kilia-Nouă, Bender, Akkerman şi Brăila, trimise oştĭ carĭ bâtură pe Turcĭ la Colintina (lângă Bucurescĭ), îĭ goniră din Oltenia şi luară Gĭurgiul, singura cetate de pe malul stîng al Dunăreĭ ce rĕmăsese încă sub stăpînirea turcéscă. La Iaşĭ, Bucurescĭ şi Craiova se instituiră cîte un divan pus la ordinile luĭ Rumänzoff, care

guvernâ principatele pênĕ la încheierea pâciĭ de 1774
la *Cucĭuk-Kainardgi* (1774), cînd se numiră ĭa-
râşĭ domnĭ de către Pórtă.

D) Rĕsboĭul ruso-turc de la 1787—1792 şi cel din 1806—1812

11. Sub Alexandru-Vodă Ypsilante (1774 - 1782) 1774—1782
ţéra putu puţin să rĕsufle de multele rĕutăţĭ ce
suferisĕ; ea căpĕtă întocmirĭ bune şi folositóre:
scolĭ, spitale şi case pentru săracĭ, tribunale şi un
codice de legĭ. Din nefericire rĕsboiul isbucni din
noŭ între Ruşĭ şi Turcĭ (a. 1787) din causa ames- 1787
teculuĭ Rusieĭ în afacerile din lăuntru ale princi-
patelor române. Austria, fiind legată prin tractat
de alianţă cu Rusia, trebui să ĭa parte la rĕsboiŭ.
Nicolae vodă Mavrogheni, (1786—1789), cu óste 1786-89
din ţéră ca la 10,000 şi cu ajutorul oştilor tur-
cescĭ, putu să apere cât-va timp trecĕtorile despre
Banat şi Transilvania şi să respingă de maĭ multe
orĭ trupele austriace. Insă un corp maĭ mare de Aus-
triacĭ, comandat de Prinţul Coburg, intră prin nor-
dul Moldoveĭ, bătu pe Turcĭ şi ocupă Iaşii (1788); 1788
alte două victorii câştigate de armatele austro-ruse
(la *Focşanĭ* şi *Mărtineşti* pe Rimnic, 1789) fac pe 1789
Ruşĭ stăpânĭ asupra Moldoveĭ şi pe Austriacĭ, asu-
pra Ţérii-Românescĭ. Prinţul Coburg intră trium-
fător în Bucurescĭ; Mavrogheni fuge peste Du-
năre, de unde se 'ntórce cu puterĭ turcescĭ, dér la
Calafat el este cumplit bătut (1790), şi câte-va 1790
sĕptĕmânĭ în urmă i se taĭe capul din ordinul Ma-
reluĭ Vizir, care nu putea suferi, ca un ghĭaur să
serve cu statornicie causa Turcieĭ şi pe Sultan.

Intre acestea Iosif, împĕratul Austrieĭ, móre
(1790), ĭar fratele şi succesorul sĕŭ Leopold II,
de témă pentru alte încurcăturĭ maĭ marĭ din
Apus, se grăbesce a încheĭa cu Turciĭ *pacea de la*

1791 *Şiştov* (4 Aug. 1791), cu condiţiune, ca tóte lucrurile să rĕmână ast-fel cum aŭ fost înainte de rĕsboiŭ. Rusia urmă rĕsboiul maĭ departe cu isbîndĭ strălucite, pênĕ ce consimţi şi dênsa, în urma stăruinţelor Prusieĭ, Anglieĭ şi Holandeĭ, să
1792 încheiă *pacea de la Iaşĭ* 29 dec. 1791 / 9 Ian 1792; prin acéstă pace ea dobêndi Oczakovul şi ţéra dintre Bug şi Dnistru. *Rîul Dnistru deveni acum marginea între Rusia şi imperiul otoman.*

12. Rusia căuta într'una să aţîţe turburărĭ în imperiul turcesc, pentru ca slăbindu-l mereŭ, maĭ uşor să'l dobóre. Ea ridică pe Muntenegrenĭ şi pe Sêrbĭ, ajutându-ĭ prin mijlocirea luĭ Ypsilante cu banĭ, bucate şi muniţiunĭ de rĕsboiŭ. Pe de altă parte Napoleon I, împĕratul Francieĭ, avênd să încépă rĕsboiŭ cu Prusia, voia să încurce pe Ruşĭ într'un noŭ rĕsboiŭ cu Turciĭ; de aceĭa el stărui la Pórtă, ca atât Ypsilante, cât şi Moruzi, domnul Moldoveĭ, să fie scoşĭ din scaun. Sultanul nepricepênd gîndul Francesuluĭ, îĭ îndeplini
1806 voĭa (30 Aug. 1806). Atîta însă aştepta şi Rusia, pentru ca să găséscă pricină de cértă, şi fără nicĭ o declaraţiune de rĕsboiŭ intră şi ocupă amêndouă principatele. Rĕsboiul ruso-turc se trăgănă
1806–1812 6 anĭ (1806—1812), purtându-se la început slab
1809 din amêndouă părţile. Pênă în a. 1809 Ruşiĭ nu putuse lua din mâna Turcilor nicĭ unul din oraşele asediate: Gĭurgiu, Brăila şi Silistra, ba fusese chiar respinşĭ cu perderĭ dinaintea Silistreĭ. Numaĭ după ce Rusia se asigură prin pacea de la Viena de prieteşugul Austrieĭ, putu dispune de trupe maĭ numeróse, contra Turcilor, şi câştigă prin generaliĭ sĕĭ Kamenski şi Kutusoff, maĭ multe victoriĭ peste Dunăre. Ruşiĭ credéŭ că cel puţin de astă-dată principatele române nu aŭ să le scape din mîĭnĭ, şi că Dunărea are să devină hotarul

despărţitor între dênşiĭ şi Turcĭ. Napoleon I chiar declarase Porţiĭ (în 1810) că el consimte la a- 1810
césta; şi de sigur că şi Pórta ar fi fost silită să priméscă pacea cu asemenea condiţiune; din fericire însă pentru Românĭ, isbucni rĕsboiul între Francesĭ şi Ruşĭ (1812). Napoleon intrând în Rusia cu 500,000 soldaţĭ, Impĕratul Alexandru I trebui să retragă oştile din principate şi sá încheiă pace, mulţămindu-se numaĭ cu *Basarabia*.

Ast-fel prin *tractatul de pace de la Bucureşcĭ* (28 Maiŭ 1812), Rusia luă în stăpînire jumĕtate 1812
Moldova, cu cetăţile eĭ cele maĭ tarĭ: Hotin, Bender, Cetatea Albă, Kilia şi Ismail. Prin acésta ea căpăta un loc însemnat la Dunărea-de-jos, şi mergea drept la ţinta ce'şĭ alesese: *domnia in Orient şi maĭ ales în Balcanĭ.*

E) Ceĭ din urmă domnĭ Fanarioţĭ
(*1812—1821*)

13. O dată cu retragerea oştilor rusescĭ din ţéră, Pórta orîndui domn pe termen de 7 anĭ pe dragomanul *Ion Caragea* (1812—1818). Ca toţĭ pre- 1812—1818
decesoriĭ sĕĭ. şi acesta hrăpi şi jefui ţéra în felurimĭ de chipurĭ: vêndu funcţiile statuluĭ la mezat; făcu peste 4000 de boerĭ noĭ pe banĭ, şi urcă birurile în aşa chip, că din 12 leĭ pe an, cât se plătea maĭ 'nainte, bietul ţĕran trebuia să dea acum de 15 orĭ maĭ mult, adică 180 leĭ. Numaĭ ast-fel Caragea strînse în timp de 6 anĭ o avere de 93 milióne leĭ. El publică în limba grecéscă o legĭuire, ce pórtă numele sĕŭ *(Condica luĭ Caragea)*, şi când simţi că Pórta voĭesce să'l maziléscă, fugi în Austria cu tóte comorile sale, lasând ţéra la voĭa întêmplăriĭ (1818).

In locul luĭ Pórta trimise pe *Alexandru Şuţul* (în a treĭa domnie, 1818—1821); el urmă acelaş 1818—1821

fel de jafuri, stringând în 2 ani peste 15 milióne lei; ba voi chiar să hrăpéscă şi moşia oraşului Tîrgovişte, dicênd că e domnéscă, ca s'o dea fiicei sale zestre. Orăşenii în număr de 400, bărbaţi cu femei, veniră cu rogojini aprinse în cap la Bucuresci să se plângă lui Vodă. Acesta îi înblândi cu făgădueli, dér în acelaş timp trimise ómenii sĕi ca sĕ împietréscă moşia. Tîrgoviştenii, vĕdêndu-se înşelaţi, trag clopotele diua şi nóptea şi blestemă cu foc şi pară în biserici pe Vodă, până când, întêmplându-se ca Şuţu să cadă bolnav, muri grabnic,
1821 (19 Ian. 1821), ca isbit de urgia dumnedeiască.

Cu Şuţu se încheiă domnia cea streină a Fanarioţilor, care ţinuse mai bine de 100 de ani
1716–1821 (1716—1821), pentru că, a doua di chiar după mórtea lui, isbucni mişcarea naţională a lui Tudor Vladimirescu.

F) Mişcarea naţională a lui Tudor Vladimirescu (*1821*)

14. Tudor Vladimirescu s'a născut pe la a. 1770
1770 în satul Vladimir [jud. Gorj].

El dede semne încă din tinereţe de un bărbat curagios, cu iubire pentru ţéră şi cu vrednicie în trebile ostăşesci El aduna de mai mulţi ani arme de tot felul în casa sa de la Cerneţi, şi aştepta numai timpul priincios, ca să dea semnalul revoltei. Acest moment sosise, o dată cu mórtea lui Alecu vodă Şuţul. Tudor, care se afla atunci în Bucuresci, plecă îndată peste Olt, unde scóse afară o proclamaţiune, chemând pre toţi să vină cu arme, cu furci de fer şi cu lănci, décă n'aŭ arme, ca să scape ţéra de *balaurii*, adică de căpeteniele bisericeşti şi politiceşti de pêné atunci, şi să alégă alte căpetenii mai bune.

Mai ântêiŭ rĕscóla se respândi în Gorj şi în Me-

hedinţĭ, apoĭ în tóte judeţele de peste Olt, maĭ la urmă în tótă ţéra. Cetele arnăuţeştĭ, trimise de divan în contra luĭ, se unesc cu dênsul, aşa că în timp numaĭ de o lună Tudor se găsea în capul uneĭ armate de 16,000 ómenĭ. Cu acéstă putere *domnul Tudor*, căcĭ ast-fel îl numĭa acum poporul, veni la Bucurescĭ (16 martie) şi trase d'a dreptul la mănăstirea Cotrocenii. Mitropolitul şi boierii grăbiră să i se închine; ĭar el, sub numele de *Comandir general al Adunăriĭ noroduluĭ* guvernă ţéra ca un domn stăpânitor în timp de două lunĭ.

15. Intre acestea prinţul Alexandru Ypsilante, fiul fostuluĭ domn Constandin, eşise din Rusia în pămêntul Moldoveĭ şi făcea oştĭ, cu gînd ca să bată pe Turcĭ şi sa mântuéscă némul grecesc de robie. Cetele sale, compuse din tot felul de ómenĭ fară căpătâiŭ: Grecĭ, Bulgarĭ, Sêrbĭ, Arnăuţĭ, se revĕrsară în amêndouĕ principatele după jafurĭ şi ucidetĭ, fară ca cine-va să le stea în potrivă. Ypsilante cu vre-o 3,000 de adunăturĭ veni la *Colintina* în marginea Bucureştilor şi voi a trage pe Tudor în partea sa. Românul îl întrebă scurt, căcĭ vorba îĭ era puţină: „Óste regulată de Ruşĭ sosesce?“, şi când Grecul îĭ spuse: „de o cam dată nu“, el îĭ ḑise cu desnădĕjduire: „Te-aĭ prăpadit şi Măria Ta, şi ne-aĭ băgat şi ţéra în foc. Româniĭ nu s'aŭ sculat asupra împĕrăţieĭ turcescĭ, ci asupra domnieĭ grecescĭ. Unde s'a maĭ pomenit, ca cărbunarul să se unéscă cu nălbitorul, séŭ lupul cu óia?“ Atuncĭ Ypsilante, fiind că simţise că Turciĭ aŭ să intre în ţéră, plecă la Têrgovişte, unde începu să poruncéscă ca un domn al ţĕriĭ, orênduind ispravnicĭ prin judeţele despre munte şi aruncând peste bieţiĭ ţĕranĭ tot felul de dăjdiĭ. Tudor, cum înţelese despre acésta, îĭ trimise o scrisóre cu următórea cuprindere: „*Măria Ta, aĭ dat scirĭ*

prin manifesturi, că te chiamă patria şi cum că trecĕtórea îţĭ iaste la Elada ca să o isbăvescĭ de sub jugul Otomanicesc. Apoĭ acum'a, cum te-aĭ înscăunat în Têrgovişte, şi cu ce cuvênt te amesteci în stăpînirea ţĕriĭ, şi scoţĭ birurĭ preste birurĭ asupra lăcuitorilor, şi le iai vitele şi bucatele?

16. Ypsilante încă de maĭ nainte pusese în gând perdarea luĭ Tudor, bănuindu'l că este înţeles cu Turciĭ. Când aceştia se apropiară de Bucurescĭ, Tudor cu Olteniĭ luĭ se trase la Golescĭ, (aprópe de Pitescĭ), aşteptând ce vor face Turciĭ. Ypsilante îndatoră pe *Bimbaşa Sava*, ca să răznéscă pe Tudor de ómeniĭ luĭ, să'l prindă şi să'l aducă la dênsul. Sava plecă cu 300 arnăuţĭ, şi când s'aŭ apropiat de Argeş, aŭ lăsat pre ceĭ maĭ mulţĭ în pădure, „iar el cu puţinteĭ aŭ mers la Tudor, şi făcêndu-se că aŭ venit să se împreune amêndouĭ, şi sá se apere de Turcĭ, 'l-aŭ amăgit de l'aŭ scos afară din tabăra luĭ, ca să privéscă starea loculuĭ, şi să găséscă metereze (întăriturĭ) de gătirea rĕsboiuluĭ. Şi aşa cu amăgire l'aŭ apropiat de ómeniĭ sĕĭ, şi aceia năvălind aŭ pus mâinele pre Tudor şi l'aŭ adus la Ypsilante. Acesta dupe ce l'aŭ judecat destul aŭ poruncit de l'aŭ purtat călare legat prin uliţile Têrgoviştiĭ, cu strigare de pristav aşa: „*Acesta este domnişorul Tudor*!" Apoĭ 'l puseră la închisóre în Mitropolie, şi după duoĕ ḑile, scoţêndu'l afară din Têrgovişte în timpul nopţiĭ, 'l tăiară
1821 bucăţĭ cu iataganele (26 spre 27 Maiŭ 1821), şi l asvârliră pe gârlă saŭ într'o fântână.

Panduriĭ, parte se împrăştiară pe la casele lor, parte neştiind nimic de sórta căpitanuluĭ lor, se uniră cu eteriştiĭ, şi la *Câmpiĭ Drăgăşenilor* luptară românesce sub comanda luĭ *Oarca* contra Turcilor, până ce sfârşiră praful şi glónţele. Armata luĭ Ypsilante fu pusă pe góna şi măcelărită. Yp-

silante scăpă cu fuga în Transilvania și 'șĭ sfîrși viața în inchisóre, Bimbașa Sava peri tăiat de Turcĭ în Bucurescĭ.

Dar mórtea luĭ Tudor a fost semnalul de deșteptare al consciinţeĭ naţionale, care adormise în curs de un secol sub jugul streinilor din Fanar. Mórtea luĭ a fost dovada cea maĭ temeinică pentru Turcĭ, că Româniĭ nu se unise cu Greciĭ luĭ Ypsilante asupră-le, și că din contra, suferinţele îndurate atâta timp de la domniĭ fanarioţĭ aŭ silit pe locuitorĭ să se ridice la glasul luĭ Vladimirescu. De aceia Pórta *înapoiă ţĕrilor române domniile pămêntene, și nu maĭ trimise domnĭ de la Constantinopole, ca s'o jefuiască.*

Ast-fel, dupe un veac de suferinţe și de îngenuchiare, Tudor fu ântêiul bărbat, care'șĭ puse încrederea în însășĭ naţiune, și cu puterile eĭ propriĭ încercă ca s'o mântue de umilirea și ticăloșia în care căḑuse. Mișcarea naţională din 1821 maĭ are încă o însemnătate : ea a arătat claseĭ stăpînitóre, că poporul român nu maĭ voesce a fi condus de biciŭ și despotism, și că în sînul luĭ rĕsar la nevoe ómenĭ ca Tudor Vladimirescu, carĭ scriŭ cu sabia drepturile omenireĭ călcate în picióre și sciŭ să móră voioșĭ pentru ele !

II

Istoria Moldoveĭ de la Aron Vodă până la Ion Sturdza

(1591—1822).

I. Aron Vodă

(1591—1595)

Moldova la suirea pe tron a luĭ Aron Vodă se găsea într'o stare tot așa de rea, ca și Ţéra Românéscă la venirea luĭ Mihaiŭ Vitézul. Pórta, ne maĭ ţinênd sémă de vechile tractate încheiate cu Româniĭ, orânduia d'a dreptul domnĭ de la Constantinopole.

Intre acestea Austria, avênd rěsboiú cu Turciĭ, simţea trebuinţă de ajutorul Ardélulul, Ţérii-Românescĭ şi Moldoveĭ. Papa Clemente trimise scrisorĭ la câte şi treĭ principii acestor ţérĭ, învitându-ĭ sa se unéscă cu Creştinii împotriva Turcilor. Aron-Vodă, amărît de către Turci, căcĭ nu putea să-ĭ maĭ sature de banĭ, intrâ în alianţă cu Mihaiú Vitézul şi cu Sigismund Batori, priucipele Transilvanieĭ. Tractatul se încheia în Bucurescĭ la 5
1594 noemvrie 1594, şi în nóptea de 12 spre 13 noemvre (acelaş an) toţĭ Turciĭ din Bucurescĭ şi Iaşĭ sunt măcelariţĭ. Dupa aceĭa Aron, ajutat de trupe transilvane şi muntene, curăţă ţéra de Turcĭ şi de Tătarĭ, arde şi pustiesce cetăţile turcescĭ de la Dunăre
1595 şi Marea-Négră şi coprinde tótă Dobrogea (1595). Dér în mijlocul acelor isbândĭ, atît de folositóre causeĭ creştine, el este prins fară de veste de trupele transilvane ale luĭ Sigismund Batori, şi dus în lanţurĭ cu tótă familia sa în Trausilvania, la castelul din Vinţ (Alvinciú) pe Mureş (19 maiú 1595) Urzitorul acesteĭ urîte fapte era însuşĭ hatmanul sĕú *Ştefan Rĕzvan*, de ném ţigan, carele, pentru pofta de a domni, pîrîse pe stăpînul sĕú la Sigismund, că ar cerca să facă pace cu Turcul. Aron
1597 muri în închisóre, puţin după aceĭa (1597), ĭar tronul îl căpătă Stefan Rěsvan.

2. Movilescii

(*1595—1634*)

Polonia nu puté să védă cu ochĭ bunĭ pe Mihaiu şi pe Rězvan, luptând vitejesce pentru independenţă; ea credea că acum e timpul priincios să prefacă ţĕrile române în palatinate polone, şi îşĭ găsise ca unelte pentru îndeplinirea acestuĭ plan douĭ *Movilescĭ*: pe Irimia şi pe frate-sĕú Simion; unuĭa vrea să-ĭ dea Moldova, ĭar celuĭ-lalt Ţéra-

Românéscă. De aceĭa, pe când Rĕzvan era dus cu oştile în ajutorul luĭ Mihaiŭ (espediţiunea luĭ Sinan-paşa), Zamoisky intră fără de veste în Moldova şi puse în scaun pe Irimia (august 1595). La 1595
întórcere Rĕsvan încercă cu armele să 'şĭ recapete tronul; dar lângă Sucéva fu bătut de oştile polone, prins, sluţit la buze şi la nas, şi apoĭ tras în ţépă.

In acest chip Moldova deveni maĭ mult o provincie polona. Rĕmânea acum Ţéra-Românéscă. Irimia, duşman de mórte al luĭ Mihaiŭ, îĭ jurase perderea, ca să pótă pune în locu-ĭ pe frate-sĕŭ Simeon. Pentru acésta el se înţelége cu Andreiŭ Batori, principele Transilvanieĭ, ca amêndouĭ să lovéscă pe Mihaiŭ fară de veste şi să 'l dea viŭ în mânile Turcilor. Mihaiŭ prinde scrisorile luĭ Irimia, şi ne maĭ simţindu-se sigur în Ţéra-Muntenéscă, merge să 'şĭ încerce norocul armelor în Transilvania; câştigă acésta ţéră într'o singură batălie, tot aşa de uşor şi Moldova, din care alungă pe Irimia. Acesta isbutesce cu banii ce-ĭ trimite Pórta şi cu tot felul de intrigĭ să ridice de o dată pe Ardelenĭ, pe Polonĭ şi pe Turcĭ asupra protivnicululuĭ sĕŭ. Mihaiŭ e înfrînt de Basta la *Mirislăŭ*, de Zamoisky la *Teléjen*; Simeon Movilă ĭa tronul Ţériĭ-Românescĭ, ĭar frate-sĕŭ Irimia, pe al Moldoveĭ (1600). Simeon însă este în curênd gonit din scaun, 1600
şi tóte silinţele luĭ Irimia, de a-ĭ reda domnia, rĕmân fara nicĭ un resultat. Intre acestea Irimia móre de apoplexie (aug. 1606), şi se înmormîntéză la m-rea 1606
Suceviţa (Bucovina). El lasă dupe sine pe dómna sa Elisaveta cu treĭ feciorĭ nevîrstnicĭ şi treĭ fete măritate dupe nobilĭ polonesĭ, carĭ toţĭ încurcară fórte trebile Moldoveĭ.

Dupe mórtea luĭ Irimia şi domnia de câte-va lunĭ a frateluĭ sĕŭ, Simeon, care peri otrăvit (1607), se iscară certurĭ marĭ pentru tron; o partidă voia pe *Mihăilaş*, fiul luĭ Si-

meon; alta, pe *Constandin*, fiul luĭ Irimia. Constandin, cu ajutorul Polonilor aduşĭ de cumnaţiĭ seĭ, bate pe Mihăilaş, şi ocupă scaunul; dar după câţĭ-va anĭ este şi el învins de *Ştefan Tomşa* şi înecat în Nistru. Asupra luĭ Tomşa, care măcelărea boeriĭ ca pe berbeciĭ ceĭ graşĭ, se ridică cu oştĭ polone Elisaveta, vĕduva luĭ Irimia, împreună cu fiul sĕŭ *Alexandru*, şi-l alungă din ţéră. Poarta numesce domn pe *Radu Mihnea*, care vine cu Schindir paşa, prinde pe Alexandru, pe fratele acestuia Bogdan şi pe muma lor şi'ĭ expediadă la Constantinopole, unde, ca să scape cu viaţă, fură siliţĭ să se turcéscă.

La acéstă ocară şi stingere ajunse casa luĭ Irimia Vodă pentru prieteşugul şi încuscrirea eĭ cu Poloniĭ, ca şi pentru pofta de domnie nesăturată. Moldova, din causa atâtor lupte sângeróse rĕmăsese aprópe pustie; oraşe, târgurĭ şi sate eraŭ prefăcute în cenuşe, locuitoriĭ umpleaŭ munţiĭ şi pădurile; domniĭ urcaŭ şi scoboraŭ treptele tronuluĭ cu aşa repeziciune, în cât numaĭ în curs de 15 anĭ (1619—1634) fură ḑece înoiturĭ de domnie, care de care maĭ rele şi maĭ lacome. Cea din urmă fu a luĭ Moise Movilă, dupe care veni la tron Vasile Lupu; sub acesta ţéra începu să se aşeḑe şi să maĭ scape de greutăţĭ.

3. Vasile Lupu

(*1634—1653*).

Vasile Vodă, îndată ce se urcă pe tron, se puse să îndrepteze ţéra, ertă birurile pe timp de 3 anĭ, opri pe Turcĭ de a maĭ face strânsóre şi silă ómenilor pentru datoriĭ, stârpi cetele de tâlharĭ, carĭ predaŭ şi jefuiaŭ la drumurĭ; în scurt asigurâ liniştea şi traiul locuitorilor, în cât numaĭ în câţĭ-va anĭ ţéra se umplu de ómenĭ şi de banĭ.

Vasile Vodă, în lunga sa domnie de 19 anĭ, făcu multe aşeḑĕminte folositóre: ḑidi în oraşul Iaşilor frumósa mănăstire *Treĭ-Ierarchi*, în care aşeḑă o scólă publică românéscă pentru viitoriĭ preoţĭ, un gimnasiŭ pentru învĕţăturĭ maĭ înalte, predate în limbile slavonă, grécă şi latină, o tipografie şi o bibliothecă. El introduse limba română în serviciul

bisericesc, ca şi în scolile de prin mânăstirĭ, episcopiĭ şi bisericĭ, unde până aci se întrebuinţase maĭ mult limba slavonă. Tot acum începu să se traducă şi să se tipărescă cărţĭ românescĭ prin îngrijirea Mitropolituluĭ Varlaam. Vasile Lupu puse încă sa se culégă şi să se dea sub tipar *legile* saŭ *pravilele împĕrătescĭ*, care eraŭ o adunare de legĭ scrise şi de obiceiurĭ ale pămêntuluĭ. El ajută bisericile şi m-rile din ţéră şi străinĕtate, plătind în maĭ multe rêndurĭ datoriele Patriarchielor din Constantinopole şi Ierusalem. In fine el înfrumuseţă Iaşiĭ cu curţĭ domnescĭ, cu grădinĭ şi băĭ, cu m-rea Golia, făcênd şi alte îmbunătăţirĭ în ţéră.

Luĭ Lupu plăcându-ĭ amestecăturile, el n'a avut prieteşug statornic cu nicĭ-unul din vecinĭ, şi maĭ ales a prigonit de mórte în tótă viaţa luĭ pe Mateiŭ-Vodă Basarab. Luptele cu acesta eraŭ de doue felurĭ: pe câmp deschis cu armele, şi în ascuns cu pungile. Cele d'ântêŭ, vĕdurăm (pag. 168—180) că s'a sfêrşit tot-d'a-una în paguba luĭ Lupu, şi din causa lor în cele din urmă el a perdut şi tronul, luându-i-se de logofĕtul sĕŭ Gheorghiţă Stefan (1653). Lupta cu pungile sărăcea pe Românĭ şi 1653
înbogăţea tóte paşalele şi viziriĭ şi pe toţĭ Greciĭ din Fanar, cărora le aşternea ast-fel drumul la scaunele ţĕrilor române.

Lupu muri la Constantinopole (a. 1661 Martie) 1661
şi se înmormêntă în Iaşĭ la m-rea Treĭ-Ierarchĭ.

Moldova de la a doua jumĕtate a seculuĭ al XVII purcede grabnic din scădere în scădere. In curs numaĭ de 32 anĭ (1653—1685) se întêmplară 12 înoiturĭ de domnie, costând pe ţéră fie-care înoitură câte 2—300.000 leĭ plătiţĭ la Pórtă, deosebit de haraciŭ şi de cele-alte sarcinĭ. Ungurĭĭ, Poloniĭ, Cazaciĭ, Turciĭ şi Tătariĭ cutreierară ţéra în maĭ multe rêndurĭ, ardênd, robind şi pustiind; ciuma şi fómetea îşĭ dederă mâna cu nenorocirile omenescĭ, aşa în cât pe la finele seculuĭ, duoĕ treimĭ din populaţiune pe-

rise, fiind risipită prin ţĕrile vecine, saŭ fiind secerată de mórte Domnii, carî umplu acest rĕstimp de 32 anî, sunt maî toţî nedestoinicî de a apăra ţéra, eî iĭ măresc nenorocirile, carî le aduc şi lor cădere.

4. Constandin şi Dimitrie Vodă Cantemyr

(1685—1693; 1710—1711)

1612-93 1. Constandin Cantemyr (născut 1612, mort 1693), fiul luĭ Teodor Cantemyr din ţinutul Fălciuluĭ, încă pênĕ a nu se face domn, era cunoscut de om vitéz şi cu sfat bun, blând la fire şi iubitor
1685-93 de dreptate. Ca domn (1685—1693) el s'a arĕtat înţelept, nelacom la avere şi priceput în trebile stăpînireĭ. El îşĭ puse tóte silinţele ca să aşeḑe ţéra, s'o uşureze de greutăţĭ, s'o apere de robie şi de prédă şi s'o scape de tîlharĭ, carĭ se înmulţise fórte; avu maĭ multe lupte cu Polonii, între carĭ cea maĭ însemnată a fost cea de la Boian pe Prut; el a îmbunătăţit şi sórta preoţilor de mir, micşorându-le dările şi scutindu-ĭ de dijme.

El muri în vîrstă de 79 anĭ (a. 1693), după o domnie de 8 anĭ fără 3 lunĭ, şi se 'nmormîntă în biserica domnéscă Sf. Nicolae din Iaşĭ.

2. Dimitrie Cantemyr, fiul maĭ mic al luĭ Con-
1710 standin Vodă, sosind la scaun în Iaşĭ (1710), se apucă maĭ ântâiŭ de întocmit ţéra; scaḑu birurile cu maĭ mult de jumĕtate, şi fără să maĭ ia sfatul cuĭ-va, se hotărî să rupă cu Turciĭ orĭ-ce legăturĭ de supunere şi să închine Ruşilor Moldova. In scopul acesta el încheiă cu Petru cel mare un tractat
1711 secret (13 Aprilie 1711).

Intre acestea Petru cel Mare declară rĕsboiŭ Turcieĭ, pentru că Sultanul arestase solul rusesc la Pórtă, iar ordele tătărescĭ pustiise Rusia pênĕ la Kiev. Petru înaintă cu o oştire puţin numerósă până la Prut, trecu acest rîŭ şi veni la Iaşĭ, ca să

priméscă în persónă jurămîntul de credinţă al domnuluĭ Moldoveĭ şi al boerilor; el trimise pe un general rus cu Toma Cantacuzen şi cu 12.000, flórea călărimeĭ rusescĭ, ca să coprindă Brăila. Ast-fel îşĭ risipea timpul şi oştile, pe când Turciĭ, în numĕr de peste 200,000 ómenĭ, afară de Tătărime, şi 350 tunurĭ, trecuse deja Dunărea pe la Isakcea şi înainta în Moldova.

La satul *Stănilesciĭ*, din jos de Huşĭ, armia ruséscă şi cu c a moldovénă, peste tot 50,000 oştenĭ, avură să ţină pept cu o armată de cincĭ orĭ maĭ mare. In ântêia ḑi Moldoveniĭ începură focul, şi graţie voĭniciei lor şi artileriei rusescĭ, Turciĭ fură bătuţĭ; peste 7,000 de cadavre Turcescĭ acoperéŭ cîmpul de luptă (11 iulie 1711). Dér acéstă victorie preţuia cît o învingere, căcĭ armata ruso-românéscă, lihnită de fóme şi obosită de trudă, se găsea înconjurată de tóte părţile de un vrăşmaş, ale căruia puterĭ crescéŭ mereŭ şi nu ducea lipsă de nimic. De aceĭa, a doua-ḑi de bătălie, desnădejdea coprinse întrégă tabară ruséscă, şi maĭ cu sémă pe Petru, care se socotea căḑut în robie. Numaĭ soţia luĭ nu-şĭ perdu cumpĕtul; Ecaterina hotărî pe împĕrat să céră pace. Acéstă pace, prin care Rusia perdu multe teritoriĭ căştigate, precum şi dreptul de a avea solĭ la Constantinopol, fu cumpĕrată cu o sumă însemnată de banĭ, giuvaierurĭ şi blănurĭ scumpe. Pacea se semnă la Prut în 13 Iulie 1711. 1711

Dimitrie Vodă, pe care Vizirul îl cerea de la Petru, să-il dea în mânĭ, fu ţinut ascuns în trăsura împărătéscă, pînă ce trecu primejdia; el se duse apoĭ la Iaşĭ, şi de aci cu tótă casa şi cu vre-o 1000 credincioşĭ aĭ sĕĭ, îşĭ părăsi patria şi se retrase în Rusia. Moldova rĕmase jăfuită de Tătarĭ şi de Turcĭ, dată de Poartă în mâna domnilor grecĭ, numiţĭ Fa-

narioţĭ. „Acest bine aŭ agonisit ţĕriĭ Dumitraşcu Vodă cu socotéla luĭ cea grabnică“ în cursul uneĭ domniĭ numaĭ de o jumĕtate de an.

Dimitrie Cantemyr a fost un bărbat prea învĕţat: afară de limba turcéscă, persană şi arabă, el scia bine limbile vechĭ: elena, latina şi slavona, limbile moderne: francesa, italiana, gréca şi rusésca. Meritul sĕŭ cel mare sunt lucrările sale sciinţifice. El a scris multe şi renumite cărţĭ, maĭ ales asupra istorieĭ române şi turce; el s'a bucurat de marĭ onorurĭ la Curtea luĭ Petru cel Mare, şi a murit în anul 1723, înmormêntându-se în biserica grecéscă Nicolski din Moscova.

5. Câţĭ-va domnĭ fanarioţĭ

(1711—1822)

După ce Dim. Cantemyr părăsi domnia şi ţéra pentru a trece în Rusia, Pórta orîndui domn in locul sĕŭ pre *Nicolae Mavrocordat* (1711—1716). Acest grec, care nicĭ nu cunoscea limba ţĕriĭ, desfiinţă armata naţională, chemă Grecĭ mulţime la sine şi îngriji pentru rĕspândirea limbeĭ şi cultureĭ grecescĭ în ţéră. El aşeḑă în m-rea Sf. Sava din Iaşĭ o tipografie cu litere grecescĭ şi slavonescĭ, şi întocmi scolĭ fără plată, în care se învĕţa, pe lângă grecesce vechiŭ şi noŭ, limba slavonă şi ceva pe înţeles românesce. Pórta, mulţămită de purtarea sa, îl strĕmută, în chip de înaintare, la Bucurescĭ, în locul luĭ Ştefan Cantacuzin (1716), iar scaunul Moldoveĭ îl dete luĭ *Mihaiŭ Racoviţă* (pentru a treia óra, 1716—1727).

Racoviţă, fiind pămêntén, putu cu greutate să 'şĭ păstreze domnia în curs de aprópe 11 anĭ. Pe timpul acela purtându-se rĕsboiŭ între Turcĭ şi Austriacĭ, Moldova suferi mult din causa oştilor streine; se începu o fómete mare urmată de ciumă; domnul, cu sfatul Grecilor ce 'l înconjuraŭ, scóse nenumĕrate dărĭ pe popor. In fine el fu mazilit de Pórtă prin stăruinţele Austrieĭ si ale luĭ Mavrocordat. Nepotul acestuia, dragomanul *Gr. Ghica*, îĭ luă locul (1727).

Sub Grigore-Vodă Ghica (de 3 orĭ domn, de la 1727—48), sub vĕrul sĕŭ *Constantin Mavrocordat* (de 4 orĭ domn, de la 1733—1769), ca şi sub ceĭ 6 domnĭ carĭ aŭ tot suit

şi tot scoborît în restimpul acesta tronul Moldoveĭ, Greciĭ ajung din ce în ce maĭ puternicĭ, încăpênd în funcţiunile cele maĭ însemnate, chiar şi la scaunul Mitropolieĭ. Fiind-că traiul în Moldova li se socotea vremelnic, eĭ desbrăcaŭ ţéra fără cea maĭ mică mustrare de cuget, luând hrana din gura pămêntenilor; văcăriturile ajunsese cîte două într'un an, hârtiile şi sferturile nu maĭ aveaŭ sémă; ţéra se pustia de locuitoriĭ, carĭ fugéŭ prin ţĕrile apropiate. Constantin Mavrocordat încercă prin faĭmósa sa reformă (1748) să uşureze întru cît-va traiul ţĕranilor, desfiinţând *rumănia* séŭ *vecinĕtatea*, fixând ḑilele de lucru pe moşiĭ la 24 într'un an, instituind judecătorĭ-ispravnicĭ prin judeţe şi iertând mănăstirile şi preoţiĭ de bir. Aceste mĕsurĭ căḑură însă tot spre greul ţĕranilor, căcĭ scutelile de bir şi scutelniciĭ boerilor şi m-rilor scădeaŭ veniturile Statuluĭ, ĭar înmulţirea slujbelor urca cheltuelile cârmuireĭ, care cerea dărĭ nouĕ dela ţĕranĭ. Afară de acésta vrăjbile nesfîrşite între *Mavrocordaţi*, *Ghiculesci*, *Racoviţesci* şi *Calimachi*, *Moruzi* şi *Şuţu* pentru domnie, strămutările cele dese de la un tron la altul şi reînoirile firmanelor în fie-care an, ocasionaŭ cheltuielĭ, carĭ tot din spinarea ţĕriĭ trebuiaŭ plătite. Maĭ veniră încă treĭ rĕsbóie ruso-turce (1736—1769—1806) al cărora teatru se făcu tot Moldova; aceste rĕsbóie, orĭ-cum se isprăviaŭ, eraŭ însoţite de nenorocirĭ, ce lăsaŭ urme neşterse în ţéră: fómetea, epizootiĭ, cîuma şi tifos; stricăciunile rĕsboiuluĭ pricinuiaŭ împovĕrărĭ nouĭ pe capul principatelor, căcĭ ele trebuiaŭ nu numaĭ în timpul rĕsboiuluĭ să pórte de grijă oştilor rusescĭ şi oştilor turcescĭ, dér şi după rĕsboiŭ tot ele eraŭ silite să drégă cetăţile turcescĭ dărîmate, să le îndestuleze cu zaherele şi cu tot materialul de construcţiunĭ şi să umple din noŭ visteria cea golită a Porţiĭ. Luptând ast-fel cu nenorocirile, în timp de un secol, Moldova eşi din ele sfîşiată. Turcia îĭ cotropise cu încetul parte din teritoriŭ (numit raĭa) împrejurul cetăţilor *Akermanuluĭ* (Cetatea-Albă) *Benderuluĭ* şi *Hotinuluĭ*; iar statele creştine, Austria şi Rusia îĭ luară, una *Bucovina*, cea l-altă *Basarabia*, lăsând ast-fel patria luĭ Ştefan cel Mare maĭ mică de cât pe jumĕtate de ceea ce era, când Fanarioţiĭ îşĭ începură domnia.

6. Perderea Bucovineĭ. — Grigore Vodă Ghica
(1775—1777).

Tractatul dela *Kucĭuc-Kainardgi* (1774) era o 1774

dovadă limpede despre slăbiciunea Porţiĭ şi despre întinderea planurilor urmărite de Ruşi în Orient. Independenţa Crimeii (prefăcută curênd după acéia în provincie ruséscă), cedarea fortăreţelor dela Marea de Asov şi dreptul de protectorat asupra ţĕrilor române, eraŭ câştiguri destul de însemnate pentru Ruşĭ. Austria pusese şi ea ochiĭ, de maĭ mult timp, pe treĭ districte din Nord-estul Moldoveĭ (districtele Cernăuţilor, Suceveĭ şi Câmpulunguluĭ), pe aşa numita *Bucovina*. Acest teritoriŭ cu o întindere de 181 mile pătrate avé pentru Austria mare însemnătate politică şi militară. Ca s'o capete ea se 'nţelese cu Rusia în chipul următor: pe de o parte oştile rusescĭ să deşerteze (după 'ncheĭerea păcii) ţinuturile menţionate, ĭar pe de alta să intre îndată în locul lor oştirile austriace; aşa s'a şi întîmplat. Generalul rus Rumäntzof, pentru o tabachere de aur şi pentru 5000 galbenĭ, a rênduit lucrurile de minune. Odată faptul împlinit, nu maĭ rémânea Austrieĭ de cât să 'l ĭa de bază şi să céră de la Turcia recunóscerea luĭ; ea începu tractările, susţinênd că e vorba numaĭ de *o fîşie îngustă de pământ*, *de un singur drum de comunicaţiune* între Ardél şi Pocuţia. Care din miniştriĭ otomanĭ n'aŭ voit s'o crédă, aŭ fost cumpĕraţĭ cu banĭ şi darurĭ, pênă ce în cele din urmă Austria a isbutit (prin
1775-77 tractatele din a 1775, 1776 şi 1777) să-şi asigure stăpînirea definitivă asupra Bucovineĭ. In zadar boieriĭ divanuluĭ Moldoveĭ protestară la Pórtă contra acesteĭ încălcărĭ, arĕtând că nu e vorba de *un singur drum*, ci de 300 oraşe şi sate, de o parte de teritoriŭ, care întrece în înbelşugare şi valóre tótă cea-l-altă parte a ţĕriĭ. Grigore-Vodă Ghica se uni cu protestarea boierilor, dar pe sub mână trata cu Austria şi cu Rusia prin socrul sĕŭ Rizu.

Pórta, fiind în ajunul unuĭ rĕsboiŭ cu Rusia şi

sciind legăturile strânse ale luĭ Ghica cu Curtea din Petersburg, hotarî să-ĭ ridice nu numaĭ tronul, dér şi viaţa. In scopul acesta un capigibaşa veni la Iaşĭ şi se prefăcu că e bolnav pe mórte; domnul se duse să 'l vé̦dă, dér când iĭ presintă tabacherea ca să ia tabac, turcul iĭ ḑise: „bun tabac aĭ prietene, al meŭ însă este şi maĭ bun"; şi îndată, bătând din palme, strigă: „Tabac!" La acest semnal opt turcĭ bine înarmaţĭ se repeḑiră asupra luĭ Ghica, care de şi se apără voĭnicesce cu hangerul, omorând treĭ turcĭ, dér în sfîrşit este şi el ucis; capul i se trimise la Constantinopole (12 Oct. 1777). 1777

7. Perderea Basarabieĭ. — Moruzi

(1812)

Prin tractatul dela Iaşĭ (1791) Rusia îşĭ înaintâ 1791
fruntaria apusană pênĕ la Dnistru; prin cel de la Bucurescĭ (1812) o duse pênĕ la Prut, luând maĭ 1812
apoĭ şi gurile Dunăreĭ. Imprejurările în care se încheĭă tractatul din urmă sunt din cele maĭ cĭudate. In adevĕr, Rusia fiind amerinţată de Napoleon cel Mare cu un rĕsboiŭ gróznic, nu maĭ putea ţine oştirĭ la Dunăre; şi prin urmare ea s'ar fi mulţămit să încheĭă pace cu Turcii în orĭ şi ce condiţiunĭ. Napoleon chĭar înştiinţă pe Sultan să nu priméscă pacea cerută de Ruşĭ, maĭ puţin încă să le încuviinţeze vre o pretenţiune a lor, căcĭ el a declarat rĕsboiŭ Rusieĭ. Din nenorocire, trebile din afară ale Porţiĭ se aflaŭ atuncĭ în mănile fraţilor Moruzi, carĭ, ca toţĭ Greciĭ fanarioţĭ, eraŭ vênduţĭ Ruşilor. Dragomanul Dimitrie Moruzi fusese însărcinat cu tractările de pace la Bucurescĭ, şi lăsase să'ĭ ţină locul fratele sĕŭ Panaĭot. Acesta, cum primi ştafeta luĭ Napoleon, în loc de a o traduce şi a o da Sultanuluĭ, o trimise grabnic luĭ Dimitrie, carele

numaĭ de cât o arĕtâ solilor rusescĭ, în loc de a o da luĭ Galip-Effendi, împuternicitul Porţiĭ. Galip-Effendi, în necunoscinţă de împrejurărĭ, vĕḑênd că soliĭ ruşĭ nu maĭ cer amêndouĕ principatele, şi că se mulţămesc cu Basarabia, iscăli pacea (12 Maiŭ
1812 1812). Puţin după aceea trădarea Moruzilor se descoperă, şi de şi târḑiŭ, eĭ îşĭ primesc rĕsplata meritată: Dimitrie este decapitat (8 noembre); frate-sĕŭ Panaĭot asemenea (20 noembre), ĭar pe hîrca acestuĭ din urmă, pusă în vilég în timp de treĭ ḑile, sta scris: *„Cunoscênd tóte treburile politice ale guvernuluĭ sĕŭ şi unindu-se cu frate-sĕŭ ca să le descopere vrăşmaşilor Statuluĭ, trădătorul a plătit acéstă crimă cu capul sĕŭ"*.

Ast-fel Moldova perdu din teritoriul sĕŭ încă 656 mile pătrate, partea cea maĭ roditóre în grîne, cu un litoral fórte frumos şi cu maĭ mult de un milion locuitorĭ. Turcia nu avé drept să 'nstreineze nicĭ măcar un petec de pămênt din ţĕrile române, ci din contra, ea era legată prin tractate, ca să apere integritatea teritoriuluĭ românesc. Puterile creştine încă maĭ puţin drept avéŭ să sfîşie în folosul lor o ţéră crescină, care în trecut luptase vitejesce pentru causa creştinătăţiĭ şi a civilisaţiuniĭ, în present fusese pustiită, ca să deschiḑă drum oştirilor năvălitóre austro-rusescĭ; în fine în viitor, unită cu Ţéra-Românéscă, puté forma un stat de ordine şi de progres, cum este România astă-ḑĭ.

8. Ceĭ din urmă Fanarioţĭ. — Eteria

(*1800—1821*)

1. Domnia streină a Fanaruluĭ, orĭ cât de rea şi asupritóre a fost pentru Românĭ, nu a putut însă omorî în eĭ simţul de naţionalitate şi dorul după o sórtă maĭ bună. Maĭ ales cu începutul seculuĭ spiritul timpuluĭ împinge pe Românĭ înainte, şi se încep óre-carĭ îmbunătăţirĭ; limba şi cultura grécă, rĕspândite maĭ ales în clasa boerécă, fac loc limbeĭ şi cultureĭ românescĭ, lăsate pĕnĕ aci cu totul în pă-

răsire. Domnul *Scarlat Calimah* (1812—1819) încu- 1812-19
ragéză învĕţământul public, industria, comerciul şi agricultura; în timpul luĭ se aduc din Transilvania cartofiĭ în ţéră; el compune şi tipăreşte un codice de legĭ scris în grecesce şi numit *Pravila luĭ Calimah*. După mazilirea luĭ Calimah, Pórta orîndui
domn pe *Mihaiŭ Şuţu* (1819—1821) sub care is- 1819-21
bucni *revoluţia grecéscă* saŭ *eteria*, care avea de scop liberarea Grecieĭ de jugul Otoman.

2. Alex. Ypsilante trecu Prutul cu cetele séle strînse în Rusia, amăgind lumea, că după dênsul vin oştĭ rusescĭ regulate, ca să'l sprijine în întreprindere. Impĕratul rusesc Alexandru I însă nu încuviinţéză mişcarea luĭ Ypsilante; Şuţu fuge în Rusia; boieriĭ ceĭ amăgiţĭ de speranţe rusescĭ, fac ca şi dênsul; ceĭ carĭ rĕmân n'aŭ destul curagiŭ ca să stăviléscă scurgerea vagabunḑilor din Rusia, şi să alunge peste Dunăre pe ceĭ veniţĭ cu Ypsilante. Ast-fel acesta rĕmâne acum mare şi tare, stăpîn peste viaţa, familia şi averile locuitorilor. Un chip de general, *Pendedeca*, o caĭafă de călugăr grec, şi un dascăl tot grec, administréză Moldova prin Arnăuţĭ şi Eterişti grecĭ, sêrbĭ, bulgarĭ şi ţiganĭ, ale cărora jafurĭ, omorurĭ şi nelegiuirĭ nu se pot închipuĭ, nicĭ descrie. Ypsilante trece în Ţéra Românéscă, unde 'şĭ arĕtă vitejia, omorînd cu vicleşug pe Tudor Vladimirescu; Turciĭ sfărîmă pe Eteriştĭ la m-rile *Secu* (jud. Némţ) şi *Slatina* (jud. Sucéva), şi în fine la *Sculenĭ* (pe Prut).

Moldova, ca şi Ţéra-Românéscă, sunt ocârmuite de cîte un Caĭmacam şi ocupate de oştĭ turcescĭ, carĭ fac multe cruḑimĭ şi rĕutăţĭ, maĭ ales asupra Grecilor. In fine Pórta, încredinţându-se de dreptatea Românilor şi voind să pună capĕt suferinţelor lor îndelungate, hotărî să întórcă domnia ţĕrilor iarăşĭ la pământenĭ; de aceĭa ea ceru ca fie-care

principat să trimiţă la Constantinopole cîte 7 de-
1822 putaţĭ, dintre carĭ (la 20 Iulie 1822) Sultanul numi pe *Ion Sturdza* domn în Moldova, ĭar pe *Grigore Ghica*, în Ţéra-Românéscă, amêndouĭ pe termen de 7 anĭ.

Ast-fel vécul de fer şi de tină al Fanarioţilor trecu ca un vifor pustietor peste ţĕrile române, înţelenind ogorul naţional, sguduind până în temelie rînduelile vechĭ, întrerupênd firul vieţeĭ nóstre de Stat, aprópe ştergênd din cartea omenireĭ existenţa şi chiar numele poporuluĭ român. Dér cum după nópte vine lumina, după furtună strălucesce sórele, tot ast-fel naţiunea românéscă, redată măcar în parte sie-şĭ şi trezită din somnul sĕŭ, se deştéptă maĭ sprintenă şĭ maĭ vióie; Moldova 'şĭ regăsesce pe soră-sa şi pe tovarăşa sa de nenorocirĭ, şi de şi Milcovul încă desparte politicesce două ţĕrĭ surorĭ, dar bătăile inimelor lor sunt aceléşĭ, ca şi suferinţele şi speranţele lor. Ideia Unirii prinde din ce în ce rădĕcină; o generaţiune vigurósă, spornică în ideĭ şi fapte, se pune la lucru, aşternând temeliele Românieĭ viitóre.

De aci înainte istoria celor două principate vom învĕţa-o la o laltă, fără a fi trebuinţă de a o maĭ despărţi.

PARTEA IV.

ISTORIA CEA MAĬ NOUĂ

De la Grigore Vodă Ghica şi Ion Sturdza până în timpul de faţa,

(1822—1889).

1. Grigorie Ghica şi Ion Sturdza.

(1822—1828).

1. Cu suirea pe tron a luĭ Grigore Ghica în Ţéra Românéscă şi a luĭ Ion Sturdza în Moldova, începură timpurĭ maĭ bune pentru amêndouĕ ţĕrile; rînduĭala, liniştea şi siguranţa se introduseră cu încetul; Greciĭ şi toţĭ străiniĭ fără de căpătâiŭ, ca şi ceĭ amestecaţĭ cu Ypsilante, se alungară peste

granițe; funcțiunile statuluĭ se deteră numaĭ la pămênteni, fiind oprit Grecilor de a maĭ încăpea în slujbe séŭ boerii; scolile grecescĭ se desființară, deschiḑêndu-se ĭarășĭ scolile românescĭ, ca să se învețe maĭ ântêiŭ limba patrieĭ. Tot acum se organisâ oștirea națională; se așternură ulițele cu pĭatră și se repararâ spitalele. O comisiune fu însărcinată să compună un proect de reforme basate pe vechile legĭ și obiceĭurĭ.

2. Din nenorocire aceste bune începuturĭ fură întrerupte. Rusia, declarând din noŭ rĕsboiŭ Porțiĭ, (al 6-lea rĕsboiŭ, 1828—29) intră în principate cu 1828-29
150.000 ómenĭ. Vodă Sturdza fu arestat și trimis în Basarabia; Grigore Ghica scăpâ în Transilvania; se institui ĭarășĭ ocîrmuire ruséscă, și tóte greutățile rĕsboiuluĭ caḑură asupra Românilor, pe lângă cĭuma, secetă, bóla de vite și altele. Rușiĭ, dupe ce coprinseră cetățile de pe amêndouĕ malurile Dunăreĭ, înaintară victorioșĭ până la Adrianopole, unde se făcu pace. Prin tractatul încheiat aci (2 Sept.
1829) principatele române fură aprópe scóse de 1829
sub suzeranitatea maĭ mult nominală a Turcieĭ, dar în acelașĭ timp ele căḑură sub dependența fórte strînsă a Rusieĭ, care le administrâ în timp de 6
anĭ (1828—34) ca pe nisce provinciĭ rusescĭ, le dete 1828-34
legĭ întărite la Petersburg, și nu 'șĭ retrase oștile din ele pênĕ la numirea noilor domnĭ: *Mihaiŭ Sturdza* în Moldova și *Alexandru Ghica* în Țéra-Românéscă (1834).

2. Ocuparea Ruséscă. — Regulamentele Organice.

(1828—1834).

1. La intrarea oștilor rusescĭ în principate, un corp de 40.000 ómenĭ era special însărcinat ca să le ocupe, ĭar un general cu titlul de *Președinte deplin-împuternicit al divanurilor Moldoveĭ și Țĕriĭ-Românescĭ*, trebuĭa să le guverneze. După încheĭerea păciĭ de la Adrianopole ocupațiunea

rusésca continuă, ca şi guvernul provisoriŭ rusesc, care fu încredinţat generalului Kisselef. Ocârmuirea acestuia avu neapărat de scop, cum însuşĭ ne spune *„de a supune pe Moldovenĭ şi pe Muntenĭ obiceiurilor şi regulelor rusescĭ şi de a statornici hotarul Rusieĭ la Dunăre.“* In sensul rusificăriĭ el întreprinse o prefacere radicală în tóte ramurile administraţiuneĭ publice. Starea de repede propăşire a civilisaţiuneĭ române la începutul secoluluĭ nostru cerea o grabnică schimbare; trebuinţa de o reformă generală era de toţĭ simţită. Atât Grigore Ghica cât şi Ion Sturdza luase mĕsurĭ pentru întocmirea uneĭ nouĭ constituţiunĭ, ale căreia base fusese deja puse, când isbucni rĕsboiul ruso-turc. Lucrările continuară în timpul ocupaţiuneĭ rusescĭ, şi în maĭ puţin de şése lunĭ, sub influenţa luĭ Kisselef, se alcătuiră faĭmósele *Regulamente organice*, unul pentru Ţéra-Românéscă, pus în lucrare la 1 Iunie 1831, cel-alt pentru Moldova, la 1 Ianuarie 1832.

2. Aceste regulamente eraŭ departe de a împăca interesele adevĕrate ale ţĕriĭ. Chipul cum ele fusese votate, sub tendinţa manifestă a generaluluĭ Kisselef de a apropia administraţiunea nóstră de cea rusésca, le făceaŭ a nu maĭ fi o *legislaţiune independentă*; ele călcaŭ autonomia principatelor, lăsând să se amestice o *nouă Curte ocrotitóre*, Rusia, în tóte actele guvernuluĭ şi obşteştilor adunărĭ; aceste adunărĭ, dupe chipul compuneriĭ lor, nu represintaŭ nicĭ ţéra, nicĭ pe contribuabilĭ, ci numaĭ clasele privilegiate a cleruluĭ şi boerilor, scutite de orĭ-ce sarcine şi de orĭ-ce imposite, carĭ apăsaŭ numaĭ şi numaĭ clasa ţĕrănéscă, pe proletarul cultivator. Acesta devenise un *capital al boerului şi al fiscului*; fără nicĭ un drept în Stat, cu tóte greutăţile Statuluĭ asupra capuluĭ luĭ.

3. Alexandru Ghica şi George Bibescu în Ţéra-Românéscă, Mihaiŭ Sturdza în Moldova

(*1834—1848*).

1. La anul 1834 Pórta, în înţelegere cu Rusia, numi domn în Ţéra-Românéscă pe *Alexandru Ghica*
1834-1848 (1834 — 42), ĭar în Moldova pe *Mihaiŭ Sturdza* (1834—1848). Curênd după aceea, oştile rusescĭ părăsiră principatele. Alexandru Ghica, fratele fostuluĭ domn Grigore Ghica, era un om blând, gene-

ros şi doritor de binele patrieĭ, dér îĭ lipsea curajul şi o voinţă statornică. El înfiinţă scolĭ prin oraşe şi sate, spitale şi alte instituţiunĭ de bine-facere, ĭertâ de robie pe ţiganiĭ domnescĭ, aşeḑêndu-ĭ ca muncitorĭ plugarĭ pe moşiile boerilor, şi îngriji pentru îmbunătăţirea armateĭ. Sub el literatura română luă óre-care sbor, şi se întemeiâ teatru naţional.

Dar Ghica avea în curênd să cadă: cete armate de Bulgarĭ şi Sêrbĭ, sprijinite pe sub mână de consulul rusesc din Galaţĭ, trecea prin ţéră la fraţiĭ lor de peste Dunăre. Domnul trimise oştĭ în contră-le; la Brăila avu loc o cĭocnire, în carĭ mulţĭ Bulgarĭ se înecară în Dunăre. Cu acésta Ghica îşĭ atrase favorul Porţeĭ, în acelaş timp însă şi urgia Curţeĭ rusescĭ, care în cele din urmă isbuti să-l scóţă din scaun şi să se alégă în locu-ĭ *George Bibescu*, un partizan înfocat al Ruşilor (decembre 1842). 1842

2. In Moldova Mihaiŭ Sturdza, (1834-1848-49) 1834-49
îndată ce se sui pe tron se ocupă împreună cu vrednicul Mitropolit Veniamin, ca să întăréscă învĕţămîntul naţional; înfiinţă în Iaşĭ Academia Mihăilénă (numită ast-fel după numele fondatoruluĭ sĕŭ), o scólă politehnică şi un institut pentru crescerea fetelor sĕrmane; reorganisă Seminarul din *Socola*, făcu scolĭ în diferite oraşe ale ţĕriĭ. El ajută pe fiiĭ de boerĭ la învĕţăturĭ în străinĕtate, contribuind la sporirea literatureĭ române şi la formarea de bunĭ profesorĭ. Mihaiŭ Sturdza făcu şi o bună administraţiune; reduse numĕrul ţinuturilor la 13 (din 16 câte eraŭ), construi şosele şi podurĭ de pétră, înzestră Iaşiĭ cu cismele, cu *un palat administrativ*, cu *grădina publică de la Copoŭ* şi cu cazarme. Cele-lalte oraşe, maĭ cu sémă Bêrladul, Botoşani şĭ Galaţĭ, luară o prefacere simţitóre; corpul *slujitorilor* şi al *pojarnicilor* (pompierĭ) fură din noŭ or-

ganisate, magaziile de rezervă tot-déuna pline, veniturile ţěriĭ îmulţite, comerciul şi agricultura pe cale de propăşire.

1844 Sturdza decretă (la a. 1844) desrobirea ţiganilor domnescĭ şi mânăstirescĭ. Acéstă měsură fu salutată ca un bun început pentru libertăţile viitóre, ce tînăra generaţiune de atuncĭ a Moldoveĭ aştepta cu nerăbdare să le védă împlinite.

3. In Ţéra-Românésca Vodă Bibescu continua a nemulţumi pe boerĭ şi pe popor, prin risipa banilor publicĭ şi prin abuzurĭ nepomenite ale administraţiuniĭ séle. Din ordinul consululuĭ rusesc, Vodă concedase unuĭ supus rus *Trandafiloff* exploatarea tuturor minelor ţěriĭ, fara măcar sa consulte Obştésca Adunare. Un tiněr deputat, Constandin Filipescu, vorbind de afacere striga în plină şedinţă: „*Vor să ne dea Ruşilor!*“ iar *Ion Heliad Rădulescu*, prin fabula sa: *Măceşul* şi *Grădinarul*, deştepta opinia publica asupra amagelilor rusescĭ. Adunarea anulă concesiunea şi respinse şi alte douě proiecte de legĭ presentate de guvern. Bibescu, rezemat pe sprijinul Rusieĭ, suspenda Adunarea pe timp nehotărît, „pentru rele aplicărĭ şi gândurĭ“. Un firman al Porţeĭ întări acéstă suspendare. In a.
1846 1846 Bibescu 'şĭ formă o Adunare dupa plac, care îĭ votă tóte měsurile administrative şi financiare, spre ruina deseverşită a ţăriĭ.

Dar o suflare liberală, care începuse pe atuncĭ în apusul Europeĭ, cerea stabilirea unor guverne maĭ drepte şi maĭ priinciόse pentru clasele de jos. Ea trebui să găséscă un puternic resunet şi în viţa
1848 latină de la Dunăre. Anul 1848 puse capět domnieĭ luĭ Vodă Bibescu, iar în Moldova făcu imposibilă domnia luĭ Mihaiŭ Sturdza.

4. Revoluţiunea din 1848.

(*9 iunie—13 septemvrie*)

1. In februarie 1848 revoluţiunea isbucnesce la Paris, şi de aci alérgă din capitală în capitală, din ţéră în ţéră: în Austria, Prusia, Italia, Polonia, Ungaria şi Transilvania. In Iaşĭ partida progresistă saŭ naţională aţîţă spiritele prin întruniri sgomotóse şi semnéză o petiţiune către domn, cerênd maĭ multe reforme. Vodă Sturdza făgăduesce pentru unele îndestulare; pentru altele mijlocire la Petersburg şi Constantinopole. Atuncĭ boeriĭ se despart în două tabere: *ceĭ bĕtrânĭ* se mulţumesc cu rĕspunsul luĭ Vodă; *ceĭ tinerĭ* vor să 'l siléscă a primi Constituţia, şi la din contra, să'l rĕstórne. In scopul acesta eĭ se adună în ḑiua de 30 Martie (1848) în casa luĭ Alecu Mavrocordat (Ursu) de la Copoŭ, baricadéză uliţa şi vor să proclame noua Constituţie. Mihaiŭ Vodă Sturdza, aflând de acésta, înconjură casa cu armată, şi în maĭ puţin de două césurĭ căpeteniile sunt prinse, legate şi surghiunite, iar mişcarea năbuşită chiar în începuturile séle. 1848

2. In Ţéra Românéscă însă mişcarea luă forma uneĭ adevérate revoluţiunĭ. Tinerii carĭ se aflaŭ la studiĭ în Franţa, îndată după isbucnirea revolteĭ din Paris, alergară să organiseze şi eĭ în patrie o mişcare naţională. In Bucurescĭ se formase, cu cîţĭ-va anĭ maĭ înainte (1843) Societatea *Frăţia*, de către Ión Ghica, N. Bălcescu şi Christian Tell, cu scop de a lupta pentru desfiinţarea clăciĭ, a robieĭ şi a privilegiuluĭ, şi pentru încetarea Protectoratuluĭ Rusieĭ. Mulţĭ civilĭ şi militarĭ făcéŭ parte din acéstă asociaţiune, al căreĭa iniţiator, Niculae Bălcescu, fu însărcinat cu redactarea proclamaţiuniĭ revoluţionare, séŭ a *nouiĭ Constituţiĭ*. 1843

In ḑiua de 9 iunie, acéstă *Constituţie* fu procla-

mată la *Izlaz* (jud. Romanaţĭ) de către Ion Eliad, Stefan Golescu şi Chr. Tell, carĭ dederă semnalul mişcăriĭ. Vodă Bibescu, silit de popor, semnă nouă Constituţiune şi numi un minister compus din capiĭ revoluţiuneĭ (11 iunie); dér înfricoşat de ameninţările consuluĭ rusesc, el abdică îndată şi trecu în Transilvania (13 iunie). Un guvern provisoriŭ, alcătuit din 5 membri, 4 secretarĭ şi 7 miniştri, luâ conducerea treburilor; el căutâ să intre în legăturĭ oficiale şi directe cu Turcia şi cu puterile europene, trimiţênd pe Ion Ghica la Constantinopole, pe Dimitrie Brătianu la Pesta, pe A. G. Golescu la Paris şi pe Ion Maiorescu la Francfort. — O comisiune de 18 boerĭ şi 18 ţĕranĭ fu însărcinată cu regularea cestiuneĭ pentru împroprietărirea ţĕranilor, iar un decret fu dat afară (19 iunie) pentru încetarea dijmelor şi a podveḑilor.

3. Dar Rusia nu se putea învoi cu noua stare de lucrurĭ creată în principate. Ea pretindea că „e o cestiune de drepturĭ, de onóre şi de interese politice pentru dênsa, de a nu lăsa să se întăréscă la Dunăre un stat noŭ moldo-român, în locul celor două principate şi de către o închipuită naţionalitate, a căreĭ origină, ḑicea ea, se perde în întunericul timpurilor." De aceia maĭ ânteiŭ insistă de Pórtă ca să intre cu oştĭ în ţĕră. Turciĭ veniră la Bucurescĭ, unde, de şi fură primiţĭ de popor în strigăte de bucurie, se încăierară însă la luptă cu un vitéz corp de pompierĭ la Cazarma din *délul Spireĭ* (Bucurescĭ, 13 Septembre). Atuncĭ Rusia află cuvênt în acésta de a'şi trimite oştile ca să restabiléscă aşa ḑisa *ordine legală*. Decĭ o nouĕ ocupaţie rusécă de 60.000 soldaţĭ începu cu cîrdul de nevoĭ cunoscute: schingiuirĭ, arestarĭ, surghiunirĭ, beilicurĭ, zaherele şi podveḑĭ; revoluţiunea fu înăbuşită cu vêrful baionetelor; Caimacamul Constan-

din Cantacuzin, pus la ordinele comisarului rusesc Duhamel, conduse afacerile până la încheiarea Convențiunei de la *Balta-Liman* (19 Aprilie 1849), 1849
dupe care Rusia împreună cu Pórta numiră domnĭ pe șépte anĭ: în Ţéra-Românéscă pe *Barbu Ştirbeiŭ*, iar în Moldova pe *Grigorie Ghica.*

5. Domniĭ de Balta-Liman: Barbu Ştirbeiŭ şi Grigore Ghica.—Adunările ad-hoc

(*1849—1856*)

1. Domniĭ Barbu Ştirbeiŭ şi Grigorie Ghica (1849—1856), impuşĭ ţĕrilor prin convențiunea 1849—56
de la Balta-Liman, avură o domnie destul de turburată. Eĭ guvernară cea maĭ mare parte de timp sub ocupaţiunea streină: turcă, rusă şi austriaca. Trupele rusescĭ abia eşite din principate în primăvéra anuluĭ 1850, se întórseră iarăşĭ în véra anuluĭ 1853 spre a le deţine ca zălog, până ce se va descurca cearta iscată atuncĭ între Rusia şi Turcia în cestiunea *Sfîntuluĭ Mormênt*. Domniĭ fură siliţĭ să fugă la Viena. Luptele sîngeróse începură din noŭ la Dunăre, până când, în tómna anuluĭ următor (1854), Rusia vĕḑêndu-se atacată în Crimeia de puterile aliate: Anglia, Francia, Turcia şi Sardinia, părăsi ţĕrile române. Acestea încăpură acum în mânele trupelor austriace; domniĭ se întórseră la scaunele lor şi ocârmuiră sub ocupaţiunea austriacă, până dupe încheerea tractatuluĭ de la Paris (18 Martie 1856), când fură înlocuiţĭ cu câte 1856
un caimacam numit de Pórtă: în Moldova, cu Neculaŭ Vogoride, iar în Ţara-Românéscă cu fostul domn Alexandru Ghica.

2. La 22 Septembre 1857 se deschiseră la Bu- 1857
curescĭ şi Ĭaşĭ divanurile ad-hoc, compuse din tóte clasele poporuluĭ român; de la o margine la alta a Românieĭ nu era de cât un strigăt: *trăiască Uni-*

rea; în tóte pepturile fară deosebire de clasă, de vêrstă saŭ de sex, era un simţimênt generos şi înalt de a nu maĭ trăi Românii despărţiţĭ şi sfâşiaţĭ. *Să fim un singur trup, precum suntem un singur suflet*, ḑicea Mitropolitul Sofronie în cuvêntul de deschidere al Adunăreĭ din Iaşĭ, *căcĭ suntem toţĭ tot una, avênd o origină, un sînge, o patrie, o istorie, o credinţă, un Dumneḑeŭ!* La 7 şi 9 Octombre adunările ad-hoc din Iaşi şi Bucurescĭ votară în unanimitate următórele cincĭ puncte, ca cele ântêiŭ, cele maĭ marĭ, maĭ generale şi maĭ naţionale dorinţĭ ale ţĕreĭ:

1. Respectarea drepturilor Principatelor. şi în deosebĭ a autonomieĭ lor, în coprinderea vechilor lor Capitulaţiunĭ încheiate cu Inalta Pórtă.

2. Unirea Principatelor într'un singur Stat sub nume de România.

3. Prinţ strĕin cu moştenirea tronuluĭ, ales dintr'o dinastie domnitóre de ale Europeĭ, şi aĭ căruĭ moştenitorĭ să fie crescuţĭ în religiea ţĕreĭ.

4. Neutralitatea pămêntuluĭ Principatelor.

5. Puterea legiuitóre încredinţată uneĭ obşteştĭ Adunărĭ, în care să fie reprezentate tóte interesele naţieĭ.

Tóté acestea sub garanţia colectivă a puterilor carĭ aŭ subscris tractatul de Paris.

Aceste ḑile de 7 şi 9 Octombre eraŭ cele maĭ frumóse din câte avusese până atuncĭ némul românesc: arhiereŭ, boer, neguţător şi sătén 'şĭ dădéŭ mâna cu toţiĭ, ca să întemeieze *noul stat al Românieĭ*. Mitropolitul Moldoveĭ semnând actul Unireĭ ḑise: „*Unde-ĭ turma, acolo'ĭ şi păstorul*"; iar un deputat sătén rosti cu lacrămile în ochĭ următórele cuvinte: „*Noĭ nu ştim a ura, dar Dumneḑeu ştie a se îndura!*"

Nicĭ o-dată o naţiune nu se arătase maĭ plină de viaţă, maĭ conscientă, maĭ hotărită şi maĭ înţeléptă în dorinţele séle, maĭ încreḑĕtóre în sine şi în viitorul sĕŭ: atât de adevĕrat este, că pentru popóre, ca şi pentru individe, suferin-

ţele nu sunt tot-d'a-una perdute; ele aŭ menirea de a le întări voinţa, de a le spori energia, de a le forma caracterul, de a le înţelepţi mintea, ca la un moment dat să scie ce trebue să voiască şi să pótă îndeplini ce voiesce.

6. Convenţiunea de Paris pentru reorganisarea Principatelor-Unite

(*1858*)

Comisariĭ puterilor strĕine, după ce luară voturile divanurilor ad-hoc, se duseră la Paris, unde se strînse din noŭ congresul pentru întocmirea convenţiuneĭ privitóre la reorganisarea ţĕrilor române. Acéstă convenţiune se subscrise la $^{7}/_{19}$ August 1858. Printr'ênsa se ţinu sémă de cele maĭ multe dorinţe ale Românilor, privilegiele de clasă fură desfiinţate; egalitatea înaintea legeĭ şi a impozituluĭ, egalitatea drepturilor politice, admisibilitatea în funcţiunile publice cu aplicarea treptată a principiuluĭ de inamovibilitate, libertatea individuală, responsabilitatea ministerială etc. fură consfinţite; se prevĕḑu şi revisuirea legeĭ care regulézǎ raporturile proprietarilor de pământ cu cultivatoriĭ, în scop de a înbunătăţi starea ţĕranilor.

Unirea Principatelor însă fu numaĭ pe jumĕtate admisă. Napoleon III cedând stăruinţelor Austrieĭ şi Turcieĭ, cu care se înţelese şi Anglia, renunţă la unirea politică, mulţumindu-se numaĭ cu cea administrativă. Ast-fel fie-care ţéră avea domnul sĕŭ propriŭ pe viaţă, un minister şi o adunare electivă pe 7 anĭ, tributul era fixat în parte pentru fie-care principat, ca şi lista civilă a domnilor. Numaĭ o înaltă Curte de Justiţie şi Casaţiune şi o Comisiune centrală pentru pregătirea legilor de interes comun, aşeḑate şi una şi alta la Focşanĭ, aveaŭ să serve ca instituţiunĭ comune ambelor ţĕrĭ, şi să prepare unificarea legilor şi regulamentelor, a sistemuluĭ monetar, de mĕsurĭ şi greutăţĭ, uniunea vamală, a poştelor şi telegrafuluĭ, şi organisarea identică a miliţiilor din amêndouĕ principatele. Ţéra-Românéscă şi Moldova iaŭ de acum numele de *Principatele-Unite*, rĕmânênd puse sub suzeranitatea Porţeĭ şi garanţia colectivă a puterilor europene. Un articol final prevedea în fine, că îndată după promulgarea Convenţiuneĭ în principate, Caimacamiĭ actualĭ vor înceta, şi se va institui în locul lor câte o comisiune de treĭ, care va forma listele electorale pentru adunarea deputaţilor. Aceste adunărĭ aveaŭ să purcédă îndată la alegerea domnilor.

7. Alexandru Ión I, domn al Principatelor-Unite

(*5 și 24 Ian. 1859 — 11 Febr. 1866*).

1. Una din dorințele cele maĭ viĭ ale Românilor era unirea celor duoĕ țĕrĭ sub un principe dintr'o dinastie europénă. *Convențiunea de la Paris* prevĕ-ḑênd numaĭ unirea administrativă a principatelor, adunările elective fură convocate ca să alégă câte un domn pămêntén în fie-care principat. La 5 Ianua-
1859 rie 1859 Adunarea generală a Moldoveĭ alese cu unanimitatea voturilor pe colonelul *Alexandru Ioan Cuza*, care fu ales și de Adunarea generală din Téra Românéscă în 24 Ianuarie același an.

Faptul îndoiteĭ alegerĭ a coloneluluĭ Cuza fu primit cu mare entusiasm de țéră, căcĭ de un secol și jumĕtate pentru ântêiașĭ dată acum voința na-țiuneĭ lua un corp, iar făptuirea unireĭ devenea, cu un singur domn în capul amânduror țĕrilor, o necesitate maĭ ușor de realisat. Indoita alegere a fost considerată de țară și de străinĕtate ca un pas înainte în îndeplinirea dorințelor divanurilor ad-hoc. Turcia, după óre-care împotrivire, recu-noscu (la 16 August 1859) alegerea „pentru astă-dată numaĭ" și Cuza se duse în persónă la Constan-
1861 tinopole spre a'șĭ lua investitura (1861); aci el fu primit de Sultan cu multă distincțiune, și făcu a-supra tutulor o impresiune bună.

1862 La 24 Ianuarie 1862 adunările generale din am-bele principate se întruniră la Bucurescĭ; în loc de duoĕ ministere, carĭ funcționase până aci, se numi unul singur, și ast-fel, după treĭ anĭ de la alegerea luĭ Cuza, Moldova și Téra Românéscă se contopiră o-dată pentru tot-d'a-una în principatul Românieĭ cu capitala Bucurescĭ.

1864 2. Până la 2 Maiŭ 1864 țéra fu guvernată sub regimul Convențiuneĭ de Paris. In ḑiua de 2 Maiŭ

însă Cuza disolvă Camera şi proclamă de la sine'şĭ o nouă lege fundamentală a ţĕreĭ — Statutul. Acesta fu confirmat de ţară printr'un *plebiscit* saŭ *sufragiŭ universal*, iar puterile garante 'l recunoscură în urma ducereĭ Domnuluĭ la Constantinopole. Prin acest statut se ĭărgea autoritatea domnuluĭ şi se mărginea puterea corpuluĭ legislativ, care se compune acum din *Cameră şi Senat*. Noua lege electorală întinse dreptul de alegere la toţĭ cetăţeniĭ în proporţie cu averea. Dimpreună cu statutul se proclamară maĭ multe legĭ organice: legea rurală desfiinţă claca şi împroprietări pe ţĕranĭ în schimbul uneĭ rescumpărărĭ în banĭ; legea instrucţiuneĭ publice proclamă principiul obligativităţeĭ învĕţămêntuluĭ primar şi gratuitatea luĭ; legile civile şi penale se unificară într'un singur codice, lucrat în mare parte după Codul Napoleon din Francia, şi promulgat în anul 1865; legea judeţiană şi cea co- 1865
munală, legea Camerilor de comerciŭ şi de agricultură, legea de mĕsurĭ şi greutăţĭ, legea pentru armarea generală veniră să desăvîrşéscă sistemul de reforme început sub statutul luĭ *2 Maiŭ*. Averile monăstirescĭ fură secularisate definitiv; se deschise o facultate de litere la Bucurescĭ, scolĭ primare prin oraşe şi sate, casărmĭ, şi în fine se instituiră concursurĭ şi esposiţiunĭ de agricultură şi industrie naţională.

La 11 Februarie 1866 Alexandru Ión I din ca- 1866
usa multor nemulţămirĭ din ultimul an al guvernăreĭ séle fu silit să abdice şi să încredinţeze puterile domnieĭ în mânile uneĭ locotenenţe domnescĭ, compusă din generalul N. Golescu, L. Catargiu şi colonel N. Haralambie.

TABELA GENEALOGICA A FAMILIEI REGALE

Hohenzollern:	**Baden:**
Carol, principe de Hohenzollern-Sigmaringen, născ. 19 Febr. 1785, † 11 martie 1853 Căs. cu Antonia Maria, princesă de Murat, născ. 5 Ian. 1793, † 19. ian. 1847.	Carol, mare duce de Baden, născ. 8 Iunie 1786, † 8 Dec. 1818. Căsătorit cu Stefania, fiica adoptivă a luĭ Napoleon I. născ. 28 Aug. 1789, † 29 Ian. 1860.

Carol Anton, născ. 7 septembre 1811, † 2 Iunie 1885. Căsătorit cu **Iosefina** născ. 21 Octombre. 1813.

Leopold Stefan Carol, născ. 22 Sept. 1835. Căs. (12 Sept. 1861.) cu Antonia Maria Ferdinanda, Infanta Portugalieĭ și ducessa de Sacsa, născ. 17 Febr. 1845.	Stefania, născ. 15 Iulie 1837, † 17 Iulie 1859 ca soție a regeluĭ Portugalieĭ Don Pedro † 11 Noembre 1861	**Carol** Eitel Friderich Regele Românieĭ, născ. $^{8}/_{20}$ Aprilie 1839 Căs. (15 Nov. 1869) cu **Elisaveta** Paulina, Principessă de Wied, născ. 29 Dec. 1843.	Anton Egon, născ. 7 Oct. 1841, † în urma rănilor primite în bătălia de la Koniggrätz 5 Aug. 1866.	Friderich Eugen, născ. 25 Iunie 1843. Căs. (21 Iunie 1879) cu Luisa Mathilda, Princessă de Thurn și Taxis	Maria Luisa, născ. 17 Noem. 1845 Căs. (25 Aprilie 1867) cu Philip principe de Belgia, Comite de Flandra și duce de Sacsa
Wilhelm, născ. 7 Martie 1864 *Ferdinand.* născ. 24 Aug. 1865, moștenitor presumtiv al Tronuluĭ Românieĭ. *Carol,* născ. ⌴ Sept. 1868		Maria, născ. 8 Sept. 1870, † 9 April. 1874			Balduin născ. 3 Iunie 1869, moștenitor presumtiv al Tronuluĭ Belgieĭ. Henrietta, născ. 30 Iunie 1870. Iosefina născ. 18 Oct. 1872. Albert, născ. 8 Aprilie 1875.

8. Carol I, Domn şi maĭ apoĭ Rege al Românieĭ

(*8 Aprilie 1866—1889*).

La 11 Februarie 1866 Senatul şi Adunarea deputaţilor proclamară în unanimitate domn al Românieĭ pe *Contele Filip de Flandra*, fratele maĭ mic al regeluĭ Belgieĭ. Locotenenţa Domnéscă cu cabinetul Ion Ghika conduse afacerile în numele principeluĭ, care refusă tronul (30 Martie). Atuncĭ poporul alese prin plebiscit (cu 685.969 voturĭ) pe M. S. principele *Carol de Hohenzollern* din strălucita familie domnitóre în Prusia (8 Aprilie). 1866

Alegerea fu întărită de *prima adunare constituţională*, care (în ḑiua de 1 Maiŭ) votă menţinerea unireĭ şi proclamă domn hereditar pe Principele de Hohenzollern sub numele de *Carol I.* Pórta protestă pe temeiul tractatuluĭ de Paris contra celor întêmplate la Bucurescĭ şi ceru de la puterile cele marĭ să se adune în conferinţă, ca să alégă domnĭ provisorĭ pentru fie-care principat ($\frac{5}{17}$ Maiŭ 1866). Treĭ ḑile dupe aceea principele Carol, însoţit de I. Brătianu, punea piciorul pe pămêntul Românieĭ (la Severin), iar la *10 Maiŭ* 1866 făcea intrarea sa solemnă în Capitala Românieĭ. 1866

Carol de Hohenzollern s'a născut la $^{8}/_{20}$ Aprilie 1839 în Sigmaringen (principatul Hohenzollern, Germania) din iluştriĭ sĕĭ părinţĭ: *Carol Anton*, fiul luĭ Carol, principe de Hohenzollern-Sigmaringen, şi din *Iosefina*, fiica luĭ Carol, marele duce de Baden, şi a Stefanieĭ, fiica adoptivă a luĭ Napoleon I [1]).

In Sigmaringen se înalţă majestos un vechiŭ castel cu turnurile sale puse pe zidărie romană, d'asupra unuĭ picior de deal stâncos şi ocolit din treĭ părţĭ de Dunăre. Aci s'a născut şi a crescut Suveranul, pe care Providenţa 'l păstra, pentru ca să întemeieze Statul român modern, re-

1) Veḑĭ tabla genealogică.

gatul României. Până la vêrsta de 11 anĭ principele Carol a primit educaţiunea în casa părintéscă sub îngrijirile mameĭ sale. De la 1850—1856 a urmat studiile umanitare la Dresda, a trecut examenele la Munster, şi apoĭ prin dese călătoriĭ întreprinse maĭ prin tóte statele marĭ ale Europeĭ, şi în Africa, ca şi prin studiĭ militare întinse făcute la Düsseldorf şi Berlin, se pregăti pentru a deveni un bărbat politic însemnat şi un militar distins. Numit de regele Prusieĭ locotenent în regimentul de artilerie al gardeĭ, principele Carol avu ocasiune în rĕsboiul al duoilea din Schleswig-Holstein (1864) să dovedéscă pe câmpul de bătae teoriile militare ce dobândise şi excelentele sale calităţĭ rĕsboĭnice. El luă o parte activă la maĭ multe bătăliĭ, la intrarea trupelor în Jütland, la as diul Fredericeĭ şi la asaltul celebru de la Duppel. Pentru înaltele sale merite regele Prusieĭ 'l decoră şi 'l înaintă la gradul de căpitan în regimentul II al dragonilor guardeĭ, iar împĕratul Austrieĭ, aliatul de atuncĭ al Prusieĭ, 'ĭ dete *Crucea de merit militar*. Ast-fel, nu atât prin strălucita familie la care aparţine, ci maĭ mult prin calităţile spiritului sĕŭ, printr'o viaţă plină de activitate şi prin studiĭ serióse, prin soliditatea ce se vede în tóte lucrările sale, cântărind singur totul şi cercetând, tînĕrul nostru principe 'şĭ trase singur calea sa, fiind recunoscut de toţĭ ca un brav soldat, bărbat de stat eminent, amic al arteĭ şi al sciinţeĭ, autor al Frumosuluĭ şi al Bineluĭ. Consciinţa datorieĭ fiind o lege în familia sa, trecută din generaţie în generaţie, iubirea de patrie şi devotamentul pentru dênsa, avêndu-le de viŭ exemplu în viaţa proprie a părinţilor sĕĭ, principele Carol dedea tóte garanţiile unuĭ bun, drept şi mare Suveran, destoinic ca să facă fericirea unuĭ popor şi să 'ĭ asigure existenţa sa politică.

De aceia şi românii, în minutele cele maĭ critice ale istorieĭ lor, 'şĭ aţintiră ochiĭ, ca prin instinct providenţial, asupra tênĕruluĭ oficer, care la 1866 se afla în congediŭ la Düsseldorf, în sânul familieĭ. Aci veni Ioan Brătianu, ($^{19}/_{31}$ Martie) să 'ĭ ofere în numele poporuluĭ român înduoita corónă a Românieĭ. Tractările fură conduse cu mult tact de către însuşĭ principele Antoniŭ, tatăl principeluĭ Carol; poporul român, prin glasul a 685.969 de votanţĭ, confirmă alegerea la domnie a luĭ Carol (18 Aprilie), care, după multe greutăţĭ şi pericule ce avu să întâmpine prin Statele Austrieĭ, în minutul când rĕsboiul

pruso-austriac era gata să isbucnéscă,— sosi la Severin, în ḑiua de $^{8}/_{20}$ Maiŭ. Firul telegrafic vesti ţĕreĭ cele d'ântêiŭ cuvinte, ce Suveranul 'ĭ adresa de pe ţĕrmul, unde împĕratul Traian implântase acum 17 vécurĭ cele d'ântêiŭ coloniĭ ale sale şi stâlpiĭ poduluĭ, ce staŭ marturĭ neperitorĭ aĭ glorieĭ sale eterne:

„*Punênd piciorul pe pămêntul Românieĭ, noua mea patrie, mĕ grăbesc a exprima Locotenenţeĭ Domnescĭ simţimêntele cele maĭ sincere. Fericit că mĕ aflu în miḑlocul naţiuneĭ, care m'a onorat cu încrederea sa, adresez înainte de tóte rugăciunile mele Ceruluĭ, pentru ca să 'mĭ ajute a îndeplini cu demnitate marea şi frumósa misiune ce providenţa 'mĭ-a impus*".

Ast-fel alesul naţiuneĭ din ḑiua de 8 Aprilie 1866, vorbea inimeĭ ţĕreĭ, şi din ora aceia şi până astăḑĭ o clipă nu s'a clintit de la postul sĕŭ; o clipă n'a uitat datoria sa; muncind fără întrerupere ḑiua şi nóptea pentru fericirea şi tăria Românieĭ, despre dênsul se póte spune ceea ce s'a ḑis despre marele sĕŭ strĕbun Frideric: *că este cel d'ântêiŭ din servitorii Statuluĭ*; saŭ ceea ce s'a săpat în 1866 pe monumentul ilustruluĭ sĕŭ bunic Carol: „*Cinstit şi credincios m'am purtat tot-d'a-una, atât cu fie-care cât şi cu ţéra*".

A. Carol asigură tronul şi posiţiunea politică a Românieĭ.

1. Domnitorul Carol I, suindu-se pe tron, avea să lupte cu multe şi marĭ greutăţĭ; în afară trebuia să asigure şi să întăréscă tronul şi posiţiunea politică a Românieĭ, în lăuntru trebuia să întocméscă ţéra, să 'ĭ dea o constituţiune făcută de ea însăşĭ şi s'o pună printr'o administraţiune înţeleaptă şi prin instituţiunĭ potrivite, pe calea adevĕratuluĭ progres.

Evenimentele de la 11 Februarie 1866 dederă ocasiune Rusieĭ să céră, ca România să se întórcă la starea de lucrurĭ anterióră luĭ Vodă Cuza: la duoĕ ţĕrĭ deosebite, la duoĭ domnĭ, la duoĕ ministere şi la duoĕ camere. Napoleon III însă sprijini pe faţă unirea şi pe principele Carol, „a că- 1866

ruia alegere, ḑicea el, are tóte simpatiele mele". Turcia doria fórte mult să intre cu putere armată în principate, dar nu îndrăsni, pe de o parte primind declaraţiunea puterilor garante ca să nu intervină fără învoirea lor, pe de alta vědênd atitudinea energică a domnitoruluĭ Carol, care puse oştirea pe picior de rěsboiŭ şi o concentră în tabăra de la Giurgiu. Domnitorul, pentru a dovedi în acelaşĭ timp intenţiunile sale drepte faţă de Sultan, şi că ţine a respecta tractatele încheiate de către ţéră cu Pórta, însciinţă telegrafic, chiar în ḑiua sosireĭ sale în Bucurescĭ, pe Marele Vizir, că el s'a suit pe tronul Românieĭ cu hotărîrea de a respecta drepturile Porţiĭ. Acéstă miḑlocire înţeléptă precum şi incurcăturile din imperiul turcesc cu revolta Candioţilor, făcură pe Sultan să reducă tótă împotrivirea la o simplă formalitate: visita domnitoruluĭ la Constantinopole spre a'şĭ cere investitura. Carol fu primit în Capitala Turcieĭ cu onorurĭ cu totul neobicĭnuite; Sultanul 'l recunoscu de principe hereditar al Ro-
1866 mânieĭ (în $^{12}/_{24}$ Octombre 1866), şi 'ĭ arătă în mod vědit stima şi prieteşugul ce simţia pentru persóna luĭ.

2. Cele-l'alte state europene se grăbiră a recunósce şi ele noua stare de lucrurĭ în România, care aducea în fine acesteĭ ţěrĭ, mult bântuită de sórtă, stabilitatea atât de necesară pentru desvoltarea şi întărirea unuĭ popor. Recunóscereĭ noueĭ posiţiunĭ a Statuluĭ român. urmă încheierea de tratate comerciale, maĭ ântêiŭ cu Austro-Ungaria (1876), în urmă cu Rusia (1876), Germania (1877), Italia (1878), Elveţia (1878), Belgia (1880), Anglia (1880) şi Olanda (1881). Dimpreună cu tractatele comerciale, se încheiară convenţiunĭ pentru regularea condiţiuniĭ supuşilor

strĕinĭ în România, maĭ ântêiŭ cu Italia (1878). In scurt posiţiunea politică a Românieĭ deveni din ce în ce maĭ sigură; legăturile sale cu Pórta, din ce în ce maĭ slăbite, până în ḑiua când, la 10 Maiŭ 1877, ea se proclamă independentă, devenind singură stăpână pe destinele eĭ. La ţinţa acésta România nu putea ajunge fără Carol I, căruia nu 'ĭ maĭ rĕmânea acum de cât să scóţă sabia vitejesce, să deschiḑă oştenilor sêĭ drumul la Plevna, şi să întemeieze regatul Românieĭ libere şi neatârnate. 1877

Ast-fel aniĭ d'ântêiŭ aĭ domnieĭ luĭ Carol I fură pregătirea pacientă şi prevĕḑĕtóre pentru evenimentele ce schimbară faţa Europeĭ orientale. Aceştĭ anĭ fură plinĭ de greutăţĭ, dar într'ênşiĭ se pregătiră aceĭ bărbaţĭ, carĭ trebuiaŭ să dea Prinţuluĭ Român sfatul lor bine chibzuit, ajutorul lor luminat, pentru a ajunge cu siguranţă la ţelul defipt.

B. Carol I organiséză ţara şi 'ĭ asigură liniştea în lĕuntru *(1866—1876)*

3. Domnitorul Carol avu să lupte nu cu maĭ puţine greutăţĭ în lăuntru, pentru a scóte ţéra din văgaşele rătăcite în care apucase, şi să 'ĭ găséscă rostul eĭ în viitor. Numaĭ caracterul sĕŭ tare, numaĭ cumpănirea sa înţeléptă, statornicia d'inaintea orĭ-căreĭ piedicĭ, şi credinţa nestrămutată pentru datorie, puteaŭ să 'ĭ dea isbânda în nobila operă de regenerare ce începuse. Tot ce a stat în putinţa unuĭ om, el a făcut pentru a feri ţéra de agitaţiunile sterpe ale uneĭ politicĭ ambiţióse, pentru a o înzestra cu instituţiunile cele maĭ libere şi maĭ propriĭ uneĭ desvoltărĭ naţionale, pentru a întări ordinea monarchică, ce până aci sta cladită pe nisip, în fine pentru a face din România statul cel maĭ însemnat şi maĭ cu greutate din statele Orientuluĭ european.

Carol I avusese ocasiune să vadă în principatul propriŭ al augustuluĭ séŭ tată, că nu în mărimea teritoriuluĭ stă fericirea şi tăria uneĭ ţĕrĭ, şi că o ţară cât de mică póte, graţie suveranuluĭ eĭ, să aibă un guvern de model chiar pentru statele cele marĭ: finance, justiţie, învĕţĕmênt, moralitate, igienă, biserică, armată. Cu asemenea convingere el s'a pus la lucru şi nu s'a dat înlăturĭ de la nicĭ un sacrificiŭ, de la nicĭ o încercare.

Principe eminamente liberal, el a stăruit ca Adunarea Constituantă să dea ţĕriĭ cât maĭ neîntârdiat o Constituţiune din cele maĭ liberale, garantând interesele tutulor claselor, şi tóte drepturile ce orĭ-ce cetăţén trebue să găséscă într'o societate civilisată. Depunênd jurămêntul solemn pe dênsa, Principele a dis în midlocul adunareĭ (29
1866 Iunie 1866); „Acest act pentru mine în parte este cel maĭ solemn al vieţeĭ mele, căcĭ el este pactul definitiv care mĕ légă pentru tot-d'a-una cu destinarile noueĭ mele patriĭ, cu România. Ţinta preocupaţiunilor şi a lucrărilor naţiuneĭ trebue să fie desvoltarea puterilor eĭ morale şi materiale. *Ridicarea bisericeĭ române*, restabilind'o pe basele canónelor, şi întărirea simţimêntuluĭ religios în inimile nóstre, *resrândirea învĕţĕmêntuluĭ în tóte clasele, o justiţie şi administraţiune bună*, care să stârpéscă prin urmărirea şi pedepsirea culpabililor tóte abusurile, *o ordine şi o economie în finance* pentru a face să înceteze strâmtorarea de care suferă astădĭ societatea, şi pentru a da un sbor înavuţireĭ naţionale, *îmbunĕtăţirea agriculturei*, isvorul cel maĭ mare al bogăţieĭ nóstre, *înmulţirea căilor de comunicaţiune şi înfiinţarea institutelor de credit*, ca singurele midlóce pentru a da o impulsiune comerciuluĭ,—iată probleme ce trebue să resolvăm!“

Şi domnitorul Carol a deslegat aceste probleme cu destoinicia şi vederea departe a unuĭ bărbat de Stat, cu patriotismul unuĭ adevĕrat fiŭ al ţĕreĭ, cu răbdarea neobosită a aceluĭ zidar, care cercetéză pétră cu pétră, cărămidă cu cărămidă înainte d'a se apuca să pună temelia. Principe constituţional, s'a ţinut tot-d'a-una maĭ presus de interesele de partide, rĕmânênd pururea cap al uneĭ ţĕrĭ. iar nu al uneĭ părţĭ dintr'ênsa; el a lăsat ca ţéra să se guverne de sine prin instituţiunile libere ce singură şi-a dat, arĕtându-se ferm în hotărîrea de a nu permite o umbră măcar de influenţa administrativă în alegerĭ, şi de a apĕra consciinţa cetăţenilor, dând naţiuneĭ miḑlócele să 'şĭ rostéscă liber dorinţele şi trebuinţele sale. „Tóte opiniunile, ḑice domnitorul (Oct. 1866). trebue să 18 6
se manifesteze cu francheţă şi realitate, cum se cuvine unor ómenĭ liberĭ, pentru ca actele guvernuluĭ meŭ să fie judecate de către Adunărĭ prin adevĕraţiĭ representanţĭ aĭ ţĕreĭ. Naţiunea să fie încredinţată că ascult, că privesc şi priveghez. Progresul libertăţeĭ şi al moralităţeĭ publice este o condiţiune indispensabilă a desvoltăreĭ naţiunilor". Silit de împregiurărĭ şi de cerinţele regimuluĭ parlamentar de a schimba dese-orĭ ministerele, (de 12 orĭ în primiĭ 10 anĭ, 1866—1876), domnitorul nu a 1866-76
perdut din vedere ţinta unică a silinţelor sale: *interesele permanente ale ţĕriĭ* şi cu tactul unuĭ cârmaciŭ experimentat a cumpănit lucrurile, a potolit agitaţiunile momentane şi partidele învrăjbite, şi a lucrat nestrămutat printr'un şir întins de reforme la înălţarea Românieĭ în concertul statelor europene, ca stat modern în adevĕratul înţeles al cuvêntuluĭ şi ca un element necesar al cultureĭ, al ordineĭ şi al păciĭ generale.

C. Carol I luptă pentru Independenţa României şi întemeiază regatul de astădĭ.

a) Apărarea Dunărei şi Independenta Românieı

1877 4. Isbucnind rĕsboiul între Ruşĭ şi Turcĭ (12 Aprilie 1877), Domnitorul Carol convocă Camerile legiuitóre (14 Aprilie) ca să voteze convenţiunea din 4 Aprilie încheĭată cu Rusia. In Mesagiul de deschidere Suveranul român arétă că: „armatele imperiale ruse aŭ intrat pe teritoriul nostru fară ca puterile garante să fi protestat“, că va fi póte nevoe de braţele fiilor ţĕriĭ, pentru aperarea drepturilor eĭ, şi că „în împlinirea acesteĭ sfinte datoriĭ, dênsul va sci, în capul juneĭ şi braveĭ sale armate, să plătéscă cu persóna sa“. Aceste cuvinte rostite în miḑlocul parlamentuluĭ rĕsunară ca un frémĕt adînc de la un unghiu pênĕ la altul al ţĕriĭ, deşteptând în peptul tutulor un inimos avênt de rĕsboire din vremile bĕtrâne. Turcia găsise tocmaĭ acum timpul să ’şĭ dea o constituţiune, înscriind într’însa România ca „provincie privilegiată“ a imperiuluĭ, iar domnul român era numit „cap de provincie“; ba încă marele vizir fácu necuviinţa de a se adresa d’a dreptul domnuluĭ Carol cu învitaţiune, să se pună sub ordinile unuĭ paşă pentru apĕrarea teritoriuluĭ *Principatelor*. Ministrul de externe Cogălniceanu dede însă viziruluĭ rĕspunsul ce i se cuvenea; iar tunurile de la Calafat aveaŭ să’l deştepte din visul ce visa, şi să’ĭ spună, că nu se poruncesce unuĭ Hohenzollern.

5. Intre acestea Turcia începu să bombardeze oraşele Brăila, Galaţĭ, Reni, Olteniţa, Călăraşĭ şi Giurgiu; bande de Cerkezĭ şi de başibuzucĭ turcĭ trec Dunărea, pradă şi măceláresc satele de prin prejur. Carol ordonă mobilisarea completă a oştireĭ (6 Aprilie), dăruesce 100.000 leĭ nouĭ din ca-

seta sa privată pentru echiparea oficerilor, şi când mobilisarea e terminată, ia însuşi comanda supremă. Armata sa de peste 50.000 oşteni şi 180 tunuri o împărţesce ast-fel, ca să pótă respinge un atac din partea trupelor turcesci din Vidin, şi să le opréscă de a trece pe malul stâng. In adevĕr (la 26 Aprilie) Turcii din acéstă cetate deschid cu tunurile focul asupra oraşului Calafat, la care Românii rĕspund victorios ardênd vapórele turcesci aflate în port şi mai multe case în Vidin. La Giurgiu, Islaz şi Olteniţa aceleaşi provocări găsesc rĕspunsuri din ce în ce mai energice; Turtucaia este pusă în flacări; primul soldat român ucis în luptă este un sergent, pe mormêntul căruia dómna Elisaveta depune cunună de lauri şi stejar lucrată în bronz cu următórea inscripţiune: *„Elisaveta Dómna, sergentului-major Florea Blejan, mort pentru patrie“*.

Turcia provocase singură rĕsboiul contra Românilor, şi prin urmare ea singură rupse legăturile vechi dintre amênduoĕ statele. Atacurile neîntrerupte şi nedrepte ale armatei sale pe întregul hotar dunărean, eraŭ acte de ostilitate vĕdită. Resultatul acestei purtări fu, că Adunările legislative proclamară în dilele de 9 şi 10 Maiŭ 1877 inde- 1877
pendenţa completă a României şi încetarea vechelor ei relaţiuni cu Pórta otomană. Domn şi popor luară cu tărie hotărîrea de a apĕra, cu armele în mână, integritatea teritoriului şi de a 'şi jertfi viéţa pentru independenţa patriei.

6. Trupele rusesci după scurgere de 6 săptĕmâni de la intrarea lor în ţéră, ocupă în fine la Dunăre porţiunea de la gurile rîului pînă la Olt, şi se gătesc a trece în Bulgaria. Românii, după ce dederă Ruşilor în primire posiţiunile ce apĕrase până acum (fortificaţiunile şi podul de la Bărboşi, posi-

ţiunile de la Giurgiu, Olteniţa etc.) îşĭ îndesiră forţele în zona din drépta Oltuluĭ, care tocmaĭ era maĭ mult expusă la atacul inimiculuĭ. Osman-paşa, singurul comandant turc care s'a distins în tot cursul acestuĭ rĕsboiŭ, voia să trécă de la Vidin cu vre-o 60 000 oştenĭ pe teritoriul român, între Cetate şi Calafat, şi să mute ast-fel teatrul luptelor în ţéra nóstră.

Carol I, înţelegend gîndul Turculuĭ, luă tóte mésurile de apărare, veni singur sa inspecteze trupele (14—17 Maiu) şi lucrările defensive, şi ca să arate vrăşmaşuluĭ cât de bine este fortificat Calafatul, se aşeḑă cu statul sĕŭ major în bateria *Carol* şi ordonă bombardarea Vidinuluĭ; cel d'ântêiŭ obuz asvêrlit de Turcĭ nemeri tocmaĭ în bateria *Carol* şi era cât pe aci să lovéscă pe domnitor; acesta, în loc de a se îngriji, scóse chipiul şi salută bomba strigând; „Ha! asta-ĭ musica ce 'mĭ place.“ Alte cincĭ obuze marĭ veniră să -'ĭ maréscă heroica plăcere, căcĭ treĭ din ele se sparseră chiar în lăuntrul baterieĭ. După o oră de canonadă focul încetă din amêndouĕ părţile. Câteva septămânĭ după aceia (la 9 Iunie) Vidinul era de 4 părţĭ în flăcărĭ inteţite dc artileria nóstră.

Asemenea fapte de arme şi cĭocnirĭ cu bastimentele de rĕsboiŭ turcescĭ fură aprópe ḑilnice (la Islaz, Corabia, Bechet, Bistreţ, Ciupercenĭ etc.) până la 10 Iunie, când armata rusă, în urma sosireĭ împĕratuluĭ Alexandru II la Ploescĭ (25 Maiŭ), trecu Dunărea între Galaţĭ şi Brăila; 15 ḑile după aceea (15 Iunie) se operă a doua trecere pe la Zimnicea; atît una cât şi cea altă fură sprijinite puternic de o bombardare generală a oştilor române pe tótă linia dunăréná, ocupată de dênşiĭ; ast-fel că Turciĭ, fiind ţinuţĭ a rĕspunde acestor atacurĭ, lăsară pe Ruşĭ să trécă fără nicĭ-o greutate pe malul opus.

b) Carol I înaintea Plevneĭ. — Luarea Griviţeĭ.
(21—30 aug. 1877)

7. Carol I fiind chemat în ajutor de Impěratul Rusieĭ Alexandru II, la Plevna, trecu Dunărea pe un pod de vase, pe la Corabia-Siliştióra (20 aug. 1877), în fruntea armateĭ sale, după ce trimisese 1877
înainte cavaleria şi antegarda, ca să-ĭ asigure şi să-'ĭ înlesnéscă trecerea. La 21 August el sosi la Plevna şi luâ comanda superióră peste întréga armată ruso-română, compusă din 35.000 Românĭ cu 108 tunurĭ şi din 30.000 Ruşĭ cu 282 tunurĭ. Un numěr tot aşa de mare de Turcĭ, cu artilerie însă maĭ puţină, se întărise într'un chip minunat în *Plevna*. Acéstă cetate înconjurată jur împrejur cu délurĭ, cu muchĭ şi creste numeróse, avé treĭ liniĭ de *tăbiĭ* séŭ redute. Intre aceste redute, maĭ bine de 20 la numěr, cea maĭ insemnată în direcţia N. Est, era reduta d'asupra satuluĭ *Griviţa*, numită de Turcĭ *Abdul-Kerim-tabia*, iar de Românĭ: *reduţa cea mare de la Griviţa.* In faţa aceseĭa luâ posiţiune divisiunea IV-a de infanterie română, restul trupelor nóstre fiind aşeḑat în faţa frontuluĭ nord al întăririlor Plevneĭ. Se ţinu un consiliŭ de rěsboiŭ pentru începerea operaţiunilor: statul-major rusesc propunea un asalt imediat al tutulor întăririlor ; domnitorul Carol, după o cercetare aměnunţită a teatruluĭ de luptă, şi cu esperienţa unuĭ adevěrat tactician, era de părere contrariă ; el susţinea că nu se póte lua Plevna de cît printr'un asalt regulat şi progresiv al redutelor, înaintându-se încet şi asigurându-se prin posiţiunĭ solide retragerea la spate. Urma a dovedit, că acesta era singurul plan bun care puté duce la isbîndă, dér starea de descuragiare în care se găsea împěratul cu întréga sa armiă reclama o faptă de arme grabnică şi strălucită, care să ridice mo-

ralul oştenilor după nişte înfrîngerĭ aşa de simţitóre. Se hotărî în fine un atac general preces de o bombardare, care ţinu patru ḑile : în ḑiua a doua (27 aug.) Românii avură cea d'ântêiŭ luptă deschisă cu Turciĭ, ea fu şi cel d'ântêiŭ atac isbutit dinaintea Plevneĭ, pentru că regimentul al XIII de dorobanţĭ, în cap cu locotenent-colonel Voinescu Serghie, coprinse un *redan* turcesc, ce era în dreptul reduteĭ Griviţa ; a treĭa-ḑi (28 aug.) cavaleria roşiorilor, sub comanda coloneluluĭ Creţénu, respinse un corp d'al luĭ Osman, care încercase o eşire din Plevna. Ţarul felicită pre domn pentru vitejia ósteĭ séle şi bĕu în sănĕtatea „armateĭ române, vitéza aliată a armateĭ rusescĭ.“ Ḑiua de 30 August însă, destinată pentru atacul general, păstra tineriĭ nóstre oştirĭ pe lângă perderĭ dureróse, o isbîndă strălucită : *luarea reduteĭ Griviţa*, a cincĭ tunurĭ şi a unuĭ stég de către divisiunea IV de vĕnĕtorĭ, după patru atacurĭ făcute consecutiv.

c) Luarea Rahoveĭ. — Căderea Plevneĭ.

(9 şi 28 Noembre 1877.)

8. Atacul general al Românilor şi al Ruşilor asupra Plevneĭ, din ḑiua de 30 August (1877) avu de resultat cucerirea reduteĭ *Griviţa Nr. I* de către Românĭ. Ruşiĭ coprinsese în acea ḑi două redute, dar Turciĭ, luând ofensiva chiar a doua ḑi, îĭ goniră din ele. Pe osteniĭ Românĭ însă nu 'ĭ putură muta din loc. Româniĭ respinseră şi al douilea atac (2 septembre) şi făcură lucrărĭ de intărirĭ spre a se apropia de reduta Griviţa Nr. 2, pe care o şi atacară în treĭ rîndurĭ : în prima dată (6 septembre) eĭ ajung până la parapet ; în a doua (7 octombre) merg până la şanţul reduteĭ, în a treia în fine (séra de 7 Octombre) gonesc pe Turcĭ din şanţ, ajung pe parapet şi pogóră în redută ; aci se încinge o

luptă uriaşă în timpul nopţiĭ ; vrăşmaşiĭ se adună din tóte părţile şi copleşesc cu numĕrul pe îndrăsneţiĭ năvălitorĭ, carĭ după minunĭ de vitejie, sunt siliţĭ a se retrage cu simţitóre perderĭ.

Dar aceste eroice asalturĭ de redute, întreprinse de către armatele aliate, fură fără resultate practice pentru luarea Plevneĭ şi destul de păgubitóre. maĭ ales pentru Ruşĭ, carĭ perduse până aci preste 25.000 ómenĭ. De aceïa împĕratul reveni în cele din urmă la planul dat încă de la început de domnitorul Carol : de a înconjura pe inimic într'un cerc de armate şi de a-ĭ tăïa orĭ-ce comunicaţiune, silindu-l ast-fel prin fómete şi lipsă de muniţiĭ să se predea. Partea de sarcină, ce reveni Românilor, fu pe de o parte de a se întări prin liniĭ de apărare (contra-întărirĭ, şanţurĭ, paralele, galeriĭ de mină, redute) înaintea Plevneĭ, pe de alta de a coprinde oraşul *Rahova*. Amêndoĕ sarcinele eĭ le îndepliniră cu o îndemĕnare şi curagiŭ, ce aŭ minunat tótă lumea. In ḑiua de 7 noembre, pe cînd flotila şi artileria nóstră scufunda în Dunăre un monitor (bastiment de resboiŭ) turcesc, colonelul Slănicénu cu detaşamentul sĕŭ atacă *Rahova* şi ïa o redută ; Turciĭ părăsesc în timpul nopţiĭ (8 spre 9 noembre) oraşul îndreptându-se spre rîul *Schit*. Un batalion de dorobanţĭ iĭ aştepta la capul poduluĭ de la *Hîrlek* pe Schit ; aci 600 dorobanţĭ Mehedinţenĭ, comandaţĭ de Căpitanul Merişescu, susţinură o luptă crîncenă timp de patru ore contra unuĭ vrăjmaş întreit la numĕr, silindu-l să se retragă cu marĭ perderĭ, şi să-şĭ caute trecĕtórea pe aïurea. Româniĭ intrară în Rahova în strigătele de bucurie ale populaţiuneĭ bulgare şi române, unde aflară muniţiunĭ şi aprovisionărĭ bogate. Artileria, roşioriĭ şi maĭ ales dorobanţiĭ desfăşurară şi cu acéstă ocasiune un nespus eroism.

Marele duce Nicolae, scrise domnitorului Carol: „Am fost tot-d'a-una fericit a recunósce vitejia şi solidele calităţî militare ale oştireĭ românescĭ. Isbînda dela Rahova aparţine întrégă armelor române.“ Impĕratul Alexandru dede ordin ca să se serbeze pe altar acéstă isbîndă, ĭar Comandantul suprem al oştilor românescĭ şi rusescĭ, domnitorul Carol adresându-se ostaşilor sĕĭ le spuse: „Luarea Rahoveĭ va fi scrisă cu litere neşterse în analele nóstre, alăturea cu luarea reduteĭ Griviţa.“

9. Cădcrea Rahoveĭ trebuĭa s'aducă în curênd şi pe acea a Plevneĭ. Osman-paşa sfîrşise provisiunile de hrană şi muniţiunile de rĕsboiŭ, şi fiind din tóte părţile împresurat, se hotărî a face o supre-
877 mă încercare. In ḑiua de 28 noembre (1877) el îşĭ împarţi armata in douĕ; 20.000 luptătorĭ îĭ luă cu sine, ca să-şĭ deschidă drum prin linia de împresurare din spre malul stâng al rîuluĭ Vid; alţĭ 20,000 îĭ lăsă să apere spatele şi laturile armateĭ, cît timp acésta va face eşirea, avênd îndată s'o urmeze şi dênşiĭ. Osman se aruncă cu furie asupra gardeĭ imperiale ruse şi după treĭ ore de luptă îĭ sfărâmă douĕ liniĭ de apărare, luându-ĭ 10 tunurĭ. Acum isbînda Turcilor atîrna dela sosirea celor 20,000 luptătorĭ lăsaţĭ în urmă; aceştia însă nu maĭ veniaŭ, căcĭ eĭ fusese sdrobiţĭ pe malul drept al Viduluĭ. Sub direcţiunea Domnitoruluĭ Carol divisia română a generaluluĭ Cerchez ocupase reduta *Griviţa No. 2* şi alte întărirĭ părăsite de Turcĭ, şi intrând în Plevna apucase pe la spate armia luĭ Osman; brigadele române Sachelarie şi Borănescu, luând cu asalt posiţiunea dela *Opanez*, pusese mîna pe un paşă, 2,000 prinşĭ, 3 tunurĭ şi multă muniţie; alţĭ 3,800 Turcĭ căḑuseră în mîna Ruşilor; ĭar restul pênĕ la 20,000 fiind înghesuit în valea dintre oraş şi malul drept al Viduluĭ, se

predede Românilor de bună-voe. Osman-paşa aflând de acésta vede că eşirea nu maĭ este cu putinţă şi începe a se retrage sub focul viŭ al artilerieĭ rusescĭ şi al bateriilor române de pe muchia Opanezuluĭ. Lovit de un glonţ la picior, armata română pune mâna pe el. Ne maĭ putênd lupta, el capitulézá împreună cu oştenii săĭ. Domnul Românilor asistă la defileul a 7,000 prisonierĭ Turcĭ, şi apoĭ împreuna cu împĕratul Rusieĭ şi marele duce Nicolae intră (29 noembre 1877) în triumf în Plevna.

Astfel, după cincĭ lunĭ de împotrivire, oraşul Plevna cădu în mâna învingătorilor. Onórea ḑileĭ de 28 noembre se cuvenea in mare parte oştenilor românĭ, şi maĭ ales vitézuluĭ lor Comandant, domnitoruluĭ Carol, care conduse atacul aşa de minunat, şi împedică reunirea celor două armiĭ turcescĭ în momentul hotărîtor. In tot timpul cît a ţinut împresurarea şi pênă la reîntórcerea sa în ţéră, (15 decembre) domnitorul a fost neobosit, din revĕrsatul zorilor şi până târḑiŭ nóptea călare pe cal, inspectând posiţiunile, făcênd recunóscerĭ, urmând din diferite baterii acţiunea lupteĭ şi dând ordinile cuvenite; visitând pe răniţĭ la ambulanţe; petrecênd nóptea pe câmp în rîndurile armateĭ séle, împărtăşind cu dênsa tóte greutăţile, tóte trudele şi pericolele. In acelaş timp în Bucurescĭ dómna Elisaveta cu inima-ĭ duiósă îngrijia de oştenii suferinḑĭ, ca adevĕrată *mamă a răniţilor*. Dar şi oştenii noştri s'aŭ arătat vrednicĭ de Căpitanul lor: prin vîrtutea braţuluĭ lor, prin mărimea curagiuluĭ lor, prin răbdarea cu care a îndurat traiul greŭ al rĕsboiuluĭ în ţéră străină şi prin hotărîrea cu care şi-aŭ făcut datoria lor de oştenĭ.

d). Smîrdan. — Vidin

(12 şi 15 ian 1878)

10. Căderea Plevneĭ, datorită în mare parte vitejieĭ şi arteĭ militare a Românilor, deschise Ruşilor drumul la Constantinopole şi departâ de România un rĕsboiŭ ofensiv din partea Turcilor. Domnitorul Carol voi acum să se facă stăpîn pe

ţĕrmul dunărén de la Rahova în sus până la Vidin, şi să coprindă acéstă cetate vestită prin întăriturile sale. Deşi ĭarna era fórte aspră şi înaintată, trupele române, sub comanda generaluluĭ Haralambie, se adunară sub zidurile Vidinuluĭ, dupĕ ce coprinseră Cibru-Lom şi Arcer-Palanca (10 dec.) şi în 29 Dec., sub conducerea coloneluluĭ D. Leca, Nazir-mahala. Comandantul Vidinuluĭ *Izzet-paşa*, avênd o garnisonă de 12,000 ómenĭ, ca să facă maĭ grea împresurarea, ridicase maĭ multe întăriturĭ în afară de linia forturilor cetăţeĭ; între aceste întăriturĭ, cele maĭ importante eraŭ *Smărdan* şi *Inova*, pe care Românii trebuĭaŭ să le coprindă înainte de a începe atacul Vidinuluĭ.

1878 In ḑiua de 12 ianuarie 1878 oştenii romanĭ, 18,000 la numĕr, cu 84 tunurĭ, osebit de artileria dela Calafat şi Cĭupercenĭ, începură atacul pe tótă linia. Treĭ întărirĭ fură luate fară mare greutate; Smârdan şi Inova avênd treĭ redute dederă înse maĭ mult de lucru trupelor de sub comanda generaluluĭ *Cerchez*. La semnul ataculuĭ trupele comandate de loc.-colonel Cotruţ atacă de front una din redute. Maior *Stoilov*, cu şése companiĭ, profită de céţa désă, ce era în acea ḑi, se strecură repede printr'un şanţ vechiŭ, şi se aruncă ca un trăsnet peste parapetul reduteĭ. Turciĭ surprinşĭ sunt luaţĭ la baionetă şi loviţĭ cu patul pusceĭ; în timpul încăĭerăriĭ sosesce maiorul *Teleman* cu noĭ trupe şi în strigăte de *ura*; ambiĭ maiorĭ coprind reduta, pĕtrund în satul *Smârdan*, unde se începe o luptă desperată, pe uliţe, prin curţĭ, prin case, până ce Turciĭ sunt siliţĭ a se retrage spre Inova.

A doua redută se ĭa de maiorul *Ulescu*; cînd Turciĭ vĕd pe Românĭ că trec prin apă pênĕ la brîŭ ca s'ajungă la a treĭa redută, fug spre Vidin. Incercarea lor de a doua ḑi de a recuceri posiţiunile

perdute nu isbutesce. Românii luptă cu bărbăţie, ofiţerii, în rênd cu soldaţii; peste 400 Turci sunt ucişi, 300 sunt făcuţi prisonieri; 4 tunuri, unele încă încărcate, şi multe muniţiuni cad în mâna armatei nóstre; dér şi dênsa are 120 morţi, din care 4 oficeri.

A treia ḑi după victoria de la Smîrdan (15 ian.) începe bombardarea Vidinului de pe amêndouě malurile Dunării, şi ţine 9 ḑile; cetatea arde în flacări; locuitorii aduşi la desnădăjduire silesc pe Comandantul militar să capituleze; în momentul acesta critic sosesce încă scirea că Ruşii au încheiat cu Turcii armistiţiul de la *Adrianopole* (19 ian.) şi prin urmare ostilităţile trebuiră să înceteze. Trupele turcesci predara armatei românesci Vidinul şi Belgradjicul (14 februarie).

Cu acésta rĕsboiul turco-ruso-român se încheiă. Rusia, uitând pe aliatul sĕŭ de la Plevna, înlăturând România, impune Porţii tractatul de la *San-Stefano* (19 febr. 1878) prin care Turcia de fapt 1878
era desfiinţata. Europa însă intervine şi reguléză alt-fel lucrurile prin *tractatul de la Berlin* (1 iulie 1878). Acest tractat recunósce independenţa României, dér îngădue pe Ruşi de a lua partea Basarabiei, ce fusese restituită Moldovei la 1856 prin tractatul de Paris. In schimbul Basarabiei se dede României Dobrogea cu delta Dunării şi insula Şerpilor.

9. România Regat

(14 Martie 1881—1889)

1. Independenţa României, datorită bărbăţiei ostaşilor ei şi înţelepciunei domnitorului Carol, fiind recunoscută de tóte puterile europene, în urma tractatului de la Berlin, nu mai rĕmânea, pentru ca ea să devină certă şi hotărîtă, de cât

înălţarea României la rangul de Regat. In diua
1881 de 14 Martie 1881 Adunările legiuitóre votară
în unanimitate proiectul de lege, prin care România ia rangul de regat şi domnitorul eĭ pe acela de rege. Proclamarea regatuluĭ fu primită şi sërbătorită de întréga ţéră în timp de 8 ḑile : tóte statele suverane se grăbiră a o recunósce şi a saluta pe primul rege al Românieĭ.

Ródele strălucite ale uneĭ muncĭ fără preget pentru mărirea şi taria Românieĭ, independenţa şi regatul fură pentru regele Carol tot atâtea îmboldirĭ spornice pentru a desĕvêrşi opera la care de 15 anĭ se devotase cu inima şi trupul.

Noua posiţiune a Statuluĭ român impunea regeluĭ grijĭ şi maĭ marĭ, pe lângă mĕsură şi energie, pĕtrundere şi hotărîre, nobleţe de caracter şi jertfire, ce nicĭ o-dată nu 'ĭ-a lipsit. A afirma tăria Statuluĭ în afară, apărêndu'ĭ vrednicia şi interesele naţionale, politice şi economice, a întemeia şi desvolta Statul înlăuntru, prin instituţiunĭ, legĭ şi bună administraţiune, aŭ fost şi este ideea de căpetenie, misiunea înaltă la care a cugetat şi cugetă Suveranul nostru, ḑiua şi nóptea.

1866 2. Ast-fel în anul 1866, Carol I de Hohenzollern, chemat de poporul român, a venit în mijlocul luĭ cu hotărîre nestrămutată de a lucra, a lupta, a suferi chiar pentru dênsul, pentru fericirea şi mărirea luĭ. Se împlinesce aprópe un pătrar de secol, şi cârmaciul stă neclintit la locul sĕŭ de onóre, înfruntând cu bărbăţie şi cu linisce senină tóte primejdiele, tóte greutăţile, mergênd pururea înainte către un ţel mare şi glorios. Tînĕr numaĭ de 27 de anĭ, când s'a suit pe tronul Românieĭ, el s'a oţelit în luptele de tóte ḑilele, şi cu dênsul s'a întărit şi poporul român. Când tunul a început să bubue peste Dunăre, el a tras strămoşésca spadă şi a re-

înviat ḑilele de glorie şi de vitejie ale românilor; în fruntea uneĭ armate creaţă şi însufleţită de dênsul, el a dobêndit neatîrnarea ţěreĭ şi coróna de rege pe câmpul de lupte; şi ce a câştigat prin braţul vitéz al oştireĭ, a consolidat apoĭ prin muncă, abnegaţiune şi minte cumpănită.

Astăḑĭ România este o ţéră liberă şi suverană, cu o politică bine lămurită, cu o posiţiune tare şi respectată, stăpână pe destinele eĭ şi trebuinciósă păceĭ europene, civilisaţiuneĭ omenescĭ. Fruntaşul eĭ este în acelaşĭ timp mândria eĭ, siguranţa eĭ, pavĕḑa eĭ ocrotitóre. Intre dênsa şi regele eĭ în curs de 23 de anĭ a domnit pururea cea maĭ desĕvêrşită dragoste, cea maĭ neturburată înţelegere. De aceea regele Carol póte ḑice: *„Privim viitorul cu încredere, fiind-că Statul nostru e stabilit pe o temelie solidă şi tăria mea este rezemată pe dragostea poporuluĭ şi vitejia armateĭ.“*

In împlinirea greleĭ şi înalteĭ sale misiunĭ, Regele a luat sfatul unor bărbaţĭ eminenţĭ, convinşĭ de puterea naţiuneĭ şi de viitorul românesc. Un sfetnic înţelept, sprijinitor puternic şi călduros 'ĭ-a fost însuşĭ augustul sĕŭ tată, cetăţénul român *Carol Anton de Hohenzollern*, care până la mórtea sa (1885) a lucrat cu tărie pentru consolidarea statuluĭ român. Inboldirĭ generóse a primit el de la augusta sa mumă, *principessa Iosefina*, care scria Adunăreĭ Naţionale în Bucurescĭ pentru Suveranul nostru: „Cu cât 'l veţĭ iubi maĭ mult şi cu cât voiŭ fi maĭ fericită şi mândră că vi 'l-am dat, cu atât maĭ mult mĕ voiŭ ruga cu căldură pentru fericirea Românieĭ.“ Tovarăşe nedespărţită la ḑile bune şi rele, la speranţe neţĕrmurite ca şi la decepţiunĭ, la sfaturĭ drepte şi acte generóse, a fost şi este Majestatea Sa **Regina Elisaveta**, femee genială, întreită regină a poesieĭ, a artelor şi

a mărireĭ române, cu inima deschisă la tot ce e mare, nobil, bun şi frumos, şi înzestrată cu tóte virtuţile casnice. In timpul rĕsboiuluĭ, pe când regele Carol lupta bărbătesce în fruntea vitejilor sĕĭ la Plevna, femeea regină întocmea spitalul sĕŭ particular în Bucurescĭ, îngrijind singură pe răniţĭ; în mijlocul soţielor, a mamelor, a surorilor oştenilor, făcea scamă pentru ambulanţă, împletea cunune vitejilor morţĭ pentru patrie, înduioşa Cerul cu rugĭ ferbinţĭ pentru ocrotirea Românieĭ, pentru isbênda armelor române. Când, dupe întórcerea păceĭ, femeile oferă augusteĭ lor suverane chipul eĭ săpat în marmură legênd ranele oştenilor, Elisaveta regină, în modestia ce 'ĭ şade aşa de bine, vede în acel chip „nu numaĭ pe sine, ci pe tóte câte aŭ adus aceleaşĭ sacrificiĭ, pe tóte câte aŭ adus aceiaşĭ iubire", iar monumentul nu 'l socotesce a fi al sĕŭ, ci monumentul tutulor femeilor române, carĭ, ca şi eroiĭ noştri, 'şĭ-aŭ făcut datoria lor către ţéră." Se înalţă din ruină biserica Curţeĭ-de-Argeş; se înzestréză cu odóre de aur, argint şi petre scumpe, dar nu este odor maĭ preţios, maĭ cu pietate hărăzit şi maĭ cu măestrie lucrat de cât Sfânta Evanghelie scrisă şi împodobită frumos cu o rĕbdare îngerescă de însăşĭ mâna Regineĭ nóstre, „întru amintirea prea iubiteĭ şi singureĭ sale copile Maria." Iubind tot ce are maĭ scump poporul român: limba, literatura poporană, datinele şi portul naţional, Regina a cântat în măestrite versurĭ frumuseţile Românieĭ, *legendele Carpaţilor*, *povestele Peleşuluĭ*, şi a legat de numele sĕŭ literar: *Carmen Silva*, gloria şi renumele însuşĭ al patrieĭ nóstre. Graţie exempluluĭ dat de dênsa, iia, fota şi marama ţĕrănéscă aŭ ajuns vestmîntul de onóre nu numaĭ în Palatul regal, dar cu el se mândresc chiar suveranele Europeĭ; tot prin sprijinul eĭ in-

dustria casnică se mai păstréză încă. Munca, respectul datoriei, pietatea şi moralitatea, virtuţi înfloritóre în casa regéscă, exercită cea mai fericită înrăurire asupra poporului şi asupra ţěrei. In fine Regele Carol a găsit un ajutor statornic în înţelepciunea, energia şi priceperea bărbaţilor de stat ai României, la cari a făcut apel în diferite împrejurări. Intre aceştia, cel care a avut conducerea afacerilor publice în cei din urmă 12 ani, este d. I. C. Brătianu, al căruia devotament pentru Rege şi Patrie fu în tot timpul la înălţimea greutăţilor, ce trebuiaŭ învinse. D. I. Brătianu face parte din acea fericită generaţiune, care numai în curs de 30 ani a putut să realiseze *unirea, dinastia, constituţiunea, independenţa* şi *regatul,* într'un cuvênt *naţiunea,* în puterile şi viitorul căreia ea tot-d'auna a credut, tot-d'auna a sperat, reconstituind, reorganisând şi întărind statul român, sub direcţiunea luminată a unui rege înţelept şi mărinimos.

In a. 1869 Carol I, punênd temelia Castelului sěŭ Peleş din Sinaia, a dis: „Să se ridice acest castel şi să fie într'o di léгănul dinastiei nóstre şi a ţěrei!“ Dupe 14 ani, când măréţa clădire s'a sfêrşit şi inaugurat, (25 Sep. 1883), acelaşi suveran rostesce, ca primul rege al României : „Am clădit acest castel ca un semn trainic că dinastia, alésă liber de naţiune, este adênc înrădĕcinată în acéstă frumósă Ţéră si că rĕsplătim dragostea poporului nostru cu încrederea nemărginită care avem în viitorul scumpei nóstre patrii.“

Fie ca acéstă încredere să nu o desminţă generaţiunile presente şi viitóre; ci pĕtrunse de sentimentul datoriei, înflăcărate de un amor luminat de patrie, ele să ţină sus şi neatins drapelul, pe care stă scris : *Carol* şi *România, dinastia Hohenzollern* şi *Constituţiunea.* Ele să nu uite că rolul na-

ţiuneĭ române în cestiunea Orientuluĭ încă nu e sfîrşit, că misiunea eĭ istorică în noua cale, ce i s'a deschis, este abia la început, că ḑile de încercărĭ şi maĭ marĭ o aştéptă, şi atîrnă numaĭ de la munca, înţelepciunea şi energia lor, de la chipul cum vor sci să-şĭ reculégă şi să-şĭ conducă puterile morale şi materiale, ca regatul Românieĭ să fie pururea stăvilarul tare ál civilisaţiuneĭ europene la Dunăre. In fine ele nu numaĭ să păstreze moştenirea preţiósă a părinţilor, dar să o transmiţă întărită şi îmbogăţită urmaşilor, şi orĭ cât de puternic ar fi vîrtejul patimilor şi luptelor ḑilnice, orĭ cât de înfricoşată primejdia, ele să privéscă cu încredere la regele Carol şi să-ĭ ḑică, împreună cu marele cetăţén C. A. Rosetti : „*Căpitane şi domn constituţional, din vitejia ta aĭ făcut scut hotarelor şi neatîrnăriĭ ţěrii, iar din virtuţile tale, temelia neclintită a legilor !*"

FINE

TABLA MATERIILOR

II. Istoria Moldoveĭ de la întemeiarea principatuluĭ până la Aron-Vodă.

PARTEA III

Istoria Nouă

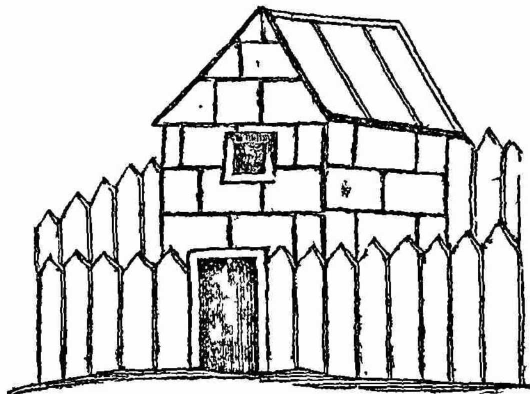
I. Istoria Țerei Românescĭ de la Mihaiu Vitézul până la Grigorie Ghica.

II. Istoria Moldoveĭ de la Aron-Voda până la Ión Sturdza.

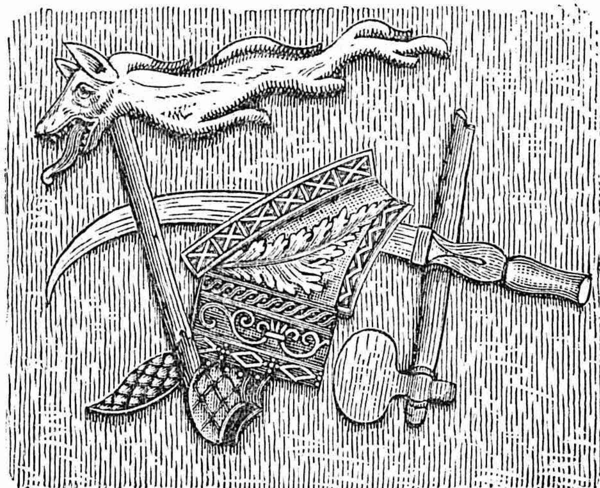
PARTEA IV

Istoria cea maĭ nouă

Luptătorul Dac

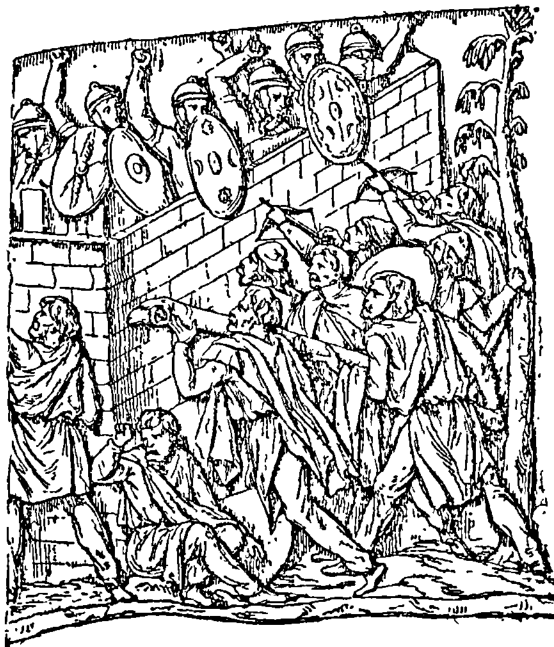

Casă dacă

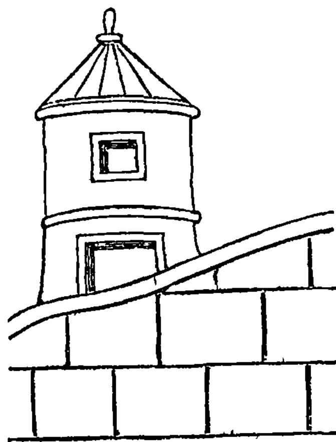

Stégul și armele dace.

Tab. I.

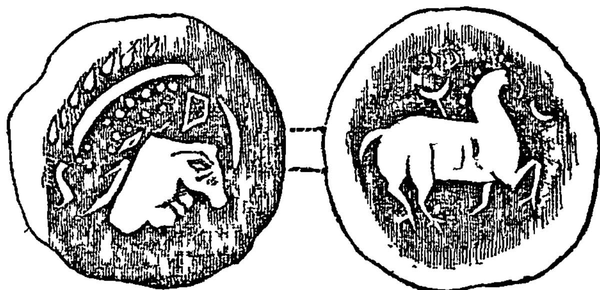
Daciĭ atacă cu berbecele tabăra Romanilor.

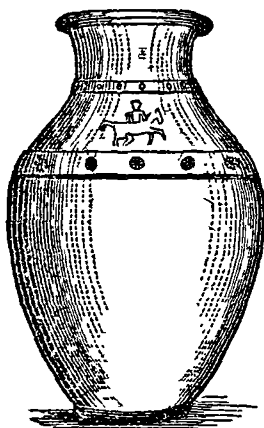
Turn de cetaţue dacă.

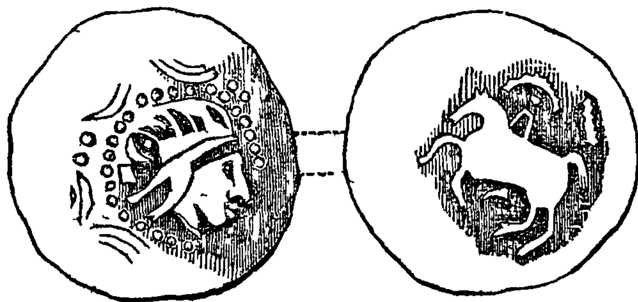
Femeile dace ard de viuĭ pe Romaniĭ căduţĭ robĭ.

Banĭ dacĭ de argint.

Vas dac găsit la Zimnicea.

Banĭ dacĭ de argint.

Tab. IV.

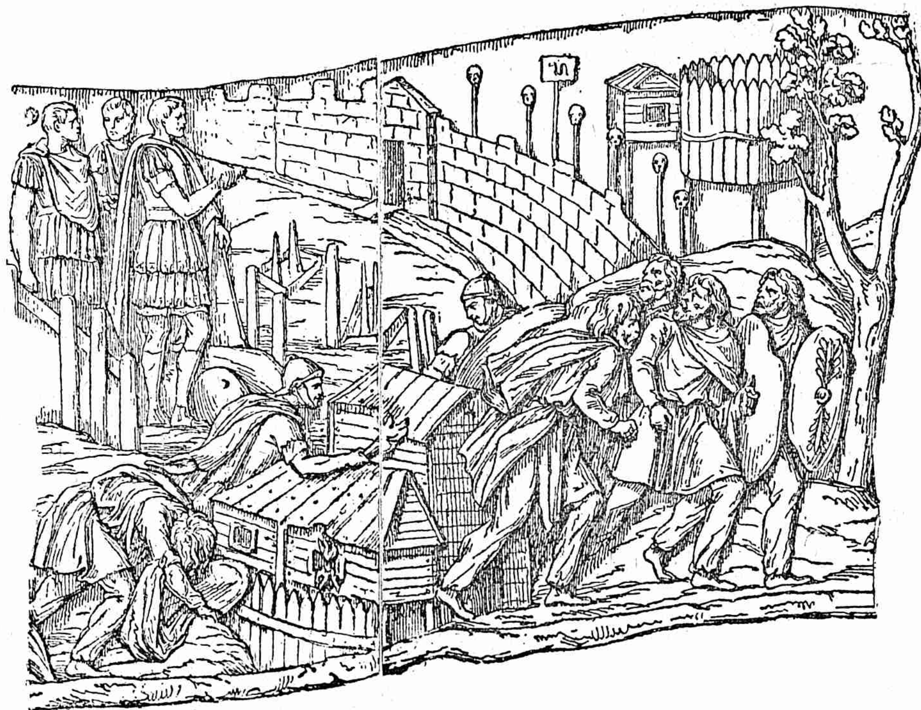

DECEBAL
Regele Dacilor

TRAIAN
Impěratul Romanilor

Tab. VI

Traian d'naintea uneĭ tabere dace. — Romaniĭ ard un sat dac.

(pag. 11).

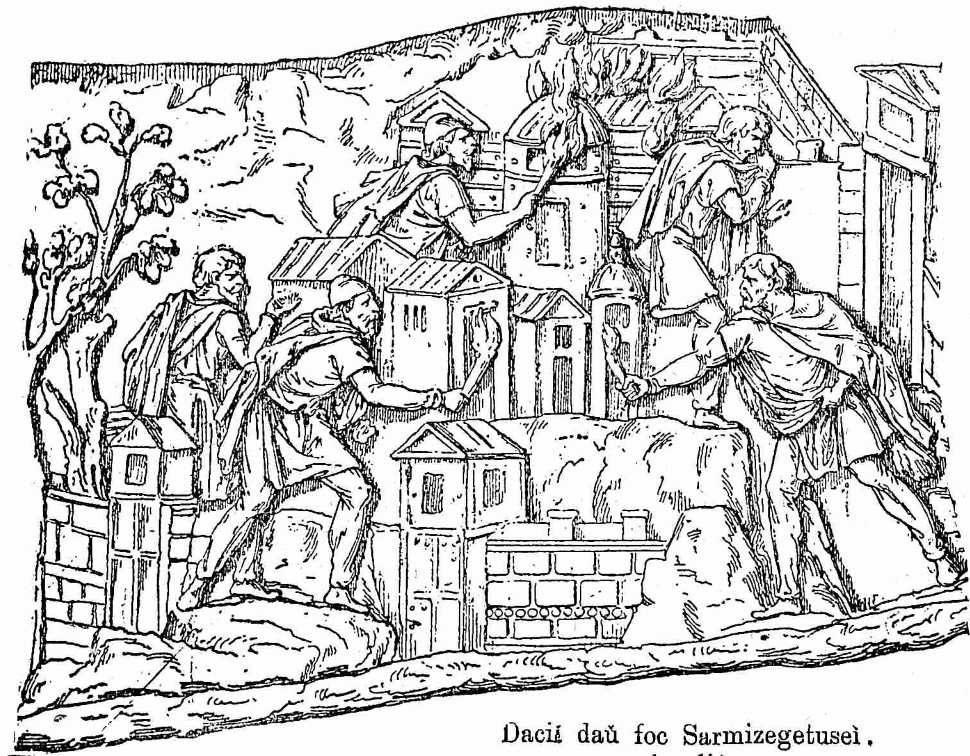
Lupta între Romanĭ şi Dacĭ aprópe de Tape.
(pag. 11).

Tab. VII.

Tab. VIII.

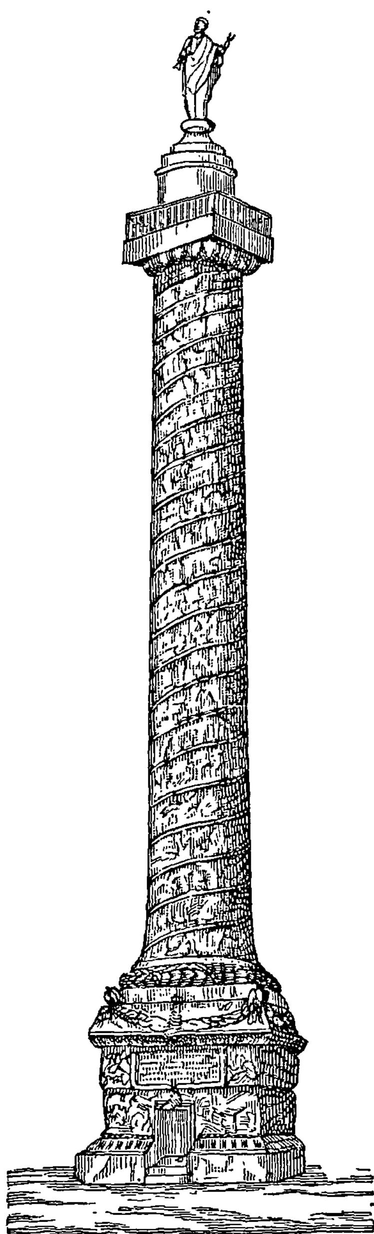
O bătălie între Romanĭ și Dacĭ.

Tab. IX.

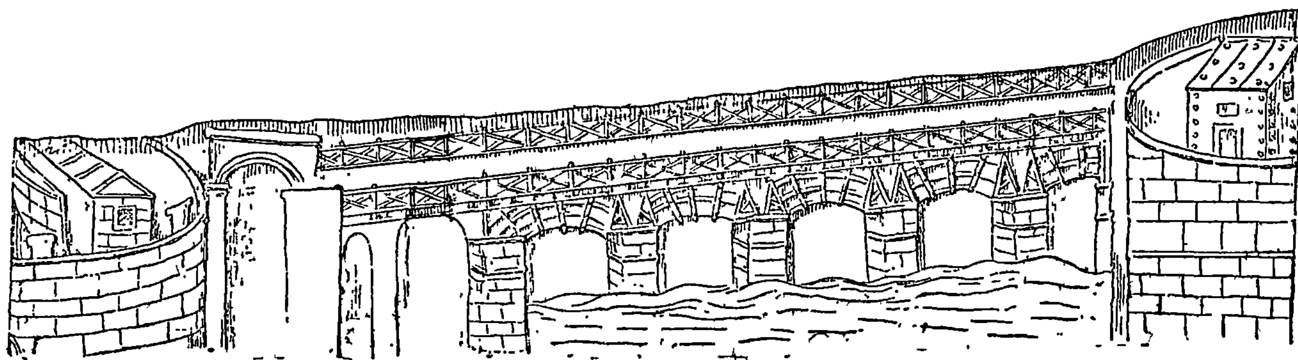
Dacii daŭ foc Sarmizegetuseĭ.

(pag. 14.)

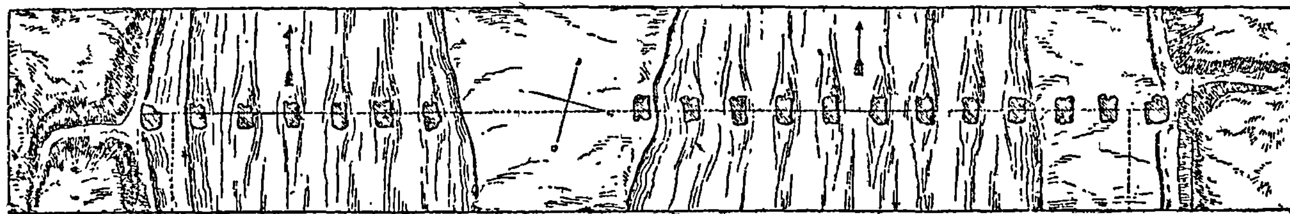
Columna luĭ Traian la Roma.

(p. g. 15.)

Cum era în ființă podul luĭ Traian de la Turnu-Severin.

Tab XI.

Stâlpiĭ poduluĭ luĭ Traian de la Turnul-Severin, cum se văd astădĭ în apă.

(pag. 12)

Mircea cel Bětrân şi fiul sĕŭ Mihail, ţinênd biserica monastireĭ Cozia.

Négoe Basarab, Despina Miliţa şi copiii lor, ţinênd biserica Curţii

Tab. XIV.

Infringerea luĭ Carol Robert, in Munţiĭ Gorjuluĭ.

Radu de la Afumaţĭ şi domniţa Roxandra

Tab. XVI.

Stefan cel mare.

Vlad Ţepeş

ILLUSTRISSIMUS ATQ CELSISSIMUS PRINCEPS
AC DOMINUS, DOMINUS BASILIUS D G
TERRARUM MOLDAVIÆ PRINCEPS ETC

Abrahain van Westerveldt pinxit — Wilhel. Hondius sculp. Cum privilegio S R M. Gedani M DC LI

Heliografia din Stabil. Soceců & Teclu. — Bucuresci

VASILE VODĂ LUPUL.

25707

25707

Atacul Opanesuluĭ 28 Noemvrie 1877.

Trecerea pe dinaintea M. S. Regeluĭ Carol a celor d'ântêiŭ Turcĭ prinşĭ în rĕsboiŭl de la Plevna.

28 Noemvrie 1877.

Autotipie Stabil. Soceců & Teclu. 25707.

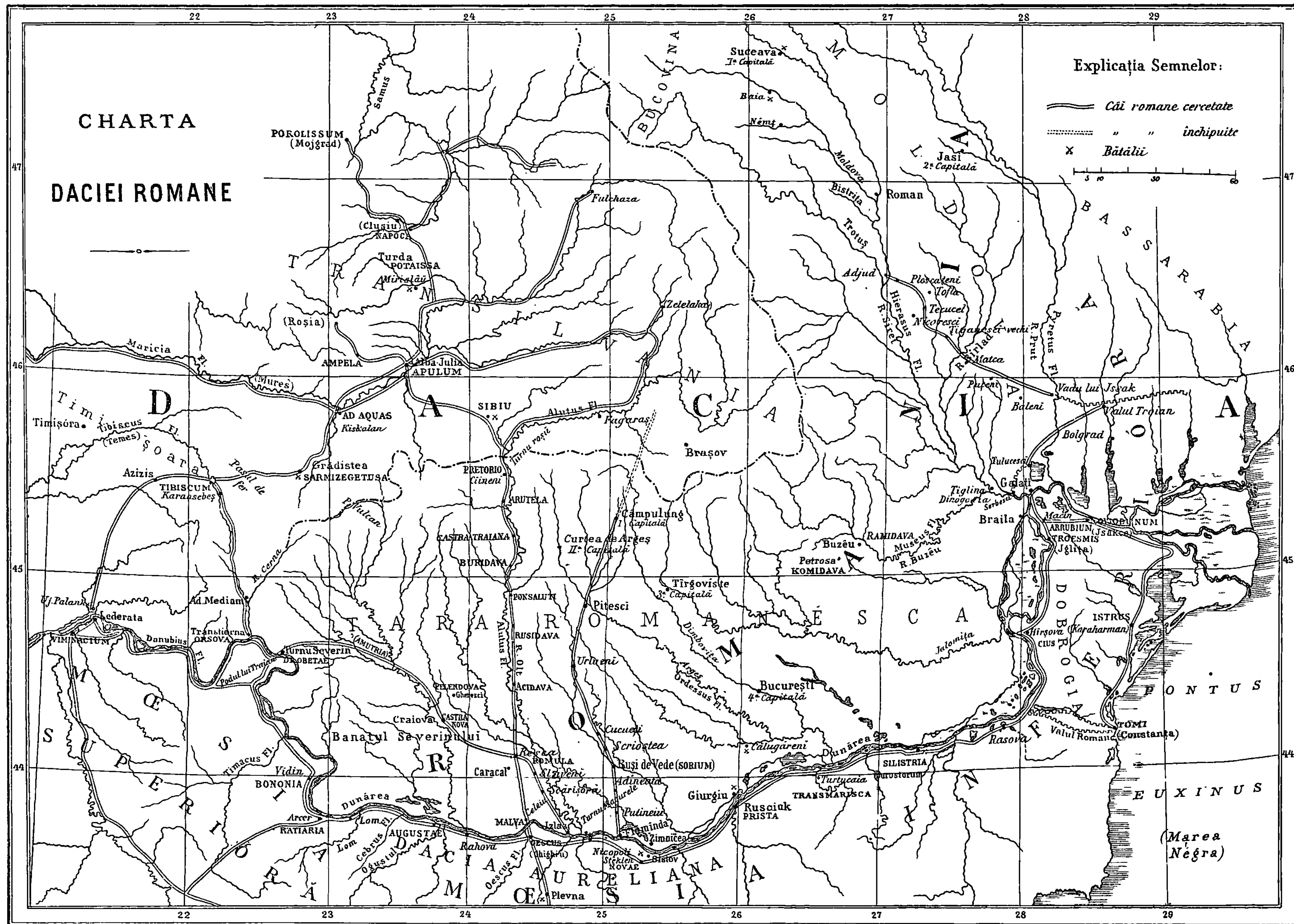

Autotipie Stabil. Socecŭ & Teclu. 25707. Grigorescu pinxit.

M. S. REGELE CAROL I
PE CÂMPUL DE LUPTĂ.

M S. RÉGINA ELISAVETA.

ISTORIA ROMÂNĂ DE GR. G. TOCILESCU.

Lith. G. Voneberg, Bucuresci.

Preţul unuĭ exemplar 1 leŭ